

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

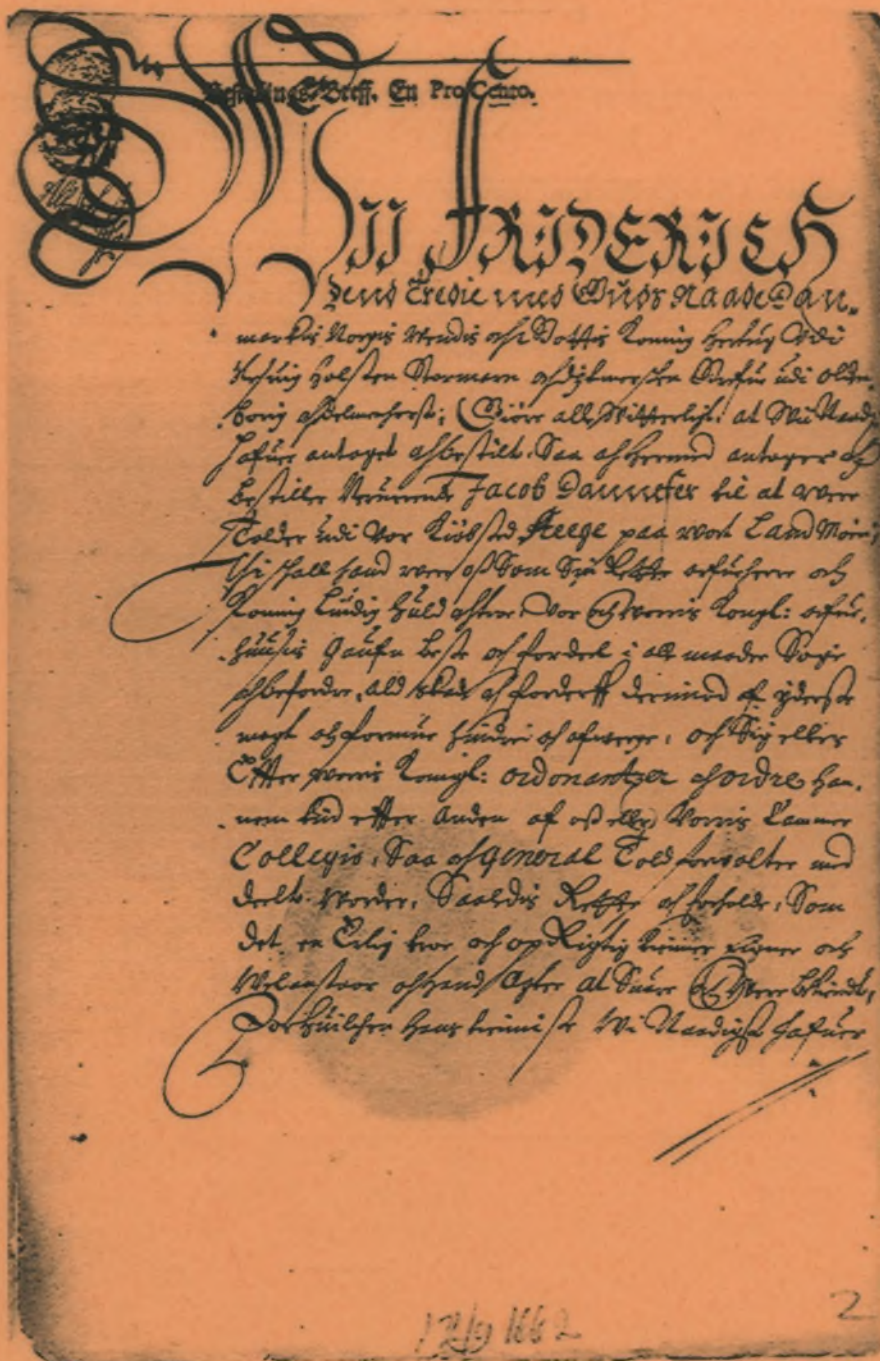
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERIK HJELMAR

Slægternes gang

2. bind

fra Ridefogderne til Jordbrugerne
Tilføjelser og rettelser
Konklusioner

ERIK HJELMAR

Slægternes gang

-

2. bind

fra Ridefogderne til Jordbrugerne
Tilføjelser og rettelser
Konklusioner

Hjelmars Forlag. I kommission hos Forlaget Underskoven

© Erik Hjelmar 2003

Skrift: 12 punkt Geneva; citater, billedtekster og Bilagsbind 10 punkt Geneva

Papir: Multicopy

Tryk: Frederiksberg Bogtrykkeri A/S

ISBN: 87-90767-79-9 (2.bind)

ISBN: 87-90767-81-0 (hele værket)

Forsidebilledet viser Helten *Jacob Dannefers* bestalling som tolder i Stege, 1662. Se side 355.

INDHOLD

	<i>Ane nr.</i>	<i>Tekst</i>	<i>Noter</i>
		2.bind	3.bind
		Side	Side
2. bind			
Ridefogderne			
Den tro tjener.....	826	317	158
Sitzhaftig på herregården (Slægten <i>Pohl(man)</i>).....	414	336	170
Præsteparrets aner			
Helten (Slægten <i>Dannefer</i>).....	406	344	175
Fassbinderen (Slægten <i>Strøyberg(er)</i>).....	200	367	185
Organisten og oldfruen (Slægten <i>Krog</i>).....	202	373	189
Magistraten			
En af de bedste og vederhæftigste borgere.....	412	376	191
Den fattige tilløbende gesell.....	204	399	203
Under kirkepatronerne			
Barbara Steensens præster (Slægten <i>Lacoppidan</i>)..	206,102	502	267
Et godt hoved.....	100	519	277
Den uheldige præst.....	50	532	283
Jordbrugerne			
Fæstebønderne (Slægten <i>Rafn</i>).....	192	545	288
Hollænderne (Slægten <i>Post</i>).....	194,96	558	294
Urtegårdsmanden.....	48	569	297
Tilføjelser og rettelser.....		573	299

KONKLUSIONER (den normale ane)

Det statistiske grundlag.....		575	
Stand.....		576	
Stavn.....		583	
Køn.....		586	
Arv			
- Formue.....		588	
- Navn.....		589	300

RIDEFOGDERNE

Den tro tjener (826+827)

Da inskriptionen på Assens' førsteborgmester *Bertel Jensens* (ane nr.826) ligsten skulle formuleres, hæftede forfatteren sig ikke specielt ved hans virksomhed som købmand i Assens eller hans indsats som rådmand og borgmester i byen, men ved, at han

havte tient *Jørgen Brahe* for ridefoged paa Hagenskov slot 33 aar.¹

Det var i 1617 *Christian IV* udnævnte den da 32-årige *Jørgen Brahe* til Hvedholm til lensmand på Hagenskov slot syd for Assens. *Jørgen Brahe* havde haft to andre lensmandsposter i de forudgående tre år, men i Hagenskov len, der omfattede Båg herred med Assens by og tyve sogne med ti herregårde,² blev han siddende i 44 år. Han forvaltede sit eget gods og sit len så godt, at han i årenes løb kunne købe den ene ejendom efter den anden til, indtil han til sidst ejede ni herregårde med i alt 3.200 tdr. hartkorn. På Vestfyn havde han foruden Hvedholm og Østrupgård ved Faaborg godset Bisbo øst for Assens og nabogodset Barløsegård samt Fjellebro.³ I Bisbos sted begyndte han straks efter erhvervelsen at opføre sin egen herregård, som kom til at hedde Brahesborg, og den byggede han på resten af sin levetid. *Jørgen Brahe* blev ikke alene rig, men også en myndig og respekteret lensmand og godsejer og blev kaldt den lille konge på Fyn.⁴

Det er uvist, hvor *Bertel Jensen* kom fra. Hans gode skrive- og regnekundskaber, der har kvalificeret ham til ansættelsen hos *Jørgen Brahe*, kunne tyde på, at han var af købmandsfamilie. Det er dokumenteret, at han havde en broder *Hans (Jensen)*,⁵ der med nogen sandsynlighed kan identificeres som rådmand *Hans Jensen* i Nykøbing Mors,⁶ men det er svært at se, hvorledes han fra Nykøbing Mors skulle være havnet på Hagenskov. *Hans Jensen* i Nykøbing Mors havde imidlertid nogle økonomiske mellemværender med folk i Odense,⁷ hvor han således muligvis er kommet fra. Disse usikre spor kunne pege mod, at *Bertel Jensen* stammede fra en købmandsfamilie i Odense.

Bertel Jensen var 53 år, da han døde i 1659, og må således med 33 år i *Jørgen Brahes* tjeneste være blevet ansat hos ham senest omkring 1626, da han var 20 år gammel. Det første sikre vidnesbyrd, der er fundet om ham, er netop fra 1626, hvor han den 12. august underskrev en bekræftelse på, at han på vegne af skriveren på Hagenskov slot havde betalt for 2000 mursten, der skulle anvendes til slotskøkkenets skorsten. Han betegnede sig i dokumentet, der er skrevet med øvet hånd, som

Bertell Jenssen paa Haggenshou slott.⁸

To år senere finder man hans underskrift på første side af regnskabet for Hagenskov len for 1628/29:

Bertell Jenssenn, egenn haannd.

Han må i disse år have været hjælpeskriver for *Søren Jensen*, der var slots-skriver og ridefoged over Hagenskov len.⁹

I årene 1629/1630 til 1631/32 var det *Peder Galskytt*, der var slotsskriver og ridefoged.¹⁰ *Bertel Jensen* nævnes én gang i lensregnskaberne i denne tre-års-periode, i det første regnskabsår, hvor han den 4. august 1629 underskrev en kvittering for levering af et parti havre. Kornet, der skulle bruges til foder for hans kongelige majestæts "rustuogenheste", blev leveret til *Peder Galskytt*, men ikke på Hagenskov, men

her paa Huedhollmb,

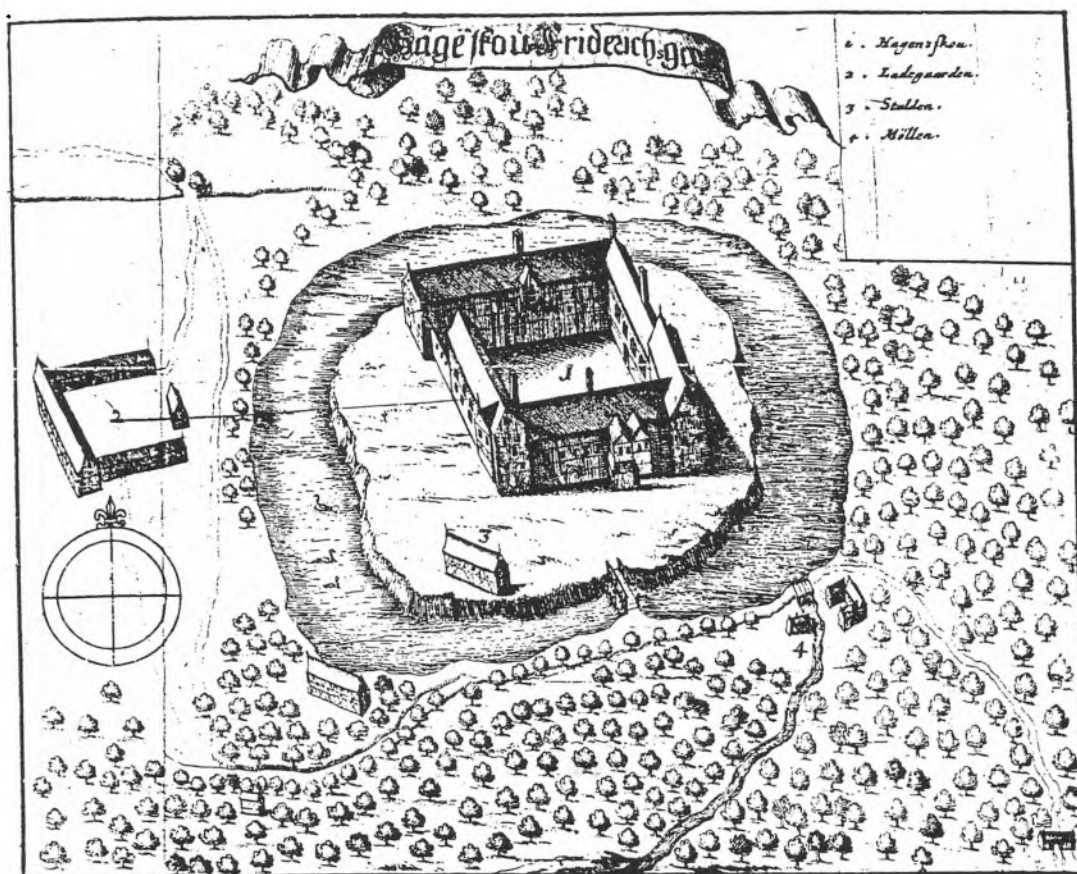
og kvitteringen blev underskrevet "Actum Huedhollmb".¹¹ *Jørgen Brahe* må i 1629 have forflyttet *Bertel Jensen* til sin egen hovedgård Hvedholm ved Faaborg. - Hestene, der var udkrevet hos de fynske godsejere til militærtjeneste, samledes på Hagenskov før de blev sendt til Nordtyskland.¹²

I 1632, i begyndelsen af det nye regnskabsår, der løb fra Philippi Jacobi dag ("skiftedag", 1. maj), foretog *Jørgen Brahe* en ændring i lensadministrationen, idet han delte bestillingerne som slotsskriver og ridefoged, der forud havde været bestridt af én mand. Den 18. maj ansatte han Assens' byfoged *Jørgen Mand* som ridefoged over Hagenskov len

paa nogen tid.¹³

Det var en deltidsstilling, for *Jørgen Mand* fortsatte også med at være byfoged, både i de år hans ansættelse som ridefoged kom til at vare og bagefter.¹⁴ Samtidig blev den 26-årige *Bertel Jensen* forfremmet til skriver på Hagenskov slot.¹⁵

Da *Jørgen Mands* ansættelsesperiode udløb, antagelig i 1636/37,¹⁶ blev der tilsyneladende ikke udnævnt en ny ridefoged, men *Bertel Jensen* overtog nogle af *Jørgen Mands* opgaver såsom - som *Jørgen Brahes* "fuldmægtig" - at møde på Båg herreds ting og i Assens' rådstueret.¹⁷ I et regnskab fra Odensegård len 1636/37 kaldes han ridefoged,¹⁸ hvad der viser, at man udefra har opfattet ham som ridefoged, men i lensregnskaberne benævnes han konsekvent kun skriver.¹⁹ Fra regnskabsåret 1640/41 genindførte *Jørgen Brahe* imidlertid den tidligere opdeling af skriver- og ridefogedstillingerne, idet han ansatte en ny skriver, *Morten Thygesen*, samtidig med at *Bertel Jensen* fra nu af også formelt kaldes ridefoged.²⁰ Opdelingen hang formentlig sammen med, at *Bertel Jensen* på dette tidspunkt giftede sig og flyttede fra slottet, jfr. senere. Skriveren måtte konstant være til rådighed på slottet, hvor han fmtl. endog sov på arbejdspladsen. Inventaropgørelser fra Hagenskov slot anfører senge stående i både den ydre og den indre skriverstue. (Hjælpeskriveren sov fmtl. i den ydre skriverstue; sengen her var tarvelige-

Peder Hansen Resens kort over Hagenskov slot fra omkring 1670.²¹ - Bygningen, der er mærket 4, ved vandløbet uden for voldgraven, er møllen, som borgmester *Jens Bang* (ane nr.1650) i 1612/13 leverede to møllesten til.

re end den i den indre, - og der var kakkelovn i den indre skriverstue!).²² Ridefogedpligterne kunne derimod varetages som deltidsarbejde.

Den kombinerede slotsskriver- og ridefogedstilling kan vel nærmest beskrives som en godsforvalterstilling. Det må have været en stor og ansvarsfuld post.²³ Stillingen blev særligt ansvarsfuld, fordi *Jørgen Brahe* selv var optaget af mange andre gøremål, der ofte nødte ham til at være væk fra slottet. Hans egne godser skulle styres. Han interesserede sig meget for Fyns forsvar og var en overgang ritmester og senere krigskommissær. Fra 1644 var han medlem af rigens råd og fik betroet forskellige diplomatiske opgaver.²⁴

Som skriver har *Bertel Jensen* ikke alene ført lenets korrespondance men også lensregnskabet for *Jørgen Brahe*; i hans tid som skriver fra 1632 til 1640 påtegnede han selvbevidst regnskabet

wed mig Bertell Jenssen.

Det var også ham, der udbetalte pengene til håndværkere og købmænd, der leverede varer til slottet. Skriveren førte ligeledes regnskab med opkrævningen af ekstraskatter, og de faldt meget ofte efter Danmarks indtræden i 30 års-krigen i 1625, så det var en stor arbejdsopgave i de otte år Bertel

Jensen varetog den. Lenets skattepligtige befolkning blev i 1632 - det år *Bertel Jensen* tiltrådte skriverstillingen - opgjort til:

Jordeigne byndr	i02
Festebyndr	431 ¹ /11
Wggedagssbyndr	28
Eigendomswwggedagssbynder	5
Suene for fuld løhn	353
Dreng for halff løhn	264
Husmend och gadehuessmend och embidtzfolch wden auffill	295
Inderster	49. ²⁵

("Embedsfolk" var ifølge en opgørelse året efter landhåndværkere som skræddere, smede og skomagere samt møllere;²⁶ ifølge et andet regnskab blev betegnelsen embedsmænd også brugt om slotsslagteren og bødlen²⁷).

Bertel Jensen styrede øjensynlig skatteligningen meget selvstændigt. Alle skatteregnskaberne er underskrevet af ham, og i bilagene finder man breve til ham - ikke til *Jørgen Brahe* - fra adelige herremænd i Båg herred, der søger om skattelettelse for deres fæstere og ugedagsmænd. Adelen selv var sikret skattefrihed i kongernes håndfæstninger, men den kunne godt føle sig ramt af beskatningen af dens fæstebønder, fordi det var svært at drive fæsteafgifterne ind, når kronen havde taget, hvad der var at hente.²⁸ Den eneste undtagelse for ekstraskatterne, der blev tilladt i de kongelige skattebreve, gjaldt "ugedagsbønder", dvs bønder, der arbejdede en til tre dage om ugen for herremanden,²⁹ og kun hvis de boede i samme sogn som herregården lå i.³⁰ De adelige herrer, der med henvisning hertil gjorde gældende, at fæstere, der var optaget i skatlisten - jordebogen, var deres ugedagsbønder, henvendte sig høfligt: *Niels Skinkell* indleder sine breve:

Kierre Bertell Skriffuer, Gud giffue eder een god dag

og kaptajn *Leo Bartolomé Kempter von Silschoffen* til Orelund henvender sig også til ham med et "Kiere Berthell Jensen".³¹ *Hans Lindenovs* foged på Iversnæs (nu Wedellsborg) var endnu høfligere, da han adresserede et brev, hvori han på sin husbonds vegne bad *Bertel Jensen* om at fritage en fæster, hvis gård var nedlagt, for skat:

Ehrlig, wiiss, wellerdt och welforstanddigh Bertill Jennssenn, slottsshrifr paa Haggennshouff slodt, minn synndelige guode wenn ganndshe wenligenn tilshreffn.³²

Ridefogdens opgave var normalt at føre tilsyn med fæstebønderne på krongodset,³³ dog ikke med deres arbejdsmæssige indsats under hoveriarbejde, som det må have påhvilet ladefogden at overvåge. De ansættelsesvilkår, *Jørgen Mand* fik i 1632, bekræfter hans ansvar som ansvarlig for de økonomiske relationer mellem lensadministration og fæstere. *Jørgen Brahe*

loffuede hannem det uvisse, som ieg beretted att vehrre undertiden 40, undertiden 50 dal., undertiden mehere; och loffuede (han) mig (ingen) anden fordeel at søge hos bynderne end (den) forsk.³⁴

Ridefogedstillingen har øjensynlig ikke blot givet gode regelrette indtjeningsmuligheder, men også muligheder for misbrug overfor bønderne.

Jørgen Mand mødte også som "delefoged" (dele = proces) på herredstinget³⁵ for *Jørgen Brahe*. Det må have været en naturlig opgave at pålægge en mand, der selv var retskyndig som foged eller dommer i Assens, men de foregående skrivere/ridefogder på Hagenskov havde også denne opgave, og *Bertel Jensen* varetog den som nævnt efter *Jørgen Mands* afgang som ridefoged. Efter hans giftermål i 1640, hvor han afgav skriverbestillingen og fik titel af ridefoged, var det oftest en af lenets fæstere eller den nye skriver, der repræsenterede lensadministrationen på tinget.³⁶

En af de jævnlige tilbagevendende sager på Båg herreds ting var fastsættelse i "tingsvidne" af, hvor mange svin de enkelte i tingsvidnet nævnte bønder måtte holde på olden i kronens skove i Hagenskov len.³⁷ Disse sager må vel siges at være nært forbundne med en ridefogeds tilsynsopgaver overfor bønderne, der både omfattede deres rettigheder og deres pligter.

Lensmanden lod også rejse sager ved herredstinget i tilfælde, hvor kronen havde påtaleret,³⁸ og det var i sådanne sager *Bertel Jensen* selv indfandt sig på tinget også efter 1640. Det var således tilfældet den 31. januar 1642, hvor det ikke var i et økonomisk, men i et moralsk spørgsmål, han mødte på *Jørgen Brahes* vegne; han fremførte anklage mod *Mette Jensdatter* i Ebberup for forargelig og letfærdig adfærd. *Mette Jensdatter* mødte og bekendte, at hun syv gange havde ladet sig besove og havde avlet barn derefter, men bad om tilgivelse. Herredsfogden *Isach Mouritsen* stod imidlertid over for en så grov forseelse, at

da weste jeg iche andet at kiende, end hun jo bør for saadan hindis stoere letferdighed at lide och straffes till kagen effter kongl. maytz derom wdgangen forordning.

Knud Scharpretter i Salling fik tre rigsdaler for at eksekvere dommen.³⁹

Det var ikke den eneste gang *Bertel Jensen* måtte være sendebud for *Jørgen Brahe* i sædelige anliggender. Godt to år før, i oktober 1639, blev han sendt til biskop *Hans Michelsen* for at rapportere om udviklingen i en kedelig affære i Sønderby. *Jørgen Brahe* havde den 14. oktober fortalt biskoppen, at præstens pige havde født en søn, og at det så ud til, at det var kapellanen *Niels Jacobsen Egesborg*, der havde besøvet hende.⁴⁰ Biskoppen skrev straks til præsten om at sende kapellanen til ham.⁴¹ Han har måske benægtet paterniteten, siden *Bertel Jensen* måtte til biskoppen igen med en ny rapport den 30. oktober:

Bartholinus præfectus dn. Georg Brahei referebat dn. Nicolao, commin. in Sønderbye intentare stuprum a muliere infantem enixa;⁴²

pigen havde angivet kapellanen. Fire uger senere indstillede *Jørgen Brahe* som kirkepatron en ny kandidat til den nu ledige kapellanstilling.⁴³

Den 8. april 1650 mødte *Bertel Jensen* igen på tinge som kronens advokat i en sag mod ikke mindre end 12 "jordeigne" bønder - selvejere - og 61 fæstebønder, spredt over hele Båg herred. Det var en skattesag. De 73 bønder havde over årene fået dom for, at de var blevet sat for højt i skat, fordi de var ansat af en gård efter Hagenskovs jordebog, men vitterligt kun sad på en halvgård eller et bol. Deres skat var derfor ved dommene blevet nedsat til det halve. På Hagenskov havde man - og det vil vel i mange af tilfældene reelt sige Bertel Jensen selv som skriver fra 1632 til 1640 - taget dommene til efterretning, men i Rentekammeret havde rentemester *Jørgen Rosenkrantz* i 1649 taget anstød over den nedgang i kronens indtægter, de mange skattenedsættelser havde medført, og krævet en ny behandling. (Rentemestrene var som chefer for Rentekammeret hovedrevisorer og administratorer af statens ordinære indkomster).⁴⁴ Der er tegn på, at Bertel Jensen ikke har følt sig alt for godt tilpas som anklager i denne sag. Han kom med et meget kort og noget svagt indlæg, som han uanset dets korthed havde nedskrevet, og han anmodede om rettens påtegning på indlægget om, at han - pligtskyldigst - havde oplæst det. Hans henviste i sit indlæg primært til rentemesterens påtale og indstillede derefter, om de indkaldte 73 bønder

iche bør enhuer at wdgiffue deris shatt efter ko: ma: shattemantall, och som de aff arilds tiid wdgiffued haffuer, helst efterdj att de endnu haffr den samme brug och eiendom som tillforne, och ey beuist noyed er forringet eller frakommen,

hvorpå han noget tvetydigt begærede en retfærdig dom. De 73 bønder har sandsynligvis ikke oprindeligt hæftet sig ved skatteligningens skævhed, der også var søgt udlignet gennem et solidarisk ansvar (skatteyderne blev ind delt i læg à 10, hvor hver betalte efter evne efter devisen

den rige hjælper den fattige),

men er blevet opmærksom på den efterhånden som skatterne blev tungere at bære.⁴⁵ - Herredsfoged *Isach Mouritsen* lod sig ikke skræmme af rentemesteren, men konstaterede, at de indkaldte bønder havde fået nedsat deres skatter efter deres

lougligt forhuerffuede tingswinder paa deris gaarders ringhed,

og at de éngang af ham selv afsagte retskendelser herom måtte stå ved magt.⁴⁶ *Isach Mouritsen*'s fasthed kom ham ikke til skade; han fortsatte med at være herredsfoged og blev efter svenskekrigene tillige byfoged i Assens.⁴⁷

Under et af sine møder på tinge var *Bertel Jensen* uheldig. Det fremgår af et kongeligt brev af 4. august 1638, der gav ham tilladelse til at rejse sag mod en mand ved navn *Mads Christensen*, som han beskyldte for at have bestjålet ham ved forrige snapsting, dvs årets første tingmøde. Tilladelsen var nødvendig, fordi sagen ikke var påtalt i rette tid.⁴⁸ - Det var selvfølgelig en

endnu alvorligere forbrydelse end letfærdighed; indtil 1636, hvor anvendelsen af dødsstraf blev indskrænket noget, blev selv småtve dømt

til galge og gren, til høj og hedensk jord.⁴⁹

Ridefogedbestillingen blev som berørt igen en deltidstilling fra 1640. *Bertel Jensen* giftede sig nemlig med enken *Geske Rickerts Carstensdatter*⁵⁰ (ane nr.827) og flyttede ind i hendes gård i den lille bebyggelse i Ladegård i Orte sogn. (Navnet stavedes i reglen Laagaard eller Laegaard; man aner den fynske sprogtone). Her nævnes han bosat som fæster fra sommeren 1640.⁵¹

Geske Rickerts Carstensdatter, som på grund af sit meget særprægede navn må formodes at være datter af "Grønlandsfareren" *Carsten Rickertsen* (ane nr.1654) nævnes den 14. august 1638 i Assens rådstueprotokol, da *Peder Glambssbierigh* efter fuldmagt

paa sinn hossbondtz Giedshe s: *Mogens Aagesens* i Laagaards

vegne stævner assenskøbmanden *Poul Friis* og kræver betaling af tre gamle gældsbreve med en samlet værdi inklusive renter på omkring 300 rigsdaler. Af gælden vedrørte 212 sletdaler køb af

gode nøyagtige warre,

måske korn, og 50 rigsdaler køb af fem staldøksne. *Poul Friis* vedstod gælden og blev af rådstueretten dømt til

forshreffne tre handshrifters sumer med all interesse att betalle ienden trende sollemercher eller derepter att lide nam och wdleegh i hans boe och goudtz, hour det findis kand".⁵²

Poul Friis var dybt forgældet og blev i de næste uger og måneder stævnet af adelige, borgerlige og gejstlige kreditorer og af en tysk købmand i Stade ved Hamborg for meget store beløb,⁵³ men *Geske Carstensdatter* kom først og har måske fået sine penge. Fjorten dage senere fik hun udstedt et gældsbrev for et meget stort lån på 500 rigsdaler in specie, som hun havde ydet rådmænd *Claus Bangs* enke. Enken, *Margrethe Rickertsdatter (Seeblad)*, stillede sikkerhed for lånet ved pant i sin gård i Odense.⁵⁴ *Margrethe Rickertsdatter*, der havde drevet købmandsforretning med en vis succes siden manden *Claus Bangs* død i 1624, var på det tidspunkt ligeledes kommet i økonomiske vanskeligheder og udstedte flere andre gældsbreve på betydelige beløb.⁵⁵ (Der synes at have været en udbredt økonomisk krise blandt de fynske købmænd i 1630'erne.⁵⁶).

Margrethe Rickertsdatter var datter af rådmænd *Rickert Knudsen (Seeblad)*⁵⁷ og dermed sønndatter af rådmænd *Knud Jørgensen (Seeblad)* og *Karine Rickerts*, Flensborgborgmesteren *Carsten Rickertsens* (ane nr.6616) datter, jfr. afsnittet "Den væbnede arm". Hun og *Geske Rickerts Carstensdatter* var således halvkusiner, idet deres fædre *Rickert Knudsen* og *Carsten Rickertsen (III)* var fætre. Det er måske forklaringen på, at *Geske Carstensdatter* ydede

hende det lidt risikable lån, som *Bertel Jensen* siden måtte føre langvarige processer om.⁵⁸ - Ved skiftet efter *Claus Bang* i 1635 var det Bertel Jensen, som dengang stadig var skriver paa Hagenskov, der havde et meget stort krav - 424 rixdr. og renter på 70 sletedr. - mod boet.⁵⁹ Der kan være tale om et arvet tilgodehavende, hvorved teorien om, at han stammede fra en købmandsfamilie i Odense, støttes. Det er derimod sværere at forklare sammenhængen mellem, at Bertel Jensen i 1635 havde et stort beløb tilgode hos *Margrethe Claus Bangs*, at denne i 1638 lånte et lige så stort beløb hos *Geske Carstensdatter* (hvorefter Bertel Jensens tilgodehavende synes betalt, siden man ikke hører mere om det), og at Bertel Jensen et par år senere blev gift med Geske Carstensdatter og dermed igen fik et stort tilgodehavende hos Margrethe Claus Bangs.

Geske Carstensdatter var født i 1606/07⁶⁰ og var altså først i 30'erne i 1638. Det står hen, hvorledes hun er kommet til Ladegård på Fyn som hustru til den *Mogens Aagesen*, hun i 1638 var enke efter. Mogens Aagesen nævnes i Ladegård fra 1631 som fæster af én af de fire gårde i bebyggelsen og anføres de næste år som fæster afvekslende med en *Hans West*.⁶¹ I 1635/36 overtog han fæstet af kongetienden i Orte sogn,⁶² hvor Ladegård lå; den havde indtil da været fæstet af Hans West sammen med en anden fæster i Ladegård.⁶³ Han var altså fæster eller måske snarere forpagter af gården,⁶⁴ hvis ejer ikke er identificeret med sikkerhed. Gården tilhørte måske *Christian IV's* søn med *Kirsten Munk*, grev *Valdemar Christian*, jfr. nedenfor, men var vel oprindeligt, hvis dette er rigtigt, en del af den unge greves mormoder *Ellen Marsvins* omfattende jordbesiddelser.⁶⁵

Det ældste af de tre pantebreve, *Poul Friis* havde udstedt til *Geske Carstensdatter*, var dateret 15. november 1635. Det var stilet til

erllige och gudfrygtige quinde *Gershe Mogenns Agesens* wdj Lagaard,

så selv om *Mogens Aagesen* ikke nævnes som "salige" har hun måske allerede været enke på dette tidspunkt. Hvis Mogens Aagesen var i live, måtte man forvente, at det var ham, der blev nævnt i et retligt spørgsmål. 1637/38 fik hun formelt overdraget fæstet af Ortetienden;⁶⁶ den 20. marts 1638 kvitterede hun overfor Hagenskov slots skriver *Bertel Jensen* for betaling for et skippund røget flæsk, som

hand mig affkiøbt haffr till kongl maytz: fornødenhed.⁶⁷

Hun har altså under alle omstændigheder selv drevet gården i Ladegård i flere år før hun giftede sig med Bertel Jensen.

Straks efter at han havde afgivet skriverbestillingen på Hagenskov og var flyttet til Ladegård, begyndte *Bertel Jensen* at drive handel, også med Ha-

genskov len. I efteråret 1640 indkøbte han således 50 lam til kongelig majestæts behov og leverede 5^{1/2} tomme tønder, ligeledes til majestættens behov.⁶⁸ Året efter flyttede han igen, samtidig med at en gård i Ladegård skiftede ejer ved et mageskifte mellem kronen og grev *Valdemar Christian* i forbindelse med kongens opførelse af Valdemars slot på Tåsinge til sin kære søn og samling af sønnens jordtilliggender omkring slottet.⁶⁹ - Bertel Jensen etablerede sig nu som købmand i Assens, hvor han fik borgerskab 8. oktober 1641.⁷⁰ Han handlede også herfra i stort omfang med lenet, hvortil han bl.a. leverede flere tomme tønder⁷¹ samt planker, lægter og søm.⁷² - De mange tomme tønder blev pakket med saltede grisetæer, -hoveder, -maver og anden "smaamad" fra lenets oldensvin og leveret til det kongelige provianthus i København,⁷³ og planker, lægter og søm blev brugt til skillerum mellem de forskellige varer i fragtskibene.⁷⁴ I 1653 fik han også en større bestilling på bygningsmaterialer - tagsten, gulvsten, lægter m.v. - til en værdi af 63 rigsdaler,⁷⁵ og i de følgende år fulgte yderligere leverancer. I 1656 solgte han lægter, deller og søm til

flicheri paa kornloffterne, sampt til at klede offuerdeellen paa brønduerched her i borregaarden med

med flere vedligeholdelsesarbejder på slottet,⁷⁶ og året efter leverede han gennem mellemmand fire tønder Mariagerkalk og 2000 mursten.⁷⁷

I hele perioden, hvor han var købmand i Assens og handlede med Hagenskov len, var *Bertel Jensen* også fortsat ridefoged over lenet - og en betroet medarbejder for *Jørgen Brahe*: I lensregnskabet for 1642/43 kvitterede han den 16. december 1642 for modtagelsen af betaling af sine rejseudgifter - kost i færgehuset og leje af færge over Lillebælt - i forbindelse med en rejse til Haderslevhus, hvor han var betroet ansvaret for transport af 50 fjerdinge med kongens penge i.⁷⁸ Endnu i 1650 mødte han som nævnt som kronens advokat på herredstinget, han nævnes med mellemrum som ridefoged til Hagenskov slot i sager for Fynbo landsting,⁷⁹ og han optrådte også vedblivende, som det senere skal omtales, i Assens rådstueret som *Jørgen Brahes* ridefoged.

Der er ikke fundet andre konkrete oplysninger om *Bertel Jensens* købmandsvirksomhed end de citerede om leverancerne til Hagenskov len, så man må søge andre veje til at belyse hans situation i byen. Det giver et fingerpeg, at hans efterfølger som skriver, *Morten Thygesen*, allerede til Mortensdag 1643 registrerer ham blandt de kun 16 prominente Assensborgere, der havde tjener, som blev ramt af en af de mange ekstraskatter.⁸⁰ Hans tjener - fmtl en købmandssvend - *Anders Lauridtsen* noteres i regnskabet for én rigsdaler.⁸¹

Bertel Jensen erhvervede en stor gård, hvis hovedbygning,
 gadehusene med dobbelt loftsromme,
 i 1674 strakte sig

fra den øster ende af fra s: *Lauridts Fønboes* gaard, som *Jens Lauridsenn* nu boer,
 och langs om udj Stredet til bryggersshuset 28 fag huss:.

Der hørte også en stor lade på 24 fag til ejendommen, med den vestlige ende ud mod Strædet.⁸² Det har sikkert været en præcis beskrivelse af beliggenheden, da teksten blev formuleret, men den er svær at gennemskue 300 år senere, selv om der også nævnes andre naboer. Da teksten et sted nævner den stoere gade,

har gården måske ligget på hjørnet af Østergade (som på den tid også kaldtes Storegade) og Kirkestræde, øst for strædet, jfr. *Resens* kort over Assens sidst i afsnittet om "Brødrene";⁸³ - en meget fornem placering. Foruden hovedgården erhvervede *Bertel Jensen* som de store købmænd i byen haver og jorder rundt om Assens,⁸⁴ og han opretholdt også forbindelsen med Orte sogn ved at beholde forpagtningen af sognets korntiende,⁸⁵ som *Mogens Aagesen* havde overtaget i 1635/36. Han synes altså hurtigt at have fundet plads blandt byens lille købmands aristokrati.

Som en af byens større købmænd blev *Bertel Jensen* da også hurtigt optaget i bystyret. Det præcise tidspunkt for hans indtræden i rådet kan ikke fastslås, da rådstueprotokollen fra dette tidsrum er forsvundet, men i 1647 underskrev han som vitterlighedsvidne et gavebrev fra borgmester *Laurits Hjort* til Vor Frue kirke. Han kaldes her

erlige och velacht mand Bertel Jensen, ridefoget offuer Hagenschouff lehn, (och *Hans Andersen*), begge borgere her i Assens⁸⁶

og var altså da almindelig borger. I begyndelsen af 1649 var han imidlertid i henhold til et Brahesborg-adkomstdokument blevet rådmand, men var stadigvæk samtidig ridefoged.⁸⁷ Det var en dobbeltstilling, som kan have ført til loyalitetskonflikter, for som lensmand havde *Jørgen Brahe* tilsyn med bystyret i Assens, og han synes at have taget sine tilsynsopgaver mere alvorligt end lensmændene normalt gjorde det.⁸⁸ Som nævnt i afsnittet om "Tolderne" havde han også fået - eller muligvis selv fremkaldt - flere udtrykkelige pålæg fra *Christian IV* om at gribe ind overfor det gamle vestfynske rådsaristokrati, der havde domineret bystyret, og den 26. januar 1638 var det *Bertel Jensen* selv, der var mødt op på rådhuset som *Jørgen Brahe* repræsentant og havde præsenteret det kongelige missive om ophævelse af "fastelavnsborgmesterordningen". - *Jørgen Brahe* behøver ikke at have stået bag udnævnelsen af *Bertel Jensen*, selv om den vel ikke har været lensmanden uvelkommen. Rådet må selv have haft en interesse i at optage en mand

med så solide administrative erfaringer og gode relationer til lensmanden i sin kreds.

Assens' borgmestre siden ændringen i januar 1638 var tolderen *Bunde Jacobsen* og købmanden *Laurits Hjort*. Blandt de ældre rådmænd var *Jørgen Bang*, den tidligere borgmester *Jens Bangs* (ane nr.1650) søn, og toldskriveren *Arnt Starck*.⁸⁹ De sad alle i bystyret endnu i 1657, da svenskekrigene begyndte.

Krigen, der åbnedes formelt med kong *Frederich III's* krigserklæring til Sverige den 1. juni 1657, tog hurtigt en farlig udvikling; fra slutningen af juli var de danske tropper i Holsten på tilbagetog op gennem Jylland.⁹⁰ Den 5. august ser man *Bertel Jensen* optræde åbent med to hatte, idet han mødte op på rådhuset for sine rådmandskolleger for som ridefoged til Hagenskov slot at bekendtgøre en ordre fra *Jørgen Brahe* om, at færgeskuderne i Assens straks skulle sejle til Stribs odde ved Middelfart for det tilfælde

(det Gud doegh naadeligen forbyede), at hans kongl. mayts rytterj och krigsfolch formedelst fiendernes magt shulde her til landet offrföris, daa shall samme fergesshuder werre parat och ferdige samme follch at indtage och offuerføre her til landet.⁹¹

Foreløbig besatte de svenske tropper hele Jylland og indledte en belejring af fæstningen Frederichsodde (Fredericia). Den 5. oktober foreviste Bertel Jensen for rådstueretten en ny skrivelse fra *Jørgen Brahe*, hvori der henvistes til,

at der iche shall were stoer forraaed paa øll och brøed wdj Fredrichsodde,

hvorfor det befaledes borgerskabet i Assens, at alt øl, der blev brygget ud over byens eget behov, skulle føres til Strib,

huor formoedes de derfor reede penge kand bekomme.

Borgerne fik forbud mod at lade sigte hvede og rug mere end der kunne bages brød af og forbruges af

de høye officerer, som ligger wdj Assens,

og der indførtes streng kontrol med produktionen af mel i møllerne og på håndkværne i hjemmene og med udførslen fra Assens. Disse indgreb forårsagede naturligt nok uro og en livlig polemik blandt de borgere, der var tilstede i rådstuen.⁹²

Borgerne i Assens havde på dette tidspunkt mærket krigen i form af ekstraskatter, udskrivning af bådsmand (matroser) til kongelig majestæts tjeneste og indkvartering af de tropper til hest og til fods, der allerede fra marts var begyndt at rejse over Assens til Holsten, og der lå, som det fremgår af henvisningen i ordrene den 5. oktober, permanent officerer hos borgerne, nemlig *Hans von Ahlefeldts* regiments stabsofficerer, der havde kvarter i byen siden 27. august.⁹³ Det føltes som en hård byrde, men der var langt værre ting forude. Den 24. oktober faldt Frederiksodde, og tre måneder se-

nerelykkedes det svenskerne at gå i land på Fyn og nedkæmpe det danske forsvar.⁹⁴

Landgangen skete i Tybrind vig nord for Assens, og da der var tale om en kamp, sværmede de svenske soldater efter sejren ud over landskabet til den første plyndring.

Trods den relativt strenge disciplin kong *Carl Gustav* og hans general, *Wrangel*, holdt, tolererede man soldaternes sædvanemæssige ret til private plyndringer lige efter en kamp⁹⁵ - og Assens var det nærmeste store bytte, som byen var det efter slaget ved Øksnebjerg 120 år tidligere. De svenske ryttersoldater nåede frem samme aften og fodfolket i løbet af natten. Assensborgerne beskrev selv begivenhedsforløbet i en beretning til regeringen efter krigen:

Anno i658 den 30 januarj er denne by meget jammerlig och forshrechelig med suerd och waabenn totaliter vdplønndret. ... Huilchenn plønndring scheede allerførst aff rytteriet, sieden om natten effter aff det ganndshe fiennedens infanterj, som waar saa manngfoldig, at alle huse och gader waare slet opfyldte, ... Samme for^{ne}: plønndring kand med ald sandhed och troewerdighed schatteris offr Penge 40000 rixdr.⁹⁶

Selv om skaderne nok ikke er undervurderet synes ingen anden dansk by at have været ude for en sådan plyndring.⁹⁷

Det gik naturligvis hårdt ud over de mest velhavende, rådsaristokratiet i deres store gårde. Rådmand *Christopher Nielsen* indkaldte efter krigen sine bysborgere til vidner om, hvad der var overgået ham, og de berettede,

at den dannemand for:ⁿ Christoffer Niensens hus bleff da ganndshe wdplønndret, och persoelig paa gaden meget ynnkeligen bleff anngreeben, foruden den stoere molest, hand i huset wdstoed, saa fienneden dennom saa wdblottede i samme plønndring, at de iche beholdt wiedere end noegle gamle kleder, fienden dennom: aff naade i den haarde winnter till deris legemers schiuffll, som iche waar fienneden tienlig, effterloed.⁹⁸

Rådmand *Jens Nielsen* fortalte, at han, efter at hans hus var blevet udplyndret, blev trukket ind i borgmester (og tolder) *Bunde Jacobsens* hus,

och der hand der indkomb, da gich plønndringen mechtig for sig i samme huss, saa at baade kongl: mayts: tholdkieste, saauelsom alle andre kister i huset war och bleff isønnderslagen, imeldertied hand waar derinde, och den s: mannd b: Bunde Jacobssen waar wnnløben huset.

Overformynder *Anders Bang* havde set, at

den s: mannds breffue floeg paa gaden wnder hesteføeder,

og *Christopher Pedersen*, at plyndringsgodset

paa tuennde den s: mannds egne wogne, foruden det de paa andre wogne herfra bortførde,

og tilføjede, at

huiss breffue och andet, som dennom iche nøttig waar, bleff i garden saauel som paa gaden udj snee och scharn igien opsamlet.⁹⁹

Rådmand *Jens Clausen* blev også udplyndret, og den øjeblikkelige lettelse, han må have følt, over at han i tide havde fået bragt en del af sit kostbare

løsøre i sikkerhed i Odense, holdt ikke længe, for det blev som omtalt foran fundet hos rådmand *Erich Jørgensen* (ane nr.822) under de senere organiserede beslaglæggelser.¹⁰⁰ *Bertel Jensens* skæbne omtales ikke i rådstueprotokollen, men der er næppe tvivl om, at han har været ude for de samme oplevelser som de andre rådmænd.

De svenske ryttere nåede også til Hagenskov samme aften, hvor de ikke alene udplyndrede slottet, men

schiød nogle af folchene død, borttog lensmandens mobilier for mange tusend dalers werd, och huis ædende och drichende wahre, der waar for haanden, ødelagde de rundeligt. Der de reiste bort, førde de schriffueren fast nøgen med sig till armæn.¹⁰¹

Jørgen Brahe blev taget til fange; dagen efter blev han som omtalt i "Storkøbmanden" sammen med fire andre fangne rigsråder indbudt til middag med kong *Carl Gustav* i borgmester *Thomas Brodersen (Risbrichs)* gård i Odense. Efter den første plyndring begyndte besættelsens hverdag, hvor de svenske besættelsestropper blev indkvarteret og det svenske udskrivningssystem sat i kraft ligesom i Odense.¹⁰² Det må have forekommet assensborgerne særlig hårdt at skulle betale brandskat - hvis de ellers har tænkt over skattens begrundelse som betaling for at undgå afbrænding af byen,¹⁰³ siden Assens som den eneste by på Fyn var blevet plyndret. Men de slap ikke; allerede tre uger efter plyndringen, den 22. februar, måtte de skaffe 800 rigsdaler i brandskat

- foruden discretioner.¹⁰⁴

Samtidig med de dramatiske begivenheder skete der omvæltninger i bystyret. Rådmand *Arnt Starck* døde i foråret 1657¹⁰⁵ og borgmester *Laurits Hjort* den 20. september samme år,¹⁰⁶ hvorefter *Bertel Jensen* blev ny andenborgmester. Hurtigt efter den svenske invasion, den 3. marts 1658, døde også borgmester *Bunde Jacobsen*,¹⁰⁷ og det blev nu Bertel Jensen, der som byens eneborgmester måtte forsøge at redde byen bedst muligt gennem besættelsen.

Rådstueprotokollen giver ingen oplysninger om, hvorledes det gik, for den blev ikke ført under den svenske besættelse, ligesom tingbøger og andre officielle danske protokoller ikke blev ført. Der blev kun holdt to rådstuemøder - under forsæde af *Bertel Jensen* - i den korte periode mellem fredsslutningen i februar og *Carl Gustavs* genoptagelse af krigen nogle måneder senere. Siden noteredes det i protokollen:

Er inntet wiedre dette aar: i658 passerit ennd forshreffuet staar.(og) Och gannshe inndtet passerit det forgangen aar i659.

Det turde være et understatement, som Assens bys indberetning efter krigen dokumenterer:

De svenske krigsskatter blev inddrevet effektivt, også under den korte fredspause. Efterkrigsberetningen fortæller, at

Denn 20 may: (1658) maatte wj arme betrengte fattige folch wdgiffue enn stoer sum penge till førrige bemelte tuennde regimenters officerer, som oss wed twanng bleff affpresset, idet borgemestere och raad med en deel de beste borgershab bleff indsluttet paa raadhuset udj arrest, indtill saa lenge Gud i himmelen och got fremmed folch kom oss till hjelp med huis wj maatte wdloffue och wdgiffue till dennem, som waar 700 rixdr: Och dersom denn enggelshe ambassadeur, som samme tied her till byenn ankom, oss ej haffde forhiulpet, haffde wj iche wdkommet aff samme arest ringere end i000 rixdr, som de aff os enndelige begierede.¹⁰⁸

Foruden penge krævede besættelsesmagten naturalier til tropperne, hvad det blev sværere og sværere at skaffe. I juli 1659 måtte generalmajor *Bötticher* lade foretage husundersøgelser for at kontrollere, om der stadig var skjult noget, og det lykkedes ham derved at beslaglægge 338 tønder rug, malt og mel til proviant og fodring. Svenskerne krævede også sko, blå og sejldug, bly og tømmer, spader og hakker,¹⁰⁹ hestetøj og vognkurve, krudtposer af huder m.m. *Bertel Jensen* forsøgte efter de sidste krav, der blev fremsat af generalmajor *Bötticher*, at opnå en lettelse i leveringsforpligtelserne hos den svenske kommissær i Odense, der var ansvarlig for udskrivningerne på hele Fyn, og sendte en borger til ham med en skrivelse fra borgmester og råd, hvori man bad om nedslag. Bønkrivelsen bar frugt, idet de svenske myndigheder ved denne lejlighed

for byens armods skyld haffuer efterlat den størriste deell efter begiering.

Den udsendte glade borger blev så ganske vist holdt op og udplyndret på tilbagevejen til Assens.¹¹⁰

Bertel Jensen måtte naturligvis også acceptere indkvartering af de fremmede tropper i sit hus, og ved månedsskiftet november/december 1658 havde han tilmed den tvivlsomme ære at måtte modtage den svenske øverstbefalende, den nu til rigsadmiral forfremmede *Wrangel*.¹¹¹ Admiralen standsede op i Assens på vej mod Faaborg og indkvarterede sig hos borgmesteren, fra hvis hus han den 1. december sendte et brev til regimentschefen på Als om den kritiske situation for de svenske styrker.¹¹²

Krigslykken var ved at skifte; det belejrede København holdt stand, og der blev tid for modstanderne af Sveriges overmagt ude i Europa til at sende undsætning til Danmark. Et år efter gik de allierede styrker i land på Fyn nord for Kerteminde, og den 14. november led de svenske tropper deres knusende nederlag ved Nyborg. Fyn var befriet. Otte dage efter, den 22. november 1659, døde *Bertel Jensen*. Han blev begravet i Assens kirke,¹¹³ hvor hans hustru *Geske* allerede lå. Hun var død straks efter den svenske invasion, den 18. marts 1658.¹¹⁴

Fyn-historikeren *Vedel Simonsen* gav i sin *Jørgen Brahe*-biografi *Bertel Jensen* et smukt eftermæle:

Man siger for et gammelt Ord, "at naar de gamle troe Tjenere først døe bort fra deres Herre, saa følger han ogsaa snart selv bagefter;" og hvad enten dette nu er rigtigt eller ikke, saa er dog saameget vist, at det i dette Tilfælde stadfæstede sig.

Jørgen Brahe blev sammen med to andre danske adelsmænd udvekslet af sit fangenskab mod den svenske minister *Steen Brahe*, men da var han syg og døde 12. februar 1661, 75 år gammel.¹¹⁵ Ved hans død var adelsvælden, som han stod som repræsentant for, forbi og den kongelige enevælde begyndt.

En anden Fyn-historiker, *S. Jørgensen (Kistrup)*, var også meget positiv 30 år senere, i 1877. Han konstaterede, at adeligt ansatte, der blev borgere i en købstad, i almindelighed først og fremmest følte sig som borgere, men at *Bertel Jensen* nok var en undtagelse, idet han

vistnok tjente *Brahe* og den By, hvis ene Borgmester han var, med lige Troskab.¹¹⁶

Efter *Bertel Jensens* død var det kun *Jørgen Bang*, der var tilbage af de gamle bystyremedlemmer i Assens. Han blev da også borgmester, men ikke førsteborgmester; til denne besværlige bestilling udpegedes en af de yngre rådmænd, *Jens Clausen*.¹¹⁷ Som *Jens Clausen* selv berettede i 1670, da yngre rådmænd beskyldte ham for uorden i regnskaberne med betroede midler:

Hannom w-werdig bleff samme tied, der hand bleff raadmand i 659: borgemesters bestilling betroed aff den gundstige øffrighed welb: herre, nu salig wed Gud, her *Jørgen Brahe* til Huedholm.

Jens Clausen forsvarede sig overfor anklagerne med, at

ingen regenshab gjorde hans salig formeend hannom, som paa en kort tied hasteligen afffald effter hinanden i den sørgelige feidetied, och huad regenshab kunde hand da gjøre dem for de thoe aars forløb fienderne waar i landet och retten stoed i spiudsstagen.¹¹⁸

Det nye bystyre genoptog forhandlingerne i rådstuen den 11. februar 1660, hvor dets første opgave blev at tildele byens nye byfoged, Båg herreds foged *Isach Mouritsen*, borgerskab.¹¹⁹

Blandt de nye autoriteters første pligter var at ordne det private bo efter *Bertel Jensen* og *Geske Carstensdatter*, som efterlod sig én søn og tre døtre, der alle må have været umyndige. Deres forældre var jo først blevet gift omkring 1640. Skiftebrevet blev udstedt den 20. februar.¹²⁰ Borgmester *Jens Clausen* blev værge for den tiårige¹²¹ *Anne Mariche Bertelsdatter*,¹²² der f.mtl. må have været den yngste datter, og rådmænd *Laurits Kylling* for datteren *Mette Bertelsdatter*.¹²³ Det er ikke fundet oplyst, hvem der blev værger for *Anna Bertelsdatter* (ane nr. 413) og sønnen *Jørgen Bertelsen*, men man kan alligevel slutte, at borgmesterparret ikke havde nære slægtninge, der var fødte værger, på Fyn, siden der måtte beskikkes værger. De faderløse børn blev sat i pleje. *Jørgen Bertelsen*, der nogle år senere blev krævet for

et bidrag til dækning af en Assensborgers indkvarteringsudgifter i maj-juni 1660, protesterede mod kravet,

effterdj ieg da som en mindreaaring och en faderløss w-myndig huerchen bygde eller boede paa de thieder, ej heller haffde noegen borgerlig neering, mens paa fremmede steder mig formedelst mine sl: forældris døed och min w-myndigheds shyld maatte be-giffue och opholde.¹²⁴

Byens kærner, som det var pålagt at indkræve de pålignede beløb, afviste imidlertid *Jørgen Bertelsens* påstand, idet han fremlagde en erklæring fra borgmester *Jens Clausen* m.fl. bystyremedlemmer, der fastslog,

at paa de thieder, hannom bleff paalagt den contribution, da waar hand iche mindre-aring, som nochsom kannnd beuisses om fornøden gøres,

og han blev dømt til at betale.¹²⁵ Det mest nærliggende vil være, at pleje-faderen, som de umyndige børn blev sendt til, var farbroderen *Hans Jensen*, der fmtl. - som foran formodet - boede i Nykøbing Mors. Det ville også forklare, hvorfor *Anne Mariche Bertelsdatter* nogle år senere blev gift så langt væk fra Assens som i Nykøbing.

Jørgen Bertelsen vendte snart tilbage til sin fødeby, hvor han fik borgerskab den 2. oktober 1663;¹²⁶ da må han altså i hvert fald have været myndig. Hjemme i Assens flyttede han ind i faderens gård, som han havde fået en broderlod i ved skiftet. Siden købte han søsteren *Anna Bertelsdatters* søsterlod, men måtte lade sine to andre søstres lodder blive stående i gården.¹²⁷ Han dyrkede de haver og jorder, han havde fået tillagt ved skiftet,¹²⁸ og drev handel som faderen.¹²⁹ Han var måske i et vist kompagniskab med sin svoger *Jørgen Poulsen*, der under en retssag i 1679 omtalte hundrede tønder havre, som han havde indskibet i *Jens Kyllings* skude, og

som hans suoger *Jørgen Bertelssen* haffde wnder hender at forhandle,

og *Jørgen Bertelsen* bekræftede, at de pågældende 100 tønder

haffde hand for sin suoger *Jørgen Pouelssen* i Kiøbenhaffn at forhandle.¹³⁰

Etableret som borger i byen i efteråret 1663 fandt *Jørgen Bertelsen* sig også hurtigt en passende hustru, *Mette Nielsdatter*, en datter af rådmand *Niels Iversen*,¹³¹ men ægteskabet startede med en slem skandale, idet bruden på sin bryllupsdag

med stor proces gick med sine vdslagen haar

og dermed tilkendegav for alverden, at hun var besøvet af ham. Det kostede ham ti rigsdaler i bøde til kongen.¹³² Oprinet tyder på en vis karakterstyrke og stridbarhed hos hustruen.

Jørgen Bertelsen synes at have begået sig meget godt i byen. Divergensen om betalingen af indkvarteringen i 1660 var ganske vist ikke den eneste, han havde med autoriteterne. Indkvarteringerne af tropper i byen fortsatte i årene efter krigen og fik ham i 1670 til at møde op på rådhuset, hvor han

---

**Bertel Jensens og Geske Carstensdatters børn
og deres ægtefæller^{1 3 3}**

<u>Børn</u>	<u>Ægtefæller</u>
<i>Geske Carstensdatters børn med</i>	
1° <u>Mogens Aagesen</u> :	
<i>Hildeborg Dorothea Mogensdatter</i> levede i Assens 1674	<i>Knud Pedersen</i> handelsmand i Assens
2° <u>Bertel Jensen</u> (ane nr.826):	
<i>Jørgen Bertelsen</i> købmand i Assens 1645 eller før - 1682	<i>Mette Nielsdatter</i> død 1719
<i>Mette Bertelsdatter</i> død 1718	<i>Laurits Bertelsen</i> købmand i Assens, død 1696
<i>Anna Bertelsdatter</i> (ane nr.413) død 1685	<i>Jørgen Poulsen</i> (ane nr.412) købmand og rådmand i Assens død 1693
<i>Anne Mariche Bertelsdatter</i> 1649 - 1699	<i>Michel Michelsen Langballe</i> ridefoged over Ty og Mors, Nebel 1642 - 1711

---

sig beklaget, at her major *Münckhausen* ligger hoes hannom endnu wdj logemente, och ehr meget graverit aff hannom, hans folch, heste och hunde, saa han har neppe leylighed for sig, sin hustru och børn och deroffr paa sin næring forsueches och forhindres.

Han var ikke den eneste, der besværede sig; sammen med ham mødte bl.a. hans svoger *Laurits Bertelssen*, der beklagede sig over,

at quartiermester endnu ligger hoes hannom wdj quartier, sielff siuffuende med quin-der och børn.¹³⁴

I 1671 afviste han en anmodning fra bystyret om at give skolemesteren *Hans Allesen* kost, med henvisning til, at

hand gaff en aff hørerne kaast och derfor meendte iche wiedre kunde tillkomme.¹³⁵

Han var selv tæt på autoriteterne. Svigerfaderen rådmand *Niels Iversen* var fmtl. død allerede før brylluppet,¹³⁶ men to af hans tre svogre, *Anders* og *Erich Nielsen*, blev rådmænd, og den tredje blev gift med en datter af sognepræsten *Niels Sass*.¹³⁷ To af hans søstermænd var blandt Assens store købmænd, og den ene af dem, *Jørgen Poulsen*, blev også rådmand.

Man møder *Jørgen Bertelsen* i fuld vigør i det gode selskab i 1675, hvor byens honoratiores var indbudt til bryllup på Brahesholm. Under det lystige selskab var hans tredje svoger, *Jacob Nielsen*, kommet i klammeri med rådmænd *Jens Kiær*¹³⁸ og havde slået ham i gulvet, hvorefter rådmændene trak sin kårde. *Jørgen Bertelsen* fortalte som vidne for bytinget, at

da som hand gich paa gulffuet och dandset: neder ad sallen, saae hand, at Jens Kier laa paa gulffuet, och en haffde en dragen degen, som de holdt op i wejret, mens hand iche wed, huem der haffde kaaren. Och tog hand om kaaren och bad dem, der omkring stoed, de wille see til at kunde faae kaaren eller degenen:, at der iche sheede en w-løche.¹³⁹

Den dramatiske scene berøres også i afsnittet om "En af de bedste og vederhæftigste borgere", *Jørgen Poulsen*, i forbindelse med omtalen af gnidninger mellem hans "gruppe" af borgere og borgmester *Jens Clausen*.

Jørgen Bertelsen var oldermand i 1671,¹⁴⁰ men nåede ikke de højere stillinger i byens styre, da han døde i ung alder i januar 1681.¹⁴¹ *Mette Nielsdatter* døde mange år senere, i 1719.¹⁴²

Anne Mariche Bertelsdatters ægtemand *Michel Michelsen Langballe*, der 1664-67 var amtsskriver for Ty og Mors,¹⁴³ blev derefter ridefoged sammesteds og boede da i Nebel i Ty. Brylluppet må have stået i 1668, da hun var 18 år, idet

Michel Langballe af Nykiøbing

den 12. februar dette år fik tilladelse til at ægte sin trolovede *Anne Mariche Bertelsdatter* hjemme i huset uden foregående lysning.¹⁴⁴ Ligstenen over hende og manden i Vester Vannet kirke anfører da også, at de ved hendes død i 1699 havde været gift i 31 år. Der var otte sønner og tre døtre i ægteskabet.¹⁴⁵

Bertel Jensens to andre døtre blev derimod som nævnt gift med Assenskøbmænd, *Mette Bertelsdatter* med *Laurits Bertelsen* og *Anna Bertelsdatter* med *Jørgen Poulsen* (ane nr.412). *Laurits Bertelsen*¹⁴⁶ havde i 1662 gård i Storegade (Østergade)¹⁴⁷ - det er fmlt. den, der ved hans død i 1696¹⁴⁸ blev vurderet til 600 sletdaler,¹⁴⁹ men også en i Ramsherredgade, som han afhændede lige før sin død.¹⁵⁰ Han var handelsmand og havde i 1670 en skude ved skibsbroen.¹⁵¹ Med mindre han havde en navnefælle i Assens, må ægteskabet med *Mette Bertelsdatter* have været hans andet, da en *Karen Jensdatter* nævnes som *Laurits Bertelsens* hustru i 1664.¹⁵² *Mette Bertelsdatter* overlevede sin mand i 22 år; hun døde i marts 1718.¹⁵³ - *Jørgen Poulsen* er titelpersonen i afsnittet "En af de bedste og vederhæftigste borgere".

I Assens rådstueprotokol nævnes i 1662 en *Knud Pedersen*, fordum borger i Assens,¹⁵⁴ der pantsætter

den arff, som mig effter s: *Gedske Bertell Jensens* herudj Assens, arffueligen er tilfalden.¹⁵⁵

Det må betyde, at der har været et barn i hendes ægteskab med *Mogens Aagesen*, og det kan næsten kun have været *Knud Pedersens* hustru, der ikke nævnes ved den lejlighed. Arven pantsættes til *Bertel Jensens* og *Geske Carstensdatters* svigersøn *Jørgen Poulsen* som sikkerhed, fordi *Jørgen Poulsen* bl.a. havde givet *Knud Pedersens* søn *Mogens* (som *Geske Carstensdatters* første mand)

kaast och kleder

i to år.¹⁵⁶ Formodningen om familieforbindelsen bekræftes fuldt ud af et tingsvidne, der blev optaget 12 år senere, i anledning af, at *Jørgen Poulsen* følte sig bagtalt af *Knud Pedersens* hustru, der nu viste sig at hedde *Hildeborg Dorothea Mogensdatter*, Ifølge de af *Jørgen Poulsen* fremlagte regnskaber var familien blevet understøttet af ham fra 1660, idet han bl.a. havde betalt for ægteparrets søns *Mogens Knudsens* kost, klæder og skolegang fra påske 1660 til 1670 og siden 1670 holdt ham i Odense skole.¹⁵⁷

Sitzhaftig på herregården (Slægten *Pohl/Pohlman*) (414+415)

Gert Pohl (ane nr.414) nævnes i de samtidige arkivalier som "sitzhaftig" på den lille herregård Flenstofte i Dreslette sogn midt imellem Assens og Faaborg, hvor Båg herred grænser op til Salling herred, fra engang i 1660'erne. Fra 1668 til han døde i 1681 var han ridefoged over Løgismose og Flenstofte godser.

Det er usikkert, hvor han kom fra, og usikkerheden strækker sig endog til hans navn. Selv kaldte han sig konsekvent *Gert Pohl*, men i kirkebogen for Dreslette sogn benævnes han flere gange, herunder ved sit bryllup, hvor han må formodes at have fremlagt nogen dokumentation om sine personlige forhold, som *Gerhard*;¹ præsten må have lagt vægt på, at det var korrekte oplysninger, han indførte i bogen. Og to af hans døtre kaldte sig *Pohlman*.²

Hvad enten navnet var *Pohl* eller *Pohlman*, peger det mod en afstamning fra Tyskland, hvor begge navne var og er udbredte, men der var både *Pohl*'er og *Pohlman*'er i Slesvig allerede i 1400-tallet,³ og i de næste århundreder bredte de sig ud over kongeriget. I København finder man omkring 1700 både en silke- og klæde-kræmmer og en hattemager ved navn *Henrich Pohlman* og en kræmmer *Geerd Pohlman*.⁴ En københavnsk handelsmand *Henrich Pohlman Johansen* blev omkring 1682 gift med en borgmesterenke fra Næstved⁵ og blev selv borgmester dér.⁶ *Laurids* eller snarere *Lorenz Polmand* i Hamborg, der fmtl. er en storkøbmand, som bl.a. ydede lån til kong *Christian IV*,⁷ havde en fæstegård i Vester Skerninge i Salling herred, som siden gik i arv til *Giørt Polman* i København,⁸ og omkring 1670 arvede *Diderich Pohlman* i Hamborg noget jordegods på Nordfyn.⁹ Københavnerkræmmeren *Hendrich Pohlman Hermanssohn* ejede en overgang en gård i Vends herred.¹⁰ Ikke at forglemme var

den tyske præceptor m. *Pohll* paa Løwesmose

i 1665 fadder for *Gert Pohls* søn.¹¹ Der kan også nævnes andre, men det har ikke været muligt at påvise nogen familieforbindelse mellem alle disse *Pohl*'er og især *Pohlman*'er og den her omhandlede *Gert Pohl* på Flenstofte, så det må stå åbent, om han var første- eller senere-generations dansker.

Hvad man ved om *Gert Pohl* før 1660'erne, hvor han bor på Flenstofte, er, at han var født i 1617/18¹² og havde været i tjeneste hos rigsmarsken *Anders Bille*.¹³

Anders Bille til Damsbo¹⁴ var en godssamler som *Jørgen Brahe*. I 1642 erhvervede han som nævnt i afsnittet "Herregårdspræsten" godset Søbo i Salling herred,¹⁵ han arvede og tilgiftede sig en del af Løgismose i Båg herred og købte efterhånden de andre parthavere i godset ud,¹⁶ og i 1652 købte han også det lille nabogods Flenstofte.¹⁷ *Anders Bille* blev såret i slaget om *Frederichsodde* i 1657 og døde kort efter, og da hans søn var død, gik Løgismose

og Flenstofte i arv til sønnesønnen, der også hed *Anders Bille*. Sønnesønnen var født 1655, så godserne blev i de første år drevet af formyndere. Hans farmoder, rigsmarskens enke *Sophia Rosenkrantz*, boede på Løgismose indtil sin død i 1667.¹⁸

Det er sandsynligt, at *Gert Pohl* var i rigsmarskens tjeneste allerede i 1652, idet han under en retssag mange år senere bevidnede, at han sammen med *Anders Bille* havde underskrevet et dokument på et tidspunkt, der kan dateres til senest 1652.¹⁹ Efter købet af Flenstofte er han formentlig blevet godsets forvalter - således betegnes han en enkelt gang, i 1669,²⁰ men det var først efter rigsmarskens død, en gang mellem 1658 og 1661, han flyttede ind på Flenstoftegård. Den tidligere fæster, *Lauritz Jørgensen*, sad nemlig i gården endnu i 1658,²¹ medens *Gert Pohl* nævnes som bosat på Flenstofte fra 1661.²² Fra 1668 og indtil han døde 13 år senere var han også ridefoged over det langt større gods Løgismose.²³ Den tidligere ridefoged, *Hans Christensen*, der også var ridefoged over Søbo, synes at have forladt stillingen i hast i efteråret 1668;²⁴ han stævnedes året efter for bytinget i Odense af den unge *Anders Billes* formynder

for hans anbetroede fougderj paa Lowesmosse rigtighed och regenshab at giøre, saauelsom nøyagtig qviteringer for hans maytz: contebution af for: gaard och goedts at forshaffe.²⁵

Gert Pohls opgave som ridefoged kan, som for *Bertel Jensen* (ane nr.826) på krongodset i Båg herred, kort sammenfattes som at føre tilsyn med fæstebønderne. Det betyder, at han skulle sørge for, at bønderne betalte deres fæsteafgifter og leverede de arbejdsydelse, der påhvilede dem til gengæld for fæstet af gården eller huset, og at de vedligeholdte ejendommen. Det var ikke så let at inddrive afgifterne i de hårde efterkrigsår, og han måtte jævnligt stævne dem for restancer for herredstingene i Båg eller Salling herred (da Løgismose og Flenstofte lå ved Båg herreds sydlige grænse, havde de fæstegårde i begge herreder). Bønder i Salling herred, der var stævnet for restancer i 1669, lod således føre vidner

om deris forarmelse, elendige tilstand och wilkor,

og hævdede, at

dersom de samme restands shulde betalle, war det dem w-mugeligt, mens forarsagedis med hustrue och børn at gaa fra deris gaarde.²⁶

I 1671 lod *Gert Pohl* fremlægge en opgørelse, der viste restancer helt tilbage fra 1664;²⁷ her i den manglende effektivitet med hensyn til inddrivelse af afgifterne finder man måske årsagen til, at *Hans Christensen* havde forladt bestillingen. I et par tilfælde måtte ridefogden også stævne bønder, der var tilsagt til at møde med deres vogne til transport af materialer eller personer for herregårdene. I 1679 havde Voldtoftebønderne således fået

ordre til at stille med en vogn for at age *Gert Pohl* til Nyborg med kongelig majestæts skatter, og

de kom inttet.²⁸

Tilsynet med, at godsernes ejendom blev holdt ved lige, skete ved udmeldelse af synsmænd, der både synede de enkelte gårde og huse og noterede eventuel brøstfældighed og så på godsets skove med svinene på olden og på urtehaverne.²⁹ Forsømmelser med betalingen af landgilde eller vedligeholdelse af gården kunne i værste fald føre til, at fæstebonden fik gården fradømt, men så vidt synes det dog sjældent at være kommet. I 1671 blev en bonde på Skovholm i Sarup dog dømt til

at haffue hans gaards feste forbrutt, efterdj hand imoed reces: 4r art. hans gaards wedligeholdelse forsømt haffuer och sit landgilde ey til rette tiede haffr: clarerit.

Samme bonde må dog have været en besværlig person; han var den samme dag idømt bøder for vold.³⁰

Voldssagen var ligesom kravet om fortabelse af fæstet på gården rejst af *Gert Pohl*, for ridefogden skulle også holde justits på godserne og indbragte undertiden voldssager og lejermålssager for herredstingene.³¹ Voldsmænd og den mandlige part i lejermål, der var begået på godsområdet, straffedes med bøder til herskabet.³² I 1669 blev *Christen Hansen Skomager* i Sallinge og hans hustru således først stævnet for Båg herreds ting, hvor et vidne under ed bekræftede, at

imedlertied for:^{nø} Christen Hansen och hans hustrue tiente tilsammen til *Rasmus Skomagers* i Dreslette, da bleff for^{nø} Christen Hansens hustru med bahrn, men hor det bleff lagt vind paa, wiste hand iche, men stoed beege shrifft i Dreslette kirke och waar wied sammen, der de stoed shrifft.³³

Derefter blev skomageren stævnet for Salling herreds ting og krævet dømt for jomfrukrencken, og selv om han forsøgte at sno sig udenom ved at kræve, at det skulle bevises, at krænkelser var sket på velbårne *Anders Billes* gods, blev han dømt til at betale enbøde.³⁴ - En mere alvorlig sag i 1673 omtales nedenfor.

Det hører med i billedet, at ridefogden *Gert Pohl* også varetog fæstebøndernes interesser overfor udestående, både i sager, hvor der var fælles interesser mellem dem og herremanden som i skelstridigheder,³⁵ men også i en sag for Salling herreds ting i 1676, hvor en enke i Strandby og hendes to døtre afkrævedes 9 daler 3 mark i henhold til et gældsbevis fra 1657, som var underskrevet af den afdøde ægtemand

med trende bogstaffr.

Gert Pohl, der ellers ofte lod en fuldmægtig repræsentere sig i retten, mødte personligt på den indkaldte enkes og hendes døtres vegne, men kunne ikke afværge en domfældelse.³⁶

I alle de omtalte retssager agerede *Gert Pohl* på sin husbond, den unge *Anders Billes*, eller hans formynders vegne. Der var imidlertid også retssager, hvor han personligt var involveret som forvalter af Flenstofte gods, og som derfor kan bidrage til at give et billede af hans karakter. Det er ikke noget helt behageligt billede, der aftegner sig.

I juli 1668 lod *Gert Pohl Jürgen Jensen* i Flemløse stævne, fordi han, der skulle have taget tjeneste hos Gert Pohl sommeren over, var udeblevet fra tjenesten. Jürgen Jensen blev

tilfundet at lønne en dreng udj somer och same løn til be^{te} Gerdt Pohl at erstate.

Jürgen Jensen mødte ikke i retten, så man får ikke nogen forklaring på, hvorfor han var udeblevet.³⁷

Året efter rejste *Gert Pohl* en ny sag, denne gang for Salling herreds ting, mod *Rasmus Christensen*, der tjente hos sin fader, en skomager i Lyndelse. Han anklagedes

formedelst hannd haffr thienndt Giert Pohl och war sted och fest med hannem it aar, och emedlertid løb aff sin thieneste om natterthide, saa hand fich stoer shade der-offuer.

Rasmus Christensen blev tilfunden at betale Gert Pohl et års karleløn.³⁸

Allerede juli samme år mødte *Gert Pohls* stævningsmænd op i Assens og stævnedes *Jørgen Poulsen*, der havde fundet tjeneste hos en borger der i byen,

formedelst hand haffr steed och fest sig med forⁿ: Giert Phol nu forleden winter och waar hoes hannom endtill wngfehrlic 9 wger for paashe och imedlertied som ingen erlig karll aff sin tienniste wnder predichen bortløben, foruden noegen shyld och brøde.

Dommen var traditionel, han dømtes til at betale en karls løn for et halvt år, 8 daler og 3 mark, men desuden til

at gjøre hannom (Gert Pohl) reede for ploug, harre, øxser, nauffre, spegerbard och andet, hannom haffr werit betroed och hafft wnder hender.³⁹

Med en sådan straf i udsigt, må det have været en hård arbejdsgiver, der fik folkene til at flygte.

I marts 1671 var det *Gert Pohl*, der blev stævnet. Nu var det *Rasmus Nielsen*, der havde været ansat hos ham i en betroet stilling som hans fuldmægtig i retssagerne, der var raget uklar med ham. Rasmus Nielsen krævede ti sletdaler, som resterede i hans løn for årene 1668 og 1669, samt ti rigsdaler for afholdte rejseomkostninger,

item beskyldte hannom, formedelst hand hannom afsheed och pasbord hedtil haffuer forholdet, effter at hand haffuer hafft forⁿ Rasmus Nielsen i sin tieniste wdj -2 aar.

Som ansat i ridefogdens tjeneste havde han krav på et "løbepas" ved fratrædelsen; uden det ville han ikke kunne få ansættelse andetsteds. Gert Pohl må vel derefter have bøjet sig og imødekommet Rasmus Nielsens berettigede krav, siden sagen ikke blev genoptaget efter en tre ugers udsættelse.⁴⁰

I 1673 indtraf den ovenfor berørte alvorlige begivenhed, som blev behandlet i to retsmøder for Båg herredsting. Mandag den 10. marts blev der ført vidner, hvor en kvinde fra Brydegård indledte med at berette,

att nu forleden onsdag 8 dauge, da war hun tillige med *Ane Jørenss* i Brydegård efter anfordring och ombedelse nedhendt fra Brydegård och thill Flenstoffte och aff *Gerdt Pols* hustrue ombedet at syne och besigte et quindfolch, som sammesteds tiente, wed naffn *Karren Christensdaater*, efftersom samme quindfolch haffde om natten tilforn (som samme quindfolch sielffr berette) haffde føed et barn til verden. Da, der dj kom ind til hende udj stuen, bleff de sieden henwist wdj brøgerset, hor thienstepigerne pleyer at ligge, til hendes seng, hor de da fandtt et døet pigebahrn nyføed, indsuøbt i et forrekleede, och laa wed weggen paa halmen wed hoedpuden.

Vidnet berettede videre, at *Karen Christensdatter* på de to kvinders forespørgsel havde oplyst, at hun havde født barnet om natten, at hun var alene, da det blev født, og at det var dødfødt. På kvindernes spørgsmål om, hvorfor hun ikke havde tilkaldt hjælp, svarede hun,

at hun kunde iche raabe dennom op. Hun wilde well, men hun kunde iche werre megtig til dennom: at opraaabe, for dj waare langt bortte.

Da de to kvinder bemærkede, at der var en liden dreng en sex aar ungefer gammel, som hun kunne have sendt efter hjælp, svarede *Karen Christensdatter*, at hun

raabte paa hannom: samme tied om natten, efftersom hand laa inde hoes hende for enden aff sengen paa gulffuet, och bad hannom hand wilde gaa ind til sin moeder och bede hende kome wd til hende, och sagde drengen at hand torde intet, och var same dreng en anden quindes, som tiener for amme der paa steedet, hendes barn.

På spørgsmålet, om hun havde fortalt andre, at hun var med barn, havde *Karen Christensdatter* svaret benægtende,

at hun thorde indtet.

Her greb *Gert Pohl*, der selv var mødt i retten, ind, og bad *Karen Christensdatter* bekræfte, at hun ikke havde åbenbaret sin tilstand for ham eller hans hustru, hvilket hun vedgik. Under de to kvinders forhør af hende om, hvem der var barnefaderen, havde hun oplyst, at

han hed *Peder*, haffde et huit haar och kom til hende paa marken.

Han havde fortalt, at han tjente i Hesthollmb.

Tre andre kvinder, hvoraf den ene var fostermoder (fynsk for jordemoder⁴¹), oplyste, at de havde synet det døde barn og befundet det at være fuldbårent. Med disse vidneudsagn var *Karen Christensdatters* skæbne beseglet. I det næste tingmøde den følgende mandag krævede *Gert Pohl* hende straffet efter *Christian IV's* reces, og dommeren måtte derfor efter recessens forskrift om idømmelse af dødsstraf anmode otte mænd om at være meddomsmænd og sammen med ham tage ansvaret for at dømme hende til som et letfærdigt kvindfolk, der havde født i dølgsmål, som en barnemorderske

at straffes paa hendes halss och miste liffuet.⁴²

Gert Pohl har vel fulgt lovens forskrifter ved sin anmeldelse og kravet om lovens strengeste straf over sin tjenestepige, men man kan ikke undgå at hæfte sig ved den skrækstemning på Flenstofte, som både den ulykkelige kvinde og ammens lille dreng lå under for.

Flenstoftegård var en lille herregård, ikke meget mere end en stor bondegård. Det var faktisk også hvad den var indtil 1650, da den foregående ejer, der havde den og fire andre gårde i Dreslette sogn, gav den status som hovedgård, hvorved han kunne få skattefrihed for ugedagsbønderne på alle fem gårde.⁴³ *Anders Bille* lagde yderligere 15 gårde ind under Flenstofte, da han købte den i 1652.⁴⁴ Ved matrikelvurderingen 1680-81 blev den med tilliggende ager og eng og skov til 60 svins olden takseret til 32 tdr. hartkorn.⁴⁵ Den nuværende kønne bindingsværksbygning ser ikke meget herregårdsagtig ud, men da den blev opført i 1746 hed det sig alligevel, at det tidligere stuehus, som *Gert Pohl* boede i, var meget uanseligt.⁴⁶ Trods de relativt beskedne rammer ser det ud som om *Gert Pohl* har ført sig frem som en lille herremand. At der var en stor stab af tjenestefolk til at drive gården var vel naturligt, men man hæfter sig ved, at han som berørt foran holdt fuldmægtig til at møde i retten for sig, og at der var ansat en amme på gården. Ambitionerne viser sig nok tydeligst i listerne over de faddere, der blev indbudt til hans barns dåb. Selv optrådte han og hans hustru nogle gange som velvilige patroner ved fæstebønders barnedåb, særligt omkring 1670,⁴⁷ men mellem hans egne børns faddere er der kun enkelte lokale bønder og ansatte på Løgismose. Ellers omfatter listen gejstlige og verdslige medlemmer af den højere middelstand⁴⁸ - sognepræsten og hans familie, præster og præstekoner fra nabosognene, en ridefoged, købstadborgere fra Faaborg og Assens - og adskillige adelige, både fra Løgismose, fra nabogården Frederichsgave (det tidligere Hagenskov) og fra andre herregårde. Her skal særligt peges på *Jürgen Hartvigsen*, der var gift med *Kirsten Rotkirch* og ejede Skovgårde ved Kirke Søby i 1660'erne. Han var fadder ved den førstefødte søns dåb i 1664, hvor hele tre velbårenheder deltog.⁴⁹

Gert Pohl må have været gift to (eller flere) gange. En datter, *Marie*, døde 1678, 32 år gammel,⁵⁰ dvs at hun var født i 1645/46, hvor *Gert Pohl* var omkring 28 år. Hans hustru, moderen til *Marie*, nævnes ikke som død i Dreslette sogns kirkebog, men *Gert Pohl* blev gift igen i 1663 med *Marine Hendricksdaatter* (ane nr.415),⁵¹ med hvem han i de følgende år fik flere børn. Da brylluppet blev indgået i Dreslette kirke må bruden have været fra sognet, men hendes forældre er ikke identificeret. Hustruen til *Jens Henrichsen*, der boede så langt væk som i Middelfart, var en af fadderne ved dåben af *Gert Pohls* datter i 1673.⁵² Han kunne være en broder til *Marine Henrichsdatter*.⁵³

Gert Pohl mødte for Salling herreds ting i juni 1681, hvor han forsvarede Strandbymændene mod et krav fra amtsskriveren om, at de skulle deltage i udgifterne til reparation af Hillerslev bro,⁵⁴ og fik dem fritaget. I september s.å. døde han.⁵⁵

Efter *Gert Pohls* død nævnes navnet *Pohl* ikke mere i kirkebogen. Enken *Maren Henrichsdatter* anmeldte i maj 1682 et krav på 37 sletdaler i boet efter *Hans Hansen Kalleko* i Faaborg; hun boede da stadig på Flenstofte.⁵⁶ Det er sidste gang, hun er fundet nævnt.

Af de overlevende døtre er der kun fundet livstegn fra to:

Anna Christine Gertsdatter Polmand (ane nr.207), var i 1697, da hun blev gift med den nye sognepræst i Søby, *Poul Jørgensen Bang* (ane nr.206), i tjeneste hos *Barbara Steensen* på Skovgårde,⁵⁷ datter af *Jürgen Hartvigsens* enke *Kirsten Rotkirch* i hendes andet ægteskab med amtmand *Erich Steensen*.⁵⁸ Hun døde allerede som 40-årig i 1710;⁵⁹ jfr. i øvrigt afsnittet om "Barbara Steensens præster".

Sophia Poleman nævnes som ugift i 1736, hvor hun var fadder for søsterdatterens søn i Søby.⁶⁰ Hun døde to år senere, også i Søby, hvor hun måske har opholdt sig i præstegården.⁶¹

De to døtre kaldte sig altså *Pohlman*.

De sporadiske oplysninger, der er fundet om *Gert Pohls* børn, er anført i oversigten overfor.

Børnedødeligheden synes at have været relativt stor på Flenstofte, og der kan være død flere end de anførte, da kirkebogen fmtl. ikke altid er holdt à jour. De to sidste døtre blev hjemmedøbt, hvilket tyder på, at de har været svagelige ved fødslen.

Gert Pohls børn⁶²

<u>Børn</u>	<u>Ægtefæller</u>
med <u>første hustru:</u>	
<i>Marie Gertsdatter</i>	fmtl. ugift
1647/48 - 1678	
<i>Petter Pohl (?)</i> ⁶³	
begr. 1666	
med <u>Marine Henrichsdatter</u>	
(ane nr.415):	
<i>Anders Gertsen</i>	
1664 - 1666 ⁶⁴	
<i>Christian Gertsen</i>	
1665 - 1665	
<i>Sophia Gertsdatter Pohlman</i>	ugift
1666 - 1738	
<i>Anna Christine Gertsdatter</i>	<i>Poul Jørgensen Bang</i> (ane nr.206)
<i>Pohlman</i> (ane nr.207)	sognepræst i Søby og Turup
1670 - 1710	1666/67 - 1717
<i>Susanna Gertsdatter Pohlman</i>	
født 1672	
<i>Lizabeth Gertsdatter</i>	
født 1673	
<i>Anne Sophia Gertsdatter</i>	
født 1676	
<i>Anne Marie Gertsdatter</i>	
født 1679	

PRÆSTEPARRETS ANER

Helten (Slægten *Dannefer*) (406+407)

Præsteparret i Kerte sogn i Båg herred i årene 1709 til 1727 var tilflyttere med aner uden for Fyn. Disse aner, der omtales i tre afsnit i dette kapitel, er de eneste i denne del af slægtskrøniken, der ikke havde deres livsgerning på Fyn. *Jacob Dannefer* og hans hustru var de første af de udenfynske anepar.

Jacob Nielsen Dannefer (ane nr.406) blev en national helt under svenskekri- gene 1657-60 på grund af et dristigt kup, der blev gennemført i det psykolo- gisk gunstigste øjeblik, da det så sortest ud for Danmark. Det var den 2. ok- tober 1658 under Københavns belejring, hvor *Carl X Gustavs* tropper havde besat resten af landet bortset fra de sydlige øer.

I den historiske romans epoke i 1800-tallet, hvor *Ingemann* og *Carit Etlar* udsendte deres bøger, offentliggjorde en forfatter en lille historisk roman om "Jacob Dannefærd". Helten er her en fattig søstersøn til en ældre oberst, der ejer en herregård på kanten af Møns klint. Den unge *Jacob Tygesen*, der må arbejde som skytte på godset, brænder af fædrelandskærlighed og mel- der sig i svensk tjeneste med det ene formål at virke som spion for Dan- mark. Han udfører på kort tid en række dristige aktioner mod de temmelig naive svenskere og belønnes herfor af *Frederich III*, der adler ham og efter krigen skænker ham herregården på Møn. Den var konfiskeret af staten, fordi obersten havde været lidt for samarbejdsvillig over for den svenske besæt- telsesmagt. Den kummerfulde oberst gemmer sig for verden i en ensom hytte på klinteskråningen med sin yndige unge datter *Christine*, som den fattige søstersøn elsker, men de opspores af den nye unge godsejer,

og med den i taus Glæde rødmende *Christine* knælede han for den angerfulde gamle Kriger, der med en inderlig Bøn lagde de skjælvende Hænder paa det deilige Brude- pars Hoveder.¹

Tilknytningen til Møn er rigtig; den nævnes i samtidige kilder.² *Jacob Danne- fer* var født her, fmtl. i 1630'erne.³ Men bortset herfra er det en noget anden historie, der kan udledes af arkiverne.

Navnet *Dannefer* er blevet fortolket som et kendingsnavn, der henviste til *Jacob Nielsens* formodede fødested - Damme på Vestmøn - og en tidligere beskæftigelse som færgemand - Fährmann - ved Grønsund færgegård. Der er dog tilsyneladende tale om rent gætteri,⁴ han kunne lige så godt være født i Damsholte og have tjent ved Koster færgegård ved overfarten til Sjælland, og det ville endda være mere sandsynligt i betragtning af, at tre af de går- de, han siden erhvervede på Møn, lå netop i denne egn.

Ifølge ophavsmændene til gætterierne om en fortid som færgekarl må *Jacob Nielsen* have været af bondeslægt. Efter en hærplan af 1652 begyndte man i 1653 at opstille et "landkompagni" på 200 bønderkarle på Møn. Kompagniche- fen var indtil 1655 en ældre kaptajn *Holst*, som i sine unge år havde været i

udenlandsk krigstjeneste.⁵ Hvis *Jacob Nielsen* var en af bønderkarlene, kunne man måske her finde en forklaring på, hvordan han er blevet motiveret til at lade sig hverve til fremmed krigstjeneste.

Jacob Dannefers senere karriere, herunder den skrive- og regnefærdighed, der kan dokumenteres, tyder dog på, at han er vokset op i et andet miljø, måske i en købmandsfamilie i Stege. Her i den lille by har han i givet fald også mødt kaptajnen. Navnet *Dannefer* er desuden fundet nævnt tidligere⁶ og er derfor sandsynligvis et ældre slægtsnavn.

I 1655 deltog *Jacob Dannefer* i krigen mellem Polen og Sverige som korporal og kvartermester i den polske konges livregiment. I foråret 1657, hvor rustningerne til krigen mod Sverige begyndte, vendte han hjem til den danske konges besiddelser og lod sig hverve som enspænder, dvs menig rytter, i den holstenske adelsmand *Ditlev von Ahlefeldts* regiment. Mandskabet var langt overvejende tyske og holstenske, men der var dog også enkelte danske hvervede.⁷ *Jacob Nielsen*, der her dukker op første gang i de bevarede kilder, blev indrulleret under navnet *Danefehr*,⁸ som han således allerede bar.

Den 1. juni 1657 underskrev kong *Frederich III* den danske krigserklæring til Sverige. Krigen startede i Nordtyskland. Felthæren stod opmarcheret i midlertidige kvarterer i Holsten lige nord for Elbmundingen, og den 16. juni satte et ekspeditionskorps over Elben. Det stødte frem gennem hertugdømmet Bremen, der var i svensk besiddelse siden 1645, mod fæstningen Bremervörde, som blev belejret og kapitulerede 9. juli.⁹ *Ditlev von Ahlefeldt* deltog ifølge sine memoirer personligt i fremstødet,¹⁰ men *Jacob Dannefer* blev formentlig liggende i kvarter hos sit regiment i Holsten, da de fire holstenske rytterregimenter, hvoraf *Ditlev von Ahlefeldts* var det ene, endnu ikke var færdigopstillede - "mønstrede". Man brugte ikke afdelinger i felten, før de var mønstrede.¹¹

Midt i juli indløb der meldinger til det danske hovedkvarter om, at kong *Carl X Gustav* nu var undervejs fra Polen i ilmarch med en hærstyrke. En major fra *Ditlev von Ahlefeldts* regiment blev sendt på rekognoscering mod den fjendtlige styrke

mit einer ziemlich starken Partei.¹²

Von Ahlefeldt angav senere i sine erindringer, at han på grundlag af majorens efterretninger tilrådede at tage kampen op mellem Hamborg og Lübeck,¹³ Det danske krigsråd under rigsmarsken *Anders Billes* ledelse vurderede imidlertid den 25. juli informationerne således, at svenskerne var så overlegne, at det var klogere at trække sig tilbage, og *von Ahlefeldt* var medunderskriver af meddelelsen til kongen herom.¹⁴ De fire holstenske rytterregimenter, der nu var mønstrede, var allerede dagen før sendt nordpå over Itzehoe til egnen omkring Rendsborg, hvor de skulle afvente forstærk-

ninger nordfra.¹⁵ To dage efter nåede den svenske hær frem, og i løbet af ti dage generobrede *Carl Gustavs* overgeneral, *Carl Gustav Wrangel*, Bremen, hvorefter hæren vendte sig mod nord. De holstenske rytterregimenter blev nu efter krigsrådets beslutning trukket tilbage til fæstningen Frederichsodde (Fredericia).¹⁶ Midt i august blev de overført herfra til Fyn;¹⁷ der var ikke proviant og først og fremmest foder nok i fæstningen.¹⁸ - Kort tid efter indledte svenskerne en belejring af Frederichsodde, der blev stormet og indtaget af Wrangel den 24. oktober.¹⁹

Efter overførslen fra Frederichsodde stod tre af de holstenske rytterregimenter i beredskab på Fyn, heriblandt *Ditlev von Ahlefeldts* regiment, der blev indkvarteret i Salling herred.²⁰ Ditlev von Ahlefeldt var ikke selv med; han blev i oktober sendt på diplomatiske missioner til Berlin og Polen for at søge hjælp.²¹ Føringen af hans regiment gik over til hans næstkommanderende, oberst *Josias Breide Rantzau*.²² *Jacob Dannefer* var omkring dette tidspunkt blevet adjutant for Breide Rantzau.²³ Rytterregimenterne blev liggende stationeret på Fyn i fem måneder under stadig stærkere klager fra den fynske civilbefolkning over de hvervede soldaters voldelige adfærd, tyverier og plyndringer.²⁴

Den 30. januar 1658, da *Carl Gustavs* tropper i det strenge frostvejr gik over isen og fik fodfæste i Tybrind vig nord for Assens, var de holstenske regimenter mellem forsvarerne, der mødte svenskerne og led et totalt nederlag.²⁵ Det lykkedes et enkelt holstensk kompagni og rester af andre kompagnier at undslippe og nå over Sprogø til Sjælland eller via Langeland til Lolland.²⁶ Det er ikke oplyst, om *Jacob Dannefer* var blandt krigsfangerne, eller om han i denne omgang undslap de svenske sejrherre.

Carl Gustavs tropper fulgte i fodsporene af de danske soldater, der flygtede til Lolland; den 7. februar gik de i land her efter 15 km march over isen på Langelands bælt. Den 11. februar fortsatte den svenske fortrop over Storstrømmen til Sjælland, samme dag indledtes fredsforhandlinger i Vordingborg og 16. februar fortsatte de i præstegården i Høje Taastrup, som svenskerne nu var nået frem til. 27. februar underskrev de danske forhandlere fredstraktaten i Roskilde; krigen var forbi.²⁷

I de hårde fredsvilkår, hvoraf de hårdeste var Danmarks afståelse af den østligste tredjedel af kongeriget - Skåne, Halland og Blekinge, indgik også overdragelse af 2000 hvervede ryttersoldater til Sverige. Overdragelsen begyndte allerede 24. februar, men det trak ud før man nåede det aftalte antal, fordi mange deserterede undervejs.²⁸ *Jacob Dannefer* var blandt de soldater, der nu kom i svensk tjeneste.

Jacob Dannefer må have gjort et godt indtryk på svenskerne, for han blev livtjener - Leibknecht - hos den svenske konges hærfører *Wrangel*,²⁹ der nu

havde fået titel af rigsadmiral. Han må have været med *Wrangel* og de svenske tropper, da *Carl Gustav* nogle måneder efter fredsslutningen genoptog krigen med det formål nu at erobre hele Danmark. Efter landsætningen af tropperne i Korsør den 8. august nåede hæren den 11. august frem til København og indledte belejringen af hovedstaden. *Wrangel* fortsatte til Helsingør for at erobre Kronborg, og det lykkedes efter nogle ugers belejring og bombardement, idet kommandanten kapitulerede den 6. september.³⁰

Efter erobringen ville *Wrangel* sende noget af sit krigsbytte hjem og pålagde sin livtjener *Jacob Dannefer* at overbringe det. En reportage i *Theatrum Europæum* beretter det videre handlingsforløb.

Den 2den Oktober (1658) henimod Aften ankom Jakob Nielsen Dannefehr ... (til Kjøbenhavn) med et med 16 Stykker monteret Skib, St. Johannes kaldet, paa hvilket var Hr. Rigsadmiralens Gods og 120 danske Soldater ("Knechte"). Folkene skulde have været bragte til Wollin (i Pommern), men Varerne havde Hr. Rigsadmiralen betroet denne Dannefehr at bringe tilligemed en Pakke Breve til hans Gemalinde. Allerede i Helsingør havde Dannefehr lagt Raad op, hvorledes han paa bedste Maade ved Hjælp af de danske Soldater skulde bemægtige sig Skibet og overlevere det i den danske Konges Hænder. Da de derfor vare gaaede ombord, og nogle Dage maatte ligge paa Helsingørs Rhed og vente paa Vind, indgik han hemmelig Forstaaelse med de danske Soldater, udvalgte ti af de bedste af dem og befalede dem, at de skulde blive hos ham og ikke lade sig indespærre i Rummet; derhos gav han dem et Løsen, hvorefter de skulde rette sig, og komme ham til Hjælp, saasnart de hørte et Pistolskud. Da de nu henimod Aften vare under Sejl og nær ud for Kjøbenhavn, og Gallioten, som de skulde convoyere, atter vendte om mod Sundet, vilde den stralsundske Kjøbmand *Hans Friel* ogsaa vende om; men Dannefehr forbød ham det og drog sin Sabel, og da den svenske Fourer, som kommanderede Folkene, ligeledes blottede sin Kaarde, saarede han denne. Strax derpaa skjød han sin Pistol af, og kaldte Folkene til ved det aftalte Løsen; de kom ham øjeblikkelig til Hjælp, bemægtigede sig Foureren, Skipperen og nogle af Skibsmandskabet, og satte deres Cours ad Kjøbenhavn til, uagtet den svenske Galliot søgte at forhindre dem det ved at affyre adskillige Skud efter dem. (*Holger Rørdams oversættelse*).³¹

Begivenheden vakte enorm opsigt og begejstring i den belejrede by og blev hurtigt til en myte. To københavnske præster fortalte om bedriften straks efter krigen i beretninger om belejringen. Kapellanen ved Holmens kirke, *Henrich Wallensbech*, digtede om den i sin

"daglige Tegnebog" eller "Diarium obsidionis" (belejringsdagbog)

både på latin og dansk, se hans vers for 2. oktober på begge sprog på den næstfølgende side. Ét vers var ikke nok til at udtømme begejstringen; der fulgte endnu et vers for den 3. oktober:

Det Skib kom hid i rette Tid
med nogle Bønders Rode /
Vi Kundskab fick / med fuld god
Skick
om *Opdams* Hielpe-Flode.

Wallensbech angiver i en note til det sidste vers, at de danske ombord var 200 Siælands Bønder Kaarle som skulde til Stocholm, de med glade Hierter kom vor Guanison til Hielp.³²

De tvangsudskrevne karle skulle vel sættes ind i svenske regimenter andetsteds i Europa; de har - nok med god grund - ikke været anset for pålidelige soldater i Danmark. - *Jacob Dannefer* kan nu ikke, som det angives i verset, have bragt konkrete oplysninger om, at admiral *Obdam* var på vej med en undsætningsflåde, for *Obdam* afsejlede først fra Holland den 7. oktober og stod ned gennem Øresund til København den 29. oktober. Han kan højst have bragt budskab om, at rigsadmiral *Wrangel* ventede en hollandsk undsætningsflåde, efter at de hollandske Generalstater den 25. august, opskræmt ved udsigten til at svenskerne skulle beherske begge bredder af Øresund, havde besluttet at komme Danmark til undsætning.³³

Ludvig Holberg skildrede senere kuppet på Øresund i 3. bind af sin Danmarks-historie på grundlag af et latinsk manuskript om Københavns belejring (*Obsidio Hafniensis*). Det var udarbejdet af den kongelige historiograf *Vitus Bering* og udgivet 1676.³⁴ Her er begivenhederne blevet dramatiseret noget. I stedet for 120 danske soldater - eller 200, som *Wallensbech* og en samtidig kilde³⁵ angiver - tales der nu om 16 fangne sjællandske bønder, og *Jacob Dannefer* nøjes ikke som i den nøgterne beretning i *Theatrum Europæum* med at såre den svenske fourer, men

rendte han ham Kaarden igiennem Livet.³⁶

Ove Malling optog også historien fra *Holberg* i sin bog om "Store og gode Handlinger" i 1783,³⁷ og endnu 1894 nævner historikeren *J.A.Fridericia* den i "Adelsvældens sidste Dage".³⁸ Siden har historikerne mere interesseret sig for at pille gloire'n af heltene end for at forherlige dem, og *Jacob Dannefer* er gledet ud af Danmarkshistorierne. Han har dog bevaret sin biografi i Dansk biografisk leksikon, også i 3. udgave.

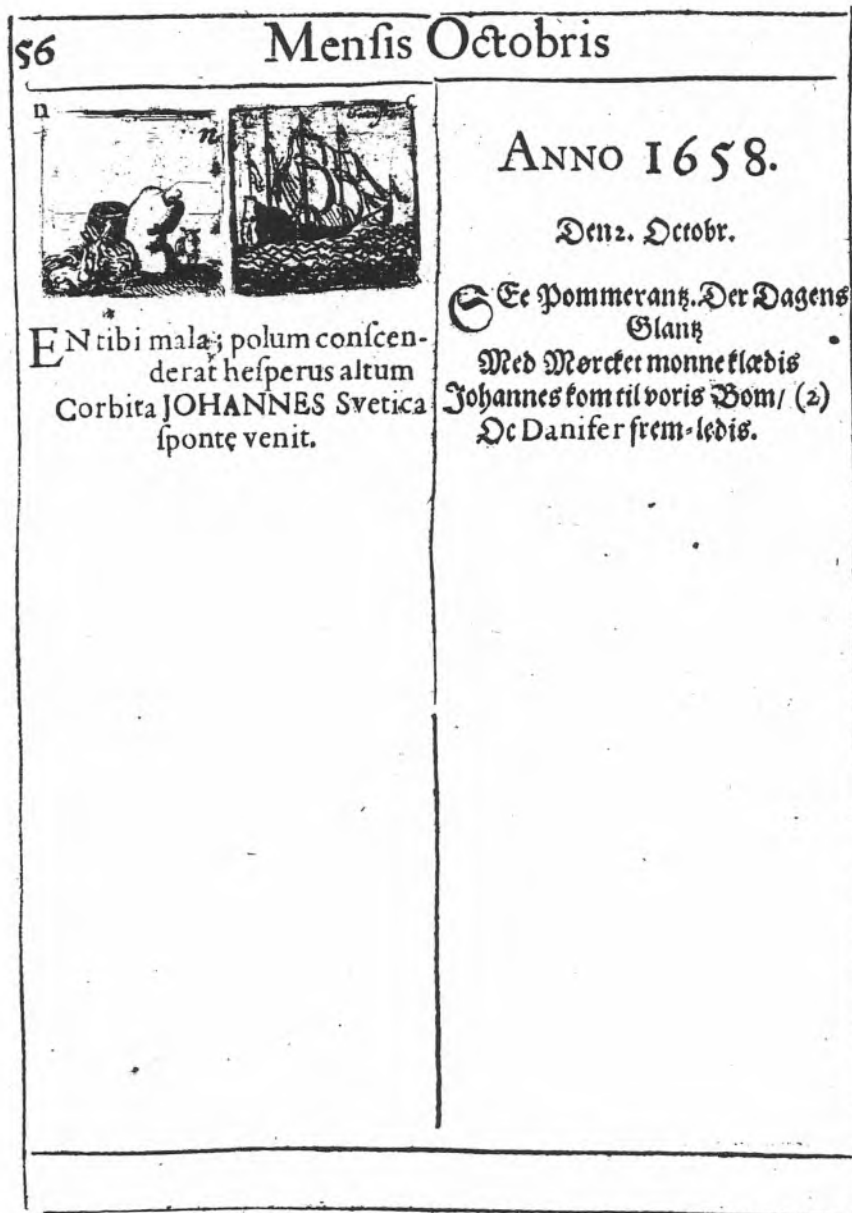
Jacob Dannefer belønnedes straks for sin bedrift. Han blev kaldt op til kongen, der udnævnte ham til ritmester, dvs chef for et kompagni, i *Ulrich Christian Gyldenløves* rytterregiment og skænkede ham nogle bøndergårde af krongodset på hans fødeø Møn.³⁹ Kong *Frederich III* var så begejstret for bedriften, at han omtalte *Jacob Dannefer* i et brev til den holstenske regering den 4. oktober; her nævner kongen også udtrykkeligt, at helten var mønbo.⁴⁰

I månederne efter deltog *Jacob Dannefer* i forsvaret af København og gjorde sig igen fordelagtigt bemærket. En anden skrivende præst, Vartovpræsten *Anders Hjøring*, fortæller i sin bog med den omstændelige titel

Leyr-Krantz. Hvorledes den Allmæctigste GUD som Mirakels viis ved Kiøbenhaffn / Udi Beleyringen opholdt Danmarckis Crone for Kongelige Huus aff Oldenburgiske Stamme,

at

Denne Danifer hafver betient Ritmester Platz oc siden vofvet sig meget yderlig aldtjd været med i Udfald oc kommen vel der fra / oc haffuer Ord for at haffve holt sig som en ærlig Dansk Soldat.

Henrich Wallensbechs digt for 2. oktober 1658. - "Pommerantz" henviser til, at "St.Johannes" var hjemmehørende i Pommern. - FOTO: Det kgl. Biblioteks atelier.

Anders Hjøring oplyser ligesom *Wallensbech*, at der havde været 200
Bønder Siælends Soldater

ombord på "St. Johannes", ligesom han bekræfter, at *Jacob Dannefer* var født på Møn.⁴¹

Wallensbech besynger *Jacob Dannefer* endnu en gang i anledning af hans dristige udfald fra byen. Det er i verset for 18. december 1658:

Vexabat Danifer hostem
Civica pro nostris civibus arma ferens.

I den danske version af den tosprogede tekst nævner *Wallensbech* dog ikke hans navn; den gang har alle vel været klar over, hvem "rytteren" var:

Og vores Rytter gjør Allarm /
Hos Fiendens Leyr / til Fiendens Harm.

Det latinske vers synes at antyde, at *Jacob Dannefer* ved det nævnte udfald har anført folk fra borgervæbningen (Civica). Regimentschefen *Gyldenløve* var død en uge før.⁴² *Jacob Dannefer* blev senere overflyttet til først Kongens og derefter Dronningens livregiment.⁴³

Jacob Dannefer var også i København under stormen på byen natten mellem 10. og 11. februar 1659 og må have deltaget i det succesfulde forsvar. I de spændte timer før det ventede angreb satte ind, faldt der nogle grove ord fra den tyske oberstløjtnant *Gotfried Rauch*, som senere fik *Jacob Dannefer* til at beskyldte ham for at smæde den danske nation. Oberstløjtnanten skulle under en opsang til de danske soldater have kaldt dem

ihr Grützköpffe, ihr Denische Hundel.

Oberstløjtnanten hævdede dog, at han kun havde kaldt soldaterne hunde, men ikke danske hunde.⁴⁴ Rauchs kompagni stod i reserve i Kastellet, *Jacob Dannefers* kompagni må have været et af de to andre kompagnier af livregimentrytterne, der stod som reserve ved Rundekirke (*Christian IV's* aldrig fuldendte kirke⁴⁵) ved Nyboder.⁴⁶

Svenskerne fortsatte belejringen af København efter deres mislykkede angreb, og *Jacob Dannefers* kompagni stod foreløbig i beredskab inde i byen. Den 28. juli 1659 udgik der således brev fra slottet om at skaffe indkvartering og "tractament" for

femb ryttere af dennom, som udi sidste partie blefwe tagne til fange oc nu hafwer taget tieniste under Dannefer hans compag.⁴⁷

I efterårsmånederne rykkede undsætningsstyrker fra den tyske kejser, Brandenburg og Polen ind i Jylland og fordrev i løbet af vinteren de svenske styrker. Natten mellem 17. og 18. maj 1659 rømmede de sidste Frederichsodde.⁴⁸ Svenskerne holdt dog stadig øerne besat og blev liggende uden om København, men faren ansås nu for så meget drevet over, at et rytterkorps, hvori *Jacob Dannefers* kompagni indgik, den 20. september blev kommanderet til Jylland og fik rekvisitioner på øl og brød m.m. til rytterne og havre til hestene til rejsen.⁴⁹ Man har vel villet lette problemerne med fodring af hestene i den belejrede hovedstad, men har måske også ønsket at beskytte den jyske befolkning mod de polske forbundsfæller, der var mere udisciplinerede end de svenske fjender.⁵⁰

Korpschefen var den samme grovmundede oberstløjtnant *Rauch*, som skældte soldaterne ud i februar, og samarbejdet gik ikke godt. Et år senere stod *Jacob Dannefer* for en krigsret, anklaget for lydighedsnægtelse, for at have bestridt Rauchs kommando og for tre gange at have brudt en arrest, han var blevet idømt.⁵¹ Hans beskyldning mod *Rauch* for at have brugt grove ord mod de danske soldater i København blev også inddraget i anklagen, men dette anklagepunkt blev frafaldet ved krigscollegiets sammentræden den 26. novem-

ber 1660, da *Jacob Dannefer* trak sine ord tilbage. Endelig blev han anklaget for at have modtaget betaling for et fuldt kompagni på 80 ryttere, selv om der kun var 66 mand i kompagniet. Jacob Dannefer erkendte denne sidste forfømmelse, men forsvarede sig med, at det kun var for en enkelt måned, han havde fået penge, og at han ville have afregnet bagefter. Dette punkt blev da heller ikke fulgt op. Lydighedsnægtelsen kostede ham imidlertid kommandoen over kompagniet. Det var kongen, der havde frataget ham kommandoen allerede før krigsretten trådte sammen - og dermed faktisk reddet ham fra krigsrettens straf,⁵² men han var stadig i gunst hos kongen, der straks efter krigsretssagen, i januar 1661, genansatte ham som ritmester og tillagde ham 400 rigsdaler årligt i ventepenge

till hand ved nogit regiment kand bliffue employeret.⁵³

Nu kunne han hellige sig de gårde på Møn, han havde fået skænket af kongen og fået skøde på allerede den 9. november 1658, hvor han sad belejret i København. Det var ikke et samlet gods, men seks bøndergårde i Stege landsogn, nemlig tre gårde i Hovedskov nord for Udby, to "Nygaarde" og "Søgaard", samt øen Lindholm til sommergræsning.⁵⁴ De betegnedes i samtiden som nogle af de bedste gårde på Møn.⁵⁵ De to Nygårde blev af senere besiddere sammenlagt til gården Nygård, der igen blev til herregården Marienborg, og Søgård blev til Damsholte præstegård. Koncentrationen af jorden omkring Damsholte kunne godt opfattes som et tegn på, at *Jacob Dannefer* stammede dérfra; navnet Damsholt eksisterede dengang, det er nævnt flere steder i skødet. Mønhistorikeren *Frede Bojsen* læser således mellem linjerne, at kongen under jublen efter Jacob Dannefers bedrift i oktober 1658 havde ladet ham selv vælge, hvilke gårde han ville have, og at han derefter valgte de bedste gårde i den del af Møn, hvor han var godt kendt.⁵⁶

Der var den hage ved den kongelige gave, at tre af gårdene var embedsgårde for henholdsvis landsdommeren, herredsfogden i Møns Østerherred og skovrideren på krongodset Møn. Landsdommeren og herredsfogden havde hver en af Hovedskovgårdene, og skovrideren havde i tre år haft den ene Nygård. *Frede Bojsen* antager i forbindelse med sin formodning om, at *Jacob Dannefer* selv havde ønsket at få disse gårde, at han netop havde valgt embedsgårdene, fordi det var lettere at få de kongelige embedsmænd opsagt end at sætte kronbønder, der traditionelt havde gårdene i livsfæste, ud af deres gårde. I Danske Kancelli må man have været klar over forholdene, for samtidig med at skødet blev udstedt til Jacob Dannefer, gik der brev til lensmand *Peder Reedtz* om tilskødningen med tilføjelse af, at

dersom enten landzdommer, herritzfoget eller andre formedelst deris bestillinger derudi kand were interesseret, da hafuer j enhuer med anden ligesaa gode gaarde igien at fornøye, saa at dennem inttet derwed afgaar.⁵⁷

Jacob Dannefer lod faktisk to af de kongelige embedsmænd opsigse allerede i begyndelsen af 1659 i pusterummet efter den mislykkede storm på København, vel sagtens til skiftedag 1. maj 1659. Herredsfoged *Lauge Hansen* beklagede sig overfor lensmanden over, at han med hustru og børn var sat ud af sin gård i Hovedskov, uden at der havde kunnet anvises ham en anden,⁵⁸ og skovrider *Hans Hagedorn* blev også opsagt fra sin gård i Nygård. *Peder Reedtz* fik i april 1659 igen besked om at hjælpe dem, nu ved indtil videre at udbetale dem et årligt beløb af lenets kasse svarende til deres indtægtstab. Herredsfogden fik endvidere lov til selv at vælge sig en anden foreløbig bolig

i Steege eller andensteds der paa landet, hvor hannem lyster

og - mere kontant - tilsagn om at få sine flytteudgifter dækket.⁵⁹ Der var, som det ses, en livlig og hurtig postgang mellem København og Møn, selv om både hovedstaden og øen var belejret af svenskerne. - *Jacob Dannefer* regnede fmlt. med selv at flytte ind i skovridergården Nygård, medens han ville sætte en anden fæster (en slægtning eller ven?) ind i herredsfogdens gård i Hovedskov.

I skødet af 9. november 1658 blev gårdene på Møn tillagt *Jacob Dannefer* oc hans egne lifsarfuinger

med tilføjelsen, at hvis han ikke efterlod sig livsarvinger skulle gårdene falde tilbage til kronen efter hans død.

Dog skal hans hustrøe, dersom hun hans død ofuerlefuendes worder, samme goeds quit oc fri niude oc beholde hendes lifts tiid.

Formuleringen synes efter bogstaven at måtte betyde, at han var gift på dette tidspunkt. Ifølge en meget senere oplysning, der imidlertid stammer fra *Jacob Dannefers* oldebarn, blev hans datter, meddelerens mormor, født 5. april 1660.⁶⁰ Årstallet passer meget godt med, at det næste barn blev døbt oktober 1661.⁶¹ Da *Jacob Dannefer* næppe har kunnet forlade den belejrede hovedstad før rytterkorpsets overførsel til Jylland i efteråret 1659, må hustruen - hvis fødselsdatoen står til troende - også have opholdt sig i København i sommeren 1659 og formentlig fra belejringens begyndelse. Det kan jo nok have givet ham en ekstra tilskyndelse til at dreje "St. Johannes" kurs mod København den 2. oktober 1658. Hustruen kaldes *Mette Holstein* (ane nr.407) og stammer derfor fmlt. fra Holsten. Datteren *Sofie Amalie* (ane nr.203) angives af den nævnte meddeler født i Meldorf i Ditmarsken, der da måske var *Mette Holsteins* hjemstavn. Det var i det område *Ditlev von Ahlefeldts* ryttere lå stationeret i månederne før krigsudbruddet i 1657. Var det dengang, *Jacob Dannefer* mødte sin senere kone?

Jacob Dannefer og *Mette Holstein* bosatte sig nu på den tidligere skovridergård Nygård, hvor de boede, da deres søn *Erich* som nævnt ovenfor blev døbt i oktober 1661. Men kongens gave var ikke mere helt så værdifuld, som da den

blev givet. Den 29. maj 1659 var det endelig lykkedes de svenske tropper under Pfalzgraf *Philip von Sulzbach* at gå i land på Møn, og de holdt øen besat til 17. juni 1660 og udnyttede den stærkt.⁶² Ifølge en beretning af 8. marts 1661 fra en kommission, der havde synet den hærgede ø, var de to gårde i Hovedskov øde, og der var intet sået til Søgård.⁶³ Hertil kom, at de tilsagte ventepenge udeblev. Bestallingsbrevet af 8. januar 1661 var ellers så klart, som det kunne være, i forbilledlig præcis kancellistil:

For samme hans bestilling och troe tieniste haffuer wi naadigst loffuet och tilsagt hannem till aarlig pension och wartpenge fire hundrede rixdaler, och det saalenge indtil hand vnder nogen vise regiment kan bliffue employeret. Huilcken hans pension och besolding hannem aff woress generalcommissarie, dend som nu er eller herefter bliffuer forordnet, aff de till militien forordnede middeler aarligen richtig skal bliffue erlagt, som skall begynde och augaae fra dette wort breffs dato och saalenge continuere indtill wi anderledes tilsigendes worder.

Brevet var beseglet af den nu enevældige konge og paraferet af den mægtige præsident for Skatkammerkollegiet, kongens svoger *Hannibal Sehested*.⁶⁴ Men efter mere end halvandet års forløb og utvivlsomt efter energiske rykkere måtte *Jacob Dannefer* i en appel til kongen konstatere, at generalkrigskommissæren nu endelig havde meddelt,

at ieg fast hanem mig indted haffuer at forvente, efftersom dertil ingen midel var bevist!⁶⁵

Rigets gæld var enorm efter krigene.

Jacob Dannefer fortsatte derfor også sin appel til kongen med at pege på et alternativ: embedet som tolder på Møn var ledigt, og han begærede derfor underdanigst, at

dersom eders may: naadigste villie er, at der nogen igien skulle bestillis, mig daa same pladtz med tolderiet der paa steden ... allernaadigst ville forvnde.

Han forudsatte, at han ville få samme løn - to hundrede rigsdaler årligt - som den tidligere tolder. Forslaget blev omgående grebet, og 12. september 1662 blev *Jacob Dannefer* udnævnt til tolder på Møn.⁶⁶ Lønnen blev dog ikke 200, men kun knapt 75 rigsdaler om året. (Hertil kom sportler af toldsedlerne). - Hans tidligere bestallingsbrev med tilsagnet om ventepenge som ritmester blev ikke trukket tilbage.

Som tolder skulle *Jacob Dannefer* ligesom *Bang'erne* i Assens kontrollere ind- og udførsel og sørge for, at den rigtige told blev betalt, og han havde også ansvaret for opkrævning af den interne afgift på malt, maltaccisen. Toldbestemmelserne var dog blevet mere udviklede siden århundredets begyndelse, og *Christian IV* havde fra 1632 indført strammere regler for toldadministrationen.⁶⁷ *Jacob Dannefer* havde kun en enkelt toldbetjent eller "visiterer" til hjælp,⁶⁸ og han må hurtigt have fundet ud af, at det var for vanskeligt at varetage embedet fra Nygård, og have erhvervet sig en bolig i Stege. Endnu ved en barnedåb 29. juli 1663 refererer kirkebogen til

Richtmester *Jacob Dannefers* barn, Nygaard,

men 8. januar 1665 angives bopælen som
her i byen.⁶⁹

Toldere var vel ikke mere populære dengang end før og siden, og *Jacob Dannefer* har næppe været særlig afholdt på Møn. Han havde til at begynde med lagt sig ud med to af øens andre embedsmænd - skovrider *Hagedorn* og herredsfoged *Lauge Hansen* - ved at sætte dem ud af deres gårde, og straks efter sin tiltræden af tolderembedet anklagede han *Lauge Hansens* efterfølger, herredsfoged *Hans Jensen*, for at overtræde den kongelige papirforordning. Han drev sagen så vidt, at han 8. januar 1663 indsendte skriftlig klage over herredsfogden til rentemesteren og anmodede ham om at beskikke en rådmænd i Stege til at dømme herredsfogden i stedet for landsdommer *Baltzeresen* - hans egen fæster i Hovedskov, som han øjensynlig ikke havde tillid til.⁷⁰ Man får indtryk af, at han formåede i løbet af de følgende år også at rage uklar med alle andre øvrighedspersoner på Møn:

Klammerierne kulminerede i 1666, hvor en langvarig strid mellem *Jacob Dannefer* og en af byens rådmænd, som han havde indklaget for toldsvig, blev forelagt Danske Kancelli. I kancelliets formulering gik sagen ud på, at

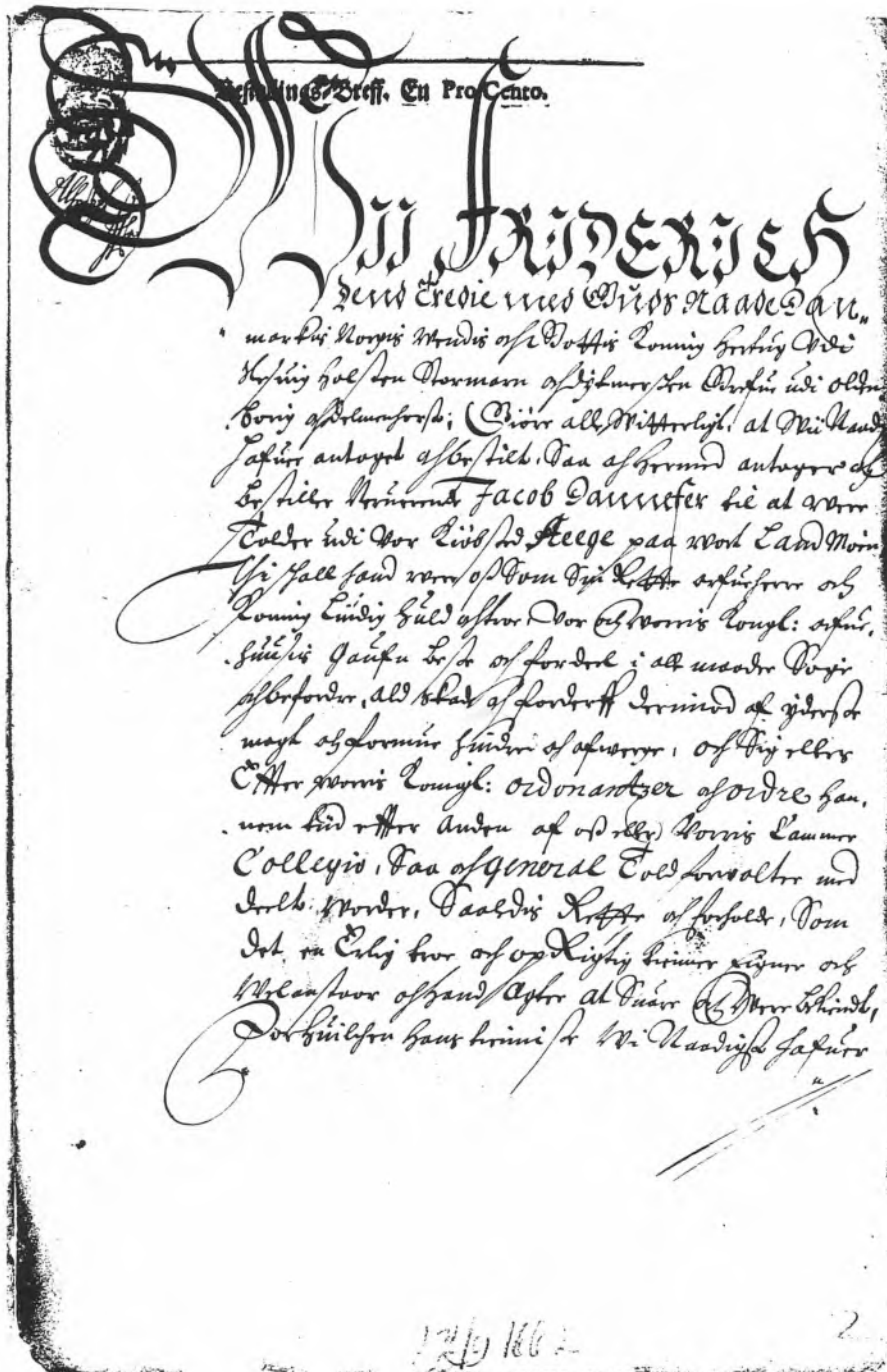
Peder Andersen Hegelund, raadmand udi wor kiøbsted Stege, sig en partj Rostocher-øll shall haffue tillforhandlit, huormed fornemmis stor suig oc wnderslef imod wores tolds interessis rigtig clarering shall were begaait.

Danske Kancelli beskikkede to høje embedsmænd som dommere i sagen og tre dage senere efter *Peder Hegelunds* begæring yderligere to af ham foreslåede.⁷¹

I mellemtiden indløb den næste klage til kancelliet, denne gang fra *Just Ebbell*, der var *Hans Holsts* efterfølger som kaptajn for landkompagniet på Møn og kommandant i Stege fra 1655.⁷² Klagen havde dog været længe undervejs, idet den refererede sig til et sammenstød han havde haft mere end fem uger før med *Jacob Dannefer*. Kommandanten berettede,

hurledes der jeg mandagen forleden ii decembris waar wdgangen at forrette min andacht udj kirchen, efftersom ieg hafde berammed onssdagen dereftter at gaa til Gudz bord, stoed och taled med landforwalteren effter morgenbønen uden for kirchedørren om den paabudne udshrifning och anded E: kongl: may: tienniste angaaendes, blev ieg wformoedeligen och uden ringeste aarsag offuerfalden af *Jacob Dannefer* tolder sammesteds /: effter ad hand nyiligen hafde med och wløcheligt forsæt efftersøgt mig i mit huus :/ och først med en deel wsømmelige ord beegned siden fordred: Mens der ieg samme fordring hafde accepteret, /: anseendes hannd hafuer tilforne i E: kongl: may: tienniste først ritmesters commando :/ och gifued hannem hannd och forsichring derpaa, och formeendte ieg derforre effter algemeene erlig maneer iche meere dend gang shulde blefued anfechtet, /: af aarsage ieg da indtet gewer hafde hoes mig effterdj min wohnsted staar wed kirchegaarden och mindst formodte paa den sted och tiid at hafde blefuen offuerfalden :/ slogh hannd mig dog wformodeligen och wredeligen med sin hannd paa hoffueded, i største ill drog degnen och dermed søgte mig saa hart paa lifued, at mig hafde wisselig wederfared en bedrøfueelig wløche, dersom nerwerrende gotfolch ded iche hafde forhindred.⁷³

Denne sag blev også henvist til de fire dommere eller commissarier.⁷⁴

Jacob Dannefers originale tolderbestilling af 12. september 1662 opbevares i Rigsarkivet.⁷⁵ Da han i Rentekammerets bestillingsprotokol bekræfter, at han har fået udleveret det originale bestillingsbrev, må han have leveret det tilbage da han afstod tolderiet til Lorentz Erichsen. FOTO: Rigsarkivet.

Udløbere af toldsagen løb videre ved de lokale retter,⁷⁶ men tre måneder senere indløb den næste skrivelse fra Jacob Dannefer med anmodning om, at en tidligere rådmand blev beskikket "wdj borgemesterss sted",

eftterdj borgemester for sehr aarsag fra sin bestilling er suspenderet och byfogeden der paa steden wdj sagen som et winde interesert efter derom tingswindiss indhold.⁷⁷

Amtmanden fik nu instruks om at tilforordne en anden "wpartish" dommer i borgmesterens sted, som kunne føre sagen videre.⁷⁸

Jacob Dannefer hævdede derefter, at da han skulle til at føre sagen videre med den udpegede upartiske dommer,

(da) er raadstubogen imod Eders kongl: maytz: interesse raderet befunden och raadmandens dom, som hand aff sin suoger en procuratur haffde lont /: der efter forandred tuert imod min loul: forhuerwede dom.⁷⁹

Der mangler faktisk et antal sider i rådstuebogen, som den nu findes i landsarkivet for Sjælland, for perioden 1665/67. - Denne nye anklage blev også henvist til de fire dommere.⁸⁰

Der fulgte endnu en del skriveri med indlæg både fra *Jacob Dannefer* og rådmanden *Peder Hegelund* om eventuel udskiftning af to af de fire dommere, som hævdedes ikke at være upartiske.⁸¹ Deres dom er ikke fundet, men det fremgår af toldregnskaberne fra Stege, at *Peder Hegelund* fik udleveret det af *Jacob Dannefer* beslaglagte gods mod betaling af tolden, og at *Jacob Dannefer* selv kom til at bære halvdelen af de betydelige procesomkostninger, han havde haft.⁸²

I fortsættelse af sagen mod *Peder Hegelund* kastede *Jacob Dannefer* sig ud i en årelang strid med byfogden *Laurids Lassen*, der efter kongelig ordre udleverede det frigivne gods. Sagen endte i 1672 for højesteret, hvor *Jacob Dannefer* bl.a. anklagede byfogden for at have fremsat trusler og ærekrænkende udtalelser imod ham i bytinget. Byfogden forklarede om sammenstødet, i sammendrag, at

Jeg lyste och satte retten klochenn halffgangen nj, holt dend op til klochen war nj slagen, ... komb ingen med sager ... Saa raabte ieg i høig lyd 4 eller 5 gange, om nogen haffde sager de da wille komme for, møtte ingen. Saa gaff ieg thingmendene førlouff. Da de war gaaed saa komb Dannifer med sin forordnede dommer och sanchede medconsorter aff kroen, schiente och larmed huorfore ieg iche holt retten op effter hannem. Spurte ieg Dannefer, om det war manneer at opuarte kroen eller retten, huo der haffuer att bestille ... Mig siønis I achter huerchen kongens eller høy øffriugheds ordre eller retten ... och dend som iche respecterer och achter kongelig och høye øffriugheds ordre och kongens ret maa wel werre en schielm ....

Det famøse ord skælm var således faldet, hvad byfogden siden havde måttet undskylde. For højesteret forklarede han i 1672, at *Jacob Dannefer* og hans venner siden havde forfulgt ham "med clammer och thrette ... paa thredie aar". Under højesterets samling året før havde han mødt dem

wdj itt wiin-huuss her i Kiøbenhaffuen, kaldis Wiinkanden,

hvor de havde forelagt ham et dokument til underskrift, øjensynligt for at forlige parterne, og hvori byfogden tilsyneladende forpligtede sig til at betale 50 rigsdaler i erstatning. Han bad nu højesteret om,

att slig Dannifers grouffue besuigelig stil och schriff, som de i druchenshab besnillet mig till wed win och drich fast som tiltwungen imod min willie at wndershriffue, maatte iche komme mig til hinder eller shade, och wj fattige folch en gang for alle maatte nyde fred och rollighed for hannem, som ieg aff hannem thidt och ofte schriffteelig och mundtlig haffuer begiert.

Det virker ikke umiddelbart som om byfogden har haft en alt for god sag, men højesteret frikendte ham faktisk for alle *Jacob Dannefers* anklager. Retten bestemte nok i sin kendelse, at byfogden

till at forrekomme widere w=nødig och wtløfftig thrette imellumb de stridende parter måtte afgive den sædvanlige erklæring for retten om Jacob Dannefer, at hand intet andet med hannem weed end det som en erlig mand wel anstaar, men med denne erklæring skulle striden være endeligt afsluttet, idet

dend heele sag sampt dette forligelsemaall, i huilchet itt halff hundrede slettedaller paa dend tid sidst forleden aar høyeste rett bleff holdet shall werre paa *Lauridz Lassens* weigne till Jacob Dannifehr wdloffuet, bør aldeelis ophæffuit at werre.⁸³

I de ni år, han var tolder, førte *Jacob Dannefer* også en række andre processer mod købmænd og skippere, hvad der dog vel kun var, hvad man kunne forvente af en samvittighedsfuld tolder.⁸⁴ Revisionsantegnelserne til hans regnskaber og hans egne kommentarer til dem tyder også på, at han har været en ivrig og pligtopfyldende tolder. Han tog antegnelser fra Rentekammerets revisor til hans toldberegninger til efterretning med næsten militærisk aplomb med kommentarer som

skal hereffter bedre opserveris (og) skal med flid worde iachttagen,⁸⁵

og selv antegnelser om, at han havde beregnet sig to rigsdaler for meget i løn i nogle år, tog han imod med et

Skal ved quitantzen erlegis, om det ey maa passere.⁸⁶

Som årene går, mærker man dog en stigende spænding mellem ham og revisorerne i Rentekammeret, der med en til det smålige grænsende nidkærhed ankede over, at han brugte for mange penge til blæk og papir,⁸⁷ at han ville have betaling for lys og ild, fordi han i mangel af en toldbod måtte udføre toldforretningerne i sit eget hus,⁸⁸ og at han beregnede sig rejsepenge, når han skulle aflevere toldindtægterne i Rentekammeret eller på andre anviste steder.⁸⁹ Han reagerede med bemærkninger som

formoder det passerer efterdog lønnen er ringe oc saadan wdgiftt høyfornøden,⁹⁰

men hans indvendinger blev fejlet til side, og rentemester *Heinrich Müller* påtegnede personligt antegnelserne med resolutioner som

Vil forholdes efter reglementet.

Når han havde beregnet for lidt i told, måtte han også selv dække differencen af sin beskedne løn; det var det samme princip, *Bang'erne* virkede under og led under. I 1671 nægtede Rentekammeret som nævnt at dække udgifterne ved hans processer mod *Peder Andersen He gelund* for toldsvig. Trods detailleret dokumentation for udgifter på 1671¹/₂ rigsdaler og 12 skilling resolveredes det arbitrært, at Rentekammeret kun ville betale 80 rigsdaler, og at *Jacob Dannefer* selv måtte svare for resten.⁹¹ - Centraladministrationen havde indledt en sparerunde og var generelt hård mod tolderne i disse år;

efter *Christian V's* tronbestigelse i 1670 blev lønningerne således skåret ned med gennemsnitligt 30 %!⁹²

Så havde *Jacob Dannefer* fået nok og anmodede kongen om at blive fri for tolderembedet. Kong *Christian V* gav ham nådigst en gunstig fratrædelsesordning, idet han den 18. juli 1671 instruerede Skatkammerkollegiet om, at

efftersom Jacob Dannefer, tolder udi vor kiøbsted Steege, paa videre voris allernaad: behaug hafver godvilligen afstaaet sin toldersbestilling til *Lorentz Erichsen*, da er voris allernaad: villie och befaling, at I med forderligste till videre voris allernaad: underskriftelse lader bestillingen opsette for bem^{te} *Lorentz Erichsen* paa for^{te} Steege tolderie, dog at hand tilforn stiller nøyagtig caution".⁹³

Jacob Dannefer fik altså lov til selv at udpege sin afløser. Det var hans svoger *Lorentz Erichsen Holstein*;⁹⁴ Jacob Dannefer kautionerede selv for ham i november 1671.⁹⁵ Den kongelige generøsitet gik dog ikke videre end at regeringen fastholdt, at Jacob Dannefer skulle dække de udgifter i regnskaberne, som revisorerne ikke havde villet godkende, og hans valg af afløser viste sig at være højst uheldigt, for *Lorentz Erichsen* har øjensynlig slet ikke kunnet styre tolderiet, selv om han ifølge sin ansøgning havde solide erfaringer på området, idet han

nu paa een aatte aarss tied haffuer opwarted och tiendt Eders kongl ma:^{ts} tolder her for Kiøbenhaffn, *Friedrich Poggenberg* /: her wed tholdboeden :/.⁹⁶

I januar 1673 afleverede han sit første regnskab - for året 1672,⁹⁷ og allerede den 11. marts meddelte Danske Kancelli, at man havde ansat en ny tolder,

efftersom for oss allerunderd: berettes, at tolderen paa wort land Møen *Lorens Erichsen*, formedelst hand sine reignskaber ey skal kunde clarere, og helles anden urigtighed skyld wed samme sin bestilling ey skal kunde forblifue.⁹⁸

Den 14. april "undveg" han, efterladende knapt 12 rigsdaler i toldkisten.⁹⁹ Nu hæftede *Jacob Dannefer* ikke blot for sit eget regnskabsunderskud, men som kautionist også for *Lorentz Erichsens*, der med renter pr. 1. januar 1674 blev opgjort til ikke mindre end 370 rigsdaler. Beløbet kunne endda være blevet større, for *Heinrich Müller*, der krævede, at

denne rest vil strax i Skattcammerit betallis,

tilføjede, at revisionsopgørelsen

gifuer icke ringe misstancke, at tolderen deel poster af sin bog hafuer udelat: oc ligesaa toldbetienten nogle poster af sin bogh.¹⁰⁰

Den samlede regning til *Jacob Dannefer* blev i en regnskabsekstrakt for hele perioden fra 1663 til udgangen af 1673 opgjort til 654³/₄ rdr 6 sk.¹⁰¹

I sin trængte situation forsøgte den ukuelige *Jacob Dannefer* da igen at få den pension som ritmester i reserve, som han havde fået tillagt af sin vellynder *Frederich III* i 1661, nu for 13 år, i alt 5.200 rigsdaler. Staten kunne så modregne de ca. 500 rigsdaler, som Skatkammeret krævede ham for! I den voksende statsadministration blev hans supplication, som den bureaukrati-

ske tradition også ville tilsige i dag, sendt videre fra Danske Kancelli til Skatkammerkollegiet med anmodning om en udtalelse. Det skete den 6. august 1673.¹⁰² I Skatkammerkollegiet gav man sig rigtig god tid til at overveje den varme sag, idet kollegiet først svarede på høringen 20. april 1675. I svaret kunne kollegiet ikke afvise *Jacob Dannefers* retmæssige krav på pension, men henviste til, at

saadanne fordringer udj disse tider ey vell til betaling kunde ansees.

Økonomien vejede tungere end juraen. Med hensyn til regnskabsgælden bad kollegiet om hans kongelige majestæts allernaadigste resolution paa et oplæg om, at majestæten

dog saavit vil bevise hannem den naade, at forskrefne summa (654³/₄ rdr. 6 sk.) derudj efter ansøgning maatte decurteris, som ellers til Jeggeriet hafver været forordnit, och saa meget igien i andre maader vil erstattis.¹⁰³

Dermed strandede sagen, der aldrig nåede videre end til kongens - eller måske snarere rigskansler *Griffenfelds* - bord; det var rigskansleren, der havde foranlediget høringen.¹⁰⁴ Hvis der har været tale om den bureaukratiske metode training - at udskyde en stillingtagen så længe, at sagen går i glemme, virkede den efter hensigten. Den utålmodige *Jacob Dannefer*, der vel heller ikke har næret store forventninger om et positivt svar efter sine erfaringer med Rentekammeret, havde snart efter at have indsendt sin supplication søgt en ny udvej af trakasserierne. Han søgte tilbage til aktiv tjeneste som ritmester.¹⁰⁵ Denne nye ansøgning tog kongen/*Griffenfeld*¹⁰⁶ nådigt imod, idet der den 10. februar 1674 blev givet ordre til Krigskollegiet om,

at naar noget compagnie ledig bliffuer, hand da dertil frem for nogen anden befordret vorder.¹⁰⁷

Jacob Dannefer, der fmtl. har været omkring 40 år, kom dog ikke til at gøre tjeneste i kamptropperne. Han blev i 1675 udnævnt til staldmester ved artilleriet og samme år til generalvognmester, dvs chef for hærens train.¹⁰⁸

Det trak op til krig igen. Sverige var siden efteråret 1674 i krig med Brandenburg, og da den aldrende *Wrangel* i juni 1675 var blevet slået af kurfyrst *Friederich Wilhelm*, benyttede *Christian V* lejligheden til at starte en revanchekrig, den der siden blev kendt som Den skånske krig.

Krigen blev i første omgang ligesom i 1657 ført i Nordtyskland, hvor den danske hær stødte frem gennem Mecklenburg og Pommern til den svenske fæstning Wismar, der blev belejret. Som generalvognmester hørte *Jacob Dannefer* til generalstaben, der ledsagede kongen under felttoget.¹⁰⁹

Belejringen foregik under meget vanskelige forhold. Præsten *Anders Hjøring* fortæller bl.a. i 2. udgave af sin "*Leyr-Krantz*" i 1677:

hand (kongen) hafde baade Gud oc Naturen / Storm oc Uveyr daglig Regn oc vædske at stride imod ... Marcken var bar / Veyene bløde oc tunge / alting om Leyren øde / intet til Foderatzie oc intet til Fetalie ... (og videre:) (Hand) fandt ... Morass oc idel

vode Stæder hvor Soldaterne skulle grave / at de ved Nat oc Dag maatte gaae i Vand op paa Beenene hvor de skulle graffve deris Løbegraffuer ....¹¹⁰

Under disse forhold hærgede sygdommene i hæren.¹¹¹

I det kongelige hovedkvarter Rebniz foran Wismar skrev *Jacob Dannefer* den 22. september 1675 til kongen og foreslog ham at lade soldaterne søge dækning bag tætstoppede uldsække, der ville kunne opfange geværkugler og mindre kanonkugler, og tilføjede:

Oc saasom det wel hendis, at gode oc tienl: forslag undertiden, enten for mand befrychter de ved brugen ey shulde holde prøfve, eller for den tuil, personen, huorfra de kommerhr, kunde tilleggis, tilbagedrifuis, daa paa det eders kongl. mayst: herom disbedre kand forsichris, er det en ringe ting først for sig self at forsøge, dernest for de høye krigsforstandige som et eget paafund allernaadigst proponere, huorledes slig materizæ føyeligst med beste fordehl brugis kand.¹¹²

Den skriftlige henvendelse må fmtl. betyde, at *Jacob Dannefer* ikke har været blandt kongens nærmeste rådgivere med direkte adgang til ham, i hvert fald ikke alene. Formuleringen tyder også på, at hærens øverste officerer ikke har brudt sig om hans gode råd, og de har bestemt ikke syntes om hans direkte henvendelse til kongen udenom kommandovejen. Et par måneder senere blev en ingeniørofficer, der i et memorandum foreslog at opgive at storme Wismar på grund af soldaternes udmattelse, arresteret og lagt i lænker for hvad der måtte opfattes som kritik af hærledelsens planer.¹¹³ *Jacob Dannefer* har regnet med kongelig gunst. Man ved ikke, hvordan kongen reagerede, hvis ellers brevet nåede frem til ham, og om forslaget blev søgt realiseret, men kun, at Wismar blev indtaget hen imod jul.

Hæren blev liggende i og ved byen nogle måneder, udmattet og stadig hærget af sygdomme. Det er måske en af disse sygdomme, der ramte *Jacob Dannefer* og gjorde det af med ham. Han nævnes i et månedsregnskab 26. december 1675, men i det næste månedsregnskab står posten som generalvognmester vacant, og i en beretning af 26. februar 1676 står der som en bisætning:

"weil Dannifer todt".¹¹⁴

Uforklarligt nok angiver biskop *Bloch* i manuskriptet til sin fynske gejstlighedshistorie, med kilde i *Jacob Dannefers* datterdatters søn *Christopher Strøyberg*, at *Jacob Dannefer* døde den 5. marts 1682.¹¹⁵

Frede Bojsen giver ham et noget forbeholdent eftermæle:

Voxet ud af tredivårskrigens skole havde han ikke så lidt af landsknægtstypen, æventyrlig, hidsig, ustyrlig, uden den sindets ligevægt, der skaber tillid. Vel hævdede han sig ikke udover den tidsalder, der skabte ham; men dog fortjener han at mindes som en tapper Dansk mand.¹¹⁶

I hovedstaden mindedes man ham endnu mange år efter hans bedrift ved at opkalde en gade efter ham, ganske vist med en uhistorisk stavemåde: *Jakob Dannefærds vej*, der går fra *Åboulevarden* til *Radiohuset*.

Mette Holsteins situation var dårlig efter hendes mands død i 1676. Hun og børnene overtog ganske vist umiddelbart de mønske gårde, i alt 45 tønder hartkorn, men kreditorerne meldte sig, først og fremmest Rentekammeret. Det gjorde indsigelse, da amtsskriveren fritog hende for at betale en i januar 1676 udskreven kornskat til militien, der blev pålagt alle jordejere. Amtsskriveren mente, at *Jacob Dannefers* gårde som kongeligt benådingsgods måtte være forskånet for skatten, men Rentekammerets revisor fandt, at

det gods hafuis mehr til eyendomb end benaading,

og det hjalp ikke, at de lokale myndigheder i revisionsantegnelserne henviste til, at

Manden er død og hustruen er i armod.

Skatten blev krævet betalt.¹¹⁹ Da skiftet efter *Jacob Dannefer* endelig blev foretaget omkring 1. april 1680, meldte Rentekammeret sig igen med krav om betaling af den gamle regnskabsgæld og fik udlagt de to af gårdene i Hovedskov.¹²⁰

Mette Holstein appellerede nu i sin vanskelige situation ligesom sin afdøde mand til kongen og erindrede som han endnu en gang om den tilsagte og aldrig udbetalte pension. Hendes appel blev forelagt *Christian V* som en allerunderdanigst supplication om, at regnskabsgælden

motte hinde allernaad: efftergifuis i henseende til hindis mange smaa umøndige børn og isteden for den allernaadigste pension hinde skulle tilkomme paa hindes afgangene mands veigne ... 5600 rd indtil ao 1675.

Rentekammeret, der stadig ikke kunne komme uden om, at *Jacob Dannefer* og dermed hans enke havde et uangribeligt krav på pengene, greb straks til og indstillede den 5. november 1681 til hans kongelige majestæts allernådigste vilje,

om hinde maa gotgiøris de 654 rd mod hindes præensions ophefelse,

og majestæten skyndte sig også at slå til, men var knapt så large. Han resolverede tre dage senere, at

disligeste maa afgangene *Jacob Dannefers* encke af indbemelte wdleg igien bekomme den ene Hofuitshoufgaard til 9 td: 1 shpp: $\frac{1}{2}$ fk hartkorn udi hindes lifstid at beholde i henseende til hindes mands goede tieniste oc efterlatte mange børns underholding.¹²¹

Kronen beholdt altså den anden gård i Hovedskov - den tidligere herredsfogedgård - og fratog børnene arveretten til den gård *Mette Holstein* fik tilbage. Rentekammeret sendte straks, den 12. november, instruktion desangående til amtsskriveren for Vordingborg amt og erklærede regnskabsmellemværendet med *Jacob Dannefer* for endeligt afviklet.¹²²

Mette Holstein nævnes endnu i 1684 to gange i Møns Østerherreds tingbog, sidste gang i november, hvor hun fra Stege lod tre mænd stævne.¹²³ Det er sidste gang, hun er fundet nævnt. Det samme år, 1684, besluttede regeringen

at udstationere den kongelige hestgarde på Møn og i den forbindelse at ekspropriere de relativt få ejendomme, der var i privat eje.¹²⁴ Søgård og to Nygårde, landsdommergården og halvdelen af den gård i Hovedskov, som kronen beholdt i 1681, blev mageskiftet med gårde i Horslunde sogn på Falster, - men det var ikke *Jacob Dannefers* arvinger, der stod som ejere på det tidspunkt; gårdene må være blevet afstået.¹²⁵ Da hestgardechefen oberst *von Plessen* rykkede ind, besluttede han at indrette sommerresidens på Nygårde og satte fæsterne ud.¹²⁶ Senest på dette tidspunkt må *Mette Holstein* og hendes børn have forladt Nygårde, hvor *Hemming Christophersen* til det sidste stod anført som fæster.¹²⁷

Det står åbent, hvad der er blevet af *Mette Holstein* efter 1684, men da tre af hendes sønner senere findes tilknyttet egnen omkring Nykøbing Falster, er det muligt, at familien flyttede dertil. *Frede Bojsen* overfortolker nok voldsomt, når han på det spinkle grundlag, at *Jacob Dannefers* ældste datter blev døbt *Sophie Amalie*, og at han en kort tid havde gjort tjeneste ved Dronningens livregiment, slutter, at han så nok har været dronning *Sophie Amalies* håndgangne mand, at han, da dronningen efter Bojsens opfattelse var den egentlige sjæl bag statskuppet, der i 1660 førte til enevælden, har været et redskab for hende, at *Sophie Amalie* fra sit enkedronningsæde på Nykøbing slot sikkert i taknemmelighed har taget sig af hans børn og holdt dem til studeringer, og at dette er grunden til, at de knyttedes til Nykøbing og omegn.¹²⁸ Enkedronningen døde 20. februar 1685 i København, og *Mette Holstein* nævnes som omtalt på Møn endnu i 1684. Det må være nok at konstatere, at kongehuset har været velvilligt indstillet overfor *Dannefer*-slægten, og at det da godt kan være, at den har støttet enken og børnene. Endnu i 1840'erne støttede *Christian VIII* en *Elsabeth Dannefer* - et tip-tip-oldebarn, der tjente i København - på grund af navnet.¹²⁹ *Mette Holstein* er antagelig død inden eller kort efter århundredskiftet, ellers ville hun vel have optrådt som fader for et af de børnebørn, der begyndte at komme omkring den tid. Hun er ikke indført som død i Stege kirkebog.

Da *Mette Holsteins* broder hed *Lorentz Erichsen Holstein*, var hun en *Erichsdatter*. Hendes og *Jacob Dannefers* ældste søn blev døbt *Erich* efter den ukendte morfader og den næste *Niels* efter *Jacob Dannefers* fader. De to yngste - i hvert fald af de børn, der kendes, fik samme navne som forældrene eller måske oldeforældrene.

Erich Dannefer, der var født på Nygårde 1661,¹³⁰ blev student fra Vordingborg i 1685.¹³¹ I 1695 blev han kapellan i Karleby 10 km øst for Nykøbing Falster og året efter efterfulgte han præsten i embedet¹³² og ægtede hans datter.¹³³ Biskop *Kingo* påtegnede den gamle præsts allerunderdanigste sup-

pligve til majestæten om at måtte afstå kaldet til den kommende svigersøn med en varm anbefaling,

saasom jeg paa mit embedes vegne Eders kongl. m^t allerunderdanigst kand lowe, at hand er en duelig og welbeqwem mand, der med frugt og fliid skal forestaae sit embede.¹³⁴

I 1701 blev *Erich Dannefer* provst over Lolland Sønderherred. Han døde 1729. Hans hustru døde allerede to år efter brylluppet, men hans anden hustru, en præsteenke, overlevede ham. Der blev født fem børn i de to ægteskaber,¹³⁵ men tre døde små og de to overlevende døtre efterlod sig fmlt. ikke børn.¹³⁶ *Niels Dannefer* blev også født på Nygårde, fmlt. i juli 1663,¹³⁷ 1 1/2 år efter broderen *Erich*. Den 4. december 1684 mødte han for Møns Østerherreds ting sammen med sin formynder *Hans Andersen* i Borre i anledning af, at Hans Andersen ønskede sig fritaget for videre formynderskab, da myndlingen nu var myndig. Hans Andersen udleverede resten af den formue, han havde forvaltet, 10 mark, og Niels Dannefer, der kaldes "seigneur" og vel derfor har haft et borgerligt erhverv, gav sin formynder et fuldkommen afkald og quitering,

och som hand hafde gjort hannem goed richtighed for sit anbetroeede formønderskab: tacket hand hannem ochsaa for goed fornøyelse och afbetalling i allemaader ¹³⁸

Det var omkring samme tidspunkt, *Mette Holstein* mødte i retten, og det er også for hans vedkommende sidste gang, han er fundet nævnt. Var det i forbindelse med et almindeligt familieopbrud fra Møn, arveafkaldet blev givet? - En *Mette Margrethe Dannefer*, der i begyndelsen af 1725 blev gift med søkadet *Ambrosius Larsen* i København,¹³⁹ kunne være hans datter; hun var født omkring 1700.¹⁴⁰ *Ambrosius Larsen* blev straks efter brylluppet indstillet til afsked for hans uanstændige forhold. Han ansøgte kongen om nåde, idet han henviste til, at han i håb om snart at blive officer havde forlovet sig med en pige af god familie, og da forbindelsen nu ville få følger, havde han mod reglementet giftet sig uden tilladelse. Han blev dog suspenderet uden løn, men taget til nåde igen et år senere, efter at hans hustru havde sendt et meget velformuleret bønsskrift til dronningen.¹⁴¹ Var det *Dannefer*-navnet, der havde en magisk virkning i kongehuset? (*Mette Margrethe Dannefer* blev siden forfulgt af skæbnen. *Ambrosius Larsen* døde som søløjtnant i 1733. Hun blev gift igen i 1738¹⁴² - fem måneder henne¹⁴³ - med en anden søløjtnant, *Hans Olsen Bang*,¹⁴⁴ men han døde ved et ulykkestilfælde allerede i 1742¹⁴⁵).

Holger Dannefer blev født omkring nytår 1665, igen 1 1/2 år efter den foregående broder, *Niels*.¹⁴⁶ Det må være en datter af ham, "den ædeldyde jomfru" *Sophia Amalia Holgersdatter Dannefer*, der dukker op i en kirkebog i 1732, hvor hun ægter studiosus *Rasmus Bertelsen Svitser Wichmand*, som da lige var blevet ansat som skoleholder ved Moseby skole på Falster, få kilo-

---

Jacob Dannefer og Mette Holsteins børn og deres ægtefæller¹⁴⁷

<u>Børn</u>	<u>Ægtefæller</u>
<i>Sophie Amalie Dannefer</i> (ane nr.203) oldfrue på Vallø slot 1660 - 1722	<i>Peder Pedersen Krog</i> (ane nr.202) organist ved Stege kirke død 1682
<i>Erich Dannefer</i> præst i Karleby, provst i Falster Sønderherred 1661 - 1729	1° <i>Johanne Damsberg</i> død 1698 2° <i>Kristense Olufsdatter</i> 1668 - 1737
<i>Niels Dannefer</i> født 1663	?
<i>Holger Dannefer</i> boede 1732 nord for Trondhjem 1665 - efter 1732	?
<i>Abel Katrine Dannefer</i> 1666 - 1666	-
<i>Mette Dannefer</i> boede på Vallø	fmtl. ugift
<i>Jacob Dannefer</i> byskriver i Nykøbing F. 1672 - 1725	1° <i>Anne Heiche</i> 1687 - 1719 2° <i>Marta Flindt</i> 1692 - 1737

---

meter nord for *Erich Dannefers* sogn. I kirkebogen oplyses det, at hun kom fra Overbygård på Lolland¹⁴⁸, og at hun

hafde sine forældre boende 120 mile oven for Trundhiem.¹⁴⁹

Ægtemanden må med det navn uden tvivl stamme fra Fyn, som sønnesøn af *Erich Jørgensens* (ane nr.822) datter *Elisabeth* og præsten *Rasmus Suitzer*, men blev på Falster, hvor han først var skoleholder i Moseby og fra 1741 til sin død i 1751 degn i Ønslev.¹⁵⁰

Efter tre sønner fik *Jacob Dannefer* endelig i 1666 en datter, *Abel Katrine*. Hun blev døbt et år efter broderen *Holger*, i februar 1666,¹⁵¹ men det er formentlig også hende, der er det unavngivne barn, der blev begravet i september samme år i Stege kirke.¹⁵² Fra 1667 til 1676 er der ikke indført døbte i

Steges kirkebog; med det hidtidige tempo er der plads til adskillige, men kun to til kendes, *Jacob* og *Mette Dannefer*.

Jacob Dannefer, der ifølge præstehistorikeren *Immanuel Barfods* oplysninger var født 1672, blev i 1702 beskikket til byskriver i Nykøbing Falster¹⁵³ og sad i dette embede til sin død i 1725. Han var gift to gange og efterlod sig seks børn, heraf to sønner, der blev voksne og videreførte slægten *Dannefer*. Hans første søn, der blev døbt *Jacob Dannefer*, fik en søn, som blev døbt *Jacob Dannefer*, der fik en søn, som blev døbt *Jacob Dannefer*, men som uheldigvis døde spæd.¹⁵⁴

Ved den første af *Jacob Dannefers* sønners dåb i 1707 var den første fadder hans broder provsten *Erich Dannefers* hustru og den næste søsteren *Mette Dannefer*.¹⁵⁵ Hun har da måske boet i Nykøbing, hvor hun f.eks. kan have været husholderske for broderen indtil han giftede sig i januar 1707. Senest fra 1709 må hun imidlertid have boet hos sin søster *Sophie Amalie* på Vallø; hun nævnes i Valløby kirkebog fra 1709 til 1718 som mademoiselle *Mette Dannefer*, søster til oldfruen madame *Sophie Dannefer* (ane nr.203),¹⁵⁶ der var *Jacob Dannefers* førstefødte og er oldfruen i næstfølgende afsnit. *Mette Dannefer* var altså ugift. Det er ikke konstateret, hvad der blev af hende sidenhen.

Den unge cand. theol. *Holger Fr. Rørdam*, der ved sin utrættelige arkivforskning det næste halve århundrede fremdrog en væsentlig del af det ældre kilde materiale, der er benyttet i denne slægtskrønike, afsluttede i 1860 en artikel om *Jacob Dannefer* med følgende lidt flotte bemærkning:

Hans Efterslægt forplantede i et Par Generationer Navnet *Dannefer* paa en ganske hæderlig Maade, men nu er den sunken saa dybt ned, at det ikke lønner sig at forfølge dens Spor.¹⁵⁷

Sophie Amalie Dannefers efterslægt følges i senere afsnit trods denne knusende dom.

Fassbinderen (Slægten *Strøyberg*) (200+201)

Den 22. februar 1660 opgav den svenske hær belejringen af København, og den 27. maj samme år afsluttedes svenskekrigene formelt med freden i København. To år efter kom den tyske håndværker *Christopher Strøyberger* (ane nr.200) til hovedstaden. Biskop *Blochs* biografi over hans fynske præstesøn indeholder nogle præcise oplysninger om ham; de stammer fra sønnesønnen:

Hans Fader var Christopher Strøyberger, der i Aaret 1662 kom her ind fra Lybek som Tømmersvend, og satte sig ned som Tømmermester og tillige Viinhandler, af hvilket sidste han imod Slutningen allene levede.¹

Det er en sminket historie.

Kombinationen tømrermester og vinhandler virker umiddelbart mærkelig, især i det stærkt laugsopdelte samfund dengang. Men *Strøyberg*-slægtens biograf har fundet *Christopher Strøyberger* benævnt fassbinder,² hvilket etablerer en sammenhæng. I *Frederich III's* reskript af 13. maj 1652 anføres det, at eftersom der havde begivet sig tvist og irring mellem vintapperne og andre håndværkere, som også ville nære sig af vintappen, ... skulle det her efter være forbudt dem, der ikke havde lært fassbinderhåndværk, at bruge tapperi eller handel med vin og brændevin.³ Fassbinderne, der alene havde ret til at tilvirke foustager til vin, stod i laug med vinhandlere og vinkypere; de var ikke tømrere og heller ikke bødkere, som hver havde deres eget laug.⁴ *Christopher Strøyberger* har altså nok arbejdet med træ, men han var ikke tømrer, men lavede vintønder.

Men der var et stort spring fra at være fassbinder til at blive vinhandler. I nogle nye privilegier af 1668 præciseredes det, at man for at blive autoriseret af det københavnske vinhandlerlaug som vinhandler dels måtte fremvise lærebrev på fassbinderhåndværket dels have tjent som svend i tre år hos en vinhandler dér i staden samt desuden bevise, at man havde 1000 rigsdalers kapital. Det var en så stor sum, at en almindelig håndværkssvend har haft meget svært ved at skaffe den. Vinhandlerne - især dem, der solgte rhinskvin - var blandt byens mest ansete borgere og ønskede at bevare deres eksklusive status.⁵

Den af biskop *Bloch* kolporterede levnedbeskrivelse modsiges da også af de københavnske skatteregnskaber: Der er ikke registreret nogen *Strøyberger* før i juni 1672, og fra da af anføres han stedse som øltapper eller gæstgiver (gestgeber, gastgæfuer).⁶ Dem var der mange flere af end der var vinhandlere, og de var ikke så prominente borgere. Københavns magistrat skrev i 1695, at øltappere var en almindelig næring, som alle slags unge folk, der kom i ægteskab sammen og intet andet havde lært og intet andet vidste, gerne antog. Det var mest tjenestefolk som kuske, lakajer, bryggersvende, gårdskarle, arbejdskarle, koffardibådsmænd og adskillige håndværkssvende,

men også mestre, maltgørere, brændevinsbrændere og andre handelsfolk, når deres næring slog fejl.⁷ - Christopher Strøyberger har måske lejlighedsvis udkænket et glas vin i sin beværtning, men sikkert alt overvejende øl, og det var først i en efterslægt med honnøtte ambitioner, at øltapperen blev til vinhandler.

Christopher Strøyberger blev aldrig husejer, men boede til leje mange forskellige steder i København, dog næsten hele tiden i kvarteret omkring Slotsholmskanalen.

De første gange han flyttede, faldt hans adresseændringer så tæt sammen med hans ægteskaber, at der må være en sammenhæng.

Biskop *Bloch* videregiver også oplysninger om *Christopher Strøybergers* ægteskaber i sin biografi over sønnen:

Denne hans Fader var 3de Gange givt: 1) i Aaret 1672 den 5te Maji med *Anne Svendsdatter*, som var født i Høchstad; efter hendes Død 2) med *Marie Møllers*, og da hun endeligen 1678 den 20de Novbr. døde uden Livs Arvinger, traadde han 3die Gang i Ægteskab med *Maren Nielsdatter*, som var fra Nyborg.⁸

Med den tredje hustru, *Maren Nielsdatter* (ane nr.201), etableres en forbindelse til Fyn, som den eneste søn *Jørgen Strøyberger* (ane nr.100) - "Et godt hoved" - vendte tilbage til som præst.

Ved at sammenkæde oplysningerne i skattemandtallene med de ægteskabelige data, som *Christopher Strøybergers* efterslægt ikke kan have haft nogen interesse i at forvanske, kan hans livsforløb i store træk rekonstrueres:

Efter et tiår, hvor han som håndværkssvend - f.mtl. som fassbinder hos en vinhandler - har været medlem af mesterens husstand og derfor ikke er registreret i skattemandtallene, må de unge folk efter hans bryllup med *Anne Svendsdatter* i 1672 have etableret sig med en beværtning i matrikul nr. 327 på hjørnet af Hommerstræde og Admiralgaden.⁹ *Anne Svendsdatter* må være død meget snart. *Christopher Strøybergers* anden kone må efter formuleringen hos *Bloch* - *Marie Møllers* - have været enke og muligvis ældre end ham, selv om man ikke skal fortolke for meget ind i udtrykket, at hun endeligen døde 1678. Ægteskabet var som nævnt barnløst. Man kan gætte på, at hun har bragt nogle penge med ind i ægteskabet, som har gjort det muligt for ham i 1673/74 at flytte til en bedre beliggenhed, Ved Stranden, lige ud til Slotsholmskanalen.¹⁰

Ved Stranden var en livlig gade, med skibe kommende og gående i kanalen, med gadehandel fra skure på det brede fortov og mange drikkeboder eller værtshuse,¹¹ nok ikke uligt Nyhavn, før det blev turistet. *Christopher Strøybergers* nye værtshus lå i *Erich Vestindiefarers* hus på hjørnet af Boldhusgaden.¹² I 1677 angives det, at det var en kælderbeværtning.¹³

Udsnittet af *Peder Hansens Resens* kobberstik¹⁴ viser Slotsholmskvarteret på *Christopher Strøybergers* tid. Det er dateret 1674. - Gadenavnene ses på skitsen på næstfølgende side.

Christopher Strøybergers økonomi har ikke været så dårlig i de første år. Lejeboligen havde to kakkellovne og tre skorstene, han havde en pige i sin tjeneste,¹⁵ og ved ansættelsen til krigsstyr i 1676, efter Den skånske krigs udbrud, blev han sat til 11 rigsdaler 1 ort og 15 skilling, dvs i en skatteklasse over gennemsnittet. Der var 38 ud af 280 skattelignede husstande i denne klasse i Øster kvarter, som var et kvarter med mange velhavende borgere,¹⁶ 169 der blev ansat lavere, og kun 73 der blev ansat højere.¹⁷ Allerede i 1677 var han dog sunket en skatteklasse og langt overgået af naboen *Christen Nielsen* i "Meervifuen" (Havfruen), der blev ansat til 30 rigsdaler og 3 ort.¹⁸ I 1678, hvor *Marie Møllers* døde, afstod han beværtningen til *Henrich Terckelsen* og flyttede længere hen langs Slotsholmskanalen til matr. nr. 7 Langs Stranden (Gl. Strand) i Strand kvarter.¹⁹ Hans nye beværtning lå midt

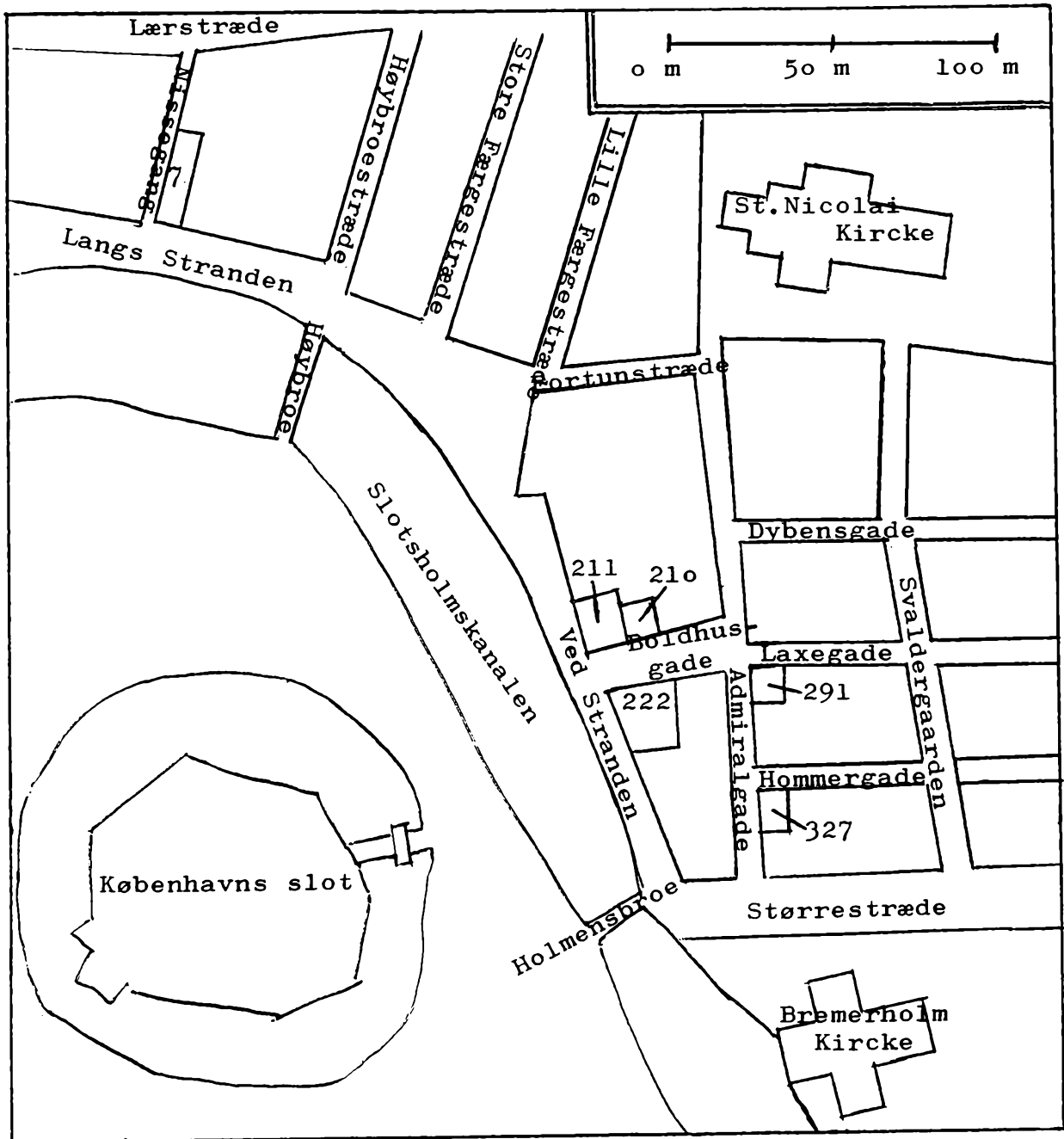
ud for fisketorvet, hvor over 60 fiskekoner den gang flokkedes.²⁰ Han havde "Falcken" som nabo til den ene side og købmand *Claus Reimers* store gård overfor, på den anden side af den i dag forsvundne passage Nissegang. Her boede han til leje hos skipper *Christen Mortensen*, i stuen ud til gaden.²¹ Foruden *Christen Mortensen* og *Christopher Strøyberger* med deres husstande boede der et ægtepar til i huset; det var den fattige øltapper *Tyge Matthiesen* og hans hustru i kælderens.²² Selv om *Marie Møllers* hos *Bloch* angives at være barnløs ved sin død 20. november 1678 omfattede *Christopher Strøybergers* husstand i 1678 foruden ham selv og tjenestepigen et barn.²³ Skulle det være tjenestepigen, der var moderen; hun var måske hans senere hustru *Maren Nielsdatter*? Barnet kan ikke være Kertepresten *Jørgen Strøyberger*, hvis ellers oplysningerne hos *Bloch* er korrekte, da han først blev født i september 1680.²⁴ Der kan dog være tale om en erindringsforskydning, der har bragt fødselsåret hen på den rigtige side af brylluppet, eller barnet, der tælles op i 1678, er død kort efter. Der nævnes stedse kun ét barn i husstanden, også efter 1680.²⁵

Christopher Strøyberger skænkede øl Langs Stranden i ti år,²⁶ men i 1689 finder man ham tilbage i Øster kvarter, i Boldhusgaden lige over for hans gamle værtshus Ved Stranden, muligvis i gæstgivergården "Den sorte Adler" i matr. nr. 211 A.B.²⁷ Det synes at være gået lidt tilbage for ham; de første år i Boldhusgade har han stadig en pige i tjeneste, men i 1692 er han og hans hustru alene. Der er kun ét ildsted i lejligheden. - Der angives heller ikke noget barn i kopskattemandtallet fra 1690/91, hvor sønnen *Jørgen* skulle være omkring ti år gammel.²⁸

Ægteparret nåede at skifte adresse endnu to gange. I 1694 var de flyttet helt væk fra deres gamle kvarter, til Møntergade i Købmager kvarter, hvor de øjensynlig delte en lille våning med en kusk,²⁹ men i 1699 var de tilbage i Øster kvarter i matr. nr. 291 på hjørnet af Laxegade og Admiralgaden. *Christopher Strøyberger* betegnes nu rent ud som

"fattig" og "forarmed".

Der var to våninger i huset; han og hans kone delte måske den ene med en enlig kvinde med et barn, i den anden boede en anden gift øltapper.³⁰ De to øltapperpar boede begge sammesteds i 1701,³¹ men 1703 blev huset købt af skrædder *Niels Daldorph*, som selv flyttede ind og boede der i 1704.³² *Christopher Strøyberger* findes ikke mere anført i skattemandtallet, hverken i Øster kvarter eller i noget andet af Københavns 12 kvarterer. Han er da antagelig død. *Maren Nielsdatter* findes heller ikke nævnt og er vel også død, med mindre hun gemmer sig under én af skattemandtallets mange anonyme indførsler af typen

Det københavnske gadenet omkring Slotsholmskanalen er her skitseret efter general *Ramsing*,³³ som det så ud i 1689. På skitsen er markeret matrikulnumrene på de fire ejendomme i Øster kvarter og ejendommen Langs Stranden i Strand kvarter, hvor *Christopher Strøyberger* boede fra 1672 til 1701. Det var et meget snævert område - såvelsom milieu, han bevægede sig indenfor; der er mindre end 50 meter mellem de fire steder, han boede i i Øster kvarter, og et par hundrede meter over til boligen og beværtningen Langs Stranden. Kun i den korte periode i 1690'erne, hvor han boede i Møntergade, flyttede han væk herfra. - Han synes at have haft en forkærlighed for hjørnejendomme, der vel også må være velegnede til placering af beværtninger.

3 fattige encker,
eller er identisk med den fattige

Maren ^s*al* *Christophers*,

der boede i samme hus som øltapper *Laurs Andersen* i kvarteret uden for voldene, mellem Nørre- og Østerport.³⁴

Det kan næppe være forældrene, der har bekostet *Jørgen Strøybergers* (ane nr.100) skolegang i Metropolitanskolen 1697-1700 og hans senere universitetsuddannelse.

Organisten og oldfruen (Slægten Krog) (202+203)

Præsten *Christopher Strøyberg* (ane nr.50) oplyste overfor biskop *Bloch* til brug i biskoppens biografi-værk om den fynske gejstlighed, at hans moder var

en organistes daatter fra Steege paa Møen, *Peder Pedersen Krog* (ane nr.202), som nedstammede paa fædrene side fra biscop d.(oktor) *Peder Krog* i Trondheim.

Om mormoderen oplyste han, at det var

Sophie Amalia Dannefer (ane nr.203), der var fød 1660 d. 5 apr. i Meeldorph i Dittmarsken og til sidst i kong *Friderich IV^{des}* tid var oldfrue paa Walløe og død 1722 d 23. jul. Hun var igjen en daatter af *Jacob Dannefer*, der har været generaladjutant for kong *Christian den VIe* og døde 1682 d. 5 martij og levede i ægteskab med *Mette Holstein*.¹

Oplysningerne om morfaderen *Peder Krog* er som det ses mere sparsomme end om mormoderen, men de er trods deres kortfattetthed også forvanskede. At oplysningerne er få, kan forklares med hans tidlige død.

Peder Pedersen Krog blev ansat som organist ved Stege kirke i slutningen af 1678 efter at den tidligere organist var død. (Forgængerens blev begravet 2. oktober 1678²). Steges magistrat oplyste herom i en supplication til kongen om at confirmere ansættelsen:

Efter at woris forige organist her til Stege kirke *Henrich Madzøn* wed døden er affgangen, haffwer nærwærende person *Peder Pedersøn Krog* sig for os underskr^{te} geistlige og werdslige angiffwet med begjæring at hand till same vacerende embede igjen motte antages og derfor ladet sig høre for os, og er befunden udi sin kunst at være saa færdig, at hand dermed denne ringe meenighed well kand betjene.³

Den kongelige confirmation fulgte den 18. december.⁴

Den 16. marts 1679 blev der lyst til ægteskab mellem den nye organist og den knapt 19-årige *Sophie Amalie Jacobsdatter Dannephers* på Nygård, og den 11. oktober blev de gift.⁵ Omkring 1. marts 1682 - 1¹/₂ år efter brylluppet - døde *Peder Krog*,⁶ og otte måneder senere blev parrets eneste barn, datteren *Pernille Krog* (ane nr. 101), døbt i Stege kirke.⁷

Trondhjembiskoppen *Peder Krog* var af norsk afstamning, men født i Århus.⁸ Han kan dog ikke så godt have været stamfader til organisten *Peder Krog* i Stege, da han først blev født i 1654 og *Peder Krog* i Stege var i giftefærdig alder i 1679. Biskop *Bloch* rettede da også allerede i sit manuskript oplysningen om, at organisten nedstammede fra biskoppen til, at han var

i det mindste beslægtet med

ham. Selv denne oplysning blev dog slettet i den trykte udgave af hans præstehistorie, vel sagtens fordi udgiveren ikke kunne finde nogen slægtskabsforbindelse.⁹

Et andet sted i biskop *Blochs* manuskript oplyses det, at rådmænd *Henrich Sørensen Krog* i Kerteminde var farbroder til Trondhjembiskoppen *Peder Krog*.¹⁰ Hans søn *Peder Henrichsen Krog* døde i 1700 som præst i Nørre Ved-

by og Nørre Alslev på Nordfalster.¹¹ Her var der altså en *Peder Krog*, som skulle være beslægtet med biskoppen, ikke langt fra Stege. Der er dog ingen dokumentation for *Henrich Krogs* slægtskabsforbindelse med Trondhjembiskoppen.¹² *Bloch* angiver ikke, hvor han har fået sin oplysning fra, men kilden kunne igen være *Christopher Strøyberg*, der har videregivet en familieoverlevering i sine meddelelser til biskoppen om morfaderen og hans afstamning. Der er imidlertid ikke fundet nogen kilde, der indicerer, at organisten i Stege kan have været søn af præsten i Nørre Vedby.

Peder Henrichsen Krog må være født i 1630'erne, da han blev student i 1656, og kunne således aldersmæssigt være fader til *Peder Pedersen Krog*, men han blev ifølge de dokumenterede oplysninger gift første gang i 1666, hvor han tiltrådte sin første kendte stilling som rektor i Saxkøbing. Det kan dog ikke udelukkes, at han har været gift før (eller har fået en søn uden for ægteskab!). - *Peder Henrichsen Krog* vendte i efteråret 1678 tilbage til fødebyen Kerteminde, hvor han efterfulgte sin stedfader som kapellan; det var samtidigt med, at *Peder Pedersen Krog* dukkede op i Stege. Han blev først præst i Nørre Vedby i 1687.¹³

Selv om det hævdes, at de fleste slægter i Danmark, der bærer navnet *Krog*, dog i det mindste stammer fra Norge,¹⁴ ser oplysningen om, at Stegeorganisten *Peder Krog* var i slægt med biskoppen, altså ud til at være tvivlsom. Det er da heller ikke nødvendigt at søge hans slægt så langt væk, for slægtsnavnet *Krog* findes også nærmere: Fra 1625 til 1648 kendes endnu en præst på Falster, *Hans Jensen Krog* i Åstrup,¹⁵ og navnet var heller ikke usædvanligt på Møn selv. I Stege rådstuebog noteredes 1664, at

Hans Krog fra Odermose foregaff at ville fløtte aff byenn.¹⁶

Senere levede der både en *Niels Krog* i Langestræde¹⁷ og en *Anders Nielsen Krog* i Østerfjerding¹⁸ i Stege. *Niels Krog* døde i 1681 og *Anders Krog* i 1685.¹⁹ Der er ikke fundet en *Peder Krog*, der kunne være organistens fader, i Stege, men tillysningen til bryllup hurtigt efter at *Peder Pedersen Krog* var blevet organist, kunne indicere, at han ikke har været en fremmed tilrejsende, men har boet i Stege, hvor han har kendt sin tilkommende og straks efter sin ansættelse som organist har forberedt bryllup med hende.

Christopher Strøybergs mormoder *Sophie Amalie Dannefer* (ane nr.203) har vel som født 1660 været *Jacob Dannefers* og *Mette Holsteins* ældste barn. Hun boede, da hun blev gift, på Nygårde i den tidligere skovridergård, som *Jacob Dannefer* havde fået skænket af kong *Frederich III*, og hvor *Mette Holstein* da antagelig endnu har boet med de umyndige børn. Den 22-årige enke er måske flyttet tilbage til moderen og de mindre søskende? Hun er ikke fundet nævnt nogetsteds de næste 25 år. Formuleringen i biskop *Blochs* ma-

nuskript - "til sidst i Kong *Friderich IVdes* tid" - kunne tyde på, at det først var længe efter, at hun blev oldfrue på Vallø. Frederich IV blev konge i 1699, og han købte Vallø i 1708. Det er interessant at notere, at han købte slottet af *Christian Siegfried von Plessen*, der ved erhvervelsen var amtmand på Møn.²⁰

Oldfruen *Sophia Danifer* nævnes allerede i februar 1708 som fadder for et barn ved dåben i Vallø kirke.²¹ Det afliver en ellers nærliggende teori om, at det var kongen, der havde foranlediget hende ansat som en demonstration af kongehusets velvilje overfor *Dannefer*-familien,²² for *Friderich IV* overtog først slottet den 27. april.²³ Det var heller ikke et overmåde vellønnet embede, hun havde fået; ifølge et reglement, der opregner lønningerne for de ansatte ved overdragelsen til kongen, fik hun kun ti rigsdaler om året i kontantløn, medens urtegårdsmanden fik 120 rdl., inspecteuren 100 og fogden 80.²⁴ Til den kontante løn må dog være kommet fribolig og kost og måske også beklædning. En tjenestepige er vel også stillet til rådighed af slottet.²⁵ Oldfruen madame *Dannifer* nævnes i de følgende år frem til 1720 med mellemrum som fadder ved barnedåb,²⁶ afvekslende med hendes ugifte søster *Mette*, der må være flyttet til Vallø sammen med hende, men aldrig omtales som ansat på slottet.²⁷ - Som nævnt i afsnittet om "Helten" var *Mette Dannefer* endnu i 1707 fadder for sin broder *Jacobs* søn i Nykøbing F, hvor hun da måske endnu har boet. - Forældrene til de børn, oldfruen bar til dåb i kirken, var fmtl. andre ansatte på slottet. I 1716 blev et af børnene, *Frans Italiensers* (*Vigots*) datter, opkaldt *Sophie Amalie* efter hende.²⁸

I januar 1713 skænkede kongen Vallø gods til sin elskede *Anna Sophie Reventlow* som

grevelig hoved-residensgaard,

og *Sophie Amalie Dannefer* sad således som oldfrue i grevindens tid og i det første år efter hendes kroning til dronning.²⁹ Hun døde i 1722, 62 år gammel.³⁰ Der er intet oplyst om, hvorvidt hun blev gift igen efter *Peder Krogs* død eller har siddet enke i alle de 40 år.

Organistens og oldfruens datter *Pernille Pedersdatter Krog* ægtede "Et godt hoved", præsten *Jørgen Strøyberger* (ane nr.100), hvis levned beskrives i næstsidsste kapitel af "De fynske rødder".

MAGISTRATEN

En af de bedste og vederhæftigste borgere (412+413)

Jørgen Poulsen (ane nr.412) tilhørte fra fødslen Assens' bedste familier som søn af "Provsten" *Poul Andersen* (ane nr.824) og borgmesterdatteren *Margrethe Jensdatter Bang* (ane nr.825) fra den gamle vestfynske patricierfamilie. Han blev selv gift med en anden borgmesterdatter, ridefogden og borgmesteren *Bertel Jensens* (ane nr.826) datter, og var gennem sin søster *Marie Poulsdatter* besvogret med faderens to efterfølgere som sognepræster og provster, *Niels Sass* og *Bertel Ludvigsen*. Med den store købmandsgård, han havde arvet, og jorder rundt om byen var han en af Assens største skatteydere. Det var derfor med fuld ret, at han i 1678 mente sig kvalificeret til at indtræde i bystyret - som man nu i enevældens tid kaldte "magistraten". Dets medlemmer skulle endnu efter købstadforordningen af 1682

frem for andre bestilles af de beste og vederhæftigste borgere, som længe have skattet og skyldet og best kiende byernes tilstand.¹

Jørgen Poulsen var den eneste af præsteparrets sønner, der blev i Assens, hvor han videreførte slægtens købmandstraditioner fra borgmester *Jens Bangs* (ane nr.1650) gamle købmandsgård i Møllegade. Han nævnes som borger i Assens fra 1660² og betegnes til sin død som "handelsmand", respektive "fornehme handelsmand".³

Han var ikke blot kræmmer, der handlede med den lokale befolkning fra kræmmerboden i købmandsgården,⁴ men han købte korn og smør m.m. fra herregårdene,⁵ afskibede landbrugsvarer som havre, smør, flæsk, boghvedegryn og mjød til København og Kiel og må have importeret udenlandske varer til gengæld.⁶ Det fremgår af Assens kirkes regnskaber, at hans varesortiment også omfattede byggematerialer som mursten og tagsten, tømmer, søm og spigre, ja i 1679/80 var han endog leveringsdygtig i en bibel til kirken.⁷ Som nævnt i "Den tro tjener" har han måske i en periode haft et vist kompagniskab med *Jørgen Bertelsen*, der under en retssag i 1679 om 100 tønder havre, bekræftede, at han

haffde (dem) for sin suoger *Jørgen Pouelssen* i Kiøbenhaffn at forhandle.⁸

Jørgen Poulsen må dog også selv have været på farten på handelsrejser, for i 1675 anførte han i en supplication til kongen, at

som ieg fattige mand mit brød och nærring wed søefarten endelig maa søge, da wnderdannigst och allerydmygeligste ombedis, at min naadigste arfueherre och konge mig herefter for widere byens bestillinger, formyndershab och huusbesuerring naadigst wilde haue forshaannet.⁹

Ansøgningen blev imødekommet; tre år senere søgte *Jørgen Poulsen* en rådmanspost.¹⁰

Da regeringen i november 1671 igen¹¹ indførte en almindelig omsætningsafgift "konsumtionen", blev opkrævningen "privatiseret", idet den blev udbudt til forpagtning.¹² *Jørgen Poulsen* fik nu også lejlighed til at træde i sin mødrene slægts fodspor ved at overtage hvervet som konsumtionsforvalter. De borgere, der fik dette hverv, fik ansvaret for, at der blev erlagt konsumtionsafgift af varer, der blev ført ind gennem byportene, og at intet smugledes uden om portene gennem illegale åbninger i gærderne omkring byen. Endvidere skulle de lade opkræve "accise" af korn og malt, som blev malet på møller og håndkværne i byerne. Systemet forudsatte en omfattende kontrol og et posekiggeri, der må have været yderst upopulært hos borgerne.¹³ Når regeringen havde valgt at udlicitere opkrævningen til private, har den naturligvis regnet med, at det ville effektivisere indsatsen, fordi forpagterne ville være interesseret i at få de størst mulige afgiftsbeløb ind. Da bystyret i 1671 indkaldte Assensborgerne om maltaccisen og bekendtgjorde, at eftersom

den denne byes indbyggere paa kongl: mayts weigne tilbuden ehr, huem som løst haffr den fremdeelis at will forpagte, kand den til de mestbiudende imoed nøjagtig caution offrlades: at oppeberge och dennom derom paa schatkammeret andgiffue,

meldte der sig imidlertid slet ingen liebhavere. *Jørgen Bertelsen* erklærede rent ud, at

hand wille indtet haffue dermed at bestille,

og en anden svoger (svigerindes mand) til *Jørgen Poulsen*, *Laurits Bertelsen*, afviste lige så kategorisk at påtage sig opgaven.¹⁴ De store købmænd, der kunne magte en sådan opgave, anså det tydeligt nok ikke for at kunne blive en god forretning. Opkrævningen blev i de første år bortforpagtet for et år ad gangen, og byens større købmænd skiftedes da til at påtage sig det utaknemmelige hverv som et borgerligt ombud. *Jørgen Poulsen*, der havde været mindre afvisende end de to svogre,¹⁵ blev konsumtionsforvalter det første år sammen med andenborgmesteren *Jørgen Nielsen*.¹⁶ I 1677 måtte han igen påtage sig opgaven, sammen med *Laurits Bertelsen*.¹⁷

De to konsumtionsforvaltere har fmlt. villet statuere et eksempel, da de den 2. maj 1673 lod to kvinder stævne for rådstueretten, efter at kontrollørerne havde overrasket dem under brygning af hver 6-7 skæpper malt, som de ikke kunne dokumentere, at der var betalt accise af, og lod retten foreholde dem, at konsumtionsforordningen tilholdt,

enhuer som i saa maade wndersleff begaar, paa hundred rixdalers straff at shall ansees!¹⁸

De skrappe bødestrafte har dog øjensynligt ikke afskrækket borgerne, og kontrollen har ikke været streng nok, for i 1675 mødte de to borgere, der var udpeget til konsumtionsforvaltere for det næste år, op i rådstuen og krævede bl.a.,

at deris handquerne, huoe dem haffr her i byen, at affshaffe, och steennene at hensettes till *Jens Jacobsens* (den ene af de to forpagtere),

at welwisse borgmestere och raad wille enhuer tilholde, som haffr bagporte och laagr, dennom effter placaten at affshaffe,

og at deres velvisheder ville sørge for,

at andre w-fornødne indkiørseler, som her wed byen findes, lade med grøffter opkaste och gierder forware, (herunder specielt:) det leed wed Strandmøllen (for enden af Møllegade).

Det sidste krav fik straks *Jørgen Poulsen* og *Laurits Bertelsen* (som selv var blevet konsumtionsforvalter for 1675 sammen med borgmester *Jørgen Nielsen*) til sammen med deres naboer at begære,

at det led wed Strandmøllen maatte bliffue oben, efftersom de med deris marchnering endelig maa haffue deris kiørsel, efftersom de wd aff arilds tied werit haffr, som de paa samptlig borgershabeds weigne waar begierende.

Borgmestere og råd afviste begæringen med henvisning til, at

hans kongl: mayts allernaadigste forordning och placat om consumptionen shall i ald wnderdanighed worde effterlefuet.¹⁹

Da *Jørgen Poulsen* blev konsumtionsforvalter for anden gang i 1677, måtte han også - igen - kræve, at alle håndkværne blev afleveret og

at alle baglogger och porte, ihuem de och tilhører, strax worder efftrlugt, ...efftersom hans kongl: mayts: stoer besuigelse merchelig derwed ehr tilldraget på consumptionen.

Desuden krævede han nu, at alle kornsække og poser skulle være af en fastsat standardstørrelse.²⁰

Jørgen Poulsens og *Laurits Bertelsens* protest mod lukningen af lågen for enden af Møllegade - hvor *Jørgen Poulsen* boede - i 1675 demonstrerer, at rådighed over jord i den lille by Assens var af væsentlig betydning for borgerne. Det gjaldt ikke mindst for *Jørgen Poulsen*, der havde arvet og giftet sig til betydelige jordarealer omkring byen og siden havde udvidet arealerne. - I 1693 påstod en skatteplaget borger, at han blev beskattet urimeligt i forhold til en mand som *Jørgen Poulsen*, som havde

snart tholff gange min formue och snart den halffue jord for byen.

I den anledning blev der fremlagt dokumentation for, at

Jørgen Poulsen er anteignet och bereignet for siuff tønder siuff shepper j fringkar $2\frac{1}{3}$ alb: og derforuden hans anpart aff raadmandsjorden $2\frac{1}{2}$ tønder,

og at byens jorder efter den nye matrikul tilsammen var opgjort til lidt over 214 tønder hartkorn.²¹

Jørgen Poulsens jordejendom var ikke et samlet areal, men bestod som for de andre større grundejere i Assens af mange små lodder spredt over hele bymarken.²² Lodderne var dårligt afgrænsede, og det gav anledning til ustandselige kontroverser. Man finder talrige bekendtgørelser i tingprotokollen af typen:

Jørgen Pouelssen, borger her ibdm: afflyste ald w-louglig seed och grøde, som kan were saaed och kommen i alle de jorder, som hannom tillkommer.²³

Dyrs og menneskers færden hen over jorderne var en anden uskik, som irriterede indehaverne, som det kan illustreres med en anden tingbekendtgørelse, fra 1670:

Det *Jørgen Bertelssen*, borger herudj Assens, paa sin suogers *Jørgen Pouelss* och *Mette s: Jens Nelssens* her-ibm: hindes weigne i dag lydelig afflyste de mange suin, som daglig findes paa deris korn wden Ramsherrids port, dissligeste at enhuer sig endtholder effter denne dag offr deris jord at age, riede eller gaae wnder wold och herre werchs brøde, och dersom nogen tager shade paa deris suin haffue det for hiemgiæld.²⁴

Det var særligt de løsgående svin, der gav anledning til klage, også fra bystyret, der i 1674 påny formanede borgerne om hensyntagen og specielt dekreterede, at svin, der blev fundet på kirkegården, ville blive konfiskeret,

idet suin gandshe opwraader och forderffuer ej allene de dødes graffue, men och kierchegaarden offralt, saasom kierchegaarden kunde were ompløjet, endoch i kierchen indgaaer.²⁵

Det var dog ikke blot svin, der gik løse eller blev drevet hen over jordlodderne, men også

faar, ... kiør, bester och andet queg.²⁶

I august 1677 forsøgte en gruppe af de største jordbesiddere at få skik på forholdene ved en aftale om at indrette og indgærde et nærmere defineret areal til fælled og "kogang" for de næste tre år,

huormed alle tøyrekjør och føllhopper och andet w-fornøden queg gandshe shall effter woris byelou och wedtegt were forbøden och affshaffet.²⁷

Jørgen Poulsen stod sammen med sin svoger sognepræsten *Bertel Ludvigsen* og kgl. majestæts tolder *Christian Hansen* som hovedinitiativtagere til aftalen,²⁸ som imidlertid blev mødt med heftige protester fra andre grupper af lodsejere. Der blev indgået forlig med den ene gruppe om en modifikation af aftalen, men en anden gruppe, der præsenterede sig som

fattige folch och borgershab herudj Assens,

klagede til bystyret

i henseende den beste jord, wj fattige folch hafr, ehr i samme march beliggende.

De sluttede deres ordrige klage med at andrage om at

lade alting derwed udj sin esse, som det nu beroer och udj otte aars tied wden fælet til denne daug weret hafr, maatte fremdeelis forblifue till saalenge Gud allermegtigste os fred naadelig med forleene.²⁹

(I 1677 var man midt i Den skånske krig). Rådstueretten gav klagerne medhold, men blev underkendt af Fynbo landsting, der erklærede den modificerede aftale lovformeligt gyldig.³⁰ Den nye markordning skabte dog ikke ro, for klagerne over løsgående "kræ och faar" fortsatte, og der klagedes nu også over tyveri af gærder og gærdestave og nedtrædning af gærderne.³¹ *Jørgen Poulsen*, der i mellemtiden var blevet rådmand, påtalte da i 1681 for råd-

stueretten den "onde shich" og foreslog, at rådet foruden at bestemme hvilke arealer der skulle udlægges til kohave og til rugmark for det næste år, traf beslutning

om tuende mend at sæ till gierdene i winter, at de iche skulle bortstielles (samt) om en aldermand och marchm: at wdwelge, som sig alting i tiede kunde wiede at paatage och shiche.

Rådstueretten tilsluttede sig alle hans forslag, og

de resolverit sig at wille haffue Jørgen Pouelssen till oldermand.³²

Jørgen Poulsen, der umiddelbart reagerede med, at han

wille tage sig det i betenchede till i dag i4 dage,

accepterede slutteligt at være oldermand for 1682 og med bistand af to lønede markvogtere at holde orden i bymarken.³³ I sin egenskab af oldermand fik han i april 1682 vedtaget, at alle, som ikke havde sørget for at lukke de dele af gærderne, de var ansvarlige for, inden 8. april, ville blive idømt bøder, og

huis faar, suin eller giess, som findes effter paashe wdj nogen march, at were forbrut til de fattige uden nogen dom.³⁴

Som det turde være fremgået, levede borgerne i købstaden Assens med deres bymark ligesom bønderne i en landsby, og *Jørgen Poulsen* var lige så meget landmand, som han var handelsmand.

Man får indtryk af, at *Jørgen Poulsen* i kraft af sine slægtskabsforbindelser og som stor købmand og grundbesidder har haft en fremtrædende position i byen. Andre eksempler bekræfter dette:

Da borgmester *Jens Clausen* og tre af rådmændene i 1662 kom i strid med *Niels Banner* vurderede regeringen stridigheden som så alvorlig,

at de retten imidlertid at betiene ey billigen kand tillstedis. Thi er w.n.w.o.b. (wor naadigste willie och befaling), at *Anders Bang*, *Søffren Christenss* och *Jørgen Poffuelss* i bem^{te} Assens wdj deris sted, som befendis med bem^{te} Jenss Clauss at were interesse-rit, indtill sagens endelige wddrag och widere woris naadigste andordning retten i huis sager, som paa raadstuffuen sammestedtzt forefalder, betiener och administrerer.³⁵

Byens tolder *Christian Hansen* blev samtidig konstitueret som formand for rådstueretten i stedet for borgmesteren.³⁶ - *Jørgen Poulsen* kan ikke have været ret gammel, da han således blev konstitueret som dommer i rådstueretten.

Til det anførte kan tilføjes, at *Jørgen Poulsen* var valgt til kirkevæрге i 1665/66,³⁷ og at han i en årrække fra 1663 jævnlgt blev konstitueret som dommer i bytinget, når byfogden var fraværende eller syg eller inhabil i enkelt-sager.³⁸ Kirkevæрге-hvervet var som omtalt i "Den unge byfoged" et værdsat tillidshverv. Byfogden var kongelig embedsmand, men da der i november 1663 med kort varsel skulle konstitueres en dommer i byfoged *Isach Mouritsens* fravær, bad amtmandens fuldmægtig bystyret i Assens om at ud-

pege en stedfortræder.³⁹ Endnu i 1663 mente man, at enhver borger måtte kunne konstitueres, og da to udpegede borgere udeblev, så tingmødet måtte aflyses, krævede bystyret dem straffet for foragt for øvrigheden og brud på deres borgerlige ed.⁴⁰ Den første borger undskyldte sig med, at han havde fået et besked ganske uventet og med meget kort varsel, lige som han var ved at rejse fra byen i forretninger, og at han i øvrigt var

gandshe w-kyndige i landsloug at betiene,

og den anden, der derefter var blevet forordnet som dommer, svarede med mange ord, at han først fik besked af bysvenden, da der allerede var ringet til tinget, medens han var ved at afregne med sin købmand, samt

offuer alt dette gaff saadan bud mig en redsell och frycht, saadan bestilling att forrette, huorudj ieg gandshe w-døchtig waar, at paatage mig det, ieg i mine dage aldrig haffuer forrettett langt mindre forstaaer, idet ieg med en goed samwittighed kand sig iche en tødæl i loughogen forstaaer.⁴¹

Det var lige før jul 1663, og de to uheldige borgere måtte vente i fire uger, til tingets juleferie var overstået, på rettens dom. Da sagen endelig kom for den 26. januar 1664, blev *Jørgen Poulsen* konstitueret som dommer, og han udsatte sagen. Først den 1. marts afsluttedes den, ved at borgmester *Jens Clausen* efter de anklagedes ydmyge begæring

saa och gottfolches forbøns shyld

lod sagen falde mod erlæggelse af en sletdaler til de fattige.⁴² Siden holdt man sig til *Jørgen Poulsen* og andre borgere, der ikke var bange for at påtage sig dommeransvaret, når der skulle konstitueres en stedfortræder for byfogden.

Til trods for - eller måske snarere på grund af - sin fremtrædende position i byen gerådede *Jørgen Poulsen* adskillige gange i strid med byens myndigheder. Det skete første gang allerede i 1660, hvor han opponerede mod udgifterne til indkvartering af soldater, som borgerne i Assens følte sig hårdt plaget af. *Jørgen Poulsen* henviste til, at han havde en oberstløjtnant indkvarteret hos sig,

som alle hans husswerelser mestedel haffr betaget,

hvorfor han protesterede mod et påbud om, at han også skulle bidrage kontant med en mark daglig til at dække udgifterne i forbindelse med indkvarteringen af en major og hans folk hos borgmester *Jens Clausen*.⁴³ Indkvarteringerne fortsatte op gennem 1660'erne, uanset at svenskekrigene var afsluttet. 1667-69 blev der indkvarteret ryttere i byen, og i dette tilfælde anerkendte regeringen, at byen virkelig var særligt hårdt belastet, idet den pålagde Middelfart og Bogense at dele byrden ved indkvarteringen ved at give kontante tilskud som "standkvarterspenge" til Assens. Dette arrangement gav anledning til en ny protest fra *Jørgen Poulsen*, der stævnedes bystyret

for bytinget, hvor han dels fremlagde regnskab for sine egne udgifter til husning af ryttere hos ham selv og andre mindre formuende borgere, dels afkrævede bystyret regnskab for, hvad der var blevet af standkvarterpengene fra de to nabobyer. Der var faktisk tale om en ret direkte beskyldning for underslæb, og det fremkaldte naturligvis en meget voldsom reaktion fra borgmestre og rådmænd. I tingmødet den 1. marts 1670, hvor de afviste enhver anklage for ukorrekt anvendelse af pengene, blev han betegnet som

en egensindet, traadsig, opsidtzig, muetwillig

person, der burde stå til rette efter stadsretten for at handle imod sin borgerlige ed, og borgmestre og råd

formeendte Jørgen Pouelssen ej at were paalagt wiedere standquartierspenge at wd-giffue end hannom kunde med rette tilkomme effter advenant.

Med hans store formue fandt man tværtimod,

at hand ej saaledes moed andre at agte haffr wdstaaed, som effter formuen wel wed burde.⁴⁴

Den 10. december samme år optrådte *Jørgen Poulsen* som skattevæggrer i anledning af et regeringspåbud om Bidrag til saltkompagniet,⁴⁵ idet han erklærede,

at hand iche waer wed de middel, hand kunde med reede penge wdreede sin schatte wden med største bessuering, saa hand iche wdj dette saltcompagnie kunde giøre nogen forstrechning,⁴⁶

og i marts 1673 besværede han sig over, at målegebyrerne ved vejning af korn hos den kongelige vejer og måler var blevet forhøjet. Ved den sidste lejlighed hævdede han, at han talte både

paa siene egne och samptlige disse faae fattige handelssmend her paa stedet deris weigne.⁴⁷

De to sidste reaktioner blev fremført for rådstueretten, men var egentlig rettet mod regeringens skatte- og afgiftspolitik. Da han i marts 1674 blev stævnet for bytinget sammen med en række andre borgere for restancer på en del af jordskylden, angreb han imidlertid igen bystyrets medlemmer, idet han først erindrede om, at de i 1631 havde fået stillet græsning på halvøen Næsset⁴⁸ til rådighed, og derefter fortsatte, at hvis de velvise borgmestre og rådmænd nu igen

aff deris jorder, som de haffr aff byen, deraf wd-giffue (50 sletdaler), som deris formeend giort haffr, ehr han erbødig wden nogen dom at betale, huiss hannom aff sin jordshyld resterer, naar det till byens nøtte maa bliffue angewendt.⁴⁹

Bystyret nøjedes denne gang med at karakterisere indlægget som uhøfligt, men irrelevant, og byfogden dømte de stævnede borgere til at betale.⁵⁰

Jørgen Poulsen var ikke alene om at klage over den byrdefulde indkvartering, skatter og afgifter overfor bystyret. Der var en udbredt utilfredshed over skattetrykket i borgerskabet i byerne i årene efter svenskekrigene.⁵¹ I As-

**Jørgen Poulsens slægtskabsforbindelser
og den formodede borgergruppe i Assens⁵²**

Forældregenerationen

Jørgen Poulsens "gruppe"

<i>Jørgen Jensen Bang</i> købmand, rådmand/borgmester 1592/93 - 1666	
<i>Christen Jensen Bang</i> provstiskriver, handelsmand 1600/01 - 1679	
<i>Margrethe Jensdatter Bang</i> (ane nr.825) død 1654 gift med <i>Poul Andersen</i> (ane nr.824) præst i Assens, provst i Båg herred 1585 - 1640	<i>Marie/Mariche Poulsdatter</i> død 1674 gift med 1° <i>Niels Sass</i> , præst i Assens, provst i Båg hrd. 1608 - 1665 2° <i>Bertel Ludvigsen</i> præst og provst sst. 1638 - 1719
	<i>Jørgen Poulsen</i> (ane nr.412) købmand, rådmand (1678-93) død 1693 gift med <i>Anna Bertelsdatter</i> (ane nr.413) død 1685
<i>Bertel Jensen</i> (ane nr.826) ridefoged, købmand, rådmand/borgmester 1605/06 - 1659	<i>Mette Bertelsdatter</i> død 1718 gift med <i>Laurits Bertelsen</i> købmand død 1696 <i>Jørgen Bertelsen</i> købmand død 1682 gift med <i>Mette Nielsdatter</i> død 1719 <i>Anders Nielsen</i> død 1678 rådmand (1664-78)
<i>Niels Iversen</i> ⁵³ død 1658/59 rådmand (1658/59)	<i>Erich Nielsen</i> død 1704 købmand, amtsskriver, rådmand (1675-1704) <i>Jacob Nielsen</i> købmand gift med <i>Kirsten Nielsdatter Sass</i> død før 1677

sens ser det endda ud til, at skattetaksationen nogle år faktisk var sat alt for højt, så klagerne var berettigede,⁵⁴ og der blev fremsat tilsvarende klager af bl.a. hans svogre *Jørgen Bertelsen* og *Laurits Bertelsen*. *Jørgen Poulsen* synes dog at have været grovere i sine angreb end de fleste. Man kan få mistanke om, at der har ligget personlige modsætningsforhold bagved, - at han sammen med en gruppe af slægtninge og besvogrede har stået overfor en anden gruppe, bestående af førsteborgmesteren *Jens Clausen* og dennes søn og svigersøn m.fl. *Jens Clausen* var førsteborgmester i hele perioden, hvor klagerne og angrebene fandt sted,⁵⁵ og i samme periode verserede der en stribe sager for byting og rådstueret vedrørende personlige økonomiske mellemværender, småtrakasserier og noget, der ligner chikane, mellem hans og *Jørgen Poulsens* gruppe:

Jørgen Poulsen og *Jens Clausen* samarbejdede endnu i 1664 i et forsøg på at inddrive et fælles tilgodehavende i Jylland, som de havde fra boet efter rådmann *Jesper Hansen*⁵⁶ i Odense. Det var for *Jørgen Poulsens* vedkommende 800 sletdaler, som hans kone havde fået udlagt som en del af sin arv ved skiftet efter hendes fader *Bertel Jensen*. I 1669 sagsøgte borgmesteren imidlertid *Jørgen Poulsen* for omkostninger i forbindelse hermed, hvoroverfor *Jørgen Poulsen* hævdede, at *Jens Clausen* misbrugte en gammel fuldmagt til at forsøge at inddrive gælden på *Jørgen Poulsens* bekostning, selv om *Jørgen Poulsen* flere gange havde gjort det klart for ham, at han ikke ville ofre mere på at forsøge at inddrive den og offentligt havde meddelt, at han ville afstå sit krav, hvis nogen ville betale ham 400 daler for det. Rådstueretten dømte *Jørgen Poulsen* til at betale.⁵⁷ I oktober 1668 var det *Jørgen Bertelsen*, der var blevet stævnet af borgmesteren, som beskyldte ham for at et læs byg, som han havde kørt ind, var høstet på borgmesterens jord. Beskyldningen fik rådmann *Anders Nielsen*⁵⁸ - der var *Jørgen Bertelsens* svoger - til i rådstuemødet at anklage borgmesteren for at fare med usandfærdig tale. Sagen blev forligt inden den udviklede sig videre,

paar det saadan allerede optænd trettis ild kunde dempis, fred och goed sambdregtighed stifttis.⁵⁹

I august 1670 var det *Jørgen Poulsens* tjenestedreng, der blev anklaget af borgmesteren, for at han

haffr ihieslaget tuende kalkunshe koche, den ene bleff aff suin ilde medhandlet, den anden slet borte.

Jørgen Poulsen mødte op i bytinget for at forsvare sin tjenestedreng, og *Jens Clausen* måtte frafalde beskyldningen, som han ikke kunne bevise.⁶⁰ I 1675 gjaldt *Jens Clausens* angreb en kvinde, som han mente havde indtrængt sig på et af kirkens stolestader, som *Jens Clausen* havde ret til at råde over halvdelen af. *Jørgen Poulsen* mødte igen op og forklarede, at han ejede det

første af de fire stader i den pågældende kirkestol, og at han og *Niels Bloch*, der ejede det andet sæde, samt den borger, der ejede det tredje sæde, havde givet kvinden, *Mariche Jørgensdatter*, lov til at stå dér. Byfogden lod det da blive derved,

dog at hun sig fra det fjerde stade i forshreffne stoell gandshe endtholder.⁶¹

Mistanken om, at der var to fjendtlige grupper i borgerskabet, bestyrkes af forløbet af den foran omtalte sag om målepenge. I rådstuen drejede *Jørgen Poulsen* hurtigt sin klage over forhøjelsen af satserne over til et spørgsmål til den nye kongelige vejer og måler om,

aff huem hand ehr indsat at were maalere, och for huem hand sin eed haffr afflagt.

Måleren afviste at svare, men efter nogen diskussion, hvor rådmænd *Anders Nielsen* erklærede, at han ikke havde hørt noget om ansættelsen, før den blev tinglæst for bytinget, meddelte borgmester *Jens Clausen*,

at hand tillige med hans medbroder b:(orgmester) *Jørgen Nelssen* ... haffr ordinerit *Anders Jensen*, hans søn,(!) at were maalere och weire her paa steden.⁶²

Det er herefter nærliggende at gætte på, at det slagsmål under en bryllupsfest på Braesholm i 1675, som er omtalt i "Den tro tjener", også hang sammen med stridighederne mellem de to grupper. *Jacob Nielsen*,⁶³ der startede balladen med at slå rådmænd *Jens Kiær*, var en anden svoger til *Jørgen Bertelsen*, og *Jens Kiær* var borgmester *Jens Clausens* svigersøn.⁶⁴ Efter *Jørgen Bertelsens* indgriben og forsøg på at standse en farlig udvikling ved at forhindre, at *Jens Kiær* fik fat i sin dragne kårde, fik *Jacob Nielsen*'s karl tag i kården og smed den ud af vinduet. Da *Jens Kiær* senere samlede den op i gården, var den brækket. *Jens Kiær* stævnedede en række af de tilstedeværende for bytinget, hvor *Jørgen Poulsen*, *Jørgen Bertelsen*, *Laurits Bertelsen* og *Jørgen Bertelsens* tredje svoger rådmænd *Erich Nielsen*⁶⁵ samt flere tjenestefolk aflagde vidneudsagn. *Jens Kiær*'s sagfører svang sig i et tingmøde op til, at påstå, at den vanærende behandling af *Jens Kiær*, da han var kongeligt udnævnt, måtte betragtes som crimen læhse mayestatis - majestætsforbrydelse, og anklagede både *Jacob Nielsen* og den resolute tjenestekarl, som beskyldtes for at have brækket rådmændens kårde. Efter nogle tingmøder var gemytterne dog blevet så afkølet, at *Jacob Nielsen* og *Jens Kiær* bilagde striden, og efter gode venners forbøn tilgav *Jens Kiær* også tjenestekarlen.⁶⁶

I efteråret 1678 døde rådmænd *Anders Nielsen*,⁶⁷ hvorved "Jørgen Poulsen-gruppen" i bystyret svækkedes, og *Jørgen Poulsen* sendte derefter straks en ansøgning til kongen om selv at blive rådmænd. Rådet kunne ikke mere supplere sig selv, men både borgmestrene og rådmænd skulle efter privilegierne af 1660 udnævnes af og aflægge ed til den enevældige konge. I ansøgningen,

der er dateret 13. november 1678, andrager *Jørgen Poulsen* i allerdybeste underdanighed om at blive forordnet som rådmand og henviser til, at

ieg er barnfødt her i byen och er en af de høyste och bedste skatteborgere i byen, med dets tilstand er bevist.

Amtmand *Erich Steensen* påtegnede ansøgningen, at han fandt *Jørgen Poulsen* værdig til bestillingen

formedelst forstand och anden shichelighed, och wed byens tilstand,⁶⁸

og *Jørgen Poulsen* blev forordnet og beskikket som rådmand ved et kongeligt brev af 18. december 1678.⁶⁹ Når *Jørgen Poulsen* også i sin ansøgning begærede,

at ieg for alt huis til dato forhen wdj samme bestilling passerit er, maatte worde forskaaet,

virker det som endnu en insinuation om noget suspekt ved bystyret under borgmester *Jens Clausens* ledelse. Hans begæring blev imødekommet i det kongelige brev.

Jørgen Poulsen havde klart nok formuleringen i borgerstandens privilegier, der er citeret i første stykke af dette afsnit, i tankerne, når han i sin ansøgning henviste til, at han var en af Assens' største skatteydere og havde godt kendskab til byens forhold. Enevoldsregeringen var dog allerede godt i gang med at underminere denne reminiscens af det gamle kommunale selvstyre (købmandsstyret). Andenborgmesteren *Jørgen Nielsen*, der havde afløst *Jørgen Bang* i 1667,⁷⁰ synes ikke at have haft nogen tilknytning til Assens, før han blev indsat på borgmesterposten. Efter ti år i byen opgav han borgmesterposten og rejste fra Assens over hals og hoved.⁷¹ Han blev afløst af byens tolder *Christian Hansen*,⁷² der nok kendte forholdene i byen som tolder dér siden *Bunde Jacobsens* død i 1658, men som ikke var købmand og ikke havde været rådmand før sin borgmesterudnævnelse, men blot konstitueret som formand for rådstueretten i 1662. Han var i øvrigt heller ikke indfødt Assensianer, men søn af Odenseborgmesteren *Hans Nielsen (Chulenbrun)*.⁷³

Ved en forordning af 28. januar 1682 angående

Reduction och forandring med øffrighedspersohnerne i kiøbstederne her i wort rige Danmarck

gik enevoldsregeringen et skridt videre med indskrænkningen af det kommunale selvstyre, idet den bestemte, at

Da de mange Øvrigheds=Personer i Kiøbstæderne ere dem til stor Tyngge, saa skal her efter i efterskrevne Kiøbstæder Øvrigheds=Personernes Tal være: ... I Assens ... skal være en Borgemester og 2de Raadmænd.⁷⁴

I overensstemmelse hermed meddelte Danske Kancelli den 30. december, på grundlag af indkomne relationer och erklæringer, at regeringen som

mester, *Thomas Iversen*, var færgemand og kgl. postmester i Assens og rådmænd siden 1673.⁷⁷

En gennemgang af Assens rådstueprotokol efterlader det indtryk, at regeringen ikke alene indskrænkede det lokale selvstyre ved konstitutionen af bystyret, men også gradvist ændrede bystyrets funktioner. I de sidste årtier af 1600-tallet ser det ud som om det var blevet borgmestres og rådmænds hovedopgave at lade bekendtgøre og iværksætte kongelige ordrer, væsentligst vedrørende direkte skatter i forskellig form og konsumtionen, vedr. indkvarteringer og udskrivninger til flåden. Af "egne" opgaver forblev tilbage tildeling af borgerskaber, sager vedrørende byens jorder og andre lokale sager.⁷⁸ Som det vil ses af statistikken over magistratsmedlemmernes deltagelse i møderne i rådstueretten på næste side var *Jørgen Poulsen* en særdeles flittig rådmænd i tiårs-perioden efter forandringen af bystyret, idet han kun svigtede hvert tiende møde. Nogle år deltog han i samtlige møder. I de sidste år før forandringen forsømte han meget mere; i 1681 var han således kun tilstede i 8 af de 18 møder i retten og i 1682 kun i 13 af 28 møder. Det sidste år var han blandt andet fraværende under alle de ni møder, der blev afholdt i januar og februar, vel sagtens fordi han var på en handelsrejse. Det tyder på, at han fra 1683 har nedtrappet sin handelsvirksomhed og væsentligst har levet af sine landbrugsindtægter og noget lokal handel. Han solgte byggematerialer til kirken i 1689/90⁷⁹ og handlede med landbrugsvarer endnu i 1691/92,⁸⁰ og ved skiftet efter ham i 1693 kaldes han handelsmand, men der registreredes ikke noget varelager, og der var ingen udenlandske kreditorer.⁸¹

Det ser ud som om *Jørgen Poulsen* som rådmænd særligt har haft til opgave at føre tilsyn med skatteligningen. Han var selv, som han påpegede i sin ansøgning om rådmændsposten, en af byens største skatteydere. Allerede i 1671 var han med en ansat kvartalsskat på 6 sletdaler og 8 skilling den næsthøjeste takserede i byen,⁸² og ved kobberskat-ligningen i 1674 blev han igen ansat som den næsthøjeste skatteyder af 201 Assens-borgere, nemlig til 500 rigsdaler, hvor gennemsnittet var 69 rigsdaler.⁸³ Han var allerede inden han blev rådmænd et par gange blevet udpeget til at kontrollere skatteligningen,⁸⁴ og som rådmænd underskrev han de årlige skatteregnskaber til regeringen sammen med borgmester *Thomas Iversen*. Førsterådmænd *Erich Nielsen* var kun medunderskriver nogle gange, og en enkelt gang, for 1691, var *Jørgen Poulsen* ene-underskriver.⁸⁵ Han forblev også i sine sidste år en af byens største skatteydere, omend han i 1691, hvor han antagelig har nedtrappet sine handelsaktiviteter, kun var den sjettehøjeste takserede borger i Assens.⁸⁶

Magistratsmedlemmernes deltagelse i møderne i rådstueretten⁸⁷

År	Borgmester <i>Thomas Iversen</i>	Rådmand <i>Erich Nielsen</i>	Rådmand <i>Jørgen Poulsen</i>	Møder
1683, fra 9/2	24	18	23	27
1684	31	15	33	33
1685	24	7	22	24
1686	16	3	23	23
1687	21	13	23	25
1688	19	16	19	21
1689	30	20	26*	37
1690	16	10	20	21
1691	28	23	30	38
1692	12	4	8	12
1693 til 15/5	5	5	7	7
I alt	226	134	234	268

---

* Heri ikke medregnet 4 møder i december 1689, hvor Jørgen Poulsen var tilstede, men veg sit sæde i retten for at optræde som forsvarer for sin svigersøn *Christian Hansen Kræmmer*.

Under det nye bystyre blev der bragt orden i nogle kritisable forhold fra tidligere tid, herunder i sagen om bystyremedlemmernes frie græsning på "Næsset", som *Jørgen Poulsen* havde kritiseret i 1674. I juli 1684 gav borgmesteren og de to rådmænd for sig selv og deres efterfølgere i bestillingerne afkald på dette privilegium og forpligtede sig til

oss med forneffnde fædrifft (på) Næsset efter denne dag ej udj ringeste maade at befatte, mens dersom wj derpaa nogen gressning shulde behøffue, da saadant for betalling at schee effter den maade, som enhuer borgere heller indwaaner udj byenn, som græssning derpaa nydendes worder stychwiiss for ethuert fæhøffued aarligen betaler (hulche penge bør at komme byen tillgoede).⁸⁸

Kontrollen med konsumtionen blev også forbedret, således at det i 1689 kunde bevidnes,

at byen i consumptionsforpagtningstieder ej nogen tied saauell haffr werit indheignet, som nu befindes, (og): at byenn nu saa uel ehr indheignet med grøffter, diger och gierder med meere, saa det ej bedre kand worde indheignet, med mindre at den med wolde och omflaatte graffuer shulle indheignis.⁸⁹

Den markante stigning i antallet af møder i rådstueretten fra 1688 til 1689 kan henføres til en tilsvarende stigning i antallet af sager vedrørende overtrædelse af konsumtionsforordningen, der blev indbragt for retten af den nye konsumtionsforvalter *Christen Andersen*.

Den skrappe kontrol bragte samme år *Jørgen Poulsen* ind i en konflikt mellem hans familieinteresser og de almene interesser, som han ellers synes at have varetaget så samvittighedsfuldt som medlem af magistraten. Konsumtionsforvalteren lod den 16. december 1689 Jørgen Poulsens svigersøn *Christian Hansen Kræmmer* stævne for rådstueretten for at føre vidner om, at da han og hans betiente fredag aften mødte op i Christian Hansens hus

och wille søge ... om tobach indkommen, som iche skulle were angiffuen eller consumption af betald, da bleff dem hindred, at de iche maatte søge eller lede efter tobach, saasom det waar wed natten, mens de skulle komme om dagen, saa skulle det schee.

Christian Hansen havde også afvist at lade dem forsegle døren til kramboden til den næste morgen og havde i det hele taget beteet sig meget uhøfligt og ubehersket. Selv om de således var blevet forhindret i at gennemføre deres inquisition och vissitation, havde de dog nået at se, at der lå tre ruller ustemplet og uforseglet tobak på bordet. Jørgen Poulsen bad først om udsættelse, da hans svigersøn lå på sin sygeseng, samt på grund af svigersønnens "wankundighed wdj landsloug" om beskikkelse af en forsvarer i henhold til kong *Christian V's* nye Danske Lov, 1.9.7.⁹⁰ Da den borger, der blev udpeget, afviste at påtage sig forsvaret, optrådte Jørgen Poulsen i de næste retsmøder selv som forsvarer, idet han veg sit sæde i retten. Han blev hårdt angrebet af konsumtionsforvalterens procurator i den anledning, men forsvarede sig med, at

huiss hand her till haffr paa sin suogers weigne sig paataget, det ehr formedelst hans suaghed och hanns (Jørgen Poulsens) datters højsuangelig tilstand, om huilchet bæris frøgt, hun wed denne haarde medfardt med sit lifff och helbrede shall frakomme.

Hvad angår de tre ruller tobak lod han føre vidner, der angav, at det var vareprøver, som Christian Hansen havde fået hos jøden, som lå til *Jens Pedersen Kierumgaard*, og at de var leveret tilbage til jøden lørdag aften. Efter flere retsmøder dømte retten, der nu kun bestod af borgmester *Thomas Iversen*, den 24. december Christian Hansen Kræmmer skyldig i overtrædelse af konsumtionsforordningen ved at modsætte sig husundersøgelse, men frifandt ham for anklagen for at besidde ikke-afgiftsberigtiget tobak, da det ikke kunne bevises, at de tre ruller tilhørte ham.⁹¹ - Christian Hansen blev for sin forseelse dømt til at erlægge den kolossale standardbøde på 300 rigsdaler, der var fastsat i forordningen, men bøden blev ved sær kongens nåde nedsat til 30 rigsdaler.⁹² Konflikten gav signal til flere retssager mellem den utrætteligt trættekære Jørgen Poulsen på egne og svigersønnens vegne og konsumtionsforvalteren de næste år,⁹³ indtil *Christen Andersen* i begyndelsen af 1692 fortrak fra byen efter udløbet af den 3-årige periode, hvor han havde forpagtet konsumtionen.⁹⁴

Jørgen Poulsen forestod skiftet efter sin ældste broder, Kertemindepræsten *Anders Poulsen*, i 1677⁹⁵ - og var arving efter ham sammen med sine søskende, da broderen var barnløs, jfr. afsnittet "Provsten". Som omtalt i "Provsten" tog han sig også af skiftet efter den anden, syge broders *Jens Poulsen Bangs* hustru i 1687 og gerådede i den anledning ind i nogle ubehagelige retssager med broderens uægteskabelige søn *Rasmus Jensen* efter *Jens Bangs* død tre år senere. I juni 1693 døde han selv.⁹⁶ Som en af byens velstående borgere blev han begravet i den store gang i Vor Frue kirke, og alle klokkerne ringede.⁹⁷ - Skifteprotokollens referat af skifteforhandlingerne den 18. august supplerer oplysningerne foran:

Opgørelsen af boets værdier viser som forventeligt solid velstand. Det fremgår allerede af fremmødet af honoratiores, der omfattede borgmester *Thomas Iversen*, rådmand *Erich Nielsen*, byens procurator *Johan Clausen (Drejer)*, der straks efter *Jørgen Poulsens* død var blevet udnævnt til efterfølger for ham som rådmand,⁹⁸ byfogden og overformynderen samt hele fire borgere, der var udmeldt til at registrere og vurdere boet. Hovedgården - *Jens Bangs* gamle borgmestergård - med tilliggende lade og have blev vurderet til 645 sletdaler. Hertil kom *Jørgen Poulsens* ejendomsjorder rundt om Assens, besætning og løsøre samt udestående fordringer, i alt 3.395 sletdaler 2 mk. 8 sk., hvoroverfor stod gældskrav mod boet og skifteomkostninger på i alt 70 sdr 3 mk. 5 sk.⁹⁹

Af løsørebeskrivelsen fremgår det, at "Kongens stue" fra *Jens Bangs* tid stadig var bevaret med et fornemt møblement, omfattende en "wdgrafuen egeseng" - en himmelseng, hvorm fandtes

3 støcher grønne sperlagen med en kappe aff tafft med g: silchefrøndser om, et egetræsbord, tre bænke med hynder, fire læderbetrukne stole, et stort skab med sølvtøj og tre "conterfej"er på væggene. Det ser dog ud til, at *Jørgen Poulsen* selv har taget stuen i brug, da skabet foruden sølvtøjet indeholdt hans gangklæder og nattøj, hvorfra det fineste stykke var

enn røed nattrøje aff silche med guldwirchet udj.¹⁰⁰

Blandt de udestående fordringer fandtes tilgodehavender hos hans brodersøn præsten *Rasmus Jensen*, som udestod efter retsopgøret, der fulgte efter broderen *Jens Bangs* død. De tidligere omtalte tilgodehavender i Jylland, som *Jørgen Poulsens* hustru havde fået udlagt ved skiftet efter hendes fader *Bertel Jensen*, henstod stadig ubetalte. Hertil kom endnu et krav, der formentlig må stamme fra arven efter svigerfaderen, siden *Jørgen Poulsen* på et tidspunkt gjorde fælles sag med *Michel Langballe*, der var gift med hans hustrus søster, i retssager om kravet. Skifteopgørelsen desangående giver igen indtryk af, at *Jørgen Poulsen* har haft et ret stridbart gemyt:

Kravet vedrørte to "obligationer" eller gældsbreve à 100 sletdaler, som borgmestre og rådmænd havde udstedt i 1656 i forbindelse med optagelse af lån til installering af et nyt orgel i kirken. Den daværende sognepræst, *Jørgen Poulsens* svoger *Niels Sass*, havde lånt byen de hundrede sletdaler,¹⁰¹ og det er vel sandsynligt, at de resterende hundrede daler var lånt hos *Bertel Jensen*. Magistraten havde ikke været i stand til at tilbagebetale lånene efter udplyndringen under den svenske besættelse, men var ved retssager i 1668 og 1673 blevet dømt til at forrente dem. Fra 1673 havde *Jørgen Poulsen* i stedet for kontant betaling fået kirkejord til rådighed til dyrkning, idet indtægterne heraf erstattede rentebetalingerne til ham og *Michel Langballe*.¹⁰² Det ligner stærkt selvtægt fra hans side, når det ved skiftet afsløres, at *Jørgen Poulsen*, da han ikke kunne få sit tilgodehavende udbetalt, dels havde undladt at betale den ligsten, han havde ladet lægge over sine svigerforældre i kirken, dels ikke havde betalt kirken det tilgodehavende, den havde hos ham efter det år, 1665/66, han som kirkeværge var ansvarlig for dens regnskab. Skifteretten var ikke længe om at bringe de gamle mellemværender ud af verden ved at modregne kirkens to tilgodehavender hos ham samt omkostningerne ved hans egen begravelse i hans næsten 30 år gamle tilgodehavende hos byen og kirken.¹⁰³ Det er formentlig uafhængigt af disse mellemværender, at *Jørgen Poulsen* i hvert fald fra 1681 havde afvist den beregning af tienden til kirken, som kirkeværgerne havde foretaget, og konsekvent kun havde betalt en del af det tiendebyg, han var takseret til. Fem kirkeværger mødte nu op og krævede differencerne betalt, og skifteretten godkendte deres krav.¹⁰⁴

Skiftet nævner mellem de udestående tilgodehavender også 12 sletdaler 1 mk. 14 sk, som *Jørgen Poulsen* havde fået tilkendt "wdj byens midler" ved en bytingsdom i 1681, men ikke havde indkrævet.¹⁰⁵ Glæden ved at føre og vinde en proces har måske betydet mere for ham end det lille beløb, sagen drejede sig om. Skifteretten overlod det til arvingerne selv at opkræve og fordele beløbet mellem sig, og det samme skete med hensyn til udestående fordringer,

baade om jordleye och andre smaadaliers tillstand,

som var indført i den salig mands "tegnebøger".¹⁰⁶ Herimellem kan vel også have været småbeløb fra hans handelsvirksomhed, men næppe store poster, siden skifteretten ikke fandt det umagen værd at nævne dem.

Det er ikke særlig pynteligt, men næsten i den stridbare *Jørgen Poulsens* ånd, at der under skifteforhandlingerne var strid om nogle poster. *Laurits Bertelsen*, der var gift med *Jørgen Poulsens* svigerinde og tilhørte den formodede gruppe omkring ham, og som var curator for to fraværende børn,

krævede således 144 sletdaler, som han hævdede at have tilgode hos *Jørgen Poulsen*, men arvingerne afviste kravet, der ikke kunne dokumenteres, og krævede i stedet for, at han tilbageleverede to sølvkander, han havde lånt hos *Jørgen Poulsen*. De to parter kunne ikke blive enige, og selv efter en udsættelse af forhandlingerne til 4. september melder skifteprotokollen, at "stridigheder witoløfftig forrefaldt".

Skifteretten måtte til sidst suspendere mødet og med Danske Lov i hånden afsige en formel dom, der faldt ud i arvingernes favør: *Laurits Bertelsens* krav blev afvist, og han fik pålæg om at aflevere de to sølvkander.¹⁰⁷

Jørgen Poulsens hustru *Anna Bertelsdatter* (ane nr.413) nævnes kun få gange.¹⁰⁸ Hun mistede begge sine forældre *Bertel Jensen* og *Geske Rickerts Carstensdatter* tidligt, i 1658 og 1659, og ifølge en erklæring, som blev læst for bytinget i 1662

paa Anna Bertelsdatter her sammesteds hindes wegne,

endte hendes tragedie ikke dermed. Erklæringen, der var indhentet hos mester *Koch* på Sønderborg slot den 2. august 1661, gik ud på,

at den schuede, som Anne Bertelsdatters festemand, bemelte mester *Marchus Wisse*, reiste med der fra Sønnderborig haffr dj ingen bud eller besheen faaet fra, och der waare flere aff deris folch med der aff byen, och de haffde iche spurt till dennom sieden de drog hen. Schuden schulle haffde weret der lenge sieden igien, haffde det ellers gaaed dennom well med, men Gud maa wiede, huor hun er bleffuen.¹⁰⁹

Det kan ikke udelukkes, at der har været to unge piger, der hed *Anna Bertelsdatter*, i Assens netop på det tidspunkt, men det er vel overvejende sandsynligt, at det var *Bertel Jensens* og hans hustrus datter, der således også havde mistet sin fæstemand, og at hendes formynder lod erklæringen tinglæse netop i 1662 for at konstatere, at hun var ubundet, så der ikke var noget i vejen for, at hun kunne indgå ægteskab med *Jørgen Poulsen*. *Jørgen Poulsens* og *Anna Bertelsdatters* to ældste døtre må være født i årene lige efter; det tredje barn, *Poul Jørgensen* (ane nr.206), var født 1667. - *Anna Bertelsdatter* døde i juli 1685.¹¹⁰

Jørgen Poulsen og *Anna Bertelsdatter* efterlod sig syv børn, to døtre og fem sønner. En søn døde før forældrene. Navnene på de første børn viser et meget fast navngivningsmønster i slægten:

- *Margrethe*, opkaldt efter farmoderen *Margrethe Jensdatter Bang* (ane nr.825),
- *Geske*, opkaldt efter mormoderen *Geske Rickerts Carstensdatter* (ane nr.827),
- *Poul*, opkaldt efter farfaderen *Poul Andersen* (ane nr.824),
- *Bertel*, opkaldt efter morfaderen *Bertel Jensen* (ane nr.826),
- *Anders*, opkaldt efter farfaderens fader (ane nr.1648).

Senere følger

- *Jens*, der kan være opkaldt både efter farmoderens fader *Jens Bang* (ane nr. 1650) og efter morfaderens fader. Denne søn døde tre måneder efter fødslen.¹¹¹

Man savner en *Carsten*, opkaldt efter mormoderens fader, der er identificeret som "Grønlandsfareren" *Carsten Rickertsen* (ane nr.1654), men han kan være død som barn ligesom sønnen *Jens*; der er et langt spænd af år mellem sønnerne *Niels* og *Hendrich*, hvor han kan være født. De to er de eneste børn, hvis navne ikke har kunnet spores imellem forældrenes aner. (Men *Jens Bangs* broder hed dog *Niels*).

Navngivningstraditionerne blev også holdt i hævd i næste generation; mellem døtrenes børn og børnene af de to sønner - *Poul* og *Niels*, hvis børn kendes, finder man fire *Jørgen'er* og fire *Anna'er*.¹¹²

Begge de to døtre var gift, da skiftet efter *Jørgen Poulsen* fandt sted i 1693, og den ene af dem var allerede død.

Margrethe Jørgensdatter blev gift med *Niels Sørensen Bloch*, der var forpagter på herregården *Barløsegård*. Det var hans andet ægteskab; hans første hustru hed forvirrende nok også *Margrethe Jørgensdatter*. *Jørgen Poulsen* var værge for *Margrethe I* før hendes ægteskab.¹¹³ Hun må have tilhørt det gode borgerskab i Assens, og det må være gennem hende *Niels Bloch* er kommet til at stå som ejer af et stade i en kirkestol i Assens kirke ved siden af *Anna Bertelsdatters* stade. (*Niels Bloch* var ikke selv fra Assens¹¹⁴ og havde ikke brug for et stade i kirken, da hans sognekirke var *Barløse kirke*). Et godt gæt er, at *Margrethe I*, der var født 1637/38,¹¹⁵ var datter af borgmester *Jørgen Bang*, som var *Jørgen Poulsons* morbroder, hvorfor *Jørgen Poulsen* var tiltrådt som født værge for hende efter *Jørgen Bangs* død i 1666, og at den *Mariche Jørgensdatter*, som *Jørgen Poulsen* og *Niels Bloch* havde givet lov til at stå i stolen, jfr. foran, var hendes søster.¹¹⁶ Det var *Niels Bloch*, der holdt det bryllup på *Brahesholm* i 1675, hvor *Jørgen Poulsen* og hele hans "gruppe" i Assens var gæster, og hvor det tidligere omtalte sammenstød mellem *Jacob Nielsen* og rådmand *Jens Kiær* forekom; han bortgiftede sin søster.¹¹⁷ - *Margrethe II* nævnes som *Niels Blochs* hustru fra 1680.¹¹⁸ Hvis *Jørgen Poulsen* og *Anna Bertelsdatter* ikke er blevet gift før 1662, må hun have været purung ved brylluppet og kan dårligt nok være fyldt 30, da hun døde i sommeren 1692,¹¹⁹ - med mindre hun stammede fra et tidligere ægteskab.

Med hendes døbenavn kan der ikke være tvivl om, at *Geske Jørgensdatter* var datter af *Anna Bertelsdatter*. Det var hende, der under sammenstødet med konsumtionsforpagteren i december 1689 blev omtalt som den højgravide

datter, der var gift med *Christian Hansen Kræmmer*.¹²³ De var blevet gift i 1684, hvor Christian Hansen fik borgerskab i byen. Vielsen fandt med kongelig bevilling sted i hjemmet, uden foregående trolovelse og lysning fra prædikestolen,¹²⁴ parrets førstefødte datter *Anna Christina* blev døbt 6. november året efter.¹²⁵ Christian Hansen benævntes allerede, da han aflagde sin borgerlige ed,

Christian Hanssen Kremmer (og) angaf sig at bruge liedet kramware.¹²⁶

Mere blev det tilsyneladende aldrig til. Hans opførsel under forsøget på at visitere hans krambod tyder på, at han har haft et hidsigt temperament, og konsumtionsforpagteren henviste da også i rådstueretten til, at han havde trukket sig tilbage

for at hindre klammerj och anden w-lempe, som Christian Kremmer plejer at were inclinert till.¹²⁷

Christian Hansen Kræmmer døde allerede i december 1697.¹²⁸ *Geske Jørgensdatter* giftede sig små to år senere med *Peder Knudsen Bellinge*, der var residerende kapellan i Assens fra 1696¹²⁹ og enkemand.¹³⁰ Ham overlevede hun også. Han døde i 1721¹³¹ og *Geske Jørgensdatter* seks år senere.¹³² Hun fik børn i begge ægteskaber; den førstefødte i ægteskabet med *Peder Bellinge* blev venerationsmæssigt døbt *Christian* som hendes første ægtemand.¹³³ Den første og den tredje søn blev sat til at studere. *Poul Jørgensen*, der antog sin farmoders slægtsnavn *Bang*, var langt fremme med sine teologiske studier ved faderens død og blev nogle år senere den første af "Barbara Steensens præster" i Søby. *Anders Jørgensen*, der i 1693 var 21 år, var derimod lige blevet immatrikuleret ved universitetet i København fra Odense skole¹³⁴ og tilbød ved skiftet at udsætte sine studier og blive i gården i Assens vinteren over for sammen med *Christian Hansen Kræmmer* at føre tilsyn med udtærskning og kastning af det lige indhøstede korn.¹³⁵ *Anders Jørgensen* nævnes endnu ti år senere som "studios" i Assens.¹³⁶ Siden er intet fundet om ham.

Søn nr. 2, *Bertel Jørgensen*, der i 1693 var 23 år gammel, angives i skifteprotokollen at være "tiennendes wdj Kiøbenhaffn".

Med de faste slægtstraditioner skulle man tro, at han var købmandstjener, men det var nye tider; hofudgifterne var steget voldsomt efter enevældens indførelse,¹³⁷ og han var blevet ansat i den svulmende hofstat som fuldmægtig ved den kongelige sølvpop. Det ville vel i nyere sprogbrug hedde sølvkammerbetjent.¹³⁸ Den yngste søn, *Hendrich Jørgensen*, som kun gik i sit 14. år i 1693 og kom i huset hos sin søster *Geske* og hendes mand *Christian Hansen Kræmmer*,¹³⁹ rejste få år efter over til broderen i København¹⁴⁰ og efterfulgte ham efter *Bertel Jørgensens* død som fuldmægtig ved sølvpop-

pen. *Bertel Jørgensen* må være død allerede i begyndelsen af 1700-tallet, da det siden berettedes, at *Hendrich Jørgensen* som hans efterfølger var en af de 100 personer i *Frederik IV's* følge under kongens store udenlandsrejse til Italien i 1708-09.¹⁴¹ Han fulgte også med kongen under dennes senere rejse til Norge og andre steder. I 1723 blev han visiteret i Århus, hvor han døde 1733.¹⁴² Han blev gift i 1726 med en enke, *Edel Pedersdatter*.¹⁴³

Niels Jørgensen var lige fyldt 18 år, da skiftet efter hans fader afsluttedes den 4. september 1693, og var dermed myndig. Skifteretten må dog ikke have haft fuld tiltro til ham, for den dekretede, at uanset loven

saa dog bør hand at staa vnder sin curators forermelte *Christian Hanssens* opsyen, raad och tilladelssse hans goods at dispensere, saaledes at det wed schadelig øsselhed ej formindshes.¹⁴⁴

Magistraten holdt også øje med ham. Den 9. november 1695 indkaldte den ham til rådstuen, fordi han ikke havde aflagt sin borgerlige ed, men *Niels Jørgensen* svarede let næsvist,

at hand waar iche bessindet paa at were borger i Assens, huoroffr hand gich ned och wndshyldte sig og gich neder af raadstuen.¹⁴⁵

To uger senere vendte han imidlertid tilbage til rådhuset og bad om at måtte aflægge sin borgerlige ed,

saauelsom angaff sig at nære sig med noegen aufling,¹⁴⁶

dvs at dyrke de jorder, han havde arvet efter faderen. Hans hurtige skiften mening skyldes måske, at han havde engageret sig med en pige i byen, *Maren Lauritsdatter*, som var datter af en af byens større købmænd, *Laurits Pedersen Kierumgaard*. Parrets datter blev født i september 1697, men fødslen kostede den unge moder livet. Datteren, der fik navnet *Maren* efter moderen, blev døbt den 29. september,¹⁴⁷ moderen begravedes dagen efter.¹⁴⁸ På det tidspunkt kaldes *Niels Jørgensen* handelsmand. Et år senere giftede han sig igen, denne gang med *Anne Hansdatter*, der var datter af præsten i Dreslette, *Hans Jensen*,¹⁴⁹ og ni år ældre end ham.¹⁵⁰ Hvis ellers antagelsen, at *Jørgen Poulsen* og hans "gruppe" var i stadig konflikt med borgmester *Jens Clausen* og hans familie, holder stik, så forsonedes de to slægter nu, idet *Hans Jensen* var søn af *Jens Clausen*.¹⁵¹ *Niels Jørgensen* og hans hustru døde med få måneders mellemrum i 1714, efterladende sig tre mindreårige børn.¹⁵² To andre børn var død før forældrene.¹⁵³

Dødeligheden var høj på den tid; den eneste af *Jørgen Poulsens* børn, der nåede 60 års-alderen, var *Geske Jørgensdatter*. De hyppige dødsfald er måske også forklaringen på, at *Niels Jørgensen* og hans hustru blev begravet på tre forskellige steder i Vor Frue kirke;¹⁵⁴ de døde har ligget tæt under kirkegulvet, og der har ikke været plads til større familiegravsteder.

Jørgen Poulsens store gård, hans morfaders *Jens Bangs* købmandsgård, blev solgt et år efter hans død til en tilflytter, *Lauge Hansen*,¹⁵⁵ der da netop havde fået kongelig bestalling som borgmester i Assens efter *Thomas Iversen*,¹⁵⁶ hans svigerfader.¹⁵⁷ Gården blev således igen borgmestergård i en årrække. (Lauge Hansen døde i 1726 efter en stormfuld borgmesterperiode, noget af tiden dog suspenderet fra borgmesterembedet¹⁵⁸). Lauge Hansen lod gården istandsætte,¹⁵⁹ og det var også ham, der i 1696 lod male den inskription på døren til "Kongens stue", som er citeret i afsnittet "Provsten".

Den fattige tilløbende gesell

(204+205)

Jacob Jørgensen (ane nr.204) blev født

1646 d: 7 martii kl: 2 efterm: under Fisken

i Søllinge præstegård.¹ Oplysningen må stamme fra hans forældre, den aldrende jubellærer, "Biografen" *Jørgen Lauritsen* (ane nr.408) og hans anden hustru *Maren Rasmusdatter Herrested* (ane nr.409). Forældrene, der noterede det, har næppe læst i deres søns horoskop, at han 28 år senere skulle blive borgmester i Faaborg, og det kom også overraskende for Faaborgenserne i 1675, at de pludselig så "en fattig tilløbende gesell"² som byens førstemand. Kildematerialet er omfattende, og for overskuelighedens skyld er fremstillingen derfor opdelt i underafsnit. Efter de to første, hvor *Jacob Jørgensens* liv før han kom til Faaborg beskrives, behandles borgmestertiden fra udnævnelsen til hans død i 1713 under elleve overskrifter, hvorunder hans virke i andre offentlige funktioner, erhvervsvirksomhed og familieliv også omtales. De sidste underafsnit handler om hans legendariske enke *Karen Achtonia* (ane nr.205) og ægteparrets store efterslægt:

De forældreløse.....	side	400
Søbysøgård.....	side	400-403
Borgmesterudnævnelsen.....	side	403-406
De første år i magistraten; krig og konflikter.....	side	406-414
Ægteskaber og svogerskaber.....	side	414-418
Skatteprotester.....	side	418-420
Processerne med <i>Niels Haagerup</i>	side	420-426
Den nye magistrat.....	side	426-429
Konsumtionsforpagteren.....	side	429-433
Postmesteren.....	side	432
Formue, næring og brug.....	side	433
- Grundejeren og landmanden.....	side	433-434
- Købmanden.....	side	434-436
- Skibsrederen.....	side	436-437
Fra krig til krig.....	side	437-44
Familiemennesket.....	side	440-447
Jacob Jørgensens eftermæle.....	side	447-449
Karen Achtonia tager styret.....	side	449-45
Katastrofen.....	side	457-468
Sønner og svigersønner.....	side	468
- Præsterne.....	side	468-471
- Landmændene.....	side	471-483
- Købmændene.....	side	483-501
Noter.....	BILAG:	side 203-266

De forældreløse

Jacob Jørgensens fader, der fyldte 79 nogle uger efter hans fødsel, døde 2¹/₂ år senere, og moderen, der blev gift med efterfølgeren i præstekaldet *Peder Knudsen Skydeberg*, døde allerede i 1655, da *Jacob Jørgensen* var ni år gammel. Som nævnt i "Biografen" giftede stedfaderen sig påny året efter. *Jacob* og hans to brødre *Christen* og *Jørgen Jørgensen* fik deres 50 år ældre halvbroder *Hans Jørgensen (Søllinge)* beskikket som født værge, og halvbroderen optog formentlig den yngste af de tre brødre, *Jørgen Jørgensen*, i sit hjem i præstegården i Ørsted, jfr. "Biografen".

Jacob Jørgensens egen mundtlige beretning mange år senere, som blev refereret videre til kantor *Giessing*, tyder på, at han ikke boede i Søllinge under den svenske besættelse 1658-60, hvor stedfaderen blev mishandlet af de svenske soldater:

da han engang efter Krigen kom til Søllinge at besøge sin Stædfader, Hr. *P. Knudsen*, spurgte han, om de havde noget at æde? svarede de: Ja, vi har nogle Kaalstokke; De andre sagde: Ja, de ere meget gode.³

Det er vel sandsynligt, at han og broderen *Christen* ligesom den yngste broder er blevet optaget i hjemmet hos en slægtning. Der var familie nok, der kunne tage imod ham og hans broder efter forældrenes død. Deres ene halvbroder var degn i Søllinge og den anden halvbroder, onkler på mødrene side og fætre og kusiner sad i præstekald rundt omkring i landsognene på Sydfyn, jfr. oversigten på siden overfor. *Jacob Jørgensens* optræden som sagfører for fætteren *Henning Achton* (ane nr. 410) i Nørre Broby senere, og hans ansættelse hos *Christian Urne* til Søbysøgård, der også ejede Lundegård med tilhørende fæstegårde og jorder ved Nørre Broby, kunne være tegn på, at han en periode har været plejebarn i præstegården i Nørre Broby. - *Henning Achton*, der fmtl. var den mest velsituerede i familien, var præst her fra 1653; hans datter *Barbara* var jævnaldrende med *Jacob Jørgensen*.

De tre forældreløse brødre fik ikke som andre i den store familie en gejstlig løbebane. Den yngste broder, *Jørgen*, blev som anført i "Biografen" skrædder i Ørsted. *Jacob* og *Christen Jørgensens* senere ansættelser tyder på, at de har fået en ganske god uddannelse, men arven efter faderen og moderen har vel ikke været tilstrækkelig til at bekoste en universitetsuddannelse for dem.

Søbysøgård

Jacob Jørgensen nævnes som værende i tjeneste hos *Christian Urne* på Søbysøgård fra 1666,⁴ hvor han var 20 år gammel. Han er måske kommet i herremandens tjeneste, da *Christian Urne* i 1664 erhvervede Lundegård fra *Kirsten Munks* og *Christian IV's* datter *Christiane* og hendes mand *Hannibal Se-*

Jacob Jørgensens nærmeste familie på Fyn i 1655⁵

(Laurits Jespersen) (ane nr.1640/816)	(Christen Lauritsen) (ane nr.820)	Henrich Achton præst i Frørup
		Laurits Achton præst i Lunde
		Henning Achton (ane nr.410) præst i Nørre Broby
		Maren Achtonia gift med Mogens Hansen præst i Kværndrup
		Margrethe Achtonia gift med Laurits Hoff præst i Jordløse
	(Jørgen Lauritsen) (ane nr.408) gift med (1 ^o Maren Andersdatter Gied)	Hans Søllinge præst i Ørsted
		Henrich Jørgensen degn i Søllinge
(Rasmus Lauritsen) (ane nr.818)	(2 ^o Maren Herrested) (ane nr.409)	Christen Jørgensen <u>Jacob Jørgensen</u> Jørgen Jørgensen
	Otto Herrested præst i Rønninge	
	Rasmus Herrested præst i Herrested	
	Laurits Herrested præst i Kullerup	

---

hested.⁶ Jacob Jørgensen må have været tilknyttet godsforvaltningen under ridefogden, der på den tid var Hans Andersen, fmtl. som skriver.⁷ Allerede 1669 var han imidlertid selv blevet ridefoged,⁸ og nu nævnes Hans Andersen som skriver.⁹ Jacob Jørgensens avancement faldt sammen med et ejerskifte; Christian Urne døde, kun 41 år gammel,¹⁰ og godsdriften blev overtaget af enken, Anna Sophie Krabbe. Den første gang Jacob Jørgensen nævnes som foged er i april 1669, en måned efter dødsfaldet, hvor han mødte for Fynbo

landsting for at få attesteret, at der ikke henstod gæld til staten i boet fra *Christian Urnes* faders tid.¹¹

Hans hovedopgave som ridefoged var ellers, som det er beskrevet i afsnittene om "Ridefogderne" *Bertel Jensen* og *Gert Pohl*, at føre økonomisk tilsyn med fæsterne, men også at varetage deres - og godsejerens - interesser overfor andre. Det er fra retsprotokollerne, man kender hans virke i disse år. Søbysøgård lå i Åsum herred og Lundegård i Salling herred, men godserne havde også fæstegårde i Odense herred, så *Jacob Jørgensen* mødte som ridefoged for flere herredsting, særligt i Odense og Salling herreder,¹² foruden for bytinget i Odense¹³ og for Fynbo landsting.¹⁴

Straks i 1669 måtte den unge ridefoged i retten for at indkræve landgilde fra 15 vrangvillige bønder, der var i restance helt tilbage fra 1662. *Christian Urne* må have været ret overbærende overfor bønderne. De blev allesammen dømt til at have deres fæste forbrudt efter recessen,¹⁵ men de fleste af dem har måske derefter foretrukket at betale og har beholdt gårdene, for tingbogen melder kun om udsættelse af én af dem et halvt år senere, og udsættelsen forløb meget fredsommeligt. Efter at vurderingsmændene havde vurderet besætning og løsøre, berettes det, at

der de samme goeds haffde wuorderet efter mandens egen goedwillig paauißning, haffuer hannd aff frj willie affstaaed och giffued hanns hossbonnde welb: *Anne Sophie Krabbe* i betalling paa huis hannd for gl. restannds shyldig er,

og efter at *Jacob Jørgensen* havde frasagt ham gården, erklærede bonden, at han

endoch gierne war tilfrids med dend at frastaa.¹⁶

Det gik ellers ikke altid så fredeligt til på landet i 1660'erne, jfr. "Rektoren". Et særligt dramatisk sammenstød i Vantinge i 1668 førte nogle år senere *Jacob Jørgensen* i retten som forsvarer for en af godsets fæstere, hestegildereren *Rasmus Jørgensen* i Heden, der var anklaget for manddrab. Fæsterens naboer oplyste som vidner, at han tidligt om morgenen fredagen før pinsedag i 1668 var blevet opsøgt i sin gård af "*Røde Rasmus Racher*" i Hillerslev, der blev ledsaget af

Tommes Bødel i Odense, *Peder Racher* ibidm, *Laurids Schorstensfeiger* wed Medelfart, *Peder Kieltring* i Ølsted

samt endnu fire uidentificerede mænd og to kvinder,

huer med sin bøsse och degen, och de 2 kvinder huer med sin stridshammer.

Rasmus Jørgensen, der forståeligt nok ikke havde lyst til at modtage disse besøgende, forlod gården i største hast sammen med sin kone, med sine børn under den ene arm og et gevær under den anden, og søgte tilflugt i en nabo-gård, hvor de gemte sig på loftet. Selskabet fulgte imidlertid efter dem og forsøgte at drive ham ned ved at skyde op i loftet. Da det ikke lykkedes,

klatrede én af dem op til dem med sin bøsse, men blev her skudt ned af *Rasmus Jørgensen*. De elleve "kieltringer och rachere", hvis opholdssted nu var ukendt, blev også indkaldt til tingmødet som vidner og "huiss passere kand" ved stævning fra Fynbo landsting og bekendtgørelse fra Odenses fire porte, men mødte klogeligt nok ikke for at give deres version af begivenhederne, der havde en forhistorie.¹⁷

Jacob Jørgensen krævede på dette grundlag sin fæster frikendt efter Jyske Lovs bestemmelser om nødværge, og herredsfogden fulgte ham, idet han dømte,

at dennd døde racherdreng io bør at lige paa egne gierninger och werche och haffue hiembgiæld, som i saa maader haffue weridt sinn døds aarsag,

og frikendte fæsteren for straf. Fynbo landsting stadfæstede dommen.¹⁸

Når *Jacob Jørgensen* i 1671/72 som nævnt i "Rektoren" mødte for retten paa m: *Henning* udj Nørre Broubye hans wegne

i en retsstrid mellem *Henning Achton* og Odenseborgmesteren og -købmanden *Jens Madsen (Rosenberg)* om korn fra præstegården, kan det ikke have været i hans egenskab af ridefoged. Han må her have været privat sag-fører for sin fætter og formentlige plejefader *Henning Achton*. Sagen løb for Odense byting, Fynbo landsting og Odense rådstueret et halvt år igennem indtil der opnåedes forlig.¹⁹

Borgmesterudnævnelser

I Faaborg var borgmesteropgaverne i 1674 ved at vokse den 63-årige købmand *Jørgen Pedersen*, som havde været byens eneborgmester siden 1666,²⁰ over hovedet. Hans helbred var svagt. Faaborgs rådstueprotokol noterer hans "absens og suagthed" i lange perioder i 1667-1668 og 1669,²¹ og i 1674 var han sygemeldt i nogle måneder i foråret og igen fra august og året ud.²² Da han gerne ville beholde borgmesterposten, fandt han - eller en anden - på at følge samme fremgangsmåde som de gamle præster, der ansatte en hjælpepræst. Den 22. januar 1675 underskrev han en ansøgning til kongen, hvori han anførte, at han nu efter lang tids tro tjeneste i borgmesterbestillingen

formedelst alderdoms og derpaa følgende stoere suagthedss shyld samme bestilling iche saasom min allerwnderdanigste plicht ehr, kand betienne, huorforre jeg til Ederss kongl: mayestet udj allerdybeste wnderdanighed med bøn indfalder, om det Eders kongelige mayestet maatte saaledis allernaadigst behage mig til medhielper at beshiche og forordne nerwerende persson ..., som og Ederss kongelige mayestet derom allerwnderdanigst monne anssøge, og om hand mig ofuerlefuendis worder, hand mig da wdj samme bestilling maatte succedere.

Den person, som man havde fundet frem til, og som var parat til at varetage den besværlige del af borgmesteropgaverne for ham mod et løfte om til sin tid selv at blive borgmester, var den unge ridefoged *Jacob Jørgensen*.²³

En ridefogeds eller skrifters erfaringer med administrationen af et større gods var et meget godt grundlag for at administrere en købstad, og der var da også rykket flere ridefogder/skrivere ind i magistraten både i Faaborg²⁴ og i andre fynske byer²⁵ - normalt dog først efter at de havde forladt deres stillinger og etableret sig som købmænd i byen. De Faaborgrådmænd, der havde en periode som ridefogder bag sig, var således etableret som velstillede borgere i Faaborg, da de indtrådte i magistraten, og var i nogle tilfælde besvogret med den kreds af større købmænd, hvorfra magistraten normalt var blevet rekrutteret, jfr. oversigten på side 415. Med en magistrat med erfarne rådmænd, der under borgmesterens sygdom havde varetaget bystyret, måtte man dog efter gammel skik have forventet, at en af rådmændene var blevet udnævnt til andenborgmester. Det var derfor en meget utraditionel indstilling, der blev afgivet, da *Jacob Jørgensen*, som ikke var borger i byen og ikke havde nogen tilknytning til den, blev foreslået. Det er et kvalificeret gæt, at initiativet stammede fra Fyns nye stiftamtmand *Erik Banner*.²⁶ Amtmændene havde under enevoldsregeringen afløst lensmændene, og stiftamtmandene var udtrykkeligt blevet instrueret om at holde nøje tilsyn med magistraterne i byerne.²⁷ Faaborgs magistrat havde et par år før måttet erkende sløseri i sin administration,²⁸ så det ville være nærliggende for stiftamtmanden at søge en ubelastet mand udefra til at lede bystyret. Som det vil ses af de sidste linier af *Jørgen Pedersens* og *Jacob Jørgensens* ansøgninger på siden overfor, er de begge skrevet med samme øvede hånd, som hverken er den gamle borgmesters meget rystende eller den nyes sikre og flotte og ej heller Faaborgs byskrifters. De kunde være skrevet i amtmandens kontor. - *Jacob Jørgensens* kongelige bestalling indeholder en passus svarende til den i *Jørgen Poulsens* ansøgning om, at *Jacob Jørgensen* fritages for at svare til

hvis umyndiges arfweparter saawelsom byens indtegt, udgiffit og regenskaber, som borgmestre og raad dersammesteds kunde wedkomme at sware til, saawit deraf førend hand til borgemester forordnet blef passeret er.²⁹

Hvorfor det netop blev *Jacob Jørgensen*, der blev udpeget og valgt som ny borgmester, må stå hen. Han må vel have gjort sig fordelagtigt bemærket som administrator af godserne Søbysøgård og Lundegård. Det var ikke alle ridefogder, der var så dygtige; hans navnefælle *Jacob Jørgensen*, der en kort tid var ridefoged på Damsbo, og som Faaborg bys historiker *Fasmer Blomberg* forveksler ham med,³⁰ slap således ikke så godt fra sine opgaver under et omflakkende liv på en række fynske godser.³¹

Borgmester *Jørgen Pedersen* havde dog næppe forudset, at han skulle dø kun en uge efter at han havde sendt sit brev til kongen³² og endnu inden hans udvalgte medhjælper havde nået at skrive sin ansøgning. *Jacob Jørgensens* an-

Jacob Jørgensen: May 5.
 Indkommet den 12. Jan.
 1875.

Indkommet den 12. Jan.
 1875.

Indkommet den 12. Jan.
 1875.

Jørgen Pedersen: May 5.
 Indkommet den 12. Jan.
 1875.

Indkommet den 12. Jan.
 1875.

Indkommet den 12. Jan.
 1875.

De sidste linier af Jørgen Pedersens og Jacob Jørgensens ansøgninger. FOTO: Rigsarkivet, nedkopieret til $\frac{3}{4}$ af originalstørrelsen.

søgning blev underskrevet den 31. januar 1675, to dage efter *Jørgen Pedersens* død, men nu ansøgte han ikke om en medhjælperstilling, men om selve borgmesterposten.³³ Den fik han ved en kongelig bestalling af 1. marts 1675.³⁴

De første år i magistraten; krig og konflikter

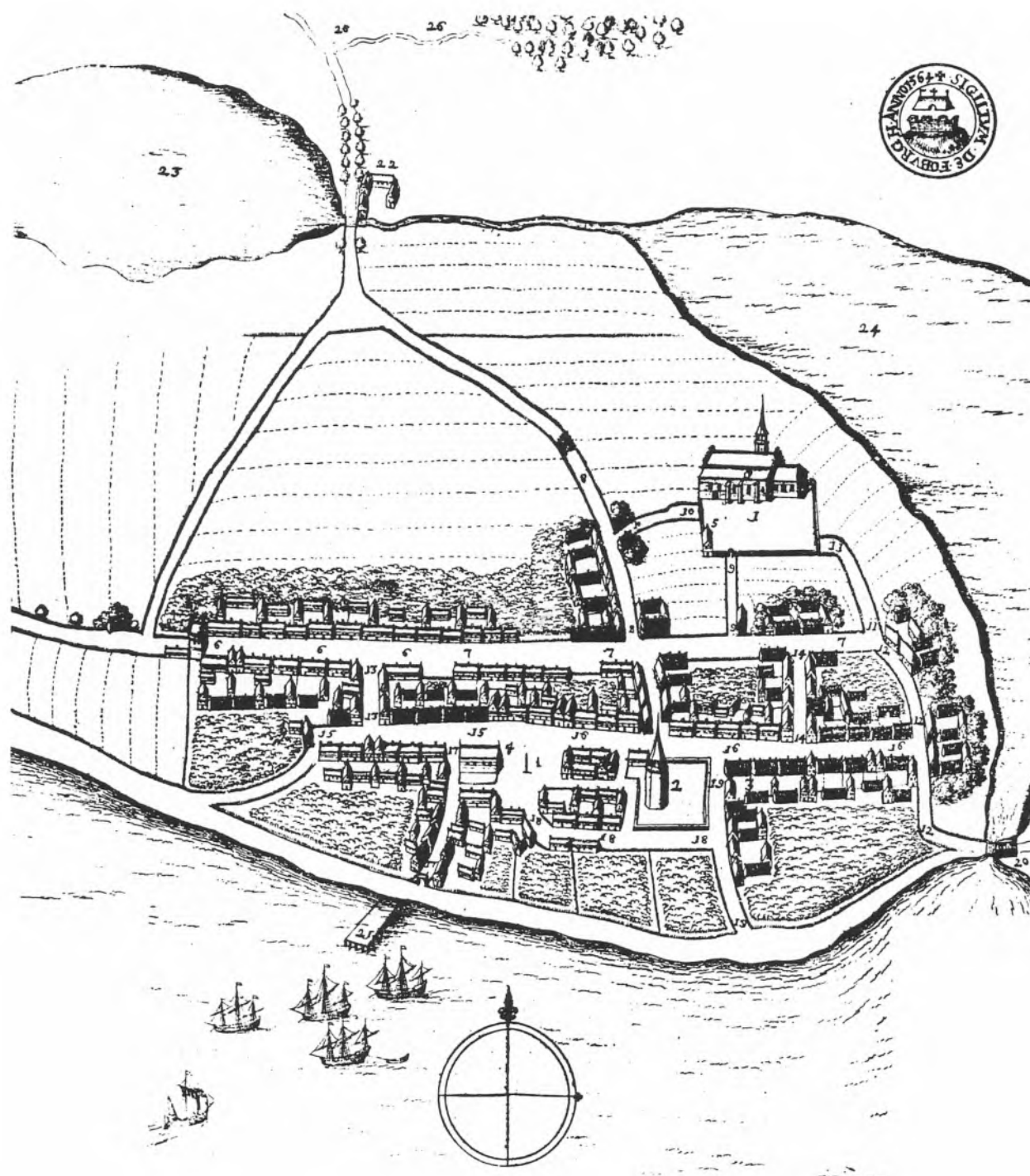
Således gik det til, at *Jacob Jørgensen*

kom løbende der til byen som en fattig gesell uden at eje klæderne til kroppen, som det maliciøst blev sagt. Der er intet, der tyder på, at rådmandskredsen, der måske kunne have følt sig forbigået, tog dårligt imod ham;³⁵ han var jo også indstillet til posten af den døde borgmester og mødte med amtmanden og den almægtige centraladministration bag sig. Den opposition, han mødte i den første tid, kom fra menige faaborgensere, der øjensynligt havde mistet enhver respekt for byens øvrighed under det tidligere bystyre, og den synes ikke at være rettet mod ham personligt.

Ankommet til Faaborg indlogerede *Jacob Jørgensen* sig hos *Rasmus Jørgensen* i Holchegade,³⁶ der var en af byens større købmænd. Han var som søn af den afdøde købmand *Jørgen Thomsen* svoger til den tidligere borgmester³⁷ og rådmand siden 1671.³⁸ Foruden almindelige købmandsforretninger drev han - som det fremgår af en senere omtalt episode - en velbesøgt beværtervirksomhed og tog altså også gæster i logi. Derefter skulle *Jacob Jørgensen* skaffe sig et levebrød, for borgmesterstillingen var nok blevet et embede med kongelig udnævnelse, men indtægterne var stadig så beskedne som i den tidligere tid, hvor det var byens velhavere, der fik betroet posten som et æreshverv. Han kan ikke have været uvidende om den ringe aflønning, og man må have stillet ham nogle indtjeningsmuligheder i udsigt. Den første kom hurtigt, ved et kongeligt brev af 16. april 1675, der gav ham og tolderen *Otto Christensen* som privilegium, at de

alleene der paa stæden (maa) holde goed fransh wiin saawelsom brendewiin oc fremmed øll fall oc til alle oc enhuer, som det behøfwe kunde, for enn billig (rimelig) pris u= behindret selge oc affhende.³⁹

De to monopolindehavere bekendtgjorde privilegiet for borgerne i rådstuen den 3. august, hvor de tilbød for billig betaling at overtage varelagrene fra alle borgere, der tidligere havde handlet med disse varer.⁴⁰ Privilegiet har nok ikke været særligt indbringende, og han har fml. fået løfte om andre muligheder, hvorom senere. - Ved ansættelsen til "krigsstyr" - en formueskat - i januar 1676, hvor borgerne i byerne blev inddelt i ti klasser efter skatteevne, blev *Jacob Jørgensen* sat i klasse 8, til at udrede 15 rd 1 mk. og 8 skilling, medens *Jørgen Pedersens* enke *Karen* og hendes broder, *Jacob Jørgensens* vært rådmand *Rasmus Jørgensen*, samt tre andre borgere kom i

Fåborg by er her afbildet efter *Resens* prospekt fra kort efter *Carl Gustav*-krigene.⁴¹ Helligåndskirken ses øverst (1). Gaden, der løber fra vest mod øst fra byporten Vesterport, hedder Vestergade på det første stykke (6), derefter Grønnegade (7). Borgmester *Jørgen Pedersens* købmandsgård, som *Jacob Jørgensen* senere overtog, lå på nordsiden af Vestergade som den første inden for byporten. Parallelgaden, syd for hvilken torvet med rådhuset (4) ligger, kaldtes Holchegade vest for mellemgaden (13) og Torvegade (i prospektet Tørrgade) øst for. (i prospektet begge betegnet (15). Efter torvet hedder gaden Østergade (16). Mellemgaden (13), som i prospektet kaldes Kaarsgade, regnedes på *Jacob Jørgensens* tid som en fortsættelse af Torvegaden. *Rasmus Jørgensens* gård, der senere blev overtaget af *Jørgen Pedersens* søn *Jørgen Thomsen* og i 1716 blev købt af *Jacob Jørgensens* søn *Jørgen Jacobsen*, lå på hjørnet af Mellemgaden og Holchegade. *Jacob Jørgensens* svigersønner i Faaborg fik, som det siden omtales, gårde i Holchegade og på hjørnet af Vestergade og Mellemgade (13). Nederst ses skibbroen (21) med en livlig skibstrafik udenfor.

klasse 5, som var den højeste, der blev brugt i Faaborg, og måtte betale 61 rigsdaler. De andre rådmænd placeredes i 7. klasse, hvor satsen var 30 rigsdaler og 3 mark.⁴²

De første møder i rådstueretten, hvor *Jacob Jørgensen* præsiderede, blev holdt den 23. marts, den 15. april og den 11. maj 1675. Det var ikke nogen stor mødehyppighed; der blev kun holdt 20-27 rådstuemøder om året i Faaborg,⁴³ selv om magistraten kort efter *Jørgen Pedersens* tiltrædelse i 1665 havde vedtaget at holde almindelig rådstue hver tirsdag,

enhuer derfor, som noegit hafr at forrette, de da bem dag wille comparere, och huad strax da foeregiffuis och imellum de klagende kand ordellis shall med all fellig rett forrekomis.⁴⁴

Der har åbenbart ikke været stof til flere møder. I det første møde under *Jacob Jørgensens* ledelse, den 23. marts, omfattede dagsordenen kun forkyndelse for borgerne af to kongelige forordninger og en meddelelse om indbetaling af næste kvartalsskat til staten. I mødet den 15. april, der ekstraordinært blev afholdt en torsdag, lod konsumtionsforpagteren for 1675, *Laurids Jensen Skjoldemose*, føre vidner om formodet svindel ved måling af malt, som tilhørte byens prokurator *Niels Hansen Haagerup*, og ved mødet den 11. maj var det tolderen *Otto Christensen*, som lod føre vidner i en toldsvigsag.⁴⁵ Dermed var *Jacob Jørgensen* præsenteret for temaer, der optog hovedparten af tiden i rådstuemøderne, og for hovedpersoner i de første års lokale dramaer.

I september begyndte Den skånske krig, og dermed forøgedes dramatikken. Det blev en hård tid byen og den nye borgmester gik i møde.

Laurids Jensen Skjoldemose var ikke indfødt faaborgenser, men havde slået sig ned i byen omkring 1670 med en anselig arv i ryggen, der må have tilladt ham at leve i byen af sine penge uden at søge borgerskab.⁴⁶ Han havde tilmed formået at gifte sig rigt i 1672 med den velstående tolder og rådmand *Jørgen Hansens* enke.⁴⁷ Trods sin velstand nægtede han tilsyneladende konsekvent at betale skatter og afgifter⁴⁸ og indviklede sig i et væld af kostbare processer,⁴⁹ samtidig med at han gjorde sit bedste for at formøble formuen.⁵⁰ Man kan undre sig over, at det var lykkedes ham at blive udnævnt til kongelig konsumtionsforvalter i Faaborg. Den 5. maj var han mod sin benægtelse blevet dømt ved bytinget til at straffes

paa hans goeds og penge efter yderste formue

i anledning af, at *Marin Pedersdaater (Knold)*, der havde født et barn uden for ægteskab, havde udlagt ham som

hendis rette barnefader, og barnet er aufflet i eders hus.⁵¹

Det er utvivlsomt denne - forventede - dom, der er årsagen til, at *Laurids Skjoldemose*, som det hedder i tingbogen den 12. maj,

nest affuigt 30 aprilis uden noegen giffuen aarssag for byfoegdens dør er ankomen om afftenen sildig ... og hans winduer for begge stuerne fra enden till anden hafr forfult, en dell ruder indslagit og brechit og derhoess brugt w-quemsord, dernest shudt 4 shud for byfoegdens winduer og dør, endogssaa iblant same shud brugt w-bequemsord, som doeg ellers iche er hørt offr gandshe danmk, imod en kongl byefogit at were forøffuit.

Byfogden selv sad hos *Rasmus Jørgensen*, hvor hans kone sendte bud efter ham. *Jacob Jørgensen* og Rasmus Jørgensen kom også til, og som et vidne beretter:

borge^m: (og) Rasmus Jørgens gich ned ad gaden, og der dj tilbage opkom bemøtte hand dennom for *Iffuer Nielssens* dør. Da kom byfoegden og bad dj wille hielpe noegit, ellers sloeg *Lauers Jens* byesuenen ihie. Hørde da, at byesuenen shreg paa torffuit, og hørde og saa Laurids Jensens mund, men huad hand talde, kunde hand iche egentlig høre. ... og borge^m: befallede byens tiener, hand skulle gaa ind till *Lauers Jens* og bede hand wille kome wd. Hand wille udj wenlighed talle it ord med hannom: Da suarede tieneren, at han tordte intet. Hand frøgtit, hand skulle faa it liffuld hug, inden hand kom wd. Da befallede borge^m: hannom: hand skulle gaa derind. Gich saa ind till *Lauers Jens*, og *Lauerss Jens* kom strax ud med en dragen degen i handen og spurde, huem der mancherit paa hannom: her war hand. Da bøed borge^m: hannom goedafften og sagde, borgeshabet saawellsom byfoegden haft klagit for hannom, at hand hafde skudt paa gaden og slagit byfoegdens winduer ind. Bad hand wille holde shichelighed. Huortill L: Jens suarede, at borge^m: torde intet comandere hannom: Hand hafde hannom: intet til at suare og hafde ingen at suare wden Gud og kongen. Da suare borge^m., at derssom *Lauerss Jens* haffde noegle sager, skulle hand og hans colege derudj døme, og dj war satt i øffrigheds sted formedelst dj skulle holde fred. Huortill *Lauers Jens* suarede, at han wille noch holde fred, og war borge^m hans wen, saa skulle hand shiche sig som en wen, og bad hand wille kome ind. Hand wille giøre hannom till goede af huiss husset formaaede. Og wille hand møede hannom for en spitz, sagde Alan, saa kom an, efftersom borge^m: hafde en degen paa siden, lige saawell som hand, reff sin nattrøje af sig, kaste dend paa jorden og bøed hannom: wd.

(Et andet vidne beskrev detailleret hvordan:)

Laurids Jens sprang runt om og sloeg knep for borge^m: nesse, sloeg dend ene hand i dend anden, spiete i jorden og sagde, hand agtit hannom iche mere end ded og ded. ... Huorpaa borge^m: gaff suar, at det anstoed hannom iche, men hand bar sin degen till hans k: m: respect, og formedelst hans k: m: toeg hannom noch i forssuar. Hand hafde landsloug og ret: for sig, dermed wille dj kome tillrette. Det war iche maner saalediss at slaass. Da bad Rasmus Jørgens *Lauerss Jens* hand wille fly degenen fra sig, huilchet hand og strax giorde og kast dend fra sig, og hans thienere toeg dend op. Saa gich borge^m: og Rasmus Jørgensen fra hannom:, og Laurids Jens brugte en deell ord, mens huad det war, wiste hand iche.⁵²

Dagen efter mødte *Jens Jacobsen*, der tilsyneladende var *Laurids Skjoldemoses* svirebroder, op hos byfogden

og begiere hand wille forliges med hannom.

Da svarede byfogdens hustru i hans fravær,

at dieffuelen skulle forliges med dend shielm (og) at den resterende fallende siuge skulle forliges med dend nedersmurte hund.

Det er højst sandsynligt, at det også var for at glatte ud, at *Jens Jacobsen*, der var byens kongelige vejer og måler med den opgave at veje og måle korn og malt og udstede beviser herpå til brug for betalingen af afgifter til tolderen og konsumtionsforpagteren, den 31. maj mødte op hos *Jacob Jørgensen*. Han sagde selv bagefter, at han kom for at bede om at få indkaldt et råd-

stuemøde. Begivenhedsforløbet er beskrevet i rådstueprotokollen for 2. juni og i tingbogen en uge senere. For rådstueretten berettede *Jørgen Bertelsen*,

at forleden dag dend 3i may. war hand udj *Rassmus Jørgensens* dend lille stue, og da indkom for: *Jens Jacobs* og spurde effter borge^m: *Jacob Jørgens*, ... gich saa *Jens Jacobs* ind i *Rasmus Jørgensens* grd.

For bytinget oplyste et andet vidne, at den 31. maj

war hand udj *Rasmus Jørgenssens* huss og der med flere goetfolch sad i dend stoere stue. Da indkom borge^m *Jacob Jørgens* aff *Rassmus Jørgensens* grd og beklagede, hand iche kunde niude fred i sin stue for *Jens Jacobs*, thj hand talde som en w-behøffuen flegell. Og huer ord borge^m talde till *Jens Jacobs*, kaldede hand borg^m: suoger, reff it klede aff sin hand, som der war ombunden, og sagde, dersom borg^m: sloeg hannom: da skulle bøeddelen bliffue hanss sidste mand, om hand iche sloeg igien. Da bad borge^m: *Jens Jacobsen*, hand wille gaa hiem. Hand wille intet haffue med hannom: at bestelle.

To andre af de mange gæster hos *Rasmus Jørgensen*

styrit paa *Jens Jacobs* og wille, hand skulle gaa hiem, saa wille dj følge hannom, mens hand suarit, hand wille thøffue lidet. Hand wille noch kome tilrette med sin suoger. ... Saa gich borge^m: ind i *Rasmus Jørgens* dend lille (stue), og *Jens Jacobsen* fulde effter. ... *Jochum Organist* want, at hand bem: tid indkom i *Rasmus Jørgensens* dend lille stue, hvor da *Jens Jacobs* gich paa gulffuit och haffde sin kiortell opknepit og haffde sine hender i siderne og bad borge^m: wille ichun lade hannom: sette i kieldereren. Hand skulle wrie sine fingere, inden hand fich hannom derwd igien, og bad dieffuelen bessette dem, dj maatte kome og sette hannom hen. Mens borge^m: bad hand skulle giffue sig tilfreds; ded skulle strax shee. Da gich borge^m: hen og satte sig wed bordet, og *Jens Jacobs* kom hen og sagde, wj haffde tilforn en erlig mand till borge^m., huorpaa borge^m: suarede, at hand formoedit her war endnu en erlig mand till borge^m: Dertil suarede *Jens Jacobs* og bad dieffuelen bessette dend, det siger. Da bad borge^m: de hoesswerinde wille drage tillminde, hur da opstoed *Jørgen Bertils*, som sad wed det andet bord, og sagde, at hand haffde nu hørt paa saa megit w-høffelighed. Hand kunde nu iche tie lenger, thj nu talde dieffuelen aff eder. Det war sham at begegne en erlig mand, saa særdellis hanss øffrigh:

Jørgen Bertelsen selv oplyste, at

Jens Jacobs suarede og bad dieffuelen bessette dend, som det siger, huoroffr borge^m: loed shiche bud effter byestienere og dennom: befallede *Jens Jacobs* udj raadhuskieldereren at foruare. Da derdie *Jens Jacobs* saa byestienere indkome, reff hand sin kiortell op, saa deraff fløy en knap, og kiortellen, som hand reff aff sig, kaste hand hen paa borg^m, som hand sad, og hans halffermer reff hand aff sig og kaste dem og hen till borge^m: og sagde, der hafr i dem med. Ragte saa sin hand till borge^m og holte sig strax ner op till borge^m, huoroffuer borge^m: wnduigt till dend anden bordende. Saa befallede borge^m: byestienere og wegterne, at de strax med magt skulle tage *Jens Jacobs* og hannom: udj kieldereren foruare. Der hand det fornam, greb hand fatt paa en stoell, sloeg dend till jorden, og effter byestienere toeg fat paa hannom og holt hans arme, speitte hand til same stoell, saa dend gich i støcher.

Jochum Organist havde også hørt, at *Jens Jacobsen* havde sagt,

att borge^m: fingerit saa megit, siden hand kom her till byen, at wille føere alle folch i wlyche, og hannom med.

Jens Jacobsen, der blev hentet op af kældereren for at høre de mange vidner svarede meget spagt,

at hand aldrig borg^m: *Jacob Jørgens* med skieldssord eller thruen hafr beegnit, mens huiss som passe(ret) er, er udj druchenshab foerfalden, og iche med sin suoger *Jacob Jørgens* andet wed end erligt og gaat.⁵³

Derefter må han være blevet løsladt, for tingbogen beretter nogle måneder senere om en række andre meriter fra hans side. De koncentrerer om borgerne's tjeneste i byens borgervæbning, der var blevet genoplivet ved udbruddet af Den skånske krig:

Jacob Jørgensen var som borgmester blevet kaptajn for borgervæbningen. Det var givetvis en upopulær pligt for borgerne at skulle møde til eksercits, og *Jens Jacobsen* har nok haft en bredere folkestemning bag sig i sine aktioner, men formen var hans særegne provokerende. Som en af de første pligter blev borgerne indkaldt til at møde på rådhuset med deres geværer og i forbindelse med denne mønstring at betale bidrag til en fane for borgervæbningen.

Da der borge^m: og raad sad ved bordet wdde paa det store raadhus, hørde hand (vidnet) welluisse borge^m: *Jacob Jørgens* forbøed borgeshabet, at de iche skulle shiude, efftersom same tid nogle shud affgich. Da fremtri( )e *Jens Jacobs* og lagde sine 8 sk. till fahnen paa bordet og sagde, at hand hafde betalt shudet.

Et andet vidne hørte, at han sagde:

Hører I iche karlle, borge^m: forbiuder eder at shiude; wille I iche parere commando. Treede saa tilbage, satte hanen paa sin bøsse og shøed wd af winduit.

Et tredje vidne hørte, at han tilføjede, at

hand shøed for sin egen platzer.

Senere bevidnedes det, at han en hel dag igennem en gang i november skød ud af vinduet fra *Niels Skrædders* hus. Op ad dagen mødte han op hos *Jacob Jørgensen*

i hans logamente, tillige med *Nielss Shreder*, *Rasmus Shinder*, *Jørgen Glarmester* og *Knud Snedicher* med deris fulde geuehr, saasom de pley(er) at gaa paa mynstring. Da tilspurde *Jens Jacobs* borge^m., om det war hans befalling, at thromslaaren skulle ansslåa thromen 2 timer for dag, eller om det war hans egen bedriff.

Jacob Jørgensen svarede fredsommeligt,

at hand hafde befallit thromslaaren at slåa paa thromen saa till(ig) same dag, paa det borgeshabet dess snarere kunde hiemkome enhuer till sit arbeid. Sagde derhoes, at efftersom det war gaat wedder, der thromen anssloeg, og siden en stor regen og slud paakom, bleff borgeshabet forløffuit, formedelst de iche handler med deris geuehr som de skulle.

Otte dage senere blev borgerne påny indkaldt til at stille på mønstringspladsen til eksercits. Vidnerne berettede senere, at *Jens Jacobsen*, der, efter at borgerne var marcheret ud af byen til eksercitsen, blev sat til at være fanevagt sammen med en anden borger, under sin vagt fægtede vildt om sig med sin degen og herunder huggede løs på fanen, og da hans medvagt greb ind, gik løs på ham. Medvagten slog ham ned med en bøssekolbe, hvorefter han blev sat i rådhuskælderen. Ind imellem brugte han mange "w-bequemsord" og trusler og sagde også til *Jacob Jørgensen*, at

sligt skulle hand niude suogershabet ad.

For bytinget erklærede han først, at

hand ey hafde formoedet denne sag udj noegen proces eller rettergang skulle hafue komit, huorfore hand sig (ey) till noegen endelige suar hafr resoluert.

Efter nogle ugers betænkningsstid anførte han til sit forsvar bl.a., at han havde skudt ud af vinduet på rådhuset, fordi han havde hørt andre skud og troede, at øvrigheden havde befalet borgerne at afprøve deres geværer. Om episoden under mønstringen anførte han dels, at han sammen med andre inden øvelsen havde været indenfor hos *Rasmus Jørgensen*

og wille købe dem huer for en shilling brendeuin, efftersom det war kolt. Der dj hafde faait huer for j shilling fich de noegit mere effter alle deris sambtøche, saa Jens Jacobs og flere fich en russ paa.

Hvis der var sket skade på fanen, medens han holdt vagt over den, var skylden derfor officerernes,

som well med billighed iche hannom, som war en druchen mand, dertil skulle haffue befall.

Dels mente han, at de skader, der uomtvisteligt var sket på fanen, kunne være tilføjet af andre borgere, der også havde fægtet med deres degener under eksercitsen. - *Jens Jacobsen* blev denne gang siddende i arresten i næsten fire måneder under den langtrukne proces,⁵⁴ men blev løsladt i april 1676 efter at have lovet bod og bedring.⁵⁵

Laurids Skjoldemose havde i mellemtiden, allerede i juni 1675, måttet en tur i arresten, efter at han havde været i slagsmål med en af sine konsumtionsbetjente,⁵⁶ måske i forbindelse med, at betjenten ville røbe, at *Laurids Skjoldemose* syntes at have ladet sig bestikke til ikke at registrere noget gods, der blev indbragt af en *Ærø*-skipper.⁵⁷ Det var tolderen *Otto Christensen*, der senere tog den sag op. *Jacob Jørgensen* må da have følt sig forpligtiget til at underrette det kongelige skatkammerkollegium om dets konsumtionsforpagters uheldige optræden. Kollegiet reagerede omgående med en ordre til magistrat og byfoged om at suspendere *Laurids Skjoldemose* fra bestillingen, beslaglægge hans stempel, segl og dokumenter og kontrollere regnskaber og kassebeholdning. Aktionen blev gennemført den 6. juli, og i forbindelse hermed blev *Laurids Skjoldemose* påny sat i rådhuskælderens. Af det meget omfattende referat af aktionens forløb, der findes i tingprotokollen, skal anføres, at *Laurids Skjoldemose* før aktionen havde forladt byen med sin pengekasse, men vendte tilbage i løbet af natten og blev anholdt og ført til *Jacob Jørgensen*, der stod op og forelagde ham Skatkammerkollegiets resolution.

Begierte derhos, at hand sit shrin wille obne og efftertelle pengene. Huiss der fattis, wille de selff forshyde og tillege, paa det hans may: ingen shade udj sin interesse skulle lide.⁵⁸

Laurids Skjoldemose og hans forlover (kautionist) må have stillet tilstrækkelig sikkerhed, for Skatkammerkollegiet gav ham den 30. august tilladelse til at genoptage forpagtningen i resten af forpagtningsperioden fra 1. september til årets udgang.⁵⁹ Fra nytår 1676 overtog *Jacob Jørgensen* selv sammen med købmanden *Jørgen Bertelsen* ansvaret for konsumtionsopkrævningen for det kommende år.⁶⁰

Dermed var der dog ikke skabt fred i den lille by, for straks efter *Jens Jacobsens* løsladelse fra rådhuskældereren i april 1676 gik den procesglade *Laurids Skjoldemose* igen i aktion. Han angreb toldereren *Otto Christensen*, der tidligere både havde anklaget ham for bestikkelighed og *Jens Jacobsen* for forsømmelighed i sit arbejde som kongelig vejer og måler,⁶¹ idet han stævnedede ham for bytinget og her lod *Jens Jacobsen* og en svoger af ham aflægge vidnesbyrd om, at toldereren under et møde i september 1673 blandt andet skulle have sagt til *Jens Jacobsen*, at han

shulle iche nøede noegen mand widere at angiffue end dennom: sielffuer løestede (og), at hand shulle og betenche, at tholdordinantzen war iche till dend ende giffuen, at mand shulle saa lige holde dens pungter, thj shulle det weere, da kunde ingen aff de trafiquerinde bliffue bestandig.

Jens Jacobsen skulle indigneret have afvist disse opfordringer. *Otto Christensen* blev naturligt nok ophidset over de vildt usandsynlige udsagn, som han blankt afviste, og sagde specielt til *Laurids Skjoldemose*,

som sig aff egen myndighed i en fremmit sag, der hannom: iche wedkomer, will induichle, (at) hand will og ey aff slig en karll weere paamint, der huerchen har eller snart kand giøre hans m: noegen thieniste.

Derefter opremsede han hele *Laurids Skjoldemoses* synderegister, hvori blandt at han

endnu shall weere befengt og besmittet, ja endog, som mand tid effter anden kand effterspørge og beuissliggiøris, huorledis hanss thienistequind, som for hannom: er berøgtit og hannom: nu enniste menniske i husset tiente (*Laurids Skjoldemoses* hustru var død i januar 1675) med same w-forshamit smitsom siuge, frantzoser kaldess, shall weere befengt.⁶²

Laurids Skjoldemose blev straks efter stævnet af magistraten i anledning af beskyldningen for at udbrede syfilis. Han nægtede alt, men bartsøkæren magister *Willum Eckhoff* bekræftede at have behandlet ham for

en smitsom og forargelige suaghed,⁶³

og den forsvundne tjenestepige, som *Laurids Skjoldemose* blev anmodet om at skaffe tilveje

enten leffuende eller død,⁶⁴

blev trods hans afvisning af at samarbejde med retten fundet sengeliggende hos en badskær i Gestelev

og wedgich same siugdum at haffue bekomit i *Laurids Jensens* huss i Faaborg og i hans egen seng imedlertid hun tiente hannom.⁶⁵

Niels Haagerup krævede som prokurator for magistraten, at *Laurids Skjoldemose* blev forvist fra byen, men byfogden nøjedes i sin kendelse, eftersom det fandtes bevist, at

Laurids Jensen med fransoser og steenesaar shall werre befengt, thj bør hand sig fra gaatfolchis omgiengelse her i byen at endtholde, indtil hand beuiser sig for slig suag-
hed at weere frj og curerit.⁶⁶

Både *Laurids Skjoldemose* og *Jens Jacobsen* foretrak derefter frivilligt at forlade Faaborg.⁶⁷ Der blev straks efter *Laurids Skjoldemoses* afrejse gjort udlæg i hans gård på torvet, som han havde fået med sin hustru, bl.a. til sikkerhed for hans steddatters arv,⁶⁸ og nogle måneder senere gav han fra Nyborg *Christian Mølmark* skøde på en gård.⁶⁹

Det turde fremgå af de refererede episoder fra *Jacob Jørgensens* første år i Faaborg, at de to ballademagere, der til sidst fortrak fra byen, ikke repræsenterede en organiseret opposition imod den nye borgmester. Episoderne er alligevel gennemgået detaljeret, fordi de udover at give et indtryk af atmosfæren i den lille by tegner et billede af *Jacob Jørgensen*, der synes at holde hele hans borgmestertid igennem. Han lod sig aldrig provokere af de temmelig grove udfordringer, han kom ud for, men optrådte værdigt og med autoritet og søgte stedse at mægle og opfordre til fred og fordragelighed. Episoden med den tidlige morgenmønstring, der blev afblæst, da vejret blev dårligt, kan vel også kun opfattes som en vidtrækkende hensynsfuldhed overfor borgerne. De to urostiftere må egentlig siges at have fået en meget langmodig behandling så længe de kun optrådte uforskammet overfor ham selv, men da den kongelige majestæt, som han havde svoret troskab, blev krænket, greb borgmesteren hårdt ind. Det der udløste retssagerne var *Jens Jacobsens* skamfering af borgervæbningsfanen, der bar majestædens krone og navn, og for *Laurids Skjoldemoses* vedkommende frygten for, at konsumtionsforpagteren ikke kunne opfylde sine betalingsforpligtelser overfor kronen.

Jens Jacobsen må på en eller anden måde have været besvogret med *Jacob Jørgensen*, som hans ustandselige henvisninger til "hans svoger" viser, og har måske derfor troet, at han kunne slippe godt fra sine optøjer, men - som han selv konstaterede - hjalp svogerskabet ham ikke.

Ægteskaber og svogerskaber

Lokalhistorikeren *S.Jørgensen (Kistrup)* anfører i sine "Efterretninger om Faaborg Kjøbstad", at *Jacob Jørgensen* repræsenterede "svogerskabet" i Faaborg, og giver ham i den forbindelse en meget dårlig omtale,⁷⁰ jfr. senere. Hans oplysning om, at "svogerskabet" var det folkelige navn for magistraten og dens medlemmers familie, er fmtl. noget, han selv har indfortolket i sine

Medlemmer af magistraten i Faaborg og familieforbindelser omkring 1675⁷¹

<u>Fædre</u>	<u>Borgmester/rådmænd og ægtefæller</u>	<u>Fædre</u>
<i>Peder Hansen Møller</i> ⁷² ? rådmand i Faaborg	<i>Jørgen Pedersen</i> borgmester 1666-75 1612/13 - 1675	<i>2° Karen Jørgensd.</i> død 1678 (gift 2° med <u><i>Jacob Jørgensen</i></u>)
	<i>Mette Pedersdatter Borris</i> død 1675	<i>Rasmus Jørgensen</i> ⁷³ rådmand 1671-76 død 1676
	<i>Laurids Hansen</i> ⁷⁵ rådmand ca. 1652-1665 død 1665	<i>2° Anne Jørgensd.</i> ⁷⁶ død 1712 (siden gift med <i>2° Laurids Christensen</i> ⁷⁷ herredsfoged i Salling herred <i>3° Jacob Antonisen</i> ⁷⁸ forpagter på Rødkilde <i>4° Laurids Gundsager</i> ⁷⁹ præst i Jelling)
	<i>Iver Nielsen</i> ^{*)80} rådmand (1660)-83 1602/03 - 1692	<i>Sidsel Christensdatter</i> 1614/15 - 1690
<i>Søren Jensen</i> ⁸² præst på Lyø	<i>Jens Sørensen</i> ⁸¹ rådmand (1662)-83 død 1683	<i>Margrethe Andersd.</i> 1630 - 1705
	<i>Jørgen Hansen</i> , ⁸⁴ tolder rådmand 1665-69 død 1669	<i>Elsebeth Andersd.</i> død 1675 (gift 2° med <i>Laurids Jensen Skjoldemose</i> , konsumtionsforpagter)
	<i>Naaman Lassen</i> ⁸⁵ rådmand 1665-79 død 1679	<i>Christina ...</i> 1634 - 1699

*) Iver Nielsens datter *Anne Margrethe Iversdatter* blev gift med *Jørgen Pedersens* søn af første ægteskab *Peder Jørgensen* (den ældre).⁸⁶

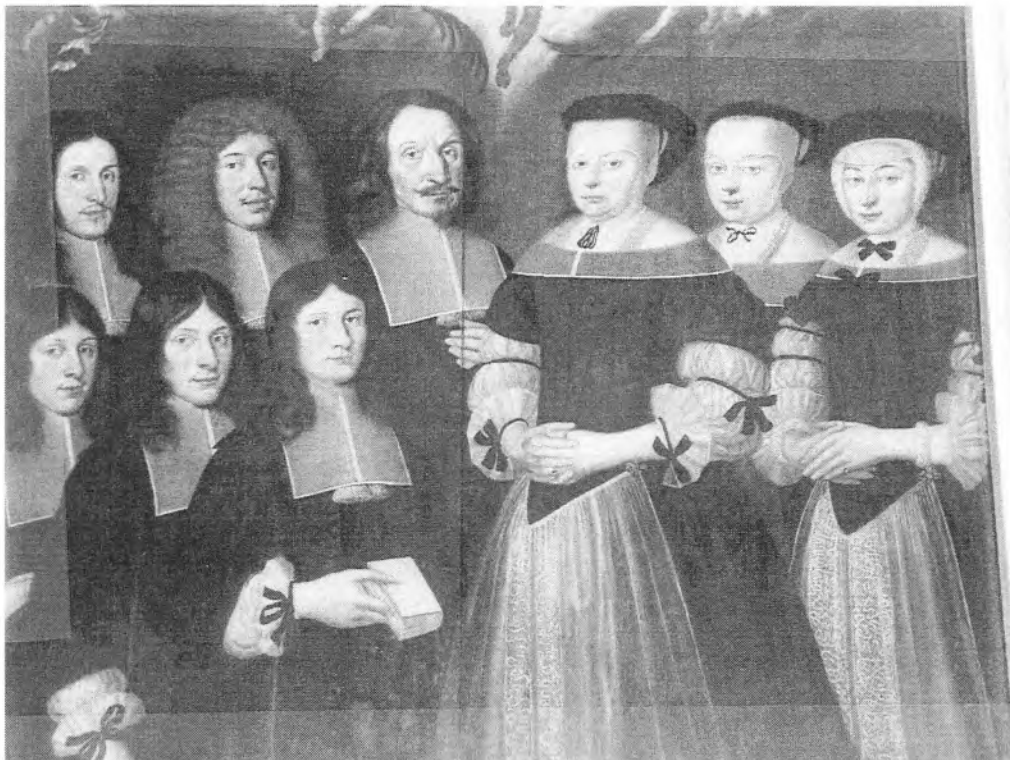

uangivne kilder,⁸⁷ men de større købmænd i Faaborg var rigtignok som i Odense og Assens og andre købstæder forbundet med hinanden igennem ægte-skaber, jfr. oversigten foran. De fleste af disse forbindelser eksisterede imidlertid allerede i den foregående borgmester, *Jørgen Pedersens*, tid⁸⁸ og *Jacob Jørgensen* stod helt udenfor kredsen, da han kom til byen. Han blev dog snart knyttet til den:

Hans vært rådmand *Rasmus Jørgensens* hustru døde et halvt år efter, at *Jacob Jørgensen* var kommet til byen,⁸⁹ og Rasmus Jørgensen fulgte hende i graven den 2. marts 1676;⁹⁰ ægteparret efterlod sig seks umyndige pigebørn.⁹¹

Det er som nævnt en nærliggende tanke, at *Jørgen Pedersen* har fået et vink fra stiftamtmanden om at lade sig aflaste i borgmesterembedet, men han kan under alle omstændigheder ikke have været uvidende om, at det lakkede mod enden for ham, selv om døden kom hurtigere end han ventede. Han må have gjort sig sine overvejelser om arvefølgen, specielt da hvis svogeren *Rasmus Jørgensens* helbred også har været dårligt, så den gamle borgmester måtte forudse, at hans enke snart ville stå helt alene. Efter tidens traditioner må løsningen have ligget lige for. Den mand, der skulle lokkes til at efterfølge ham i den besværlige og lidet givtige borgmesterstilling, har fået stillet i udsigt, at han også i overskuelig fremtid kunne efterfølge ham i købmandsgården. Det er naturligvis ikke nedfældet skriftligt nogetsteds, men det var faktisk det der skete: Straks efter Rasmus Jørgensens begravelse, 7. marts 1676, fik *Jacob Jørgensen* bevilling til at gifte sig med *Karen Jørgensdatter* uden trolovelse og lysning,⁹² og den 30. august ægtede borgmesterenken den nye unge borgmester,⁹³ som flyttede ind i købmandsgården og overtog ansvaret for købmandsvirksomheden.⁹⁴ Han blev også værge for Rasmus Jørgensens ældste datter og bistod med at inddrive de udestående fordringer i hans bo.⁹⁵

Dermed havde *Jacob Jørgensen* fået en økonomisk baggrund, der bedre svarede til, hvad man traditionelt forventede af en borgmester. Borgmester *Jørgen Pedersen* og efter ham hans enke havde som nævnt været blandt byens største skatteydere, nu blev *Jacob Jørgensen* det. At dømme efter ildstedskatten i 1677 - en af de mange ekstraskatter, der skulle finansiere krigen - var borgmestergården med ti ildsteder byens største.⁹⁶ Der tjente to sven-de, tre drenge og fire piger i gården og den tilhørende købmandsbod, og der var en besætning på tre heste, to køer og otte svin.⁹⁷ - Med hustruen fik han også tre store stedsønner,⁹⁸ men den ældste var student og opholdt sig vel derfor i København,⁹⁹ og den næste, *Jørgen Thomsen Jørgensen*, flyttede til-syneladende snart ind i morbroderen *Rasmus Jørgensens* gård.¹⁰⁰

Borgmester *Jørgen Pedersens* epitafium hænger stadig i Faaborg kirke. Det blev ifølge inskriptionen opsat og bekostet af hans efterladte midler i 1676, efter at hans hustru *Karen Jørgensdatter* var blevet gift med *Jacob Jørgensen*. På billedet står han sammen med *Karen Jørgensdatter*. Bag parret står hans to børn af første ægteskab, *Johanne Jørgensdatter* og *Peder Jørgensen* (*den ældre*) og deres ægtefæller. I forreste række sammen med de to forældre de tre endnu ugifte sønner af andet ægteskab, *Peder Jørgensen Møller*, *Jørgen Thomsen Jørgensen* og *Henrich Jørgensen*.

Kun to år efter brylluppet, den 10. oktober 1678, døde *Karen Jørgensdatter*.¹⁰¹ Det var vel som formodet ikke noget inklinationsparti, da den 30-årige borgmester i 1676 giftede sig med den noget ældre borgmesterenke; det var hans næste ægteskab snarere, selv om det heller ikke var noget dårligt parti økonomisk set. Den 31. maj 1679 fik han dispensation fra forbudet mod at indgå ægteskab i 3. led¹⁰² og den 10. september - endnu inden sørgeårets udløb - giftede han sig i Nørre Broby med sin halvkusine, hans fætter og formentlige plejefader *Henning Christensen Achtens* (ane nr.410) datter *Karen Achtonia* (ane nr.205),¹⁰³ der da var 18 år gammel. Det var hende, der blev stridt om i 1660 mellem faderen og den indtrængende soldat og tidligere andemorder, som berettet i afsnittet om "Rektoren".

Fornavne-fællesskabet mellem *Jacob Jørgensens* to hustruer har gennem tidene forvirret historieskrivere og historikere. De har undret sig over, at borgmesterfruen på teksten under *Jørgen Pedersens* epitafium kaldes *Karen Jørgensdatter*, men at hun på inskriptionen på en stor malmysekrone i kirken og et dåbsfad af bly, som *Jacob Jørgensen* og hans hustru skænkede Faa-

borg kirke i henholdsvis 1686 og 1690, anføres som *Karen Henningsdatter*.¹⁰⁴ - Både lysekronen og dåbsfadet findes endnu i kirken; dåbsfadet, der oprindeligt var indsat i en forgyldt døbefont af træ,¹⁰⁵ ligger nu i en granitdøbefont til venstre for hovedindgangen.

Jacob Jørgensen bevarede også efter sit nye ægteskab et godt forhold til stedbørnene, særligt til stedsønnen *Jørgen Thomsen Jørgensen*, der i 1682 blev gift med *Karen Achtonias* yngre søster, den da 18-årige *Anna Dorothea Achtonia*.¹⁰⁶

Skatteprotester

Krigsudbruddet med de byrder, der blev lagt på borgerne i form af ekstraskatter, øget indkvartering, udskrivning af båds mænd til flåden, tjeneste i borgervæbningen m.m., forøgede også borgmesterens arbejdsbyrde; konkret kan det konstateres, at antallet af møder i rådstueretten steg fra omkring 25 i de første år af 1670'erne til 41 i 1675 og 35 i 1676. Byrderne på borgerne bragte også *Jacob Jørgensen* og de andre magistratsmedlemmer ind i konflikter, der var alvorligere end bataillerne med *Laurids Skjoldemose* og *Jens Jacobsen*. Magistraten beskrev selv situationen under en retssag nogle år senere:

Det aar førend itzige (nuværende) borg^m: embedet betreede waar ichun contribu-
eret af byen lidet ofuer 250 rixdaller. Derpaa fulde krigen, som store wdgiffter til
kongl: tienniste och landetz defension foerdrit, och da i faa aar wdgafulis mange tusin-
de, huorforre de, som ey saadane wdgiffter waar bewandt, kunde siunis det hellede
och derfor wnder det sken liighed at erlange nærmeste øffruighed wden skyld angre-
ben, som doeg i yderste bar de høyeste byrder ....¹⁰⁷

"Nærmeste øvrighed" var naturligvis magistraten, der var ansvarlig for at fremskaffe de beløb, som staten krævede fra byen, ved at udligne dem på borgerne. Ligningsarbejdet var ellers under skrap kontrol ikke blot oppefra - fra stiftamtmanden og rentekammeret i København, men også fra borgerne selv, der ved hvert års begyndelse udmeldte taksereborgere til at varetage ligningen. Skatteregnskaberne tyder også på, at arbejdet er gjort grundigt og samvittighedsfuldt, med stort kendskab og hensyntagen til de enkelte borgeres betalingsevne. Ved ansættelsen til kop- og kvægskat i 1678 var det således kun 38 borgere, der blev ansat til at betale uden nærmere kommentarer, jfr. opstillingen overfor. *Jacob Jørgensen* var førstemand med et beløb på 26 rd. 4 mk. og 4 sk., efterfulgt af sognepræsten som nummer to med 18 rd. og 1 mk., og denne del af skatlisten omfattede også bl.a. rådmændene *Jens Søffrensen*, *Christian Ibsen Mølmark* og *Otto Christensen*, den sidste tillige byens tolder.

De skatte- og afgiftsplagede borgere lagde ikke skjul på deres utilfredshed. Der tales om

en megid w-shichelig larm og bulder her paa raadhusset, naar taxten bleff oplest

---

Mandtalsliste vedr. kop och queg skatt anno 1678

<u>antal</u>	<u>bemærkninger i regnskabet</u>	<u>rd.</u>	<u>mk.</u>	<u>sk.</u>
38	-	354	1	-
38	Disse efterskreffne kand ey bringe reede penge til weye, men tilbyder at betalle med beste wahre och boeskab hoes dennem kand findes	286	1	12
56	Daglønnerne som mueligen, doeg med største besuering, nogle med penge og nogle med wahre och boeskab, siunes at kunde betalle	115	2	8
12	Disse efterskreffne, som erre borgere, tør wj ey anderledis sette endog de u-mueligt saaledes kand betalle. Men saafremt de for daglønnen maatte ansees, kunde de mueligen dereffter betalle og giffue som følger.....78 rd 5 mk. Men som de ey videre end daglønnerne haffuer betalt beløbber det til penge	26	-	4
	Summarum	781	8	

---

og om truen og banden.¹⁰⁸ I 1676 havde utilfredshed med ligningen af krigsstyr endda fået byfogden *Rasmus Lauridsen* og to andre ansete Faaborgborgere til korporligt at overfalde rådmænd *Otto Christensen*.¹⁰⁹

Efter skatteligningen i januar 1679, hvor krigen fortsatte på fjerde år, greb nogle borgere til at stævne magistraten og taxereborgerne for bytinget for at få luft for deres utilfredshed,¹¹⁰ men under møder i rådstuen og for bytinget formåede de ikke at dokumentere eller konkretisere deres generelt formulerede klager over uretfærdig og ulige behandling.¹¹¹ Magistraten behandlede klagerne med stor alvor. Den lod de utilfredse borgere indkalde for bytinget, hvor *Jacob Jørgensen*, der bad hver enkelt om at fremsætte sine klager, viste et indgående kendskab til borgernes forhold. Som eksempel citeres fra forhøret af én af borgerne:

Olluff Niels(en) suarit, at hand som hand paa 3 aars tid hafr weerit forhøyet i shatten, saa hafr hand och der effter holt stoer indquartering, nemblig j rytter j kone och it barn, med 3 heste, som hafr staaet inde i hans stue og i hans port ... Borge^m: suaret, at aarssagen hand er forhøyet i shatten er husset hand kiøbte, og ey sheed nogen w-rett, saasom hand bruger it gaat handtwerch.

Overfor en anden borger, der klagede over indkvarteringen, havde han tidligere henvist til, at

enhuer her i byen imedens de tuinde compaignier her laae hafr hafft en rytter paa j shillings redtsel.¹¹²

Magistraten tilbød også de utilfredse, at de kunne forelægge deres klager for nogle kongelige kommissærer, men klagerne måtte i så fald selv betale udgifterne ved tilkaldelsen af kommissæerne.¹¹³

Byfogden afviste den 23. juli 1679 alle de klager, han var kompetent til at dømme i,¹¹⁴ og den 19. september s.å. blev klagerne ved Fynbo landsting, som de havde appelleret til, kendt skyldige i sammenrottelse mod deres øvrighed, hvorfor det blev pålagt dem at undskylde deres forseelse og love aldrig at gøre sligt igen.¹¹⁵ Sagen blev appelleret til højesteret, men klagerne forsøgte samtidig at føre den videre ved bytinget i Faaborg, og da byfogden afviste dette,¹¹⁶

da bleff der stoer w-lyed paa tinget aff *Niels Haag., Hans Haagerup, Christopher Peders, Anders Ploug, Hendrich Pers*, med larm och shienderj paa øffrigheden, og domeren klapede lyed, mens hialp intet.¹¹⁷

Da gemytterne var afkølet, blev der den 19. august 1680 indgået et forlig på rådhuset, hvor magistraten frafaldt krav om straf og de oprørske borgere

anloffuit hereffter sig tilbørlig och shichelig at forholde, og såfremt noegen befindes i byen eller wden sin øffrigh ilde at paatalle, shal giffue til straff til Faaborg kierche penge thiuffue rdr, og saafrbt hand ey hafr middel at betalle da straffis paa kroppen.

Sagen for højesteret blev standset og alle dokumenter i sagen mortificeret.¹¹⁸

I maj 1682 kom tre kongelige kommissærer faktisk til Faaborg for at gennemgå byens regnskaber for perioden 1670-81 og i den forbindelse tage stilling til eventuelle klagemål fra borgerne. Ti borgere, hvoriblandt *Niels Haagerup*, indgav en memorial

om en og anden post

til kommissæerne,¹¹⁹ men ifølge disses beretning

saa befantis de dog icke af nogen sær vigtighed.

Kommissionen forespurgte nogle måneder senere fra Odense, om nogen i Faaborg havde mere at forebringe, hvorpå Faaborgborgerne svarede, at

ingen præentioner ydermere war at forregiffue, men øffrigheden og borgershabet med huerandre war tilfreds i alle maader.

Borgerskabet lod nogle udvalgte borgere, heriblandt prokuratoren *Niels Haagerup*, bekræfte deres tilfredshed skriftligt.¹²⁰ Kommissæerne konkluderede, at

især og befunden, at dend itzige (nuværende) borge^m: *Jacob Jørgensen* byen mange gange af sit eged hafue assisterit, ... og helles vdj adskillige maade ladet see sin nidkerhed til borgerskabets og byens tienniste.¹²¹

Processerne med *Niels Haagerup*

Det var *Niels Hansen Haagerup*, der var ordfører og sikkert bagmand for klagerne under processerne. Han var én af de selvlærte sag-førere eller prokuratorer, der dukkede op i retssystemet i 1600-tallet,¹²² og utvivlsomt en af de succesrige, idet han ikke alene mødte for bytinget i hjembyen Faaborg, men optrådte i processer overalt på Fyn,¹²³ hvor han optrådte grovmundet og

respektløs overfor autoriteterne. I 1672 sagde han f.eks. i bytinget i Odense til borgmester *Knud Jacobsen (Blanchenborg)*, at

war hand borte, daa gich det well till i byen.¹²⁴

I 1678 insinuerede han i en sag for Salling herredsting, at dommeren var bestikkelig, hvilket til gengæld fik den vrede herredsfoged til at bruge udtryk som tingstud og trettebellere og erklære ham for en løgner og ingen ærlig mand.¹²⁵ Han brugte også sit vid uden for retssalene, og hans skarpe tunge rodede ham i årenes løb ind i talrige injurieprocesser, som han dog i reglen formåede at redde sig ud af. Han førte sagen mod *Laurids Skjoldemose* for magistraten i 1676, men forlystede sig samtidig med konsekvent at kalde den belastede mand, der jo var dømt for at have fået et barn uden for ægteskab med *Marin Knold*, for *Lauers Knold* eller *mons. Knold*.¹²⁶ Under retsstridighederne med magistraten i 1679-80 angreb han én af de for sammensværgelse dømte borgere, *Effuert Glarmester*, øjensynligt fordi denne havde efterkommet Fynbo landstings dom, sagsøgte ham og anmodede i bytinget byfogden om at forhøre ham, og derved

hans w-blu forhold at lade kome for liusset, at ingen mere wndshab eller forrederj af dend w-forshamet krop shulle wdspyes, ... shalchen straffe og retten hantheffues.

Da glarmesteren anførte, at magistraten også burde indkaldes som interesseret i sagen, fik han til svar,

at dersom Effuert glarmester komer mere i deres selshab, end hand hafr werrit, da shal hand faa sham paa hanss halss.¹²⁷

Sagen endte med, at glarmesteren bad om undskyldning, hvorefter *Niels Haagerup* tilgav ham!¹²⁸ - Det er tydeligt, at der skulle mod til at lægge sig ud med *Niels Haagerup*.

Den skånske krig afsluttedes nok i 1679, men krigsgælden skulle betales. Borgerne i Faaborg plagedes også i efterkrigsårene af skatter og indkvarteringer, og utilfredsheden og mistænksomheden lurede stadig og kom til udtryk på byens værtshuse.¹²⁹ 3. januar 1684, da der på rådhuset som hvert år blev udpeget 16 borgere, der skulle vælge fire taxereborgere til at ligge skatten på bysbørnene, beretter rådstueprotokollen, at

bemelte 16 mend wdgich, igien indkom och berette, at de hafr wdmelt till taxereborgere nemblig *Olluff Christens* paa *Ørbechlunde*, *Peder Lyboe* paa *Hoebøe*, *Rasmus Lauersen* paa *Findstrupgaard* og *Michel Jørgens* paa *Steensgaard*, som hafr eyendom och erre borgere her i byen.¹³⁰

Det var rent og skært drilleri, for der er ingen tvivl om, at de fire mænd er dem, der henvises til i magistratens regnskab for kop- og kvægskatten i december 1682, hvor det ringe provenu undskyldes med, at

en deell af de fornemste borgere siden forige koepskatt udgaffuis er udreist paa landet gaarde at forpagte, nogle familier gandske bortdøde, og husene staar leddig.¹³¹

De fire var skatteflygtninge og havde bestemt ikke i sinde at vende tilbage til Faaborg, som de formelt stadig var borgere i, for at optræde som taxereborgere. Magistraten var heller ikke i tvivl om, hvem der havde fundet på dette drilleri:

Da vi fremholdte borgerskabet at udmelde nogen andre for at faa taxten ferdig, oc examineret nogle, hvo deris tilskyndere var, suaret en borger, hand ey hafde consenterit derudi, hvorpaa *Hagerup* angreb ham med disse ord: Her seer vi, hvo forræderne er iblant os. Der effter torde ingen viedre svare. Maatte saa ladet det bestemme oc fick saa ingen taxt for dette aar, som os des større besværing til Eders kongl mayts tieniste befordring i atskillige maade foraarsager.¹³²

Rådmand *Jens Sørensen* var netop død - han blev begravet dagen efter intermezzoet med taxereborgerne,¹³³ og magistraten, som nu alene måtte stå for ligningsarbejdet, bestod derfor på dette tidspunkt kun af borgmesteren og af tolderen *Otto Christensen*, der havde efterfulgt *Rasmus Jørgensen* som rådmænd i 1676.¹³⁴

Ti dage senere, da de to magistratsmedlemmer sammen med byskriveren *Michel Lauridsen* sad i møde på rådhuset om kontrol med byens bagere, indfandt cornet *Henrich Audi*, der var chef for de ryttere, som var indkvarteret i byen, sig på rådstuen og klagede over *Niels Haagerup*, som skulle have hidset rytterne op til opsætsighed, og over hans hustru, der ifølge nogle ryttere, der havde tilstået tyverier i byen, var aftager af deres tyvekoster. *Jacob Jørgensen* svarede ifølge flere øjenvidners referat,

at han wille shiche bud effter Nels Haagerup och høre hans ord, och der Nels Haagerop opkom, berette borg^m: hanom: for: klage.

Ifølge referatet reagerede *Niels Haagerup* med henvendt til *Jacob Jørgensen* og *Otto Christensen* at erklære,

at det waar deris samenrotning, oplagt raad och spunden werch,

og på en henstilling fra *Jacob Jørgensen* om ikke at "hidtze folch sammen" svarede han, at

det shal I hafue sagt mig paa som en skelm, och ydermere sagde och sloeg paa raadstuebordet for øfrigheden, sigter I mig, Jeg kand sigte Eder. ... Da sagde *Otto Christensen*, och soer derhoess, for slig angifuelssse shal I purgere (undskyldte) Eder. Mens strax dereffter gich *Niels Haagerup* af raadstuedørren och hendte sin koene.

Niels Haagerups hustru afviste pure, at hun som rytterne berettede havde købt et stjålet lam fra dem og selv havde slagtet det i haven. Hun havde heller ikke fået en kalkunsk hane, de havde stjålet fra byfogden, men en af rytterne havde smidt den døde hane i en sæk i køkkenet, hvor en hund havde spist den. Hun benægtede ikke, at hun havde lovet at købe nogle lagner og linklæder af rytterne, men hvis

der kom eyermand til dem, skulle hun hafue hindess penge igien.¹³⁵

Den tidligere rådmænd *Christian Ibsen Mølmark* berettede siden for bytinget, hvor han var indkaldt som vidne, at *Niels Haagerup* fire dage efter dette ubehagelige optrin på rådhuset sad i hans hus og pralede af

det hand hafde shiellet borg^m: och *Michel Byshriffuer* paa raadhuset for skelmer.

Dermed var bægeret flydt over, men *Niels Haagerup* nåede endda, inden magistraten reagerede, igen at fornærme både byskriveren og *Jacob Jørgensen* i bytinget med en bemærkning om,

att borg^m: og *Michel Lauritzen* holte sammen, og de kom løbende til byen og hafde iche ded, dj kunde shiule dennom udj.¹³⁶

Senere kunne to uvildige vidner berette, at *Niels Haagerup* kort tid før, ved juletid, havde sagt,

at borg^m: och raad i Foborge hafde stiollet syttenhundrede daler fra byen wdj siuff aar.¹³⁷

Så stævnedes *Jacob Jørgensen* og *Otto Christensen Niels Haagerup* for retten, og dermed indledtes en procesrække, der strakte sig over de næste otte måneder,¹³⁸ og hvor *Niels Haagerup* fik lejlighed til at demonstrere hele sit rige arsenal af prokuratorkneb: at påstå procedurefejl, at benægte alt, at indrømme noget, men hævde, at vidnerne havde fordrejet hans udsagn, at mistænkeliggøre vidnerne og modparten, at angribe og true modparten, at optræde som en krænket og uretfærdigt behandlet forkæmper for sandhed og ret, at fremhæve sin egen fortræffelighed og ædelhed, at appellere til medlidenheden, at tilbyde forlig og slutteligt at bede om nåde.

Han indledte, som det ses, allerede på rådhuset med at beskyldte de to magistratsmedlemmer for at have iscenesat en sammensværgelse mod ham og at true dem med at finde noget at sigte dem med. For bytinget opretholdt han anklagen for sammensværgelse og henviste herved til, at

widnisbyrdene ... er borg^m: suogre och gierningsmend.

(Ét af vidnerne var *Jacob Jørgensens* stedsøn og svoger *Jørgen Thomsen Jørgensen*). Man fornemmer hans spottende tone, men også hans vanskeligheder ved at finde holdbare argumenter, i et senere indlæg, hvor han harcellerer, at

alle och enhuer, som i denne bye ere hiemme, kand wel slutte, at de for wild med deris widnisbyrd, thj de widne, at jeg gich neder af raadstuen hiem och hente min koene. De maa være meget skarbseende, som kand staa paa dend inderste raadstue och see igennem saa mange mure och weche hen i en anden gade och i et andet huuss, huilchet er gandshe w=troligt och sandeligen iche i sandhed, med mere de sammenfører och paafunden hafr.¹³⁹

Han kunne ikke afvise, at han havde slået i bordet, men det var ikke for øvrigheden men for et af vidnerne.¹⁴⁰ Det grimme ord skælme var ganske vist faldet efter at borgmesteren havde foreholdt ham anklagen for at ophidse borgerne mod deres øvrighed, men det var, da han var ved at forlade rådhuset

och beklaged mig wed mig self, at det hafde waaren en skelm, som borg^m: saadant forrebragt hafde.¹⁴¹

I et senere møde, hvor han var gået over til at appellere til medlidenheden, skildrede han sin retræte således,

at jeg med væmodighed och med mine grædende taare maatte wdgaaa och beklage, att dette sheede uden aarsag, at jeg saa w=billigen blev tracteret.¹⁴²

Med hensyn til *Michel Lauridsens* klage over hans bemærkninger i bytinget, som der var mange vidner til, anførte *Niels Haagerup*, at

om hand kom løbende til byes eller gaaende, blev i en hast talt imoed hans forøfuede ondshab.

Ordene faldt, fordi byskriveren havde tilladt sig at betvivle hans lovkyndighed i en sag, og Niels Haagerup lagde derfor nu sag an mod skriveren og krævede ham i første omgang straffet med en bøde for manglende respekt for retten og æreskænderi og - under hans indlæg i retten, da retorikken greb ham, endog afskediget fra skriverembedet.¹⁴³ Overfor *Jacob Jørgensen* hævdede Niels Haagerup, at den nedsættende bemærkning kun gik på skriveren, ikke på *Jacob Jørgensen*;¹⁴⁴ - det var billigere at fornærme en skriver end byens borgmester!

Der skal ikke citeres flere indlæg i sagen, der må have været meget underholdende for byens borgere, men konstateres, at *Niels Haagerup* fik en fair proces. Da han også havde lagt sig ud med byfogden, som han på et af tingmøderne beskyldte for at være med i sammensværgelsen mod ham,¹⁴⁵ lod stiftamtmanden beskikke en sættemand udefra, herredsfogden i Sunds herred *Morten Pedersen*, og otte nye tingsvidner, ligesom der blev beskikket en ny skriver i stedet for *Michel Lauridsen*. I bytinget fik han frit spil for sine indlæg, som ind imellem omtales som "witløfftige", selv om processen forlængedes ud over den i loven fastsatte frist. Men han blev kendt skyldig i alle anklager, medens byskriveren blev frifundet for hans sigtelser.¹⁴⁶ Han appellerede først til Fynbo landsting og bagefter til Højesteret, men blev igen dømt begge steder.¹⁴⁷ Højesterets dom var den hårdeste, idet retten ikke blot stadfæstede by- og landstingsdommenes bødestraf og pålæggelse af sagsomkostningerne, men

oc (at) Niels Hansen Haagerup bør for hans urolige forholds skyld under lifsstraff inden fire uger at forføye sig aff hans kongl: may¹⁸ lande oc riger.¹⁴⁸

Efter bytingsdommen lod den utrættelige *Niels Haagerup* for at redde sit rygte samtlige borgere, enker og inderster i Faaborg - næsten 200 personer - indstævne for bytinget, hvor han bad dem om et skudsmål. De erklærede alle, at de ikke vidste andet at sige om ham, end at han var en ærlig mand, hvad der i og for sig var retssagerne uvedkommende, da han ikke blev anklaget i anledning af hans kones mulige hælerivirksomhed, og hvad der vel heller ikke er grund til at betvivle. Han var en fudentast, men fmtl. lige så hæ-

derlig som byens andre borgere, der jo også nok varede sig for at sige andet om ham. Sognepræsten var dog ikke bange for at fremsætte en skrap udtalelse, hvori det bl.a. hed:

effterso(m h)and er loffkiøn och har derhøes en ferdig tunge, mens en ond och en forargelig tunge och har iche lige til sligt paa denne sted, saa har alle frygtet sig for hans grusomhed og iche geerne hafft noget med hannom: i retten at bestille.¹⁴⁹

Niels Haagerup indlemmede naturligvis straks præsten mellem de sammen-svorne og karakteriserede udtalelsen som bestående af

onde affecter och egen digt suogershabet til willie, paa det at der ingen shade skulle shee i deris oplagde raad.¹⁵⁰

Efter landstingsdommen prøvede han endnu en gang at indkalde det meste af Faaborgs befolkning og afæske dem et skudsmål, men man får indtryk af, at det denne gang nok så meget gjaldt for ham at få sværtet modparten. Det kan da næppe have gavnet hans sag under den forestående behandling for Højesteret, at han indkaldte sin kone som vidne og fik hende til at fortælle i bytinget, at hun havde opsøgt den sengeliggende borgmester *Jacob Jørgensen* for at bede om nåde for sin mand, og at *Jacob Jørgensen* under mødet med hende bl.a. havde udtalt:

alle siger det Nielss Haag: sheer w=rett mens der er ingen der siger Borge^m: sheer w=rett, ... det gjør ingen goede med mindre hand rømer byen. Niels Haag: hafr sagt, hand wille til Høyesterette, mens naar hand komer der, saa hafr borge^m: de wener der, som nochssom skulle reche ham deris erener, aff de der sider retten (og) dommen war aff hannom: og byefoegden ofrlagt, huorledis dend skulle gaa, førend byefoegden reiste til Kiøbenhaffn (og) saa skulle hand handle med en effter anden, indtil de kiende hannom: for øffrighed.

Den slags dumme bemærkninger passer ikke sammen med, hvad der ellers foreligger af vidnefaste udsagn fra den ligevægtige og fredsommelige *Jacob Jørgensen*, der da også ærgerligt svarede, at det var rigtigt nok, at *Niels Haagerups* hustru havde været i hans hus, men

dend største deell aff ded, hun forregiftr, er hindes egen optengte digt.¹⁵¹

S. Jørgensen (Kistrup), der omtaler *Niels Haagerup*,

denne mærkelige mand,

og processerne mod ham udførligt i sine Efterretninger om Faaborg Kjøbstad, valgte at tage alle hans udtalelser for gode varer, hvorved han nåede frem til sin ugunstige opfattelse af *Jacob Jørgensen* og

svogerskabet, ... der med mønsterværdig Endrægtighed fremmede egne Interesser og ubarmhjertigt søgte at knuse Alt, hvad der vovede at være imod(!)¹⁵²

Han veg ikke engang tilbage for også - uden angivelse af den utroværdige kilde - at citere *Niels Haagerups* kones oplysninger om *Jacob Jørgensens* bemærkninger og præsentere dem som autentiske citater.¹⁵³

Der er ingen grund til at have medlidenhed med *Niels Haagerup*, for et halvt år efter den hårde dom ved højesteret lykkedes det ham ved hans hustrus

forbøn at få benådning for landsforvisningen.¹⁵⁴ Det var måske medvirkende til den kongelige mildhed, at der i hustruens supplication, som *Niels Haagerup* vel selv har formuleret, henvistes til, at han havde tjent i *Frederich III's* rytteri.¹⁵⁵ Han vendte derefter tilbage til Faaborg¹⁵⁶ og genoptog sin prokuratorvirksomhed.¹⁵⁷ Det tilføjes i det kongelige brev om benådningen,

at saafremt hand sig ej hereffter skickeligen oc sømmeligen forholder, shal owenskrefne sag igien stande hannem oben for,

så han har nok styret sit hidsige temperament lidt bedre de næste år, hvor der ikke rapporteres flere konflikter med magistraten i Faaborg. - *Niels Haagerup* døde i 1705, 73 år gammel.¹⁵⁸

Den nye magistrat

Magistraten i Faaborg, der i 1675 bestod af én borgmester - medens der var to i Odense og Assens - og fire rådmænd, blev helt udskiftet i løbet af få år. Rådmand *Rasmus Jørgensen* døde som nævnt i 1676, rådmand *Naaman Lassen* døde i 1679 og *Jens Sørensen* omkring årsskiftet 1683/84, og den 80-årige *Iver Nielsen* trak sig tilbage i 1682/83.¹⁵⁹ Af de nye rådmænd, der blev udnævnt efter dem, var det kun byens tolder, *Otto Christensen*, som efterfulgte *Rasmus Jørgensen* i 1676,¹⁶⁰ der kom til at sidde i en længere årrække, til 1687, hvor han kom i vanskeligheder med sine toldregnskaber som adskillige andre toldere før ham i denne krønike.¹⁶¹ Han døde kort efter i København.¹⁶² De fleste af de andre nyudnævnte rådmænd, der blev rekrutteret dels fra de gamle købmandsfamilier i Faaborg dels blandt kredsen af ridefogder og forpagtere på godserne omkring Faaborg, døde hurtigt eller foretrak livet på herregårdene for den skattetyngede købstad Faaborg, jfr. oversigten overfor.

Det var *Jacob Jørgensen* selv, der i 1677 indstillede til kongen at udnævne to nye rådmænd, idet han henviste til, at han

j disse beswerlige tider med reiser oc anden opwartning til woris (majestætens) tienistis fornødenhed ideligen er occupered oc de trende raadmænd sammestedz saa høyaldrende oc swage ere, at de deres bestillinger iche som fornøden gjøris kand afwarte.

Regeringen ville øjensynligt ikke udvide magistraten, og de to indstillede, der blev udnævnt samme dag, 15. maj 1677, blev derfor en slags suppleanter, idet de nok blev

"wirchelige raadmend", ... dog ingen løn oc rettighed prætendere førend den første (respektive den anden) af de nuwærende raadmænd wed døden afgangen er.¹⁶³

Jacob Jørgensen fik nu ikke megen bistand af de to, for førstesuppleanten *Jacob Antonisen*, der nok havde giftet sig til en stor gård i Faaborg ved at ægte dobbeltenken *Anne Jørgensdatter*, men var forpagter på Rødkilde,¹⁶⁴ må have betakket sig for at blive rådmand på disse vilkår,¹⁶⁵ og andensupple-

---

**Nye rådmænd i Faaborg i Jacob Jørgensens borgmestertid
(1675-1713)¹⁶⁶**

<u>Navn og stilling</u>	<u>Død</u>	<u>Rådmandsperiode</u>
<i>Otto Christensen</i> tolder i Faaborg	1687/88	1676-87
(<i>Jacob Antonisen</i>) forpagter på Rødkilde	1681/82 ¹⁶⁷	(udn. 15/5 1677)
<i>Peder Andersen Horne</i> købmand, kirkevæрге i Faaborg	1677	1677
<i>Christian Ibsen Mølmark</i> købmand i Faaborg	1690 ¹⁶⁸	1678-82
<i>Oluf Christensen</i> forpagter på Egeskov, fra omkring 1682 på Ørbæklunde		1678-82
<i>Zacharias Boesen</i> ridefoged på Sandholt	1685	1684-85
<i>Jørgen Bertelsen (Woller)</i> købmand i Faaborg	1727	1688-1727
<i>Christian Ottesen (Humble)</i> efter tilflytning til byen 1694 købmand i Faaborg	1722	1694-1713 (derefter borgm.)

---

anten *Peder Horne* døde få måneder efter udnævnelserne.¹⁶⁹ Han afløstes af Faaborgkøbmanden *Christian Ibsen Mølmark*, som blev indstillet i fællesskab af Jacob Jørgensen og *Otto Christensen* - den eneste rådmænd, der ikke var "høydrende".¹⁷⁰ Christian Mølmark udtrådte af magistraten i 1682 efter udstedelsen af den kongelige forordning af 28. januar 1682 om Reduction och forandring med øffrighedspersohnerne i kiøbstederne,¹⁷¹ jfr. omtalen af forordningen i afsnittet foran.

Der var færre familieforbindinger i magistraten under *Jacob Jørgensen* end i *Jørgen Pedersens* tid, men rådmændene *Otto Christensen* og *Christian Ibsen Mølmark* var dog gift med to søstre, døtre af en tidligere sognepræst i Faaborg,¹⁷² og *Christian Ottesen (Humble)*, der blev udnævnt til rådmænd i 1684,¹⁷³ var *Jacob Jørgensens* fætter, søn af hans morbroder *Otto Rasmussen Herrested* i Rønninge.¹⁷⁴

Oluf Christensen var derimod fmlt. en fremmed i Faaborg, uden familieforbindinger med byens rådsaristokrati. Han var forpagter på Egeskov, da han i 1671-72 opkøbte ejendomme i Faaborg,¹⁷⁵ og fik først borgerskab i byen 11. januar 1676.¹⁷⁶ Han blev udnævnt 12. oktober 1678 ved en bestallingskri-

velse fra Danske Kancelli, der betegnede ham som afløser for *Peder Horne*.¹⁷⁷ Det var øjensynlig gået i glemmebogen i kancelliet, at *Christian Ibsen* tidligere samme år var udnævnt som afløser. Oluf Christensen havde søgt om udnævnelsen på eget initiativ¹⁷⁸ og blev ikke indstillet af *Jacob Jørgensen*, således som det var tilfældet ved de tre tidligere rådmandsudnævnelser i 1676 og 1677, og det tyder ikke på, at han blev særlig hjerteligt modtaget af den øvrige magistrat, at han i 1679 førte sag mod sine kolleger om dækning af sine rejseomkostninger ved en rejse til København i sommeren 1678. Han henviste for bytinget til, at han var rejst til København efter den daværende magistrats anmodning for at varetage byens interesser, medens hans kolleger kun ville dække en del af hans udgifter,

saasom Olle Christen i Kiøbenhaffn forrettet hans egen afferis og bestalling paa raadmandsbestilling forhuerffuit.¹⁷⁹

Magistraten blev dømt til at betale, idet den vitterligt havde bedt Oluf Christensen om at rejse.¹⁸⁰

Mellem *Oluf Christensens* ejendomserhvervelser i Faaborg var også en brandtomt, hvor der tidligere havde ligget en adelig gård,¹⁸¹ og hermed var der skabt grundlag for en anden langvarig strid mellem ham og magistraten. De tidligere adelige ejere havde som de fornemste i byen haft stolestader allerforrest i kirken, foran rådmandsstolene,¹⁸² og selv om disse stader var fjernet, da den sidste adelige ejendomsbesidder var død, hævdede Oluf Christensen, at han med købet af brandtomten havde erhvervet ret til at have stolestader med samme fornemme placering, og lod et karlestolestade opføre lige foran rådmandsstolen og et kvindestolestade foran det forreste stade på kvindesiden. I 1676 anlagde kirkeværgen *Peder Andersen Horne* sag imod Oluf Christensen i denne anledning, idet han mente, at kirken burde have afgift af de to nye stolestader,¹⁸³ men nogle måneder senere trak han

indtil videre

sin stævning tilbage

effter øffrigheds shrifftlig befalling ... formedelst andre forhindringer paa hanss kongl: may wegne i disse bessuerlige tider.¹⁸⁴

Øvrigheden må være magistraten, der havde sognekirken "i forsvar". Det er uklart efter formuleringen, hvad årsagen til at sagen blev standset var; måske *Jacob Jørgensens* andre gange udtalte uvilje mod at bruge tid og penge på langvarige processer, når der var vigtigere ting at tage sig til? Fem år senere kom sagen imidlertid igen for bytinget, efter at *Oluf Christensen* havde haft håndværkere på sit stolestade, der nu befandt sig at være

forhøyet paa thræfæder og muret wnder med kalch og sten, flux høyere end tilforne, og war festet med søm igienem borgem: og raads stoell.¹⁸⁵

Da *Jacob Jørgensen* derefter på magistratens vegne beordrede stolestadet nedbrudt og anmodede *Oluf Christensen* om også at fjerne kvindestolestadet, anlagde *Oluf Christensen* igen sag mod magistraten.¹⁸⁶ Sagen løb for bytinget i to måneder, hvorefter den blev henvist til Fynbo landsting; dens endelige udfald kendes ikke.¹⁸⁷

Som omtalt i "Købmandsenken" og "Storkøbmanden" var placeringen i stolestaderne i kirken noget man tog alvorligt på den gang, og stridigheder forekom jævnligt, men at beordre nedbrydning af en rådmandskollegas stolestade virker alligevel temmelig drastisk. Stemningen i magistraten kan ikke have været alt for god. - *Oluf Christensen* forlod Faaborg i 1682 for at blive forvalter og ridefoged på Ørbæklunde.¹⁸⁸ I 1684 solgte han sine ejendomme i byen.¹⁸⁹

Jørgensen (Kistrup) dramatiserer kirkestolesagen og udnytter den i forbindelse med sin nedrakning af *Jacob Jørgensen*.¹⁹⁰

Efter ikrafttrædelsen af den nye forordning i januar 1683, hvor *Jacob Jørgensen* fik bekræftet sin borgmesterudnævnelse,¹⁹¹ ledede han byens administration sammen med kun to rådmænd i to år, og i en lang periode derefter kun med en enkelt.¹⁹² *Zacharias Boesen*, der blev udnævnt til rådmand i 1684 som afløser for *Jens Sørensen*,¹⁹³ ses aldrig at have været til stede i rådstuen og døde allerede 1685.¹⁹⁴ Med udnævnelsen i 1688¹⁹⁵ af Faaborgkøbmanden *Jørgen Bertelsen (Woller)*, som *Jacob Jørgensen* efter eget udsagn overtalte til at påtage sig en rådmandspost,¹⁹⁶ og især af borgmesterens fætter *Christian Ottesen (Humble)* i 1694 kom der stabilitet i bystyret: de sad begge to i magistraten i mange år og overlevede *Jacob Jørgensen*.

Konsumtionsforpagteren

Med overtagelsen af ansvaret for den store købmandsforretning i 1676 skulle man tro, at *Jacob Jørgensen* havde nok at lave, men ikke desto mindre lod han sin forpagtning af konsumtionen sammen med *Jørgen Bertelsen* forny for 1677,¹⁹⁷ og han var konsumtionsforpagter i flere perioder senere i 1600-tallet. Det ser ud til, at der ligesom i Assens var ringe lyst blandt byens købmænd til at overtage det utaknemmelige hverv, og at *Jacob Jørgensen* heller ikke har følt sig fristet af det, men har påtaget sig hvervet i borgerens interesse.

Efter udløbet af konsumtionsperioden i 1677 blev forpagtningen overtaget af en udenbys, *Laurids Jørgensen* fra Svendborg,¹⁹⁸ og for ham var forpagtningen naturligvis en ren forretning. Han lagde sig omgående ud med byens borgerskab, idet han indledte sin treårige forpagtningsperiode med at lade den ene af byens tre porte - Nørreport eller Klosterport - lukke for at spare udgifterne til den portvagt, der ellers skulle stå ved porten for at kontrollere

indførslen af konsumtionspligtige varer.¹⁹⁹ Rådstueretten pålagde ham allerede den 7. januar 1678 at holde porten åben,²⁰⁰ og Fynbo landsting stadfæstede dette,

effterdj borgemester og raads dom er funderit paa billighed.²⁰¹

I den næste treårige forpagtningsperiode, 1681-83, overtog *Jacob Jørgensen* da igen forpagtningen, denne gang sammen med Faaborgkøbmanden *Poul Nielsen (Harboe)*. Jacob Jørgensen fik straks lejlighed til at demonstrere forskellen mellem den udenbys forpagter og ham. Han holdt naturligvis - som det var hans pligt - øje med og greb ind overfor snyderier og omgåelser, men da der var misvækst i 1681, og Faaborgs købmænd bad om at få nedsat konsumtionsafgiften på slagtedyr for at få gang i omsætningen,²⁰² bevilgede han det. Da han selv havde forpligtet sig til at betale en fast forpagtningafgift, gik nedsættelsen alene ud over ham selv, men han anførte, at

det ey allene er hans allerunderd: pligt hans k:(ongelige) m:(ajestæts) thieneste nøtte at søege, men endog at tilssee, at byens indwonere med rett og billigh. kand worde erhholdet.²⁰³

Byens borgere forstod godt, hvad det var værd for dem at have ham til at administrere konsumtionsforvaltningen - og hvad det indebar for ham selv, for ved begyndelsen af hans tredje forpagtningsår bad de om, at han ville fortsætte sin hidtidige praksis,

og saafremt cons:forwalterne wed aarets wdgang noegen shade derofr kunde lide og saadant med deris boeger bleff beuist, erbøed samptlig borgeshabe dennom: at giffue till hielp halfftedssintztiuffue rxdr., som efter taxten aff borgeshabet shall bliffue betalt.²⁰⁴

I juli mødte 71 borgere op i rådstuen og bekræftede deres tilsagn overfor Jacob Jørgensen, der nu stod alene med tabsrisikoen.²⁰⁵ Han havde nemlig været uheldig med valget af kompagnon. *Poul Nielsen* havde for det første ikke borgmesterens altruistiske indstilling til forpagterbestillingen; han forsøgte efterfølgende at kræve de købmænd, som havde købt slagtedyr og betalt den nedsatte konsumtionsafgift i 1681, for det beløb som Jacob Jørgensen havde givet afkald på.²⁰⁶ Han var også bagefter med sine regnskaber og betalinger for 1682, og i 1683 gik han fallit og blev afsat som konsumtionsforpagter. Staten tabte ikke noget herved, idet Rentekammeret krævede den fulde forpagtningsafgift betalt af Jacob Jørgensen, som måtte lægge pengene ud.²⁰⁷ Rentekammeret henviste ham til at søge regres for den del af afgiftsbeløbet, som Poul Nielsen skulle have betalt, hos Poul Nielsen eller hans kautionister,²⁰⁸ hvilket han derefter forsøgte. Da Poul Nielsen viste sig yderst uvillig til at samarbejde, gik der imidlertid halvandet år, før Jacob Jørgensen kunne få sit tilgodehavende hos ham betalt ved udlæg i Poul Niensens svigerfader *Laurids Jensen Erreboes* gård på torvet i Faaborg.²⁰⁹ - Svi-

gerfaderen havde kautioneret for *Poul Nielsen*, der i mellemtiden havde forladt byen.²¹⁰

Til trods for disse besværligheder ansøgte *Jacob Jørgensen* om at måtte fortsætte konsumtionsforpagtningen for de næste tre år, hvilket også blev bevilget.²¹¹ Denne gang sikrede han sig en mere pålidelig kompagnon, hans stedsøn/svoger *Jørgen Thomsen Jørgensen*,²¹² og perioden må være forløbet problemfrit, idet han ved forpagtningsperiodens udløb overlod forpagtningen til den næste stedsøn *Henrich Jørgensen*, der blev konsumtionsforpagter for 1686 og 1687.²¹³ De to brødre havde begge fået borgerskab som købmænd i Faaborg i begyndelsen af 1683.²¹⁴ - Jacob Jørgensen holdt dog også øje med forløbet af forpagtningen i Henrich Jørgensens tid, og det rent bogstaveligt: Den 14. marts 1688 lod den unge forpagter således sin stedfader stævne for bytinget som vidne, og Jacob Jørgensen mødte da op og berettede,

at forleden søndag 8 dage som aftensang war wde indkom *Peiter Møllers* dreng aff Westerport med thou seche paa en woegen og bleff hollendes for *Peder Baggers* dør, og som borgm saa wd aff sit windue, da saae hand at drengen opreiste dend mindste sech og sloeg it reeb derom og wille bæere dend aff wogenen, og befantis i same sech at werre maalit malt.

Jacob Jørgensen må have skyndt sig ud af sin gård, for han nåede ifølge portbetjentens udsagn at spørge ham, hvad møllerdrengen havde angivet som indhold i sækken, inden drengen blev standset og sækken indhold kontrolleret.²¹⁵ Jacob Jørgensen boede i sin forgænger *Jørgen Pedersens* gård i Vestergade lige inden for Vesterport, hvor han som det fremgår kunne følge trafikken ind og ud ad porten på nærmeste hold.

Fra 1689 påtog *Jacob Jørgensen* sig igen personligt ansvaret for opkrævningen af konsumtionen, måske bistået af en yngre medhjælper. I 1692-94 nævnes således en *Jørgen Hansen Ørsted*, consumptionsforwalter, der døde kun 28 år gammel;²¹⁶ det er fml. Jacob Jørgensens brodersøn, en søn af præsten i Ørsted *Hans Jørgensen (Søllinge)*.²¹⁷ Det beløb forpagteren skulle betale til staten blev klækkeligt forhøjet fra 1689,²¹⁸ men man kan se af retssager, at Jacob Jørgensen alligevel stadig efterlevede sine principper om sin dobbelte pligt - over for hans kongelige majestæt og overfor borgerne i byen. Da *Rasmus Andersen Hattemager* i 1694 blev grebet i besiddelse af 12 skæpper malt, selv om han kun havde angivet at have indført 8 skæpper, foreholdt Jacob Jørgensen ham således bebrejdende i bytinget,

at hand ey wille formoede hannom med føye kand effterssiges, at hand handler w-billig med noegen af byens indwonnere med consumptionens oppebørssell, ihuorwell hand haffr rett til at anname det som hans k. m. allernaadj forordning befaller at shal giffuis wden noegen affslag. Hand wden ringeste forrewending maa betalle dend sum derfor er wdloffuit huert qvartal forwd, derimod w-gierne maa forneme adtshellige folchis w-billige medhandling imoed hannom til største shade og nachdeell.

Hattemageren blev dømt for sit snyderi,²¹⁹ medens *Anders Rasmussen Kandestøber* nogle måneder senere slap med skrækken, fordi han hævdede, at han ikke ville snyde men blot havde misforstået konsumtionsforordningens tekst, idet han troede, at det mel han havde indført af Østerport, skulle måles med toppet mål og ikke med strøget mål. Han indrømmede, at han selv med et korrekt mål var sluppet billigere end forordningen angav, idet

borgem: aff sin goedhed tillod, at hand for samme tønde meell maate haffue thloff shepper meel (fri).

Jacob Jørgensen

formedelst goetfolchis intersations shyld loed det dene gang saa forbliffue, naar der betallis for de shepper, som er offuer d 12 shepper.²²⁰

Jacob Jørgensen var derimod ikke mild overfor *Jørgen Jensen Shreder*, hvis dreng var blevet grebet på fersk gerning, da han ved nattetide ville smugle noget gryn igennem gærdet ved Klosterport:

Dend shade war ey saa stor, om hand skulle haffue mist cons: aff dend sheppe gryn, (det var derimod) dend shade, som gottfolch beklaget at werre tilføyet i deris hafr og deris gierder, som ofte ruineris og de mange gange om aaret igien maa lade fly (reparere) med stoer bekaastning.

Der måtte statueres et eksempel til skræk og advarsel, og den uheldige skrædder blev pålagt en bøde på ti rigsdaler, foruden at hans pose gryn blev konfiskeret.²²¹

Jacob Jørgensen trådte endnu til som konsumtionsforvalter, da forpagtningen af vin, brændevin, salt og tobak blev udbudt i januar 1699

effter offentlig paa auction wdraabt offte og mange gange og noegle timer paa raadstuen opholt,²²²

men siden overlod han dette hverv til andre.²²³ Efter få års forløb kom forpagtningen igen i hænderne på udenbys.²²⁴

Postmesteren

I 1694 fik *Jacob Jørgensen* endnu et offentligt hverv, idet han blev den første postmester i Faaborg. *Christian IV* havde i 1624 taget det første skridt til oprettelsen af en egentlig posttjeneste med statsligt monopol, opbygget omkring hovedruten København-Hamborg, med postkontorer i København og Kolding. Fra 1653 begyndte regeringen at udbygge tjenesten ved oprettelse af flere postkontorer, på Fyn først i Odense, derefter i Nyborg og i 1694 altså et i Faaborg.²²⁵ Postmesterbestillingen var som *Jacob Jørgensens* andre offentlige hverv ulønnet, men

postmesterne i kiøbstæderne ... skulde for indqvartering af de gaarde eller huuse, de boer udj, saawelsom og for ald borgerlig personal tyngte og beswæring were frj og forskaanede.²²⁶

Jacob Jørgensen beholdt dette hverv til sin død i 1713.

Formue, næring og brug

Jacob Jørgensens forskellige offentlige hverv var alle uden fast løn som dengang de var æreshverv for købstædernes store købmænd, selv om enevoldsregeringen havde strammet grebet om de offentlige bestillinger i lokaladministrationen og gjort magistratens medlemmer til statslige embedsmænd. Magistratsmedlemmerne havde ikke engang som i Assens mulighed for at forpagte byjorder, "rådmandsjord", for

hwad jord, som er her wed byen, gaar i arf og skifte ..., mens byen eller magistraten har aldeelis ingen jord eller tilleg til bestillingen.²²⁷

Han måtte leve af sin formue og private indtægter. Det kunne han også ifølge skatteligningens vurdering af Faaborg-borgernes formue, næring og brug, hvor han stedse lå i toppen.

- Grundejeren og landmanden

Den formue, *Jacob Jørgensen* havde giftet sig til ved ægteskabet med forængerens enke, må være blevet godt reduceret ved skiftet med stedsønnerne, hvor de fik udbetalt først deres fædre og snart efter deres mødre arv, men han beholdt dog købmandsgården i Vestergade og nogle jorder på Faaborg hee.²²⁸ Hans økonomi må også være blevet forbedret igen ved hans nye ægteskab med *Karen Achtonia*, der må formodes at have bragt en anelig fædre arv med sig i ægteskabet, bl.a. omfattende ejendomme i Vester Skerninge og Ollerup mellem Faabog og Svendborg.²²⁹ I årenes løb forøgede han sine ejendomme ved erhvervelse af købstadejendomme og haver og jorder omkring Faaborg.

I 1686 købte han fra byen nogle små jordstykker, som grænsede op til hans egen grund, og som han før havde lejet af byen.²³⁰ *Hans Klingebergs* gård, som han formentlig har erhvervet i 1690'erne,²³¹ lå lige over for hans egen gård, på sydsiden af Vestergade, hvorfra grunden strakte sig ned til stranden. Det kan have været i forbindelse med en ekspansion af købmandsvirksomheden, han købte den; efter erhvervelsen af jordstykkerne fra byen har der ikke været yderligere mulighed for udbygning af lagerplads m.m. ved udvidelse af grunden omkring hans gård, som var afgrænset af en ejendom mod øst²³² og af Vestergade og landevejen udenom byen mod syd og vest. Omkring 1705 lykkedes det ham dog at tilkøbe sig et ladehus fra nabogården, som på det tidspunkt var i fætterens *Christian Ottensens* besiddelse.²³³ Når han en overgang besad den afdøde købmand *Hans Kallekos* gård, der lå i Holchegade ved siden af *Rasmus Jørgensens/Jørgen Thomsens* gård, var det derimod nødtvungent, idet gården blev udlagt til ham ved skiftet efter Hans Kalleko i 1682 som delvis betaling for en stor gæld.²³⁴ Han solgte gården igen få år efter.²³⁵ Ved købet af ejendomme i Grønnegade²³⁶ må der have været tale om

en ren pengeanbringelse; ejendommene bestod af små våninger og boder, der blev lejet ud. Blandt hans senest erhvervede grundbesiddelser i byen var en fæstet "hospitalshafwe", dvs en grund ved Faaborg kirke, som ved nedlægelsen af klosteret i Faaborg efter reformationen var givet til Odense hospital, og en toft bag kirken. Begge grunde, der anføres som *Jacob Jørgensens* ved skattetakseringerne i hans sidste leveår,²³⁷ var ubebyggede.

Det første jordkøb uden for byen foretog *Jacob Jørgensen* allerede 16. august 1676, endnu inden han var blevet gift med *Jørgen Pedersens* enke; det vedrørte

en liden tofte, ... ligendiss wden Westerport,

altså lige ved *Jørgen Pedersens* gård, som han snart efter overtog sammen med enken.²³⁸ Det er måske den, der siden ved skatteligningerne omtales som en "liden kaalhauwe".²³⁹

Dette køb fulgtes op af tilkøb over årene af egentlige markjorder omkring Faaborg: I 1686 købte han fire stykker jord hos den da endnu levende *Hans Klingeberg*²⁴⁰ og to agre fra *Anders Pedersen Horne*,²⁴¹ i 1688 en ager fra *Hans Christensen*,²⁴² i 1689 en ager fra *Anders Pedersen Lyboe*²⁴³ og to agre og et par mindre jordstykker på dødsboauktionen efter rådmand *Otte Christensen*.²⁴⁴ Året efter fik han udlagt flere jorder ved skiftet efter *Anders Lyboes* fader *Peder Andersen Lyboe*.²⁴⁵ Ved dødsboauktionen efter *Christian Ibsen Mølmark* i 1693 købte han stort op: en hel gårds jord på Rugløkken og fire engstykker.²⁴⁶ Da hans myndling *Rasmus Jørgensens* datter *Karen Hammer* giftede sig og flyttede fra byen, købte han også de jorder, hun havde arvet fra faderen.²⁴⁷ - I Faaborg som i Assens var de store købmænd ikke bare handelsmænd, men også landmænd; i kop- og kvægskatteregnskabet 1682 noteredes *Jacob Jørgensen* for en besætning på 2 vogenheste, 3 andre bester, 2 stude, 2 kiør og 5 suin, og af de seks "tjenere" og drenge, han da havde i sin husholdning, må nogle have været avlskarle m.m., der tog sig af landbrugsbedriften.²⁴⁸

- Købmanden

Det var en traditionel alsidig købmandsforretning *Jacob Jørgensen* overtog fra borgmester *Jørgen Pedersen*, og således blev den også drevet videre. Af told- og acciseregnskaberne²⁴⁹ og af oplysninger om skibstransporter under Den store nordiske krig²⁵⁰ fremgår det, at han eksporterede landbrugsprodukter - korn, flæsk og smør, som han fik leveret fra herremænd og bønder,²⁵¹ og importerede jern og tjære, blår, hamp og hør, sukker, salt, tobak, vin og brændevin, manufakturvarer, krydderier, etc. I oktober 1706 indkom en skibsladning, der må være bestilt med henblik på den forestående jul:

210 pd. suidsker, 116 pd: rosiner, 50 pd. corender, 20 pd. risengryn, 12 pd. mandler, 1 pd. canel, 1 pd. cardemome, 1 pd. nelliker, 20 pd. capers, 1 td. hirtsegryn.²⁵²

Eksporten gik især til Østersøhavnene - Flensborg, Eckernförde, Lübeck og Rostock, hvorfra varerne også importeredes, men der blev også afskibet korn til Hamborg²⁵³ og Dünekierchen (Dunkerque)²⁵⁴, og skibe, der fragtede korn til Trondheim, blev dirigeret videre herfra til endnu fjernere destinationer, i 1704 og 1706 så langt som til Bordeaux, hvor skibene skulle hente fransk vin og "brændevin" - det har nok været fra Cognac-området - til kunderne i Danmark.²⁵⁵

Kunderne var faaborgensere, bønder og landhåndværkere, præster, herremænd, ridefogder og forpagtere på de sydfynske herregårde. Salling herreds tingprotokol melder på tilsvarende måde som for *Erich Jørgensen* i Odense om årlige stævninger af forsømmelige betalere; i 1707 ikke mindre end 94, spredt på 23 landsbyer i herredet.²⁵⁶ Kundekredsen strakte sig også ud over det nærmeste opland til Faaborg; tingprotokoller og skifteprotokoller registrerer krav fra *Jacob Jørgensen* mod præster, landhåndværkere og herremænd i Båg herred²⁵⁷ og en præst i Vinding herred helt ovre ved Nyborg,²⁵⁸ og han videresolgte importpartier af fisk, salt og brændevin til Odense, fmlt. til købmænd der.²⁵⁹

Jacob Jørgensen havde købmandstjenere, som rejste på udenlandsfarterne for ham, i hele hans tid i Faaborg. I en sag mod konsumtionsforpagteren *Laurids Jørgensen* i 1681 mødte *Knud Pedersen* således for rådstueretten og bevidnede dels,

at huiss goeds, som hans hoessbund borgem: J Jørgens haffuer igiennem porterne bekomet, som strax er bleffuen nedshibet, er wed indkiørsselene angiffuit,

dels

at en reisse, der hand skulle til shibss og kom til *Jørgen Vissiterer* at affordre sin tholdsedel,

havde han ikke kunnet få konsumtionsforpagterens fuldmægtig til at gå ned til skibet for at kontrollere lasten, så toldsedlen kunne udstedes. I samme sag aflagde *Peder Pedersen* vidnesbyrd om en tilsvarende ugidelighed hos fuldmægtigen i 1679, da

hand (war) for hanss hoessbunde borgm: J Jørgens en reisse tilshibss med *Laurids Hendrichs* dend gamble shude.²⁶⁰

I 1712 vidnede

Jacob Jørgenssen (*Ørsted*) thienende borgemester *Jacob Jørgensen*

i en sag om et slagsmål i havnen,

at mandagen den 3die october, da wi laa wed skifzbroen og ville losse skippr *Hans Kaads* jagt, som widnet war kommen fra Rostoch med, ...²⁶¹

Det er et spørgsmål, om *Jacob Jørgensens* pligter i hans offentlige hverv har gjort det muligt for ham selv at tage afsted på længere handelsrejser.

Den lokale handel er foregået fra en kræmmerbod i købmandsgården i Vestergade. En sådan bod omtales ikke direkte i *Jacob Jørgensens* tid, men eksistensen fremgår af en indførelse i Faaborg kirkebog i 1711, hvor en af fadderne ved en dåb nævnes som

*Rasmus N., som staaer i borgm boed.*²⁶²

Boden nævnes flere gange i årene efter, da købmandsforretningen blev drevet videre af Jacob Jørgensens enke *Karen Acthonia*.

- Skibsrederen

I en henseende adskilte de store købmænd i Faaborg sig fra deres kolleger i Assens og især i Odense; de var også skibsredere, og de lod endda selv bygge skibe. Både *Jacob Jørgensen*, de to rådmænd *Jørgen Bertelsen* og *Christian Ottesen* såvel som hans stedsøn og svoger *Jørgen Thomsen* havde deres egne skibe i søen i 1690'erne. Skibene blev bygget i Faaborg, men af indkaldte skibsbyggere fra Als, Thurø og Tåsinge;²⁶³ der må ikke have været lokale skibsbyggere, hvilket kunne være et tegn på, at skibsbyggeriet var en forholdsvis ny foreteelse i byen. *Jørgen Thomsen* lod bygge mindst fire skibe omkring år 1700, men han solgte dem videre eller beholdt kun en mindre andel i dem.²⁶⁴ *Jørgen Bertelsen* beholdt heller ikke sine skibe.²⁶⁵ Ved en opgørelse over skibe hjemmehørende i Faaborg i 1712 registreredes i alt 23 - hvoraf dog nogle var små åbne både, med et samlet lastemål på 170 læster. Hverken *Jørgen Thomsen* eller *Jørgen Bertelsen* nævnes her som skibsejere, hvorimod *Jacob Jørgensen* er anført som ejer af to mindre jagter og byens største skib, en galiot på 25 læster. Det var dog købmanden *Jens Laursen Erreboe*, der havde den største skibsflåde på dette tidspunkt, tre galioter og en skude, tilsammen 45 læster. *Christian Ottesen* stod som ejer af en mindre galiot på 14 læster.²⁶⁶ (En "læst" er et rummål, som blev defineret på en meget indviklet måde, men groft forenklet svarede til 24 tønder korn, hvor en dansk tønde indhold på den tid var knapt 140 liter²⁶⁷).

Jacob Jørgensen lod i 1688 bygge en galiot "Fortuna", som han var eneejer af endnu i 1697.²⁶⁸ I 1708 lod han bygge en ny galiot, som også blev døbt "Fortuna",²⁶⁹ så på det tidspunkt må den første "Fortuna" have udtjent. Den 5. maj 1693 afleverede den alsiske bygningsmester sit "bilbrev" på færdiggørelsen af et skib "Haabet" på 45 læster, som han havde bygget i Faaborg for *Jacob Jørgensen*. I dette skib fik *Christian Ottesen* en kvart andel, og *Jacob Jørgensen* gjorde også skipperen til medinteressent ved at overlade ham $\frac{1}{32}$ andel.²⁷⁰ To år senere afleverede den samme alsiske bygmester et fløjtskib

"Catharina" ... med thou heelle deck

til *Jacob Jørgensen*, som denne gang kun beholdt $\frac{1}{16}$ andel. *Christian Ottesen* fik en andel af samme størrelse.²⁷¹ Og igen to år senere, i 1697, løb det

næste skib af stablen i Faaborg, primasskibet "Patriarch Jacob" på 36 læster, som *Jacob Jørgensen* beholdt en halv anpart i. Her fik skipperen, der var fra Sønderborg, $\frac{1}{12}$ anpart.²⁷² Når skipperen var medinteressent, fungerede han ind imellem selv som købmand i de fremmede havne. "Patriarch Jacob" nævnes ofte de næste år. Indtil 1706 nævnes dets lasteevne 36 læster lejlighedsvis,²⁷³ men fra 1710 anføres den som 46 læster;²⁷⁴ det tyder på, at der også her er tale om et nyt skib, der har arvet det gamles navn. - *Jørgen Thomsen* kaldte et af sine skibe "Anna Dorothea" som sin hustru *Anna Dorothea Henningsdatter Achtonia*. Det er vel ikke noget tilfælde, at *Jacob Jørgensen* kaldte et af sine skibe "Catharina" (*Karen*) og et andet "Patriarch Jacob"!

At *Jacob Jørgensen* og de andre parthavere var skibsredere indebar, at hans købmandsvirksomhed ikke blot omfattede import til og eksport fra Faaborg og lokal handel, men også trekanthandel mellem hjemmehavnen og flere andre anløbspladser, f.eks. som den tidligere berørte fart i 1704, hvor "Patriarch Jacob"s skipper fik anvisning på at

gaa her fra Faaborg med kornwahre til Trundhiem og der indtage lading af deller, og gaae lige derfra og til Bordeaux i Franchrig, og der for sambtlig redernis regning indtage en lading af wiin, brendewin og salt, huormed de shal komme lige tilbage igjen til Sønderborg eller til en anden wnder hans kongel may. wores allernaadigste arfuekonges og herres gebet.²⁷⁵

Året efter blev "Patriarch Jacob" dirigeret til Rostock for at laste korn, som skulle fragtes til Trondheim, hvorfra *Jacob Jørgensen* og hans medredere besluttede

at lade skibet bortfrachte fra Trundheim til Engeland eller Holland med wahre, som wed Trundheim falder.²⁷⁶

Fra krig til krig

Kong *Christian V's* regeringsperiode efter afslutningen af Den skånske krig omtales i Danmarks historie som præget af langvarig stagnation og mange steder af direkte tilbagegang i købstæderne udenfor København, men "enkelte energiske købmænd udnyttede dog de gode muligheder, der bød sig i 1690'erne og i årene derefter".²⁷⁷ De gode muligheder hang sammen med den storkrig, der gik for sig ude i Europa fra 1688 til 1697, hvor *Louis XIV's* Frankrig stod overfor først den tyske kejser og tyske fyrster og snart efter også Holland-England. Da Danmark holdt sig neutralt, fik dansk handel og skibsfart en chance for at erobre markeder fra de ellers så dominerende hollændere, og den travle skibsbygningsaktivitet og skibstrafikken fra Faaborg i denne periode, som *Jacob Jørgensen* og andre større købmænd i Faaborg deltog i, tyder på, at de udnyttede chancen, selv om de måtte forpligte

sig til at respektere den danske neutralitet. I Politikens Danmarks Historie nævnes den livlige skibstrafik fra Faaborg da også som et eksempel.²⁷⁸

Krigsbaggrunden er tydelig, da *Jacob Jørgensen* i 1695 sammen med sin medreder *Christian Ottesen* og skipperen i rådstueretten aflægger ed på, at "Haabet" under sin fart

ey (shal) søege eller indløbe i nogen aff de imellem sig i kriig begrebne partiens haffner, med mindre det formedelst storm og w-weyer dertill bleff tuongen,

og at skibet ikke vil medføre nogen slags "contrabandewahre". De måtte ovenikøbet også sværge på,

att derwed ingen simoleret contract eller anden wnderfundighed i nogen optenkelig maader wnderløber.²⁷⁹

Opremsningen foran af *Jacob Jørgensens* grund- og jordkøb op gennem 1680'erne og 1690'erne og hans involvering i skibsbygningen og skibstrafikken langt ud i Europa må lede til den konklusion, at det er gået ham meget godt økonomisk i denne periode, selv om han havde sine problemer med konsumtionsforpagtningen. Det var i samme periode han havde overskud nok til at skænke Faaborg kirke den store malmlysekroner i midterskibet og en trædebefont med et blyfad, som er nævnt tidligere,²⁸⁰ og til at lade bygge et

"hospital" til ... 8 borger=enker eller andre fattige ... ved kirken.²⁸¹

Omtrent samtidig blev der opsat en fattigblok ved skibbroen med en indskrift af Fyns biskop *Thomas Kingo*.²⁸²

Det kan godt se underligt ud, at der netop fra denne periode, i 1680'erne og begyndelsen af 1690'erne, findes en længere brevveksling mellem *Jacob Jørgensen* og Rentekammeret om hans skattebetaling, idet han argumenterede for, at han burde svare sin kop- og kvægskat efter en lavere sats end forudset i skatteforordningen. Selv om en kopskat svaredes med et fast beløb pr. hoved eller høved i husstanden, var beløbet gradueret efter husfaderens formodede skatteevne; i 1682 var satsen f.eks. 4 rigsdaler for husfaderen og hans hustru, 2 rdr. pr. barn og 1 rdr. for hver af tjenestefolkene for de i forordningens artikel 2 anførte kategorier, som *Jacob Jørgensen* faldt ind under, men kun respektive 1, 1/2 og 1/3 rdr. pr. hoved for dem, der faldt under forordningens artikel 3. Han begrundede sin ansøgning om skattereduktion med

stoer besuering udj den mig allernaad: betroede bestilling, huorpaaj jeg ofte maae være og forsømme min ringe næring, og for min bestilling ej nydt nogen løn eller riighed,

og tilføjede, at

tilmed er mine midler ej saaledis, at jeg efter dend anden articul er goed for at suare, medmindre det til min ruin skulle geraade!²⁸³

Jacob Jørgensen var imidlertid ikke ene om at klage over skatterne; der var mange andre, der forsøgte sig. Ansøgninger til enevoldsregeringen fra borgerne blev i øvrigt også gerne holdt i en endnu mere klynkende tone.

Rentekammerkollegiet, som frygtede præcedensdannelse, afviste *Jacob Jørgensens* ansøgning med henvisning til, at

supplicanten er bekiendt af gode midler og wel kand formaae at betale eders kongl: mayts paabydende skatter.²⁸⁴

Jacob Jørgensen blev dog ufortrødent ved at klage, nu i et brev direkte til kongen, hvor han om Rentekammerets krav om efterbetaling af hans for lidt betalte skat for årene 1683-89 anførte, at det

wille falde mig, som hafuer mange smaae børn og derforuden i wtløfftigheed ald for besuerligt at udreede.

Samtidig meddelte han imidlertid Rentekammeret, at

jeg har forleden aar 1690 suarit efter dend anden articul,

ligesom han lovede at gøre dette i fremtiden, dvs at hans ansøgning nu alene gik på,

at der for dette gamle maatte were noegen lindring.

Derefter gav Rentekammeret efter - formelt

formedelst hans indberettede tab wed consumptionsforpagtningen.²⁸⁵

Hans argumentation om beregning af skatten efter den lavere sats blev accepteret for årene 1687-89,²⁸⁶ og det indstilledes nu til kongen at reducere efterbetalingskravet til 25 % af forskellen mellem de to skattesatser for årene 1683-86.²⁸⁷ Kong *Christian V* godkendte kollegiets indstilling herom den 26. september 1693.²⁸⁸ - Selv om der var indført absolut, uindskrænket enevælde i Danmark og etableret et centraliseret bureaukrati, kunne man godt forhandle sig tilrette med myndighederne, selv med skattevæsenet.

I 1697 overtog den 15-årige *Carl XII* den svenske trone. 1699 døde *Christian V* og fulgtes af *Frederich IV*. Året efter brød krigen mellem Danmark og Sverige ud igen, den der udviklede sig til "Den store nordiske krig", men krigshandlingerne sluttede i første omgang få måneder senere ved Traventalfreden, efter at Danmark havde opgivet kampen. Set fra Faaborg skete der derfor ikke de store forandringer i de første år af 1700-tallet; købmændene kunne indtil videre fortsætte med deres florissante handel. Der blev dog igen pålagt ekstraskatter, således en skat til mundering af den landmilits, der blev oprettet i 1701 efter freden i Travental;²⁸⁹ man forberedte sig på genoptagelse af krigen.

I 1708 angreb *Carl XII* Rusland og *Frederich IV* tog på turistrejse til Italien, i 1709 led den svenske konge nederlag ved Poltava og flygtede til Tyrkiet, hvorefter den hjemvendte *Frederich IV* sluttede en alliance med Rusland og erklærede Sverige krig. Nu blev der grund til at klynke.

I første omgang mærkede faaborgenserne krigen ved opkrævning af krigsstyr, baadsmændsskat og andre nye ekstraskatter til finansiering af krigen, indkvarteringer af tropper, rekvirering af skibe til troppetransporter, udskrivning af bådsmande (matroser) til flåden og genoplivelse af borgervæbningen ved en kongelig forordning om landeværn.

Året efter det nye krigsudbrud, i efteråret 1710, sendte *Jacob Jørgensen* sin nye galiot "Fortuna" afsted til Norge med en ladning af rug, byg, malt, havre, boghvedegryn og mjød. Skibet gik fra Faaborg den 20. september. Det lagde ind i Fladstrand (Frederikshavn) natten mellem den 30. september og 1. oktober og gik til sejls igen ved 10-tiden om aftenen den 2. oktober. Ved dag gry næste morgen, da skibet lå omtrent syv mil nord for Skagen, fik mandskabet øje på et svensk kaperskib, der senere blev identificeret som en brigantiner ved navn "Sophie", udstyret med ti kanoner. "Fortunas" skipper og Jacob Jørgensens købmandstjener, hans brodersøn *Jacob Jørgensen Ørsted*, berettede senere overfor rådstueretten:

at om morgenen dend 3die october, som de blef tagen, blef de forermelte svenske capper war i dagningen wngefær j miil til lowerdtz fra dem, da de blef war, at hand tog en galiioth fra Horsens. Imidlertiid gjorde de deris bedste og gick længre med alle deris fulde seyl for at wille wndgaa capperen, men saa snart hand wente fra det Horsenssskiberum søgte hand dem af fuld magt og seglet 4re glass inden hand kom til dem, og imidlertiid skød capperen 4re skud efter dem, førend hand kom dem saa nær, at de maatte nødes til at brasse op for hannem.

Kaperskibet førte "Fortuna" ind til Göteborg, hvor det blev aftaklet og losset. Det lykkedes senere både skipperen og *Jacob Ørsted* at slippe ud af det svenske fangenskab, hvad de priste dem lykkelige over

effter som mange fanger der war bortdød, som berettedis af de andre fanger, formelst ringe lefnetzmiddel og wnderholding at werre skeed.²⁹⁰

"Fortuna" var ikke forsikret, og det tab, *Jacob Jørgensen* led ved dets kaping, fulgtes af andre, idet han

og lidt stoer shade hos adshillige falliter saawel som hos eendeel udj Kiøbenhafn, som war ham shyldig og ere bortdøde, saa intet for hans gode ware, hand dennem hafde betroet, er at forwente.

Således skrev han selv ved opgørelsen af mandtallet til kop- og hesteskatten i december 1711, hvor han - forståeligt nok - fortsatte:

des aarsag formoder allerunderdanigst at nyde nogen moderation.²⁹¹

I krigsstyrmandtallet februar 1713 kunne han tilføje, at han

derforuden lidt skade til søes i denne sommer.²⁹²

Familiemennesket

Der er en facet af mennesket *Jacob Jørgensen*, der kun er belyst glimtvis foran under gennemgangen af hans liv i offentlige funktioner og hans erhvervsmæssige aktiviteter: den tidligt forældrelose, som familien har taget sig af, må have været et menneske med stor familiefølelse.

Jacob Jørgensen havde ingen familie i Faaborg, da han flyttede til byen som borgmester i 1675, men han fik snart følgeskab; først af sin anden hustru, hans kusine *Karen Achtonia*, med hvem han i årene 1680 til 1702 fik 13 børn. Hun kom som han fra en præsteslægt med familieforbindelser til mange fynske præstegårde. En anonym kilde fra 1700-tallet vil vide, at

ao 1672 skal her i Fyen ikke hawe været uden 2 præster, som jo ware enten be-
slegtede eller beswogrede med borgemester *Jacob Jørgens*: og hustrue *Karen Hen-
ningsdatter Achthonia* i Faaborg.²⁹³

Gennem hustruen fik *Jacob Jørgensen* familiær tilknytning til sognepræsten *Just Ludvigsen*, idet denne var gift med hendes niece *Maren Hansdatter Naur*. Præsten var i øvrigt også selv langt ude i familie med *Karen Achtonia*, idet han var søn af præsten ved Vor Frue kirke i Odense *Ludvig Michelsen (Tisdorph)* og *Maren Nielsdatter* og dermed dattersøn af "Købmandsenken" *Karen Letsdatter*, *Karen Achtonias* oldemoder. Efter præstens død²⁹⁴ blev enken gift igen, først med *Christian Poulsen*²⁹⁵ og derefter med *Børge Mølmark*,²⁹⁶ begge to unge Faaborgkøbmænd. Efter hendes faders død flyttede hendes moder *Barbara Henningsdatter Achtonia*, *Karen Achtonias* halvsøster, som omtalt i "Rektoren" til Faaborg, idet hun i 1703 købte et hus ved siden af *Børge Mølmarks* gård ved torvet.

I 1682 blev *Jacob Lauritsen Kullerup* residerende kapellan i Faaborg, og i 1696 avancerede han til sognepræst. Han var både *Jacob Jørgensens* og *Karen Achtonias* fætter, idet han var søn af præsten *Laurits Rasmussen Herrested*, som var *Jacob Jørgensens* morbroder, og *Sara Christensdatter Achtonia*, som var *Karen Achtonias* faster! Han blev gift med et andet medlem af *Mølmarkslægten* i Faaborg, *Børge Mølmarks* søster *Mette Christiansdatter Mølmark*.²⁹⁷

Karen Achtonias søster *Anna Dorothea Henningsdatter Achtonia* blev som tidligere nævnt gift med *Jacob Jørgensens* stedsøn *Jørgen Thomsen Jørgensen*, således at "Rektoren" *Henning Achtons* tre døtre en tid alle boede i Faaborg. *Anna Dorothea* døde dog allerede i 1709.²⁹⁸

Etableret som købmand hentede *Jacob Jørgensen* sin halvbroder *Knud Pedersen* til byen og ansatte ham som sin købmandstjener, der mødte i retten i gældssager og rejste på handelsrejser for ham. *Knud Pedersen*, der nævnes i sin broders tjeneste i Faaborg fra 1678,²⁹⁹ er måske identisk med den *Knud Pedersen*, der var på *Søbysøgård* 1673-76,³⁰⁰ dvs i *Jacob Jørgensens* sidste og hans broder *Christen Jørgensens* første år der. Ved dåben af hans første søn i 1685, efter at han havde giftet sig og taget borgerskab som købmand i Faaborg, var der stor familiesammenkomst som ofte før og siden ved familiebegivenhederne. *Karen Borgemesters*, som *Karen Achtonia* i reglen blev kaldt, var der, faderen *Peder Knudsen (Skydeberg)* var kommet fra Søllinge,

halvbroderen *Christen Jørgensen* fra Søbysøgård og søsteren *Christina Pedersdatter* fra Stenløse præstegård, alle som faddere for sønnen, der fik navnet *Bo Knudsen*.³⁰¹ Da både *Knud Pedersen* og hans hustru døde nogle år efter, blev *Jacob Jørgensen* værge for Bo Knudsen og hans yngre søster *Maren Knudsdatter*.³⁰² Jacob Jørgensen holdt brylluppet for datteren i sin gård, da hun i 1709 giftede sig med en ung Faaborgkøbmand og -skipper.³⁰³

I 1680'erne tog *Jacob Jørgensen* som omtalt sine stedsønner *Jørgen Thomsen Jørgensen* og *Henrich Jørgensen* til hjælp ved konsumtionsforpagtningen og i 1692 til hans død i 1694 *Jørgen Hansen Ørsted*, der fmtl. var hans nevø, søn af *Hans Jørgensen (Søllinge)* i Ørsted. Henrich Jørgensen blev i 1695 ansat som kongelig vejer og måler i Faaborg.³⁰⁴

En anden af Hans Jørgensens sønner, *Otte Hansen*, kom også til Faaborg, hvor han nævnes fra 1703 og giftede sig³⁰⁵ og fik borgerskab i 1705.³⁰⁶ Han angav ved antagelsen som borger, at han agtede at ernære sig af købmandskab, men sejlede senere som skipper med Jacob Jørgensens - og sidenhen *Karen Achtonias* - lille jagt "Pilicanen".³⁰⁷ En Otte Hansen døde i yderste armod i 1738, hvor byfogden måtte lade hans "ringe efterladenskab" sælge ved offentlig auktion for at skaffe penge til betaling af en simpel begravelse på kirkegården.³⁰⁸

Fra 1706 nævnes den næste nevø fra Ørsted i Faaborg, *Jacob Jørgensen Ørsted*,³⁰⁹ der er omtalt flere gange foran som *Jacob Jørgensens* købmandstjenner. Han var søn af Jacob Jørgensens yngste broder, skrædderen i Ørsted. Han var i Jacob Jørgensens og senere *Karen Achtonias* tjeneste i lang tid, indtil 1718, hvor han købte en gård i Grønnegade,³¹⁰ giftede sig³¹¹ og tog borgerskab som købmand i Faaborg.³¹² Hustruen drev bageri i en bagergård i Østergade sammen med sin moder, der var enke efter bageren *Christian Schrøder*,³¹³ og Jacob Ørsted fik senere også kongelig tilladelse til at drive bageri sammen med hustruen, selv om han ikke havde lært bagerhåndværket, dog først efter svigermoderens død.³¹⁴ Han overlod derfor bagervirksomheden til svigermoderen og hustruen og drog på handelsrejser, senere med sit eget skib. Korrespondancen om denne sag i Odense amts arkiv viser, at der på dette tidspunkt var opbygget et komplet og ganske effektivt fungerende statsligt bureaukrati.³¹⁵ Jacob Ørsteds købmandsvirksomhed voksede støt år for år indtil 1728,³¹⁶ hvor "Katastrofen" ramte ham såvel som Karen Achtonia og hendes familie i byen.

Endelig må i listen over tilflyttede familiemedlemmer nævnes *Jacob Jørgensens* fætter *Christian Ottesen (Humble)*, der blev rådmand i Faaborg 1694 og siden efterfulgte Jacob Jørgensen som borgmester. Christian Ottesen

Familieforbindelser i Faaborg i begyndelsen af 1700-tallet³¹⁷

<u>Forældre</u> (alle døde før 1700)	<u>Børn</u>
<i>Christian Ibsen Mølmark</i> rådmænd i Faaborg	<i>Børge Christiansen Mølmark</i> købmand i Faaborg 1677 - 1713 gift 1701 med <i>Maren Hansdatter Naur</i> 1665 - 1712
	<i>Mette Christiansd. Mølmark</i> 1668 - 1710 gift 1685 med
	<i>Jacob Lauritsen Kullerup</i> præst i Faaborg 16? - 1717
<i>Laurits Rasm. Herrested</i> præst i Kullerup gift med <i>Sara Achtonia</i>	<i>Christian Ottesen (Humble)</i> rådmænd, borgm. 1713-22 - 1722
<i>Otto Rasm. Herrested</i> præst i Rønninge gift med <i>Maren Humble</i>	<i>Hans Jørgensen Søllinge</i> præst i Ørsted
<i>Maren Rasmusd. Herrested</i> gift med <i>Jørgen Lauritsen</i> (ane nr.408) præst i Søllinge	<i>Otte Hansen</i> købmd. i Faaborg - 1738
	<i>Jacob Jørgensen</i> borgm. 1675-1713 1646 - 1713 gift 1679 med
	<i>Jørgen Jacobsen</i> borgm. 1722-58 1685 - 1758
<i>Henning Christensen</i> <i>Achton</i> (ane nr.410) præst i Nørre Broby	<i>Karen Henningsd. Achtonia</i> 1660 - 1746
	<i>Jørgen Jørgensen</i> skrædder i Ørsted
	<i>Jacob Jørgensen Ørsted</i> , købmd. i Faab. - 1737
<i>Jørgen Pedersen</i> borgmester 1666-75	<i>Barbara Henningsd. Achtonia</i> 1646 - 1728 enke efter <i>Hans Naur</i> præst i Vissenbjerg
	<i>Anna Dorothea Henningsd. Achtonia</i> 1663 - 1709 gift 1681/82 med <i>Jørgen Thomsen Jørgensen</i> købmand i Faaborg 1655/56 - 1715

havde bosat sig i Faaborg kun omkring et halvt år før han ansøgte om rådmandsposten, efter at han, som han selv oplyste i sin ansøgning,

tillforn hafuer tiendt paa een Eders kongl: may:^{tes} ambtstuer och andre steder.³¹⁸

I et enkelt tilfælde har man en beretning om, hvorledes *Jacob Jørgensen* arbejdede aktivt for medlemmerne af den store familie- og vennekreds: *Jørgen Thomsen Jørgensens* og *Anna Dorothea Achtonias* datter *Anna Maria Jørgensdatter* var i 1709, lige inden hendes moders død, blevet gift med præsten i Ørbæk.³¹⁹ Da denne døde allerede året efter, har familien øjensynligt været interesseret i, at rektoren i Faaborg *Rasmus Winther*, som var den døde præsts søstersøn og en god ven af familien, overtog embedet og den unge præsteenke, og har bedt *Jacob Jørgensen* om at gøre sin indflydelse gældende. *Rasmus Winther* skrev i sin alderdom en levnedsskildring, hvori han beretter, at

der nu dend grundfromme mand borgemester *Jacob Jørgensen* hafde været i Ørbeck at følge sl: hr. *Christian Michels* liig og hjemkom d. 4de octobris, siger hand til sin hustru: ... I Ørbeck fandt ieg *Winthers* moder, og med en venlig miine sagde ieg til hende: Søster, nu følger hun en broder ud fra Ørbeck præstegaard, men ieg haaber, at hun snart skal see her en søn igien: Jeg har talet med patronen landsdommer *Rosenvinge*, som alt kiender hendis søn *Rasmus Winther*, og patronen har givet mig et got løfte ....

Rasmus Winther fik samtalen refereret af *Jacob Jørgensens* søn *Jørgen Jacobsen*.³²⁰

Da *Karen Achtonias* broder *Christen Achton* i Ørsted præstegård og hans hustru døde, blev *Jacob Jørgensen* værge for de forældreløse børn *Henning* og *Christiana*, der må være blevet optaget i hjemmet i Vestergade sammen med borgmesterparrets egne børn.³²¹

Som børnene voksede op tog *Jacob Jørgensen* sig naturligvis også af deres velfærd og opdragelse. To af de 13 døde kort efter fødslen, og en tredje var svagelig, som det fremgår af hans undskyldende kommentar i mandtalslisten til en luksusskat i 1710, hvorefter der bl.a skulle betales skat af

"lugte vogne": ... Thil høyformødenhed formedelst een lang gang til kiercken, thilltrædende alder og et suagt barn, som ey kand gaae til kiercken, har hand enn chaise af ringe verdj, derfor (ansat i skat til) 20 rdr.

Luksusskatten omfattede også skat på tjenestefolk, og i samme mandtalsliste anføres, at *Jacob Jørgensen* mellem sine tjenere talte en ung student, som han lønnede

for 2 smaa børn hand informerer.³²²

Det blev ikke ved huslærerundervisningen for sønnerne; sønnen *Jørgen* blev købmandsuddannet hos fremmede og indtrådte derefter i faderens købmandsforretning,³²³ de andre sønner fik en videregående uddannelse, idet de blev sendt til latinskoler i andre byer og derfra til universitetet i København. Det

kunne se ud, som om nogle af dem blev sendt endda meget tidligt hjemmefra: Om den ældste, *Henning*, angiver en kilde, at han

1683 in mart: (knap tre år gammel) kom til Brobye,

dvs til mormoderen *Mette Erichsdatter* i Nørre Broby præstegård, og om sønnen *Hans* (ane nr.102) i samme kilde, at han

kom til Steenløse (dvs til *Jacob Jørgensens* halvsøster *Christina Pedersdatter* i Steenløse præstegård) 1694 d: 21 octobr,

dvs da sønnen var fem år gammel.³²⁴ De blev studenter fra henholdsvis Odense og Nyborg latinskoler. *Jacob Jørgensen* nåede at se sin ældste søn *Henning* i præsteembede, men måtte også opleve, at han døde 1710, kun 30 år gammel. En sønnesøn døde samme år i Faaborg, hvor *Jacob Jørgensen* og *Karen Achtonia* må have taget ham til sig.³²⁵

Det må vel også have været *Jacob Jørgensen*, der fandt ægtemænd til de tre ældste døtre; man har svært ved at forestille sig, at det var efter deres eget valg, at de alle tre blev gift med solide ældre mænd. *Anne Catharina (Karen) Jacobsdatter* ægtede i 1699 som 18-årig enkemanden *Ulrich Mogenssen*,³²⁶ der var forpagter på Brændegård, *Anne Sophia* blev samme år, 16 år gammel, gift med en anden enkemand, den 45-årige præst i Gislev *Jens Faaber*,³²⁷ som var hendes halvfætter, og *Mette Maria* giftede sig 20 år gammel med *Hans Henrich Wulf*,³²⁸ der var ridefoged på Finstrupgård, men efter brylluppet flyttede ind til Faaborg, hvor han tog ansættelse som toldkontrollør. - Alle bryllupperne blev med kongelig bevilling holdt hjemme i borgmestergården i Vestergade.

Det er i forbindelse med den sidste svigersøn, det mere end antydes, at *Jacob Jørgensens* familiefølelse i et tilfælde har forledt ham til nepotisme. Beskyldningen herom findes i et klagebrev, som den 74-årige rådmand *Jørgen Bertelsen* den 13. maj 1712 sendte til stiftamtmanden. *Jørgen Bertelsen* oplyser i brevet, at han i 44 år havde fæstet nogle jordarealer af Odense hospital, men at *Jacob Jørgensen*, som havde opkrævet fæsteafgiften på hospitalets vegne, nu ikke havde villet forlænge hans fæstemål, og fortsætter:

thj det fortryder mig, ieg nu paa min alderdom shal tagis brødet af munden, og ieg hafr intet andet at lefue af eller næere mig med ind nogen liden aufling, og nu hafr borgemesters suigersøn *Hans Wulf* viseterer i Faaborg bemegtiget sig min part i Shrifrtofften, som ieg saa lenge hafr hafft i brug, og agter dend nu at pløye i dette foraar.

Jørgen Bertelsen beder om, at han må få lov til at fæste jorderne sin livstid ud, og

som det er w=mugeligt en gamel kand lunge lefue, saa kunde hospitalet igien komme til ny feste, nahr ieg wed døden afgich.

(Jørgen Bertelsen levede faktisk 15 år til). Subsidiært foreslår *Jørgen Bertelsen* i sit brev, at jorderne bortfæstes til den højstbydende ved en offentlig auktion, hvor han selv får mulighed for at byde på dem.³²⁹ Der er desværre ikke fundet noget indlæg fra *Jacob Jørgensen* om hans opfattelse af sagen eller oplysninger om det videre sagsforløb.

Børnenes skæbne følges videre sidst i dette afsnit, men dette underafsnit sluttet med uddrag af en øjenvideberetning om en rejse *Henning Jacobsen* foretog i 1706 fra sit præstekald i Hyllested ved Skelskør til hjemmet i Faaborg. Forfatteren til den versificerede rejsebeskrivelse er *Michel Hansen Jernskæg*, der var huslærer på herregården Trolholm (Holsteinborg) og præstens rejseledsager. Rejsen foregik mageligt i korte etaper, og da forfatteren var meget optaget af dens kulinariske oplevelser giver den et indtryk af den gastronomiske side af dagliglivet i den højere middelstand i begyndelsen af 1700-tallet.

Rejsen begyndte den 24. juli og bragte efter en første overnatning i Korsør de to rejsende til *Henning Jacobsens* svoger *Jens Faber* i Gislev,

Dend mand beegned os med haand og venlig ord
og sette for os frem mad, øll og vin paa bord,

Næste morgen fortsatte rejsen til den næste svoger, *Ulrich Mogensen* på Brahetrolleborg, og her gik det rigtigt løs:

Jo hand den ærlig mand bør roses tusend gange,
som veed saa meget vel de fremmed at undfange,
med landets kornesaft og franske riges most,
som eyes inden dør, med smør, med flesk og ost,
med kylling, stegte fugl, med vaffel og smaa kager,
som hustruen saa vel besuckret ledker bager,
dend makrehl, sockerfisk, med sockerretter sød,
med meget mere got, som vi hos manden nød.

Og så nåede de endelig den næste dag frem til Faaborg, hvor

Dend hustrue i det huus, dend alle dyders krone,
hun tog saa vel mod mig, den frommeste matrone,
hun qvegede os vel som var af reisen mat,
lod reede for os seng, og der laa vi dend nat.

De to rejsende blev nogle dage i Faaborg. De var selvfølgelig i kirken flere gange, hvor *Michel Jernskæg* beundrede den af *Jacob Jørgensen* og *Karen Achtonia* skænkede forgyldte døbefont og epitafiet over borgmester *Jørgen Pedersen* og hans familie. Han fik også forevist hospitalet uden for kirken, som borgmesterparret havde ladet opføre, og *Jacob Jørgensen* fandt tid til at vise den fremmede gæst rundt i byens smukke omegn:

Imidlertid da lod den gode borgemester
sin cariol her frem, med een af sine hester,
forspende, fulte self med mig der rund omkring.

Den ene dag kom der endnu en gæst til middag i borgmestergården:

Men som den middagstund gaf mad paa bord at æde,
 hr. *Jørgen Brahe* kom dend samme stund tilstæde,
 med gunstig haand og mund, med naade prydet ord,
 begierede vor lov, og sette sig ved bord.

Den 31. juli, hvor de to rejsende skulle af sted igen, flyder *Michel Jernskæg* over med lovord om sin vært og henvender sig også til værtinden:

Haf tack madame tack for vin, for øll og mad
 og for hvert øieblik, I hafver gjort mig glad

Poeten springer derefter ud i en lang og begejstret skildring af alle de lækkerier, der vil blive disket op med for værtsparret, når de måtte komme på besøg hos hans husbond *Anders Trolle* til Trolholm.

Paa dette praleri hr: borgemester lyde,
 omsider svared hand det skulde mig fortryde,
 at I saa fastendis skal age af vor bye,
 Dermed begyndte hand een skole igien paanye,
 hr. Anders Trolles skaal for Guds skyld glem dend icke,
 (derefter fulgte skåler for hele Trolle-familien)
 Dermed saa drack vi om, dend vin var af dend røde,
 og socker klompevis mand i pocalen strøde.
 Ni fick ieg paa min part og presten ligesaa.

Og så, efter endnu en skål

zu guter letzt, dend drack vi for dem alle,

begav *Henning Jacobsen* og poeten sig på hjemvejen, den første dag til Gislev, men med stop på Brahetrollebog,

Og fick endnu en kluck paa Trolleborg igien.
 Der blef vor pracht formered, vi finge heste fire
 vi foer som herremænd, der eyer gaard med spire,
 men før vi tog farvel fra denne skønne gaard,
 fick vi mad, øll og vin, som manden vel formaar.

Med al den gæstfrihed blev parret forsinket, hvorfor de først nåede frem til Gislev så sent på aftenen, at de ikke fik aftensmad,

thi prousten var i seng, i seng var karl og dreng,
 derfor gick vi og i stilhed til vor seng.

Den 6. september afsluttede poeten sit digt, som han

efter løfte tjenstlig offererit dend ædle velvise og høragtbare mand *Jacob Jørgensen* borgemester i Faaborg.³³⁰

Jacob Jørgensens eftermæle

Da krigsstyrmandtallet med oplysningen om de nye krigstab blev afsluttet i februar 1713, må *Jacob Jørgensen* have ligget syg; han deltog ikke i rådstuerettens møder fra september 1712,³³¹ og rådmand *Christian Ottesen* havde overtaget hans embedspligter.³³² Han døde få uger efter, den 9. marts 1713; biskop *Muus* kom fra Odense for at prædike over ham ved begravelsen den 17. marts.³³³

Biskop *Muus'* begravelsestale er ikke bevaret, men der er andre samtidige vurderinger af *Jacob Jørgensen* og hans livsgerning:

I *Michel Jernskægs* rejseberetning fra 1706 skriver poeten bl.a. i sin hyldest til sin vært *Jacob Jørgensen*:

Men Jacob Jørgensen, dend Faaborgs borgemester,
hand ved at lefve ret med borger og med prester,
hand ved at pyntte op dend lille Faaborg bye,
at huer et huus det staar som byget op af nye.

og Nei hvert et huus er smocht anstrøy zirlig stedser,
og hver en gaard heer ud som herremænds palladser,
dog ikke 3 loft højt, men to loft det er nock,
og ei grundmuuret op, men kun af steen og stock.

Man kan selvfølgelig ikke tage den noget lobhudlende tekst som bevis for noget, men interessant nok svarer indholdet meget præcist til den vurdering, der anlægges af statens nærmeste tilsynsførende med Faaborgs magistrat, stiftamtmanden i Odense.

I 1710 skrev amtmanden således i en almindelig indberetning til den stormægtigste arvekonge og herre om de fynske købstæders tilstand om Faaborg, at

der lefr samtlige inbyggerne eenige og fredelige med hinanden, hworfore handelen ike desbedre florerer, retten og politien administreris der wel, saa er og borgerskabet stedsse willige fremfor en del andre stæder med deris fahrkoster til e k: m: tieniste, hwilcket ieg meest borgemesterens gode forhold hafr at tilskriwe og des aarsage fremfor en deel andre hafr at berømme.³³⁴

Da *Jacob Jørgensens* søn efter hans død ansøgte om et rådmansembede, anbefalede amtmanden ansøgningen med henvisning til, at

hans fader war nu afgangne *Jacob Jørgensøn*, der borgemesters embede udj den omrørte tid berømmelig forrestaaed hawer, saa at den wed hans ankomst u=lyckelig af ildebrand forødte bye war nu kommen udj en temmelig god tilstand igen, hvis icke søeskade wed fiendehaand byens indwaanere paa nogle aars tid stor skade wed skibefolck og godsses borttagelse hafde tilføyed, og som faderen hawer wæret af det slags magistraters folck, der icke hawer søgt egen nøtte, mens byens opkomst sampt endog estableret eenighed iblandt indbyggerne.³³⁵

Endnu otte år efter *Jacob Jørgensens* død anførte en anden amtmand, *Chr. Sehestedt*, i en erklæring til kongen om en mand i Faaborg, hvis stridbare opførsel magistraten beklagede sig over,

at Faaborg er et nærsom sted, og at byen og borgerskabet i sal: borgemester Jacob Jørgensens tiid, da mand hwerken leed eller herberget ufarlige ligheder, merkelig tiltog.³³⁶

Som nævnt foran in fine underafsnittet "Skatteprotester" konkluderede en kongelig kommission i 1682,

at dend itzige borge^m: *Jacob Jørgensen* byen mange gange af sit eged hafue assistierit, ... og helles vdj adskillige maade ladet see sin nidkerhed til borgerskabets og byens tienniste.

Denne konstatering, at Jacob Jørgensen lagde ud af sine egne midler for byen, fandt sin bekræftelse efter hans død, hvor *Karen Achtonia* i en henvendelse til stiftamtmanden anmodede ham om at give rådmændene besked på snarest at afregne med hende vedrørende

min sl. mands gjorde forstrekninger til byens nødte og tarf.³³⁷

Afregningen viste, at *Jacob Jørgensen* havde udlagt over 200 rigsdaler for byen, som amtmanden gav magistraten ordre om at opkræve hos borgerne og refundere boet. Det varede mange år, før gælden var betalt.³³⁸ I 1722 bad magistraten således amtmanden om tilladelse til,

som endeell ere modtwillige til betalingen ... at samme maa wed byefogden hos de nachlessige udpandtis.³³⁹

Mange år senere refererede biskop *Bloch* et andet udsagn om *Jacob Jørgensen*, som falder fint i tråd med, hvad der ellers er sagt om ham. Lad det blive det sidste ord:

Han var en meget brav mand, der tiente sin næste med raad og daad og især iblant stridende parter arbejdede paa forlig, hvilket, naar det lykkedes, bevægede ham til at sige: I dag har jeg faaet en dievel dræbt.³⁴⁰

Karen Achtonia tager styret

Ved *Jacob Jørgensens* død boede hans søn *Jørgen Jacobsen*, som var født i 1685 og købmandsuddannet, hjemme i gården i Vestergade, hvor han angives at have forestået faderens forretninger. Man skulle tro, at der dermed var lagt op til, at han skulle videreføre faderens købmandsvirksomhed, men i stedet for blev det den 53-årige enke *Karen Achtonia*, der tog styret og drev købmandsvirksomheden og alle *Jacob Jørgensens* andre erhvervsaktiviteter videre, medens sønnen overtog faderens offentlige hverv som rådmand og postmester.³⁴¹

I *Jacob Jørgensens* levetid var det ham, der trådte frem som byens borgmester m.v. og storkøbmand, medens *Karen Achtonia* nævnes som moderen og husfruen, der også påtog sig sociale forpligtelser. Hun var en meget populær deltager i dåbsfestligheder; i årene fra hendes ankomst til byen i 1679 til *Jacob Jørgensens* død bar hun ifølge Faaborgs kirkebog 89 børn i byen til dåben eller deltog som fadder! Hun stillede sig fra begyndelsen til rådighed uden persons anseelse ved dåben af *Christen Hansøn Schomagars* datter, *Jørgen Hansen Mallers* søn, rådmand *Christian Ibsen Mølmars* datter, *Knud Snichers* og *Willum Badshers* sønner³⁴² og mødte lige så villig ved dåben af bøndernes børn i sognene omkring Faaborg. Hun har vel også givet gode dåbsgaver. Fra 1704 møder man hende også som "borgemesters kieriste" ved de offentlige auktioner, hvor hun i 1704 køber en guldkæde på tre lod til en pris af ikke mindre end 29 rigsdaler, men siden gør fornuftige køb til husholdningen.³⁴³

Når man lægger forskellige andre oplysninger sammen, ledes man til den konklusion, at *Karen Achtonia* på dette tidspunkt, i begyndelsen af 1700-tallet, hvor barnefødslerne var overstået, ikke blot beskæftigede sig med børn og husholdning, men også med købmandsforretningerne.

En bekendtgørelse i 1703 for Baag-Vends herreders ting viser således, at *Karen Achtonia* da i hvert fald har haft indsigt i købmandsregnskaberne. Det var *Anna Charisius*, enke efter *Morten Skinkel* til Søholm, Brahesholm og Krengerup, der bekendtgjorde,

at ieg i dag hafuer holdet afreigning med *Jacob Jørgensen* borgemester i Føeborg hans kierre hustrue *Karen Henningsdatter Achtonia* i hans fraverelse og forfald om alt huis mig og bemelte *Jacob Jørgensen* til dato imellem veret hafuer ...

Det var et større mellemværende på 449 rigsdaler, der blev gjort op.³⁴⁴

I sommeren 1709 opsøgte *Karen Achtonias* halvbroder *Michaël Clausen (Mulle)*, der var kommet på besøg fra Nørre Broby, sin ven *Rasmus Winther*, som da endnu var rektor der, og fik ham til at tage med på en udflugt til Als.

Men (som Winther senere berettede), efter at vi hafde besøgt mine bekiendte paa Alsøe siger hand mig, at hans moder (*Mette Erichsdatter*) hemmelig hafde tilladt ham endog at reyse til Flensborg: vi kommer til Flensborg, hvor hand blotter for mig sit eget forborgne dessein, at see staden Hamborg; Jeg maatte da spørge, om hand og hafde de penge, som var fornøden til dend reyse? Hand svarede: Penge har ieg icke, men breve fra min søster *Karen Borgemesters* og fra min svoger *Jørgen Thomsen* til kiøbmænd her i Flensborg, efter hvilcke breve ieg kand faa penge.³⁴⁵

Karen Achtonia må have været godt bekendt i købmandskredse; det kan ikke have været enhver købmandskone, hvis breve kunne rejse penge hos købmænd i en anden by.

I 1720 aflagde *Karen Achtonia* vidneudsagn i en sag mod konsumtionsforpagteren *Peder Lindegaard*, der beskyldtes for at have opkrævet for høje beløb:

Jeg kand icke andet end med sandferdighed herpaa erklære, end at ieg io saawel udj min sl: mands tid udj de 3 første aar neml: 1707, 1708 og 1709 hafuer gifuet *Peder Lindegaard* af huer tde smør en march, af huer side flesk j sk: og af huer tde hafre j sk: saawel og af det, som i partier fra herregaarde ankom saa og af alle slags ware, som til mig blef fremshiched. De andre 3de aaringer i7i0, i7ii og i7i2 har ieg gifuet bem^{te} *Lindegaard* ... etc.³⁴⁶

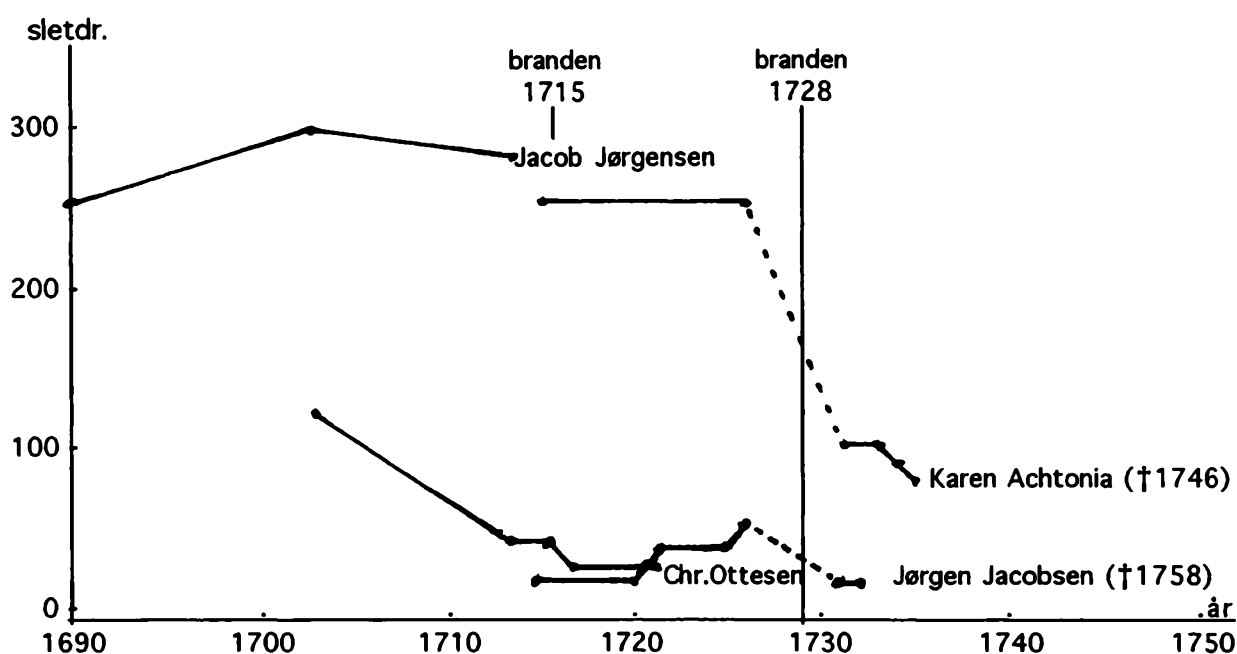
Denne erklæring, hvor hun hele tiden taler om "jeg" og "mig", kan kun forstås således, at det i hvert fald fra 1707 i virkeligheden har været hende, der har stået for det meste af købmandsforretningerne, medens *Jacob Jørgensen* har passet sine offentlige bestillinger.³⁴⁷

Den 6. juni 1710 udstedtes der en kongelig bevilling til *Jacob Jørgensen* og hans hustru, der tillod,

at naar een af dem wed døden afgaar, den længstlewende da foruden rettens midlers forsegling, registrering og wurdering udi uskiftet boe maa forsidde, saalænge den i eenlig stand forbliwer og deres myndige børn dermed tilfreds ere.³⁴⁸

Det kunne tyde på, at de på det tidspunkt har besluttet, at forretningen ikke skulle overlades til sønnen *Jørgen Jacobsen*, men at den skulle videreføres af den overlevende, som de da nok kunne forudse ville blive *Karen Achtonia*. Hun har ikke været helt uforberedt på sin nye aktive tilværelse som enke. Som enke skulle *Karen Achtonia* have en lavværg; det blev sønnen *Jørgen Jacobsen*, som blev boende hjemme i nogle år,³⁴⁹ indtil han etablerede sig

Faaborg-taxter for "næring og brug" 1690-1750³⁵⁰

som købmand i sin egen gård og giftede sig. Men det var hende, der drev forretningen, og det gjorde hun effektivt i 15 år, som det fremgår af Faaborgskattetakseringen for "næring og brug", se oversigten ovenfor.

Det var gået galt for flere af Faaborgkøbmændene i krigsårene. *Christian Ottesen* havde en dårlig økonomi allerede da han blev borgmester i 1713, og døde totalt ruineret, som det berøres efterfølgende i forbindelse med *Jørgen Jacobsen*. Arvingerne efter *Børge Mølmark* måtte fragå arv og gæld efter ham, da han døde i 1713.³⁵¹ *Jørgen Thomsen Jørgensen* klarede sig bedre, men hans arvinger afviklede hans forretning, da han døde i 1715. Som oversigten over ansættelser til "næring og brug" viser, var *Jacob Jørgensens* økonomi derimod ganske god i 1713 trods krigstabene. *Karen Achtonia*, der tog styret midt under krigen, udnyttede den kongelige tilladelse til at sidde i uskiftet bo til det yderste, idet hun efter alt at dømme beholdt samtlige formuegoder og ikke alene fortsatte og udviklede de igangværende forretninger, men også tog nye initativer.

Hun beholdt hovedgården i Vestergade og også Klingeberggården overfor, lejevåningerne i Grønnegade og den ubebyggede "hospitalshave" ved Closterstræde. I 1722 fik hun skøde på et hus i Closterstrædet³⁵² og mellem 1726 og 1729 lod hun opføre endnu et hus med seks lejevåninger på hospitalshavens grund.³⁵³

Hun beholdt også de arvede ejendomme i Vester Skerninge og Ollerup og alle jorderne omkring Faaborg. I 1715 købte hun den anpart, hendes søster *Anna Dorothea* havde arvet i Vester Skerninge, fra *Jørgen Thomsen Jørgensen*,³⁵⁴ og tilkøbte i 1721 endnu et hus.³⁵⁵ Hun tilkøbte også nye jorder omkring Faaborg ved bortauktioneringen af *Jørgen Thomsen Jørgensens* ejendom i 1716, ved en auktion, som *Christian Ottesen* måtte holde i 1716 for at holde kreditorerne fra døren, ved dødsboauktionen efter *Søren Smed* i 1719 og ved en auktion over tolderens *Niels Jensen Frausings* ejendom samme år.³⁵⁶ 1722 kom dertil

trende smaae stycher eyendomsjorder for Faaborg bye belligende, som hun købte af *Jørgen Andersen* i Svanninge.³⁵⁷ På Steilebjergtoften vest for landevejen mod nord og en tilgrænsende toft, som hun havde overtaget fra sin mand, lod hun straks efter erhvervelsen i 1717 opføre en vejrmølle - en stubmølle - og et syvfags bindingsværkshus med have til mølleren. *Karen Achtonia* oplyste sidenhen ved salget af bygningerne, at de var opført

af mine egne og rede midler,³⁵⁸

men hun fik dog en anden velstillet købmandsenke i byen, *Maren, Jens Lauritsen Erreboes*, til at investere 400 rigsdaler i møllen.³⁵⁹ Faaborgenserne bød initiativet med vejrmøllen, som hun havde indhentet kongelig bevilling til at bygge,³⁶⁰ velkommen, men *Braher'ne* på Hvedholm blev meget vrede over byggeriet, som tog kunder fra de tre vandmøller de ejede. Der blev ført vidtløftige retssager mellem dem og *Karen Achtonia* om møllen,³⁶¹ men den blev stående til glæde og gavn for faaborgenserne lige til 1790. Dens skæbne efter at *Karen Achtonia* afstod den følges sidst i dette afsnit.

Acciseregnskaber for Faaborg by viser, at eksport og import af købmandsvarer fortsatte efter *Jacob Jørgensens* død med samme sammensætning: Landbrugsprodukter, der eksporteredes til Holsten

smør, flesh, oste, malt, sild,

og et broget sortiment af importvarer:

stangjern, jernspaan, tjære, hør og humble,

indført med en jagt fra Lübeck,

harpix, virach, canel, nillicker, cardemum, safran, sucker, suedsker, rosiner, corender

og - med en anden skibsladning - 1/2 amme fransk vin, en del kramgods og *Nørrenbergerarbejdet* fra Flensborg.³⁶² *Karen Achtonia* handlede naturligvis også indenfor det dansk-norske rige, med København og Norge.

Søhandelen foregik til dels på egne skibe, *Karen Achtonia* var også skibsreder som sin afdøde mand. Der nævnes forskellige skibe i tidens løb. I 1717 døde skipperen på hendes galiot, hvis navn ikke er oplyst, i en Østersøhavn, medens den sejlede for kronen.³⁶³ I 1721 var en ligeledes unavngiven galiot,

som hun ejede, på vej til Bergen med korn, da den blev påsejlet i Medelfardesund af en anden Faaborggaliot. Rederen for den anden galiot erkendte ansvaret for påsejlingen og accepterede at betale erstatning både for den umiddelbart forvoldte skade og, fordi

skipperen med min galioht maatte bliwe beligende indtil reparationen skede, og anden imidlertid med favorable wind der kunde ankomme og faae mere for wahrene end jeg.³⁶⁴

Hendes forretningsdygtighed fornemmes. 1724 havde hun jagten "Pilicanen" på 6¹/₂ læster³⁶⁵ og 1726 en anden jagt "Ste Cathrina", ligeledes på 6¹/₂ læster.³⁶⁶ Hun havde begge skibe endnu i 1736, hvor hun tillige ejede halvparten i jagten "Fortuna" på 9 læster.³⁶⁷ Oplysningerne er tilfældige, så listen er ufuldkommen. Mytedannelsen, der begyndte kort efter hendes død, ville vide, at

hun havde undertiden paa eengang 7 Skibe i Søen.³⁶⁸

Hvad der kan dokumenteres udover ovennævnte er, at hun i maj 1719 på en gang lod udskibe 1.094 tønder korn til København med tre forskellige skibe.³⁶⁹

En specificeret regning over varer, der var leveret til borgmester *Christian Ottesen* i årene 1715-21 (og endnu ikke betalt ved hans død) giver et indtryk af den blandede handel, der foregik fra kramboden:

1 lod rødt silche, 1 lispd hør, 40 laassesøm, 2 bøgger papiir, 1 hvid hue wed sin søn *Friderich*, 2 skp^f: mehl, dehler til stoderfogdens kiste, 11 potte wiin med boutellie, 2 capuner = 2 calcconsche haner, 3 kander tiære, 1 pd. tobach etc.³⁷⁰

En lageroptælling, som tolderen *Peter Halch* måtte foretage hos hende i 1722, viser et lige så bredt sammensat vareudvalg. - *Karen Achtonias* svigersøn tolderen måtte foretage sin inquisition hos hende efter højeste ordre, i anledning af, at en hævngherrig urostifter, der var forvist fra byen, havde angivet hende for at have ladet indsmugle store varepartier,

hwilcke alle først er indsnegen udj een beme^{te} matrone tilhørende og lige owerfor hendis iboende gaard ud til stranden beligende waaning kaldet Klingeberg-gaarden og derfra indført til hende self.

Trods de meget præcist formulerede oplysninger fandt man intet mistænkeligt ved undersøgelsen,³⁷¹ så *Karen Achtonia* kan frikendes for også at have indbefattet smugleri i sine mange aktiviteter.

Mellem *Karen Achtonias* initiativer må også nævnes, at hun købte jernkakkelovne, som blev udlejet til borgere i byen. I 1737 havde hun seks ovne udlejet.³⁷²

Varesortimentet fik en særlig tilføjelse ved at *Karen Achtonia* opnåede eneret i Faaborg til at sælge alt det stemplede papir, der efter en kongelig forordning om stempelafgifter skulle anvendes ved udfærdigelsen af officielle dokumenter.³⁷³

Ifølge en anden kongelig forordning af 5. marts 1695 skulle magistraten i købstæder,

hvor de ordinaire agende poster fare igiennem, og hvor almindelige landeveie gaae, ... beskikke aabne værtshuse ("kongeligt privilegerede" værtshuse).³⁷⁴

Faaborg faldt ikke umiddelbart ind under forordningen, men magistraten synes alligevel at have udpeget *Jørgen Thomsen Jørgensen* til byens værtshusholder; han boede jo i den gård, *Rasmus Jørgensen* tidligere havde haft, og som fungerede som værtshus, da *Jacob Jørgensen* kom til byen. *Jørgen Thomsen Jørgensen* anføres i krigsstyrmandtallene 1714 og 1715 som

Jørgen Thommesen gastgeber.³⁷⁵

Efter hans død i 1715 må den halvoffentlige opgave være overtaget af *Karen Achtonia*.³⁷⁶ I 1718 berettes der således i en sag om et sammenstød mellem tolderen og en tilrejsende inspektør fra Nyborg, som foretog kontroller i købmandsgårdene, at

da alding war tilende og inquisitionen war sluttet, bad *Jacob Erichsen* (inspektøren) vidnet med sig ind udi sit logement til madm *Karen Achthoni* sal: *Jacob Jørgensens*. Da de kom derind, spisede de tilsammen, drach eengang derhøes. Imidlertid war tolderen der, og der de hafde spiset, hvor da faldt nogle ord imellem monsr *Erichsen* og tolderen, ... etc.

Der blev også aflagt vidneudsagn af *Karen Achtonia* og af de to unge købmænd *Peder Busch* og *Knud Sørensen*. De må alle have været tilstede i det tilsyneladende velbesøgte værtshus.³⁷⁷ Tyve år senere søgte *Karen Achtonias* efterfølger i gården kongelig konfirmation af en tilladelse, magistraten havde givet ham, til at være

wertz- og herbergerer=huusmand

i Faaborg.³⁷⁸ Han henviste til, at

fremmede folck, som altid er wandt til stedet, helst dend dertil er indrettet med kammere og stalderom som ingen gaard udj heele byen saa beqvem findes til samme.³⁷⁹

Godkendelsen var påkrævet, fordi en anden Faaborgborger havde søgt om at måtte blive kongl. privilegeret værtshusholder i Faaborg.³⁸⁰ Amtmand *Christian Sehestedt* indstillede, at den anden borgers ansøgning blev afvist,

thi 2de værtshuusmænd ere hwerandre i weyen i saa liden bye som denne,³⁸¹

men han fandt heller ikke grundlag for at gøre *Karen Achtonias* gamle gård til et kongeligt privilegeret værtshus.³⁸² - Amtmanden havde i øvrigt selv boet hos *Karen Achtonia* under besøg i Faaborg, første gang straks efter hans tiltrædelse, i 1722.³⁸³

Den bevågenhed, borgmesterparret have vist kirken ved at skænke den en lysekroner og et dåbsfad, blev fulgt op i mindre stil af *Karen Achtonia*, der sammen med sognepræsten bekostede lys til opsætning i kirkens lysekroner 1. juledag til aftensangen.³⁸⁴

i idy Scrijth alle de Noadigste
 paa Budenskjød det anj. for ing
 indor Ruffen
 My Jørg
 min Gaaltra —
 3 Karle . ———
 2 Dreng . ———
 3 piger . ———
 1 hest . ———
 Faaborg d. 22. Maj
 1718 ved Jørgen Jørg
 K. Achtonia

Da *Karen Achtonia* afleverede sin selvangivelse til beregning af kopskatten i 1718, havde hun kun én datter tilbage i hjemmet, *Birgitte Cathrine*, som blev gift året efter, men med tre karle, to drenge og tre piger var hendes folkehold det største i byen, og der var fire heste i stalden.³⁸⁵
 FOTO: Rigsarkivet.

Karen Achtonias børn fik altså intet udleveret af formuegoderne, hvad de vel må have accepteret efter konditionerne i den kongelige bevilling, der tillod hende at sidde i uskiftet bo, men hun sørgede godt for dem alligevel. De sønner, der ikke allerede var færdige med deres uddannelse, blev præster, og de to tilbageværende døtre blev gift. Det må noteres, at de ikke fik ældre solide mænd som de tre ældste, men blev gift med unge købmænd i Faaborg. Døtrenes bryllup stod som deres ældre søstres hjemme i gården i Vestergade.³⁸⁶ *Karen Achtonia* har sikkert både sørget for medgift til døtrene og hjulpet alle børnene kontant. Efter katastrofen i 1728 konstaterede sønnen *Jørgen Jacobsen*, der også blev ramt hårdt, at

min gamle moder, som nu er huuswild, har ej alleene mist alt sit, som hun paa hendes høye alderdom skulde lewe af, men endog det, som hendis børn kunde waaren hiulpen wed, thi for dem har hun ingen tiid sparet noget for.³⁸⁷

Karen Achtonia blev ikke alene i gården, selv om børnene flyttede hjemmefra.

I 1710 ramte en tragedie hendes fætter sognepræsten *Jacob Kullerup*. Hans hustru barslede for tidligt,³⁸⁸ den nyfødte og endnu et barn døde med få ugers mellemrum og hustruen to måneder efter fødslen.

Hr. Jacob Kulderup lod begrawe 3 liig paa 3 torsdage i disse 2 måneder, oc just 3 uger mellem hwert liig. Dette gik ikke aff uden hiertesorg oc hiertens bekymring

noteredes det i kirkebogen.³⁸⁹ Han døde selv i 1717.³⁹⁰ *Karen Achtonia* må have taget præsteparrets datter *Barbara* til sig; pigen døde hos hende i 1724.³⁹¹ Hun blev 21 aar.³⁹²

I 1719 døde svigersønnen *Jens Faber* i Gislev præstegård og efterlod sin enke, *Karen Achtonias* datter *Anne Sophia*, med fem børn, hvoraf det yngste kun var et år gammel. Et af børnene, *Mette Catrine*, døde en uge efter sin 16 årsfødselsdag hos sin mormoder i 1721³⁹³ efter at have ligget syg hos hende i nogen tid,³⁹⁴ og det yngste, som *Karen Achtonia* havde båret ved dåben, og som var opkaldt *Jacob Jørgensen* efter morfaderen, døde også her i 1725,³⁹⁵ hvor datteren *Anne Sophia* antagelig var flyttet hjem til moderen i Vestergade med ham og hans søster *Christiane Augusta*.³⁹⁶ Hun boede i hvert fald hos moderen, da "Katastrofen" indtraf i 1728.

I 1735, altså syv år efter katastrofen, da *Karen Achtonia* var 75 år gammel, omkom en anden svigersøn, *Peder Busch*, og efterlod sig syv umyndige børn. I skifteprotokollen hedder det, at

Mad: *Karen Achtonia* sal: borgemester *Jacob Jørgensens* enke, som udj mange aar haver underholdt og hos sig hafd den nesteldste (14-årige) datter *Karen Petersdatter Busk*, erklærede widere at erholde hende uden bekostning for moderen, saa lenge Gud hende behager at spare wed liwe, dog at datteren aarlig nyder renten (af den arvede kapital) til et eller andet smaatøy, hworfor saalenge og ald den stund saadant skeer, capitalen hende conserveris.³⁹⁷

Der må altid have været børn i gården.

Det svandt mere ind i familiekredsen i Faaborg. *Karen Achtonias* svigersøn *Hans Henrich Wulf* døde i 1717 og datteren *Mette Maria Jacobsdatters* næste ægtemand tolderen *Peter Halch* i 1725. Dobbeltanken flyttede fra byen med sin tredje mand i 1731. I 1728 døde *Karen Achtonias* halvsøster *Barbara Henningsdatter Achtonia*.

Der var dog også nytilgang til kredsen. *Jørgen Jacobsen* fik ti børn i årene fra 1719 til 1734, og farmoderen *Karen Achtonia* skiftedes med mormoderen til at bære dem til dåben. Den førstefødte blev kaldt *Karen Achtonia*, og da hun døde i 1726³⁹⁸ fik den næste datter også hendes navn. Hun blev kun tre måneder gammel.³⁹⁹ På et tidspunkt i 1720'erne kom *Karen Achtonias* niece, hendes længst afdøde broder *Christens* datter *Mette Christensdatter Achtonia*, til Faaborg, idet hun blev gift med *Conradt Hansen Piil*. Hun var efter forældrenes død vokset op i Nørre Broby præstegård hos farmoderen *Mette Erichsdatter* (ane nr.411) og *Mette Erichsdatters* sønnesøn *Claus Michelsen*,

der var blevet formynder for hende.⁴⁰⁰ Ægtemanden, som havde været købmandssvend hos *Maren Jens Erreboes*,⁴⁰¹ havde taget borgerskab som købmand i Faaborg i 1725,⁴⁰² og blev samme år kongelig vejer og måler.⁴⁰³ Han lejede sig ind i en købmandsgård i Østergade, som Jens Erreboes søn - og Karen Achtonias svigersøn - *Peder Busch* tidligere havde haft, og købte i 1629 gården af ham.⁴⁰⁴ *Karen Achtonia* og hendes børn og svigersønner i Faaborg stillede op som faddere, da det nye unge pars første børn blev døbt i 1728 og 1729.⁴⁰⁵

Midt i 1720'erne må *Karen Achtonia* da have nået et højdepunkt af velstand og indflydelse i Faaborg. Med købmandsgården og de andre byejeendomme, store jordarealer omkring byen, skibe i søen og en blomstrende handel var hun den højest ansatte borger i byen såvel efter værdien af grund og af bygninger som af næring og brug,⁴⁰⁶ sønnen *Jørgen Jacobsen* var byens borgmester og indtil 1725 var byens tolder hendes svigersøn *Peter Halch*. To andre svigersønner, *Peder Busch* og *Knud Sørensen*, havde etableret sig som købmænd i byen, med im- og eksport og lokal handel fra kramboder. I et spørgeskema spurgte stiftamtmand *Christian Sehestedt* i 1722 magistraten,

om der findes goede kramboeder udj byen, og hwor mange ... end om magistraten beflicter sig paa og vigilerer, at det som baade landmanden og andre behøfwer af bygningsmaterialier, salt, huude, tiere, jern etc: hos dem udj byen kunde bekommis, og udj hwad tilstand handelen befindes.

Magistraten, dvs borgmester *Jørgen Jacobsen* og den gamle rådmand *Jørgen Bertelsen*, svarede, at

her findes firre smaa kramboder, som alle holder grofwewahre at selge til landmandens nytte, saa ingen kand derpaa hawe at klage.⁴⁰⁷

Med kun fire kramboder i byen må *Karen Achtonia* og hendes nærmeste familie have været tæt på at haft haft monopol på krambodshandelen.

Katastrofen

I det samme omfattende spørgeskema, som just er nævnt, spurgte amtmanden om,

I hwad tilstand brand- og wandwæssenet findes, og om samme holdes j wedbørlig stand.⁴⁰⁸

Det var et meget relevant spørgsmål, for byen var to gange, i 1672 og i 1715, blevet hærgnet af storbrande. I 1672 brændte bl.a. den unge *Jørgen Bertelsens* gård⁴⁰⁹ og i 1715 både *Jens Erreboes* og hans nabo *Hans Wulfs*, *Karen Achtonias* svigersøns, gårde.⁴¹⁰ Magistraten svarede, at

byens indwohnere hawer -1716 bekostet dennem en spøyte og er brandhager her wedstædz. De formuende hawer ellers alle lærspande, og meer skal det herefter bliwe istandsat.

Magistraten oplyste samtidig, at den havde ladet brandredskaberne efterse, og at det offentlige brandberedskab omfattede

een spøyte med slange og et beslagen kar, som staar hoes *Jonas Kaabersmed* uden Østerport, ... to brandhager (og) ... j lang stie, som findes wed raadhusset.

Desuden var der stiger og læderspande hos flere af borgerne, hos *Karen Achtonia* således to spande og to stiger.⁴¹¹ - Det var helt utilstrækkeligt, da der igen blev ildløs den 4. oktober 1728:

Borgmester *Jørgen Jacobsen* berettede om branden i flere skrivelser til stiftamtmanden og i et bønsskrift til kongen, der netop - den 3. juli samme år - havde besøgt byen. Om udbruddet:

Dend 4 october, da klochen 1 ofwer midag, wed een uformodentlig opkommende ildebrand udj en smeds huus i Grønnegaden,⁴¹² nemlig i *Niels Pedersen Smeds* hus ... udj hans og hans drengs frawerelse.⁴¹³ Da ildebranden paakom og jeg derom fich tiende, indfandt jeg mig uden ald ophold med een sprøyte, som tilhør byen, saawel som og med brandhager, spande og folch med fornøden wand. Fich det og saa widt dempet, at jeg næst Guds hielp kunde haabe, at de tou deele af byen kunde blifue ræddede, men inden det skeede ...⁴¹⁴ Endskiøndt winden war zydst brennte eendeel stæder op lige imod winden, tændis saa om twert ower paa gaden.⁴¹⁵

Her antændtes *Jacob Jørgensen Ørsteds* gård, som *Jørgen Jacobsen* berettede:

og war hans det fierde stæd, der i branden blef anstuchen, da der ingen lejlighed fandtis for ham at rædde noget, helst huusene paa begge sider af hans war udj fuld lue. Ja formedelst hans port hang fuld af slagtede krækroppe maatte rædde liwet med hustru og børn af een bagdør udimod nogle grafuer og ej fich noget ræddet, som ieg self saae, da ieg der tilstæde war med byens sprøyte. Miste ej alleene, huad hand self ejede, men mange af udenlands crediterede wahre.⁴¹⁶

Karen Achtonias ejendom med lejevåninger brændte også, og ilden

løb saa i hast ned ad Westergade og brennte alle de gaarde af ned til min moders, som og tillige med alle de andre huusse inden byen blef opbrændt, gich saa tilbage og tog heele gaden med sig paa begge sider til min gaard, som war dend sidste, der rent opbrændte,⁴¹⁷ ... og paa huilchen jeg ey kunde faa een spand wand førend dend war falden, saa min stachels høyfrugtsommelige kone ichun fich faa meubler og sengeklæder ræddede at ligge paa.⁴¹⁸

En af myterne om *Karen Achtonia* vil vide, at

Karen Borgemesters samlede nu sit vigtigste Sølvtoi og i den Formening, at hun havde det i sit Forklæde ilede hun ud af det brændende Huus, men fandt senere, at hendes Forklæde kun indeholdt - Tørv.⁴¹⁹

Selv beskrev hun begivenheden således: at gården brændte

med alt hwis derudi war af meubler, kram- og andre kiøbmandswahre saawel som eendeel reede penge tillige med guld og sølf, som ej skal hawe wæret at bæрге formedelst ildens hastige angribelse, ... saa at hun neppe selw af ilden udkom med liwet.⁴²⁰

Nogle år senere, da hun måtte sælge sine jorder, viser de præcise oplysninger, hun da kunne give om adkomster m.v., at hun dog havde nået at redde de vigtige papirer.

Under branden nedbrændte 51 gårde og huse og ilden bredte sig så hurtigt - hele branden varede kun to timer, at der kun blev reddet meget lidt indbo,

På kortet viser de mørke felter de nedbrændte huse og gårde.⁴²¹

De fede tal 1-8 angiver: 1: *Niels Smeds* hus, hvor ilden opstod, 2: *Jacob Jørgensen Ørstedes* gård, 3: *Karen Achtonias* hovedgård ved Vesterport, 4: *Klingeberggården*, 5: *Knud Sørensen Ballovs* gård, 6: *Jørgen Jacobsens* gård.

7 angiver *Peder Busch's* gård og 8: *Anna Hedevig Jacobsdatters* gård på Holchegades sydside.

formedelst at ilden fortærede nesten alt, hvad der blev reddet og paa andre steder henfløttet. ... Denne skadelig og i een hast opslugende ildebrand hawer skildt 306 mennisker, gamle og unge, wed deris sædwhnlige huus-skiul og lye imod dend forrestaaende winter, som de dog efter lejlighed, saadan som dend kand falde, nyder hos de andre sær kierlige og medlidelige borgere.⁴²²

Karen Achtonia og hendes familie var blevet hårdt ramt. Hendes hovedgård ved Vesterport, *Klingeberggården* overfor og lejevåningerne i *Grønnegade* var brændt, og både sønnen *Jørgen Jacobsen* og svigersønnen *Knud Sørensen (Ballov)* og hans hustru *Birgitte Cathrine Jacobsdatter* havde også mistet deres gårde. Præsteenken *Anne Sophia Jacobsdatter*, der boede hos hende, havde mistet sit bohav. De har vel alle sammen fået husly hos de to døtre, hvis gårde i *Holchegade* blev skånet denne gang. De økonomiske skader var enorme, som det fremgår af skadeopgørelsen på næstfølgende side.

Der fandtes ingen forsikringsordning, som kunne dække tabene, og de brandlidte kunne ikke forvente meget hjælp fra regeringen. Efter branden i 1715 vidste magistraten, hvilke støtteordninger, den kunne regne med at få, og formulerede et bønsskrift derefter,⁴²³ men faaborgenserne måtte se mulighe-

derne for hjælp forringet ved at der to uger efter branden i Faaborg udbrød en ikke mindre katastrofal storbrand i København,⁴²⁴ hvorefter regeringen først og fremmest koncentrerede sig om at hjælpe de brandlidte i hovedstaden. Straks efter branden dér indløb der ordrer til Faaborg som andre byer om straks at sende

alle slags victualier, som til mundprovision behøves

til København⁴²⁵ og om at huse og forpleje fattige husvilde københavnere,⁴²⁶ og faaborgenserne blev som indbyggerne i andre købstæder sat til at udrede en ekstraskat i form af en brandstyr for at hjælpe København.⁴²⁷ (De brandlidte blev dog fritaget for skatten og byen fik efter en del brevveksling bevilget et 10 % nedslag i det pålignede beløb.⁴²⁸). Borgmester *Jørgen Jacobsen* rejste omkring 1. december til København for at tale byens - og sin egen - sag⁴²⁹ og kom først tilbage to måneder senere med tilsagn om de støtteordninger, som blev præsenteret for borgerne i rådstuens første møde derefter, den 7. februar 1729:

Angaaende de afbrente, at de allernaadt shal nyde i0 aars shat- og consumptionsfrjhed fra nytar, saawel som toldfrjhed af materialier, som de til deris bygninger behøwer. Imod samme frjhed shal enhuer were pligtig at sette deris huuse i stand igien ..⁴³⁰

Karen Achtonia og hendes brandlidte børn og svigerbørn gik igang med genopbygningen. Hendes indsats følges videre i dette underafsnit og hendes børns i det følgende, men først skal det refereres, hvorledes det gik for den lidt fjernere slægtning *Jacob Jørgensen Ørsted*. Der er et ganske omfattende materiale om hans sørgelige skæbne i Faaborg magistrats og byfogeds arkiv og i Odense amts arkiv. Han flyttede efter branden ind i bagergården i Østergade, som han overtog da svigermøderen døde kort efter,⁴³¹ og videreførte bagervirksomheden, som han mange år før havde fået tilladelse til at udøve. Han fik også ved lån mod pant i gården⁴³² rejst nogle penge til at begynde at genopbygge den nedbrændte gård med, men i 1731 bevidnedes det for rådstueretten,

at Jacob Jørgensen hawer tilført en dehl timmer og andre bygningsmaterialier til sin afbrendte gaards opbyggelse igen, men formedelst hans swage kræfter af middel iche kand faa det iwerchsat minder fuldfærdiget.⁴³³

Med dette tingsvidne i hånden ansøgte han kongen om tilladelse til at iværksætte en landsomfattende indsamling gennem en

"collectbog", ... da jeg wenter Gud opwæcker menniskens hierter til at meddele mig noget til hielp at faae mit huus opbyggt igien med.⁴³⁴

Derefter lykkedes det ham endelig at få bygget en ny gård i Grønnegade; den blev fmlt. færdig ultimo 1734, hvor han optog et nyt lån mod pant i gården. Han blev boende i bagergården og lejede den nyopbyggede gård ud.⁴³⁵ I december 1736 måtte han sælge den,⁴³⁶ tre måneder senere skilte han sig også

Skadeopgørelse efter branden 1728
(Ekstrakt af tingsvidne i Faaborg tingbog 28. octobr: 1728)⁴³⁷

<u>Skadelidte ejendomme og løsøre</u>		<u>Fag</u>	<u>Vurderet</u>
		<u>hus</u>	<u>til, Rdlr.</u>
15	Weledle hr borgm <i>Jørgen Jacobsens</i> gaard til gaden af 2 lofft høyt med qwist og swoller noch j lofft høyt huus ditto udj gaarden alt tegeltegt derforuden 1 stort ladehuus, i alt meubler, kramwahre og andet	22 11 6 18	 2500 2996
20	Sr <i>Knud Sørensens</i> gaard bestoed til gaden udj 2 loffte høyt huus udj gaarden j lofft høyt meubler for	30 57	 3500 3000
31.	Madm <i>Karen Achtonia</i> sahl borgm <i>Jacob Jørgensens</i> gaard til gaden 2. lofft høyt =j lofft høyt i gaarden Klingberggaarden til Westergade Det huus udj Grønnegade meubler, kramwahre, fedewahre og andet	19 98 44 9	 4500 12678
43	<i>Jacob Jørgensen Østedtz</i> gaard i Grønnegade Meubler	18	500 1200
	Noch hereffter følger de, som har sidt i leye i boe og waaninger		
58	Madm <i>Anna Sophia</i> magister sal: <i>Jens Fabers</i> , som war hos hendis moeder madm <i>Karen Achtonia</i> sal. borgm <i>Jacob Jørgensens</i> , hendis hawende meubler		800
60	Westerport		260
	Summa sumarum ower fag, huus og mideler, Fag = 991 = mideler = 63479 rd 4 mk. 12 sk.		

af med "Haabet", en lille jagt, som han var eneejer af,⁴³⁸ og straks efter døde han.⁴³⁹ Hans enke frasagde sig arv og gæld efter ham med henvisning til, at

wii sad udj en god handel og nærede os wel til Gud behagede at hiemsøge os wed u=lyckelig ildebrand 4de octobr. 1728, ... mens under samme hiemsøgelse blew saa rui-neret, at nu aldrig siden er staaed til rædning, i hwor meget wii os det hawer ladet være angelegen.⁴⁴⁰

Borgmester *Jørgen Jacobsen* oplyste i en anbefaling af, at enken måtte få lov at fortsætte bageriet, at da *Jacob Jørgensens* købmandsgård var brændt

gich manden ligesom fra sandsen til sin dødsstund, og da hand døde kunde gielden ej paa mange hundrede rixdaler bliwe betalt. Har saa holt siden, wed credit af een mand udj Laaland, som skaffer dem hweden, det lidet bagerie wedlige til liwetz ophold.⁴⁴¹

Det har tilsyneladende mere været hustruen end *Jacob Ørsted*, der har holdt familien oppe i årene efter 1728. Hun var så heldig at blive gift igen med en god mand, der købte bagergården og løsøret tilbage ved tvangsauktionen og siden fik lov til at føre bagervirksomheden videre sammen med hende, selv om han heller ikke var faglært baker,⁴⁴²

da de ... bager til hver mands fornøylse, der i sig selv er bedre end om hand hafde lært wel og da baget ilde.⁴⁴³

Det var ikke blot *Jacob Ørsted*, der havde svært ved at få opbygget sine nedbrændte bygninger. *Jørgen Jacobsen* sendte straks efter sin hjemkomst fra København i februar 1729 en situationsrapport til stiftamtmanden og skrev heri, at det

wil see langsam ud for dem at bygge. Egetømmer er meget rart (sjældent) at bekomme og fyrtømmer, legter, steen med fleere materialier, som dertil behøwis, kan ej før end bedre hen i aaret og wandet blifuer aabnet bekommes. Tilmed er pengemangelen ofuermaade stor hos dem, mand skulde tenche der ejer noget, meere for dem, der ejer intet uden huad medlidende christne wil ræcke dem haanden med. Iche desto mindre er der dog nogle, som allerede lader hugge til deris huusers opreisning.⁴⁴⁴

Karen Achtonia var en af dem, der kom hurtigt i gang, men hun måtte ikke alene kæmpe med problemer som vareknaphed, klima og pengemangel, men også med bureaukratiske vanskeligheder. Den 22. november, halvanden måned efter branden, havde hendes tjener på hendes vegne skrevet kontrakt med en borger i Middelfart om køb af en 12 fag stor lade, som hun ville lade nedbryde, transportere til Faaborg og genopbygge på brandtomten efter hovedgården, men byfogden i Middelfart hævdede, at intet hus i byen måtte nedbrydes uden stiftamtmandens naadige tilladelse. Fem dage efter gik der brev fra hende til amtmanden herom, hvori hun underdanigst udbad sig en (hurtig) tilladelse,

at ieg samme hus inden wintter kunde faa fløt og til min nøtte bruge.⁴⁴⁵

Den 24. december samme år nævnes en *Lauridtz Anderssen*

i Karen Borgemesters kramboe

som fadder ved en dåb;⁴⁴⁶ det kunne se ud som om hun har nået at få indrettet en krambod allerede inden julehandelen.

En brevveksling mellem stiftamtmanden og *Jørgen Jacobsen* i juli 1729 om en kongelig ordre om at sende skibe til Flensborg for at indskibe tag- og mursten til København tyder på, at *Karen Achtonia* på dette tidspunkt har villet bruge en af sine jagter til at hente sten til genopbygningen.⁴⁴⁷ Tre år senere, den 5. april 1732 indkom skipper *Rasmus Bierne* fra Lübeck med sin jagt med en ladning til madamme *Karen Achtonia*, som omfattede bl.a. 1000 tagsten, der var fritaget for erlæggelse af accise, dvs at de må have været bestemt til brug ved genopbygning af nedbrændte bygninger efter de statslige støtteordninger.⁴⁴⁸ De kan være brugt på hendes hovedgård, men også på

huset med lejevåningerne i Grønnegade, som hun ligeledes lod genopbygge, medens Klingeberggården ikke genopførtes, men forsåvidt også på bygninger, der tilhørte andre brandlidte. Der er ikke fundet anden dokumentation, der kan indicere, hvornår genopbygningen af hendes ejendomme var afsluttet.⁴⁴⁹ Et lille problem i forbindelse med den statslige støtte til genopbygningen blev afklaret i april 1730, hvor magistraten indkaldte lejerne i de nedbrændte lejevåninger og gjorde dem opmærksom på, at den bevilgede konsumtionsfrihed forudsatte,

at hwem der nyder denne consumptionsfrihed skal være pligtig at bygge stederne op igen

De ti lejere i *Karen Achtonias* hus i Grønnegade havde ligesom andre lejere udnyttet denne konsumtionsfrihed i 1729. Den blev beregnet som et fast beløb pr. år - for deres vedkommende 20 rigsdaler, svarende til det afgiftsbeløb de skadelidte havde betalt af deres husstands forbrug før branden. Nu bad lejerne sig meget fritaget for at skulle bidrage til genopbygningen af huset. Man enedes om, at husejerne skulle give afkald på konsumtionsfriheden for 1729 for deres lejeboliger, og det noteredes til protokollen, at

mad. Achtonia eftergiwer og hendis prætentio paa, huis de i hendis bode werende 1729 hawer oppebaaren, men endog forunder dennem samptl: dette indewærende aar 1730 og tilstundende 1731 20 rdlr: siger tiuwe rdlr, hworaf de hwer aar nyder det halfwe.⁴⁵⁰

(altså ti rigsdaler hvert af de to år).

Hendes samtidige og eftertiden iagttog med beundring, hvordan den 68-årige *Karen Achtonia* gik i gang med genopbygningen. Landsdommer *Bircherod*, der var hendes samtidige og døde før hende, noterede i sin familiehistorie, at

i hendes største alderdom brendte hendes huus og gaard ved Faaborg byes ildebrand, men hun loed sig ikke alterere, ihvor gammel hun end var, byggede igien og langt bedre end før og blev ved at drive købmandskab.⁴⁵¹

Fyrre år efter hendes død søgte kantor *Giessing* en forklaring på, hvorledes hun havde kunnet magte denne opgave, og kolporterede en myte herom:

Aar 1728 blev hendes Gaard og Gods lagd i Aske; da betroede en vis Greve, som altid gjorde hende megen Ære, hende Vahre for 1900 Rdr., hvorved hun opbyggede sin Gaard, og blev igien formuende inden hun 86 Aar gammel gik i Graven.⁴⁵²

Det må stå hen, om den mytiske greve har eksisteret. Faktum er, at *Karen Achtonias* økonomiske situation efter branden trods de kolossale tab ikke var så dårlig som mange andre brandskadedes. Hun ejede de arvede ejendomme i Vester Skerninge og Ollerup, store jordarealer omkring Faaborg, vejr-møllen, de nye uskadte lejevåninger i Closterstræde og skibe i søen. Bortset fra de 400 rigsdaler, *Maren Jens Erreboes* havde skudt i vejr-møllen, var der ingen gæld i ejendommene, og hun formåede tilsyneladende foreløbig at holde sig gældfri bortset fra et lån på 200 rigsdaler, som hun optog hos herredsfoged *Niels Brinch* i Lunde i juli 1729 mod pant i nogle af jorderne.⁴⁵³

(*Niels Brinch* var svigersøn af *Jacob Jørgensens* broder *Christen Jørgensen*.) Det er derfor lidt stærkt sagt, at det i et bønsskrift til kongen, som hendes søn *Jørgen Jacobsen* må have haft med under sin rejse i december-januar, efter en beskrivelse af hendes tab konkluderes:

hvorover hun nu i yderste armod og fattigdom skal være geraaden.

Men sådan var tonen i bønsskrifter. Kongen tillod allernaadigst, at hun lod ombære en kollektbog overalt i Danmark, undtagen i den også brandskadede hovedstad, hvori

gotfolck, som hende noget til hielp og undsetning af christen kierlighed og medlidenhed ... kunde skriue, hwad de hende i saa maader godwilligen giwer.⁴⁵⁴

Det er ikke oplyst, hvor meget indsamlingen gennem kollektbogen måtte have indbragt. Udover de gennem den indkomne midler må det også have hjulpet på økonomien, at hun i oktober 1729 fik udbetalt arven efter moderen *Mette Erichsdatter*, som var død den 17. januar samme år, 450 rigsdaler.⁴⁵⁵ I februar 1730 solgte hun desuden 13 huse i Vester Skerninge og Ollerup til *Niels Brinch* for et ikke oplyst beløb.⁴⁵⁶ Da man igen begyndte at vurdere hendes skatteevne i 1731, efter at vurderingen havde været suspenderet i årene 1729 og 1730, blev hun ansat til 100 sletdaler for "næring og brug".⁴⁵⁷ Det var væsentligt lavere end i alle årene fra 1714 til 1726, hvor ansættelsen lå fast på 250 sldr., jfr. oversigten over Faaborgtaxterne side 451, men dog et beløb, der tyder på, at hun da har haft en god forretning efter Faaborg-forhold.

Fra slutningen af 1732 må det imidlertid være begyndt at gå galt med økonomien. For årene 1732 og 1733 blev hun endnu vurderet til 100 sletdaler for "næring og brug", men for 1734 reduceredes beløbet til 90 sldr. og for 1735 yderligere til 80 sldr.⁴⁵⁸ Som det vil ses af den summariske oversigt overfor med uddrag af byfogdens skøde- og panteprotokoller, begyndte *Karen Achtonia* fra december 1732 at låne penge hos kapitalstærke godsejere og præster - og en enkelt tømmermand, ligesom hun optog endnu et lån hos *Niels Brinch*. Alle lån blev forrentet, og der blev stillet sikkerhed ved pant i hendes jorder. I 1734 begyndte hun så småt at frasælge jorder, i 1735 optog hun et første lån mod pant i selve hovedgården og i 1736 indledte hun en systematisk afvikling af erhvervsvirksomheden ved salg af de tre skibe, hun da havde, og ved at vedgå den på det tidspunkt udestående varegæld til sine forretningsforbindelser i Flensborg og stille sikkerhed for gælden ved pant i sine ejendomme. I juni 1736 afstod hun den konsumtionsfrihed, hun havde fået indrømmet for ti år, for resten af perioden fra og med februar 1737,⁴⁵⁹ hvilket vel kan opfattes som en tilkendegivelse af, at hun fra dette tidspunkt regnede med at have afsluttet sit aktive erhvervsliv. Udsalget kulmi-

---

Karen Achtonias økonomi efter branden 4. oktober 1728⁴⁶⁰

<u>Dato</u>	<u>Gæld</u>	<u>Indt.</u>	<u>S&P</u>
	Rd.	Rd.	fol.
<u>1729</u>			
15/7 Lån hos herredsfoged <i>Niels Brinch</i> , Lunde	200		361
<u>1732</u>			
10/12 Lån hos tømmermand <i>Rasmus Rasmussen</i> , Sdr. Broby	200		448
<u>1733</u>			
11/3 Lån hos hr. <i>Friderich Schurman</i> , Brahetrolleborg	220		459
9/6 Lån hos kammerrådinde <i>Fogh</i> , Brobygård	400?		459
11/6 Lån hos hr. <i>Friderich Schurman</i> , Brahetrolleborg	200		460
<u>1734</u>			
11/6 Lån hos herredsfoged <i>Niels Brinch</i>	100		480
22/7 Indfriet lånet hos snedker <i>Rasmus Rasmussen</i> , Sdr. Broby der havde pant i enghaven <i>Kjærtinghøven</i>	-200		483
27/7. <u>Solgt</u> <i>Kjærtinghøven</i> til købmand <i>Niels Juul Schiønning</i>		150	484
16/11 Lån hos købmand <i>Peder Jørgensen Mahl</i>	150		488
<u>1735</u>			
1/6 Lån hos hr. <i>Ludvig Bertelsen</i> , Assens, mod pant i <u>hovedgården</u>	300		509
<u>1736</u>			
1/2 <u>Solgt jagten "Catharina"</u> til <i>Jens Henrich Jensen</i> , Steensgård		230	530
7/3 <u>Solgt jagten "Pilicanen"</u> til <i>Anne Mariæ Justdatter</i>		220	531
11/3 Lån hos oberst <i>Godske Detlów von Holsten</i> til <i>Holstenshus</i>	400		532
14/5 <u>Solgt</u> stolestade i Faaborg kirke til vejer og måler <i>Conradt Piił</i>		20	534
15/5 <u>Vedgået varegæld</u> til købmand <i>Johan Bremer</i> af Flensborg	288		535
16/6 <u>Afstået konsumtionsfrihed</u> i feb.-dec. 1737 og året 1738 til forvalter <i>Thomas Knøtter</i> , <i>Holstenshus</i>		108	537
11/8 <u>Vedgået varegæld</u> til kbmd. <i>Wilhelm Valentin</i> af Flensborg	81		548
18/12 <u>Solgt</u> 1/2 anpart i <u>jagten "Fortuna"</u> til tolder <i>Boghwad</i> , Bogense		180	558
<u>1737</u>			
12/2 Lån hos <i>Hans Smed</i> i Aaby	50		560
18/3 Betalt lån hos <i>Peder Mahl</i> , der havde pant i <i>Klingbergtoften</i>	- 50		40
19/3 <u>Solgt</u> <i>Klingbergtoften</i> til <i>Peder Mahl</i>		70	3
20/4 <u>Solgt</u> <i>Mølletofte</i> til <i>Jacob Sørensen Hestemøller</i>		47	567
24/4 <u>Solgt hovedgården</u> med krambod m.m. til <i>Peder Mahl</i> ,		1100	
der forpligter sig til at indløse gæld på	- 988		2
8/8 Afbetalt på lån hos oberst v. <i>Holsten</i>	- 100		37
15/8 <u>Solgt</u> 2 kvindestolestader og en jernvindovn til <i>Chr.Rasmussen</i>		20	4
20/8 <u>Solgt</u> 1/2 pulpitur i Faaborg kirke til <i>Knud Sørensen Ballov</i>		26	4
8/12 Indfriet lån hos <i>Niels Brinch</i> , der havde pant i <i>Ruglykkejorder</i>	- 300		11
11/12 <u>Solgt</u> <i>Ruglykkejorderne</i> til købmand <i>Niels Juul Schiønning</i>		329	11
7/12 Afbetalt på lån til oberst v. <i>Holsten</i>	- 100		37
<u>1738</u>			
11/3 Indfriet lån hos hr. <i>Friderich Schurman</i> ,			
11/6 der havde pant i <i>Øster Hee-jorderne</i>	- 420		30
4/7 <u>Solgt</u> <i>Øster Hee-jorderne</i> til <i>Peder Mahl</i>		396	30
9/12 <u>Solgt</u> vejmølle og møllerhus til <i>Knud Sørensen Ballov</i>		550	38
Lån hos <i>Knud Sørensen Ballov</i>	100		39
Indfriet to lån mod pant i vejmølleejendommen	- 600		38
Givet <i>Peder Mahl</i> endeligt skøde på <i>hovedgården</i>			39

---

nerede da også et par måneder efter denne tidsfrist med salg af hovedgården til købmand *Peder Jørgensen Mahl*. I løbet af de næste år solgte hun også alle sine jorder udenfor Faaborg, i alt 256 skp. land.

Det er slående, hvor systematisk og ordentligt afviklingen af erhvervsvirksomheden foregik. Hvert frasalg af ejendom blev formeligt tinglæst med meget nøjagtig beskrivelse af det solgte og sjældent præcise adkomstangivelser, og hver enkelt långiver eller kreditor fik sine tilgodehavender, selv om det er tydeligt, at det ind imellem kneb, fordi jorden eller bygningen var pantsat med 1., 2. og 3. prioritet tæt op til salgsværdien.

Den anstrengte økonomiske situation fremgår af, at *Karen Achtonia* end ikke var i stand til at betale sin forholdsvis lille varegæld til to købmænd i Flensborg, men måtte udstede obligationer med sikkerhed i ejendommene for gælden. Betalingsvilkårene i den ene obligation er helt usædvanligt gunstige; man må tro, at hun har været en ven af Flensborgfamilien efter mange års samarbejde for at opnå dem: I den aftale, hun indgik med den døde købmand *Johan Bremers* arvinger, bestemtes det ifølge hendes egen formulering,

at berørte capital 288 rdlr (for bekomne kjøbmandswahre) saaledes i min liwistiid uopsagdt eller -fordret skal bliwe staaende hos mig uden nogen rente enten af mig eller arvinger til min dødsstund at sware(!)⁴⁶¹

For hovedgården blev der i købekontrakten aftalt en salgssum på 1.100 rigsdaler, hvoraf køberen *Peder Mahl* skulle betale 988 rdl. til panthavere og kreditorer, medens *Karen Achtonia* påtog sig selv at betale forfaldne renter og inden tre måneder fra kontraktens dato den 24. april 1737 at indfri et 2. prioritetslån på 200 rdl. hos oberst *Godske Detlef von Holsten* til Holstenshus og Langesø.⁴⁶² I juli 1738 måtte hun erkende, at hun ikke havde været i stand til at indfri lånet, hvorfor hun

om jeg som en høyaldrende kone skulde ende mine dage i wærden førind jeg selw kunde bringe det i rigtighed og efter min forskriwelse indfri gaarden for ham for hwermands tiltale

udstedte en skadesløsforskrivning til *Peder Mahl* for de 200 rigsdaler med sikkerhed ved pant i lejevåningerne i Klosterstræde.⁴⁶³ Fem måneder senere fik hun indfriet lånet efter at have skaffet penge ved salg af vejrmøllen og optagelse af et lån hos svigersønnen *Knud Ballov*, så hun kunne give *Peder Mahl* endeligt skøde på gården.⁴⁶⁴

Om den nye gård virkelig var "langt bedre end før", som *Bircherod* skrev, er det ikke muligt at afgøre idag. Hovedbygningen mod Vestergade beskrives, da *Karen Achtonia* sælger den, som et

4re lengder bindingswærch teigelhengt huus.⁴⁶⁵

I 1753 angives bygningen at være på 20 fag,

hworpaa er en qvist af 7 fag.⁴⁶⁶

Gårdens skæbne efter at *Karen Achtonia* havde afstået den følges sidst i dette afsnit.

Efter at have solgt gården flyttede *Karen Achtonia* ind hos datteren *Birgitte Cathrine Jacobsdatter* og svigersønnen *Knud Sørensen Ballov*, hvor hun fik en stue med sine egne møbler. Hun var ikke fattig efter at hun havde svaret enhver sit, men ejede ved sin død stadig de to huse med lejevåninger i Grønne-gade og Closterstrædet og nogle af de udlejede jernovne.⁴⁶⁷ Hun døde den 4. september 1746 klokken tre om natten og blev begravet i Faaborg kirke, hvor der blev giwet woxliuss for hinde.⁴⁶⁸

Hun blev 86 år gammel, næsten lige så gammel som moderen, men langt fra oldemoderen *Karen Letsdatters* rekord på 100 år.

Onsdag den 15. februar 1730 lod borgmester *Jørgen Jacobsen* på Faaborg by-ting læse en erklæring og afbigt fra *Hans Jacob Errøboe*, hvori denne erkendte, at han

for nogen tiid siden i (værtshuset) Mervigen i Kiøbenhafn i adskillige gotfolckis paahør hawer udført af u-betencksomhed en dehl u-blue og uforskammede og growe ord mod edle hr borgemester Jørgen Jacobsen i Faaborg og hans gandske familie ... til samtlig deris æris forkleinelse og renomes tab,

hvorefter den angrende *Hans Erreboe* ydmygt erklærede, at han ikke kunne beskyldte borgmesteren for noget uretfærdigt og

langt mindre nogen af hans paarørende det allerringeste utilbørligt at kand paasige, men herwed wedersiger saadanne mine growe, u-forskammede, ærerørige ord, som af mig meget ubetenchsom kand wære udladt enten mod hr borgemester Jørgen Jachkobsens moder, sødskende eller paarørende med hiertelig fortrydelse offentl: beder og afbeder.⁴⁶⁹

Det er den eneste gang, der er fundet oplysninger om, at nogen har sagt noget nedsættende om *Karen Achtonia*. Der er derimod nok af udtalelser af anden karakter om hende:

Det er vel et udtalt tegn på høj agtelse, når Faaborgs barber/kirurg *Simon Hempel* i 1739, hvor *Karen Achtonia* havde trukket sig tilbage, lod sin datter opkalde *Karen Achtonia*,⁴⁷⁰ eller når der i Assens i et skibsregister i 1788 nævnes en jagt "Karen Achtonia", 16 aar gl.⁴⁷¹

Landsdommer *Bircherod* skrev om hende, at hun

var meget rafineret og ælsked af alle, og det skeede, at der een skrev hende til og af eenfoldighed kaldte hende aldsommegtigste Karen borgemesters. Hun var endog af dend anseelse, at der ingen af landsens adel, som skrev hende til, kaldte hende uden frue Karen borgemesters.⁴⁷²

Kantor *Giessing* vidste at melde om hende,

at hun var en meget gudfrygtig, fornuftig og kiæk Kone, mod alle meget ydmyg, tjenstvillig og omgængelig.⁴⁷³

Hun blev husket længe i Faaborg. I 1866 oplyste *Aug. Schrøder* blandt flere overleveringer om hende, at

Sagnet fortæller endvidere, at hun mange Aar efter sin Død gik igjen i Gaarden, indtil en af hendes Sønner, som var Præst i Baag Herred, en Nat manede hende ned i Bryggerhuset; endnu for faae Aar tilbage paavistes Stedet, hvorover laae en bred Steen.⁴⁷⁴

Det kan dog i hvert fald ikke være mange år, hun er gået igen, for sønnen *Hans Jacobsen* (ane nr.102), som der må være tale om, døde allerede 1749, tre år efter moderen. *Schrøder* skriver også samme sted, at borgmesterparret

og hun isærdeleshed (skildres) som en bestemt og mandhaftig Caracteer, der ikke saa let tabte Hovedet.

Betegnelsen "mandhaftig" anvendes også af pastor *Wiberg* i hans præstehistorie -

den bekjendte mandhaftige Karen Borgemesters;⁴⁷⁵

det må fntl. forstås rosende, at hun var lige så dygtig som en mand. Endnu 200 år efter hendes død blev der fremsat forslag om at opkalde en vej i byen efter hende, eftersom

Damen har vel nok været den Kvinde, der gennem Tiderne har øvet mest Indflydelse paa Byens Styrelse.⁴⁷⁶

Sønner og svigersønner

Jacob Jørgensen og *Karen Achtonia* fik otte børn i løbet af de første ti år af deres ægteskab og derefter i et lidt langsommere tempo yderligere fem i løbet af de næste tretten år, se efterfølgende oversigter. To døde spæde, og datteren *Armgardt Sophie*, hvis død ikke er fundet registreret, er formentlig også død som barn. De fem sønner, der blev voksne, fik som tidligere nævnt en god uddannelse, idet fire blev præster og den femte købmand, og de fem døtre blev godt gift med mænd fra den højere middelstand: præster, købmænd og godsforpagtere/-ejere. Tre af sønnerne døde endnu inden de var fyldt 40 år og kun én af dem levede længere end faderen. Døtrene viste sig mere robuste, men ingen af dem nåede deres moders alder - og ingen af dem trådte som hun ud af ægtemændenes skygge. Det er svigersønnerne, man ved noget om, ikke døtrene.

- Præsterne

Den førstefødte søn, *Henning Jacobsen*, fik morfaderens og - hvis formodningen foran holder stik - *Jacob Jørgensens* plejefaders fornavn og antog senere også hans slægtsnavn *Achton*. I en notits fra 1700-tallet hedder det, at han "kom til Brobye",⁴⁷⁷ dvs til Nørre Broby præstegård hos mormoderen *Mette Erichsdatter*, som også havde holdt ham til dåben.⁴⁷⁸ Da han blev immatrikuleret ved universitetet fra Odense i 1698, var han netop fyldt 18

**Jacob Jørgensens og Karen Achtonias børn og deres ægtefæller⁴⁷⁹
nr.1-8**

<u>Børn</u>	<u>Gift</u>	<u>Ægtefæller</u>
<i>Henning Jacobsen (Achton)</i> præst i Hyllested og Venslev (Sjælland) 1680 - 1710	1705	<i>Inger Margrete Numsen</i> 1680 - 1729
<i>Anne Catarina (Karen) Jacobsd.</i> 1681 - efter 1753	1699	<i>Ulrich Mogensen</i> forpagter på Brahetrolleborg, senere ejer af Dyrehovedgård ved Korsør, død 1735/41
<i>Anne Sophia Jacobsdatter</i> 1683 - 1739	1699	<i>Jens Madsen Faber</i> præst i Gislev og Ellested, provst i Gudme herred 1654 - 1719
<i>Mette Maria Jacobsdatter</i> 1684 - 1744	1704	1 ^o <i>Hans Henrich(sen) Wulf</i> ridefoged og birkefoged på Finstrupgård, senere toldkontrollør i Faab. - 1717
	1719	2 ^o <i>Peter Halch</i> tolder i Faaborg - 1725
	1731	3 ^o <i>Hans Christensen Ancher</i> ejer af Vormarkgård død efter 1745
<i>Jørgen Jacobsen</i> borgmester i Faaborg 1685 - 1758	1716	<i>Cathrine Marie Wandal</i> - 1747
<i>Christian Jacobsen</i> 1686 - 1687	-	-
<i>Johanne Jacobsdatter</i> 1688 - 1691	-	-
<i>Hans Jacobsen (ane nr.102)</i> præst i Søby og Turup, provst i Båg herred 1689 - 1749	1710	<i>Anna Marie Bang (ane nr.103)</i> 1699 - 1758

år.⁴⁸⁰ I 1704 blev han kun 24 år gammel præst for Hyllested og Venslev sogne ved Skelskør.

En kilde fra 1700-tallet, fmtl. hans brodersøn, oplyser, at

han havde Ventebrev paa Horne i Fyen, men lod sig af Oberst *Trolle* (til Nakkebølle og Rødkilde) overtale at tage mod Hyllested.⁴⁸¹

Herfra foretog han i 1706 sin af poeten *Michel Jernskæg* udødeliggjorte rejse til forældrene i Faaborg. Fire år senere døde han, seks uger efter sin 30 års-fødselsdag. Han efterlod sig tre børn,⁴⁸² hvoraf det ældste som tidligere nævnt døde to måneder efter ham hos *Jacob Jørgensen* og *Karen Achtonia* i Faaborg. Hustruen *Inger Margrete Numsen*, som han var blevet gift med i 1705, ægtede efterfølgeren i præstekaldet i Hyllested, hvor hun døde 19 år senere.⁴⁸³

Hans Jacobsen (ane nr.102) er den anden af "Barbara Steensens præster" og følges i det næste afsnit. Han nævnes en enkelt gang med *Achton*-navnet.⁴⁸⁴

Diderich Jacobsen, som blev født julenat 1692⁴⁸⁵ tolv år efter den ældste broder, tog ligesom ham slægtsnavnet *Achton* efter morfaderen og flyttede også til Sjælland, idet han blev immatrikuleret fra Sorø i 1713⁴⁸⁶ og fire år senere blev præst i Vigersted og Kværkeby sogne øst for Ringsted. Han blev heller ikke gammel, men nåede dog at sidde 14 år i embedet inden han døde i 1731. Han hentede sin hustru *Armgot Sophie Monrad* på Fyn, idet hun var datter af præsten i Dalum, hvor brylluppet stod i 1718.⁴⁸⁷ To sønner, der begge førte navnet *Achton*, vendte tilbage til Fyn efter hans død, idet de blev sat i Odense skole.⁴⁸⁸ Enken, som blev inspektrice på Herlufsholm, blev senere gift igen, men kun for atter hurtigt at blive enke.⁴⁸⁹

Claus Jacobsen, den sidstfødte af *Jacob Jørgensens* og *Karen Achtonias* tretten børn, født 1702,⁴⁹⁰ blev præst i farfaderen *Jørgen Lauritsens* sogne Søllinge og Hellerup i 1727,⁴⁹¹ men døde allerede fire år senere i sit 30. leveår. Ægteskabet med *Sophie Dahlager*, som han blev gift med i Hellerup i 1728, var barnløst.⁴⁹² Claus Jacobsen efterfulgtes i embedet men ikke i ægteskabet af en anden faaborgenser, købmanden *Børge Mølmarks søn Christian Børgesen Mølmark*.⁴⁹³ *Sophie Dahlager* levede ugift til sin død i 1749.⁴⁹⁴

Jens Madsen Faber, smedesønnen der blev præst for Gislev og Ellested sogne i 1681 og i 1704 provst over Gudme herred, er omtalt flere gange tidligere. En senere præst i de to kald citerer en meget rosende omtale af ham i den utrykte del af biskop *Blochs* fynske gejstlighedshistorie:

En meget retsindig mand og især opbyggelig i sin prædiken, saa mange rejste hen at høre ham. Han var en tro hyrde mod sin hjord og var ikke bange for at gaa ulven i møde. Han har og vaaren en smuk poet i sin tid, det adskillige paaskrifter i kirken vise.⁴⁹⁵

Da *Jens Faber* var sønndattersøn af *Jørgen Lauritsen*, *Anne Sophia Jacobsdatters* farfar, var de så nært beslægtede, at der måtte indhentes en kongelig bevilling, før de kunne gifte sig i 1699. Det gik hurtigt med brylluppet; hans første kone, som var enke efter forgængeren i embedet, var død omkring 1. juli 1699 efter at have født sit 12. barn i dette ægteskab. (Det var dødfødt.)⁴⁹⁶ Den kongelige tilladelse til, at han og *Jacob Jørgensens* 16-årige datter måtte gifte sig, selv om de var beslægtede i de forbudne led, blev givet den 19. september,⁴⁹⁷ og de blev viet hjemme i huset i Faaborg den 22. november.⁴⁹⁸ Det første barn blev født et år senere og flere fulgte. Da *Jens Faber* som provst skulle registrere de gejstlige personer i herredet til opkrævningen af krigsstyr i 1714 noterede han om sig selv, at han var i

slet tilstand formedelst mange børn,⁴⁹⁹

men han fik alligevel endnu et, det sidste - hans 19. og hendes 7. - i 1718, året før sin død.⁵⁰⁰

Anne Sophia Jacobsdatter, som var 36 år da *Jens Faber* døde, blev boende i sognet i nogle år,⁵⁰¹ men flyttede derefter hjem til moderen *Karen Achtonia* i Faaborg, hvor hendes bohove brændte under "Katastrofen" i 1728. Efter branden har hun måske fået husly hos søsteren *Anna Hedevig* og hendes mand *Peder Busch* i Holchegade sammen med datteren *Christiane Augusta*, men da *Peder Busch* omkom i 1735 købte hun et hus på nordsiden af torvet.⁵⁰² Hun døde under et julebesøg 1739 hos søsteren *Anne Catarina (Karen)* på Dyrehovedgård ved Korsør.⁵⁰³ Søsteren, der måtte bekoste begravelsen, krævede og fik *Anne Sophia Jacobsdatters* jordesærk og hendes andre ligklæder, som hun ikke havde tænkt på at tage med på rejsen, udleveret som erstatning for de anvendte samt 35 rigsdaler for begravelsesomkostninger, heri ikke medregnet måltidet, lys og andre bekostninger.⁵⁰⁴

Anne Sophia Jacobsdatter havde måttet pantsætte smykker og andre værdigenstande i sine sidste leveår, og gælden oversteg boets værdier, så der ikke blev nogen arv til de tre børn der overlevede hende.⁵⁰⁵

- Landmændene

Jacob Jørgensen skiftede stilling fra ridefoged på Søbysøgård til borgmester og købmand i Faaborg, og blandt rådmændene i Faaborgs magistrat var der andre tidligere ridefogder. Under Den skånske krig valgte flere købmænd og rådmænd at forlade den skattetyngede by for at blive godsforpagtere, og op imod århundredskiftet kombinerede den aldrende *Jørgen Bertelsen* rådmandsbestillingen med forpagtning af godset Gelskov.⁵⁰⁶ Når det drejede sig om at forvalte storlandbrug var der ikke så stort et spring fra købmand til landmand.

Ulrich Mogensen nævnes i 1696 som forpagter på godset Brændegård, der ejedes af baron *Friderich Trolle* til Brahetrolleborg. Han var da en af fadderne ved rådmand *Christian Ottesens* datters dåb i Faaborg sammen med bl.a. *Jacob Jørgensen* og dennes ældste datter *Karen (Anne Catarina) Jacobsdatter*.⁵⁰⁷ Han benævnes altid kun *Ulrich Mogensen*, ligesom en broder *Jens Mogensen*,⁵⁰⁸ som baronen havde ansat som degn i Vester Åby i 1693, selv om han ikke var student,⁵⁰⁹ kun kendes fra arkivalierne under sit fadernavn. *Ulrich Mogensens* søn fik imidlertid navnet *Friderich Quist*; det er vel derfra eftertiden lidt forhastet har sluttet, at de to brødre så også må have heddet *Quist*. Det er ikke oplyst, hvor de to brødre stammede fra.

Ulrich Mogensen var før ægteskabet med *Karen Jacobsdatter* gift med *Anne Margrete von der Lith*, som var enke efter en holstensk officer *Bertram Reventlow*, der i perioder havde forpagtet de sydfynske godser Gelskov og Arreskov. Hun havde fra sit første ægteskab en datter, som var blevet gift på Arreskov i 1684, 13 år gammel. Barnebruden ægtede præsten i Horne.⁵¹⁰

Den 3. januar 1699 ansøgte *Ulrich Mogensen* sammen med sin hustru,

eftersom Gud allermægtigste iche hawer begawet min kiere hustru ... og mig med nogen børn, eller lifsarwinger ej heller er at wente,

om at den længstlevende måtte sidde i uskiftet bo, idet den dødes arvinger måtte affinde sig med et beløb på 200 sletdaler. Ansøgningen, der blev underskrevet til vitterlighed af baron *Friderich Trolle* og *Jacob Jørgensen*, fik kongelig konfirmation den 28. januar.⁵¹¹ Baggrunden for ansøgningen må have været, at hustruen var syg. Hun døde umiddelbart efter, idet hendes arvinger - der, eftersom hendes datter var død som 19-årig,⁵¹² var to børnebørn i Horne præstegård - fik udbetalt de 200 sldr. allerede den 7. februar.⁵¹³ *Ulrich Mogensens* bryllup med *Karen Jacobsdatter* stod i hendes hjem i Faaborg den 18. juli samme år. Deres første og eneste søn *Friderich Quist* blev født den 5. august året efter.⁵¹⁴

Baron *Friderich Trolle*, efter hvem *Ulrich Mogensens* søn måske fik sit første navn, døde den 28. november 1700. Ved skiftet i 1701 tilfaldt Brahetrolleborg hans åndssvage broder, medens hans enke fik overdraget Brændegård som enkesæde.⁵¹⁵ I forbindelse med disse ændringer flyttede *Ulrich Mogensen* i 1701 fra Brændegård til Brahetrolleborg som forpagter.⁵¹⁶ Det var her, i forpagterboligen i sydfløjen af slottets ladegård, at hans svoger *Henning Jacobsen (Achton)* og poeten *Michel Jernskæg* blev beværtet i 1706.⁵¹⁷ *Ulrich Mogensen* forvaltede herregården sammen med ridefogden *Niels Krogstrup* under tilsyn af en formynder for den nye ejer. Ridefogden, der også var herredsskriver for Salling herred, har fået et noget blandet eftermæle, idet han, der var præstesøn, dels karakteriseres som

en ualmindelig dannet og oplyst mand⁵¹⁸

dels betegnes som en bondeplager:

hans Navn var i over et Aarhundrede forhadet paa Egnen.

Ulrich Mogensen mindes ikke på samme måde i den lokale overlevering. Grev *Christian Ditlev Reventlow*, der havde fået ekspektancebrev på baroniet, som han skulle overtage efter den åndssvage baron *Trolles* død, klagede i 1713 til kongen over vanrøgt af godset,⁵¹⁹ men hans klage blev afvist efter en kommissionsundersøgelse.⁵²⁰

Hvordan han så har samlet dem, så er det sikkert, at *Ulrich Mogensen* i begyndelsen af 1700-tallet havde anselige midler mellem hænderne. Engang mellem 1701 og 1708 købte han af landsdommer *Jørgen Brahe* til Hvedholm tre bondegårde med i alt 24 tdr. hartkorn i Vester Hæsing; da han solgte dem igen i 1708, måske i forbindelse med overtagelsen af Dyrehovedgård, fik han 1.354 rigsdaler for dem.⁵²¹ I 1705 gav han et lån på 206 rigsdaler til en mand i Faaborg⁵²² og i 1710, hvor han sammen med andre velhavere blev opfordret til at yde bidrag til hans kongelige majestæt, der var midt i Den store nordiske krig, erklærede han sig villig til at forstrække majestæten med 100 rdr.⁵²³ I 1707 erhvervede han gården Dyrehovedgård (Korsør Ladegård) med 45 tdr. land på nordsiden af Korsør nor af oberstløjtnant *Anders Trolle* til Trolholm,⁵²⁴ men blev dog på Brahetrolleborg som forpagter i endnu tre år.⁵²⁵

I 1710 indgik *Ulrich Mogensen* imidlertid kontrakt med *Jørgen Brahe*, som på det tidspunkt var skoleherre for Herlufsholm, om at være forstander for Herlufsholms stiftelse. Kontrakten gjaldt for otte år. Her mindes man ham: En 1700-tals-forfatter, der skrev Herlufsholms historie, gav ham en meget slet omtale:

Forstander Ulrich Mogensen og Ridefogden *Niels Fuglede* vare især de to, der som Ulven og Bjørnen i Fabelen, delede Rovet imellem sig: Skovene ødelagde de; Bønderne ud-sugede de; Skolen besvege de ...!⁵²⁶

En senere forfatter har bedømt ham noget mere forstående, idet han citerer et votum under en af de senere retssager for Højesteret:

Mogensen var forpagter, hvilket slags folk uden så øm samvittighed gør deres vilkår det bedste de kan.⁵²⁷

I 1716 døde *Jørgen Brahe*, og den nye skoleherre, igen en af Trolle-slægten, justitsråd *Børge Trolle*, greb meget håndfast ind, idet han fyrede *Ulrich Mogensen* og nærmest korporligt satte ham på porten pr. 1. maj 1717, hvor han også lod størsteparten af hans besætning flytte ud af stalden og sende til Dyrehovedgård. Der fulgte en stribe af retssager ved Højesteret, hvor Ulrich Mogensen i den ene blev dømt til at betale 270 rigsdaler og sagsomkostninger på 200 rdr, medens han i andre sager dels fik tilkendt 400 rdr. i sagsomkostninger dels en erstatning på 1.800 rdr. for skade, tort og svie, samti-

dig med at skoleherren *Børge Trolle* fik en bøde på 100 rdr. for vold og unødigt trætte.⁵²⁸ - I 1725 bevidnede *Ulrich Mogensen* under en kommissionsundersøgelse, at *Børge Trolle* havde forsøgt at bestikke nogle af højesteretsdommerne.⁵²⁹

Efter *Herlufsholm-intermezzoet* flyttede *Ulrich Mogensen* og *Karen Jacobsdatter* hjem til *Dyrehovedgård*. Her fik han problemer med kronen, som pludselig gjorde en gammel forkøbsret gældende med henblik på at indrette gården til rytterkaserne, men efter nogen argumentation og en personlig henvendelse til kongen frafaldt kronen sit krav,⁵³⁰ og *Ulrich Mogensen* fik i 1719 endeligt skøde på gården, som han derefter kunde udbygge. I årenes løb købte han stadig mere jord til, så de oprindelige 45 tdr. voksede til 204 tdr. hartkorn. Det var tilstrækkeligt til at gården under den næste ejer i 1749 blev anerkendt som en komplet og fri sædegård, som senere blev omdøbt til *Tårnborg*.⁵³¹

Da både *Karen Jacobsdatters* svoger *Peder Busch* og hans hustru *Anna Hedevig Jacobsdatter* døde i 1735, blev ansvaret for børnene fordelt på familiens medlemmer. *Ulrich Mogensen* blev formynder for *Jensine Erreboe Busk*. Han tilskrev skifteretten i *Faaborg*, at

mit helbred er ikke dertil, at ieg kand reise derower,
men han påtog sig formynderansvaret,
og kand saa myndtl: og hwad capital, hender tilfalder, sendis mig.⁵³²

Den 7-årige *Jensine* er vel derefter blevet optaget i hjemmet på *Dyrehovedgård*. I december 1739 døde *Karen Jacobsdatters* anden søster *Anne Sophia* provst *Fabers* enke som fornævnt under et besøg på *Dyrehovedgård*.

Omkring 1740 må *Ulrich Mogensen* være død; den 60-årige *Karen Jacobsdatter* solgte gården i 1741.⁵³³ Efter salget kan det formodes, at hun er flyttet til søsteren *Mette Maria Jacobsdatter*, som da boede på *Vormarkgård* i *Hesselager* sogn. I 1753 boede hun i hvert fald der i sognet, dog ikke på *Vormarkgård*, som på det tidspunkt var blevet solgt, men i præstegården.⁵³⁴ Der er hun vel flyttet ind på pension efter *Vormarkgårds* salg; hun må have haft råd til at betale godt for opholdet. Hendes dødsår er ikke fundet oplyst.

Hans Henrich(sen) Wulf, som *Mette Maria Jacobsdatter* blev gift med i 1704, var også på en af herregårdene tæt ved *Faaborg*, *Finstrupgård*, hvor han var ridefoged og "inspecteur"⁵³⁵ og fra 1696 birkefoged for det nyoprettede *Finstrup* birketing.⁵³⁶ Han nævnes første gang i *Faaborgs* kirkebog i 1692, hvor han var fadder ved præstens datters dåb sammen med *Jacob Jørgensen*.⁵³⁷ I 1698 var han også fadder ved den næste præst *Jacob Lauritsen Kullerups* datters dåb.⁵³⁸ Han må have været beslægtet med den 35-årige⁵³⁹ *Margrethe Henrichsdatter Wulf*, som blev gift med skrædderen *Christian*

Hansøn i Faaborg i 1705, idet han var forlover for hende,⁵⁴⁰ men det har som for *Ulrich Mogensen* ikke været muligt at konstatere, hvor han - eller hun - stammede fra.

I 1704 døde Finstrupgårds ejer stiftamtmand *Diderich Schult* og gården overgik til hans enke, der i 1707 skødede den til *Christian Adolph Holsten*. Det var hans broder og arving, som ændrede gårdens navn til det nuværende, Holstenshus.⁵⁴¹ Det er fmlt. i forbindelse med disse ejerskifter, at *Hans Henrich Wulf* forlod ridefogedstillingen og lod sig ansætte som toldkontrolør, dvs medhjælper for tolderen, i Faaborg. Han beholdt dog bestillingen som birkefoged eller birkedommer til sin død.⁵⁴² - Hans efterfølger som ridefoged på Finstrupgård *Niels Jensen Frausing*⁵⁴³ fulgte ham over i toldertjenesten, idet han i 1710 blev tolder i Faaborg.⁵⁴⁴

Hans Henrich Wulf må have været forholdsvis velstillet. Endnu medens han var ridefoged havde han sammen med den tidligere omtalte *Niels Krogstrup* tilforhandlet sig to bondegårde i Salling herred fra grev *Otte Rantzau*. De to partnere solgte gårdene i 1694.⁵⁴⁵ I 1697 erhvervede Hans Wulf nabogården til *Jens Lauritsen Erreboes* gård på sydsiden af Holchegade lige overfor *Jørgen Thomsen Jørgensens* gård. Han boede ikke selv i gården, men overlod den til byens daværende tolder *Peder Diderichsen*, som han fra 1694 tre gange lånte penge til, senest 200 rigsdaler i forbindelse med købet af gården, hvor det var tolderen der fremtrådte som køber, selv om skødet blev udstedt til Hans Wulf. Da tolderen døde i 1699, var hans bo insolvent, således at der kun kunne udbetales en lille dividende til kreditorerne. Hans Wulf, der da havde 450 rigsdaler til gode, fik kun 34 daler 5 mark og 11 skilling.⁵⁴⁶ Senere optrådte han igen lejlighedsvis som pengeudlåner overfor beklemte medborgere, oftest med småbeløb⁵⁴⁷ men i 1710 med ikke mindre end 900 rigsdaler, som han lånte rådmand *Chr. Ottesen* mod pant i nogle af hans jorder.⁵⁴⁸

Endnu i juli 1704, da han købte halvsjette skæppe jord på Faaborg mark,⁵⁴⁹ nævnes *Hans Henrich Wulf* "paa Findstrupgaard", men efter brylluppet med *Mette Maria Jacobsdatter* i hjemmet hos *Jacob Jørgensen* og *Karen Achtonia* den 18. november samme år flyttede de nygifte ind i gården i Holchegade.

Hans Henrich Wulf nævnes i det næste tiår en gang imellem i forbindelse med sin toldkontrolvirksomhed, som vel ikke har været populær hos de kontrollerede, men dog øjensynlig ind imellem er foregået under hyggelige former. I 1712, da *Jacob Jørgensens* daværende købmandstjener *Jacob Jørgensen Ørsted*, som netop var hjemkommen fra Rostock, vendte tilbage til jagen, der lå ved skibsbroen,

saae hand tolderen *Niels Jensen (Frausing)* tillige med controleuren og *Madtz Christens* (den kgl. vejer og måler) at sidde i kajjytten, hvor hand gich ind til dem, bad dem være velkommen. Og om de da hafde druchet ett glass øll eller mere før widnet kom.

Hafde hand noget krisknach, stoed i enn bench, hwilchet widnet tog op og skienchet dem med. Da sagde *Madtz Christensen*: Komer iche med den, ieg hør *Hanss Wulf* sagn: det er stærch drich. leg dricher intet deraf uden de andre dricher først. Tog saa *Hanss Wulf* glasset og drach tolderer til, tolderer illiggemaade *Madtz Christensen* til og *Madtz Christenss* widnet til igjen ....

Det endte mindre hyggeligt med, at *Mads Christensen* i sin drukkenskab faldt ned af skibet og slog sig så slemt, at han måtte bæres hjem, hvor præsten blev tilkaldt for at give ham alterets sacramente.⁵⁵⁰ (*Mads Christensen Smidt* døde dog først et halvt år senere⁵⁵¹).

Michelsdag - den 29. september - 1715 om aftenen udbrød der af uopklarede årsager brand i *Jens Lauritsen Erreboes* gård. Den udviklede sig til den anden store brandkatastrofe i Faaborg,

fordj samme ildebrand kom saa hastig paa om nattetiide og først udj baghuusse, og *Jens Lauersen* eller folck iche noget wiste deraf før fra byen derom kom anskrig.⁵⁵²

Derfra bredte ilden sig til

hans naboes *Hans Wulfes* og *Jørgen Christensens* gaarde, saawel og i *Hans Peders* baghuusse samt kiøchen og brøgers, huilche alle fiire gaarde udj een hast paa et quarters tiid af ilden saa hastig blef angreben, at ingen redning war paafærde, mens efter een times forløb gandske lagt i aske.

Ilden sprang videre til området syd for torvet, hvor yderligere atten gårde og huse nedbrændte,⁵⁵³

... og fich de fleste lidet eller intet reddet af deres goeds og formue, ... og af det lidet, som de fich udbaaren til redning, indfandt sig tiufagtige meenisker, som stial der-af huis de kunde ofuerkomme.⁵⁵⁴

Præsten *Rasmus Winther*, *Jørgen Thomsen Jørgensens* svigersøn, berettede senere, at det brændte så hæftigt

i *Hans Wulfis* gaard lige overfor karnappet af vor faders stue-huuss, saa at ildens heftige brynde forderfvede glasset i karnappets vindever, og vor fader, bebyrdet af sygdom samt bespendt med angst, maatte føris til sin svogers borgmesterens huuss, ventende icke meere at see sit hiem.⁵⁵⁵

Hans Wulf og hans hustru har vel også fundet husly hos *Karen Achtonia* efter branden, men må straks være gået i gang med at forberede bygningen af en ny gård på brandtomten. 12. november 1715 afleverede magistraten til stiftamtmanden en opgørelse over brandskaderne og de materialer, der behøvedes til genopbygningen. Det ses heraf, at den nedbrændte gård omfattede et stuehus på 10 fag, et loft højt med fuld kælder under, et 15 fag stort hus med køkken, bryggers og to gæstekamre, samt 27 fag med ladehus, stald, lo, folkekamre, porthus og deslige. Rentekammerets tilsagn om seks års konsumtionsfrihed og toldfrihed for bygningsmaterialerne efter den indsendte specifikation blev givet den 7. december.⁵⁵⁶ Mindre end et år efter branden lod *Jens Erreboe* i en stævning sin nabo foreholde, at

I bem^{te}: *Hans Wolf* hafuer wed *Eders* huuses opsettelse efter formening (krænket) *Erreboe* grund og eyendom, wed ded *Eders* tagskieg er bygt saa langt ofr slippen, at *Eders* tagwand deraf falder paa *Jens Erreboes* grund.⁵⁵⁷

Det ser ud til, at den velstående toldkontrollør formåede at opbygge den nye gård uden at måtte optage lån; det har været nok, at *Christian Ottesen* mere eller mindre godvilligt indfriede sit store lån på 900 daler hos ham.⁵⁵⁸

Branden gav anledning til, at magistraten forhøjede byens brandberedskab. Man advarede borgerskabet om, at deres ildsteder skulle holdes rene, og der blev indsamlet penge til anskaffelse af en brandsprøjte og andre brandredskaber.⁵⁵⁹ Som det er fremgået af det foregående forhindrede det dog ikke "Katastrofen" kun 13 år senere.

Hans Henrich Wulf fik ikke meget glæde af sin nye gård; han døde straks efter at den var opført, omkring 1. februar 1717,⁵⁶⁰ få dage før *Mette Maria Jacobsdatters* 33 års-fødselsdag.⁵⁶¹ Ifølge et fælles testamente de oprettede, fordi ægteskabet var barnløst, skulle den længstlevende have lov til at sidde i uskiftet bo, men skulle give den afdødes arvinger 100 rigsdaler, hvis han eller hun

efter Guds indskydelse blev tilsinds sig i ægteskab paanye at inclade.

Testamentet var underskrevet 2. december 1716; han må have ventet døden.⁵⁶² Indskydelsen kom to år senere. I krigsstyrmandtallet 1720 anføres det, at

tolderen *Peter Halch* hafuer befriet een enche af de afbrændte, saa allernaadigst er forskaanet frihed, hand allerunderdanigst formoder at nyde,⁵⁶³

de afbrændte havde jo fået seks års konsumtionsfrihed og andre begunstigelser. *Peter Halch* var blevet udnævnt til tolder i Faaborg i sommeren 1719 som efterfølger for *Niels Jensen Frausing*⁵⁶⁴ og blev straks efter gift med *Mette Maria Jacobsdatter*.⁵⁶⁵

Peter Halch eller *Peiter Halche*, som han lige så ofte kaldes, kom fra hoffet, hvor han havde været ansat som lakaj hos prinsesse *Sophie Hedevig* og straks efter at den tidligere tolder var blevet afsat gik til kongen og fik løfte om at overtage bestillingen.⁵⁶⁶ Hans korte tid i Faaborg blev præget af stridigheder. Nogle af hans opponenter var nok stridbare gemytter, men hans egne reaktioner tyder på, at han selv har optrådt usædvanligt aggressivt. Han var formentlig også fysisk stærk. I en af de retssager, han var indviklet i, spurgte hans modpart *Hans Sørensen Læsøe* et vidne,

om widnet iche saae, at toldereren wille løfte Hans Sørenss op med sin eene haand paa een tønde.

Svaret var, at

widnet wed af intet saadant;⁵⁶⁷

vidnerne i retssagerne havde en påfaldende dårlig hukommelse, når deres vidneudsagn kunne belaste *Peter Halch*.

Det første sammenstød, der blev ført til protokols, indtraf 15. juli 1720 om morgenen i forbindelse med en kompetencestrid mellem *Peter Halch* og kon-

sumtionsforpagteren *Peder Lindegaard* ved visitationen af en jagt, der var indkommet fra Flensborg. Forløbet omtales forholdsvis detaljeret her, fordi man gennem det får et levende billede af livet i Holchegade og ved skibbroen dengang.

Vidnerne beretter overensstemmende om en "dispiut" mellem *Peter Halch* og *Hans Læsøe*, der var konsumtionsbetjent hos sin slægtning⁵⁶⁸ konsumtionsforpagteren. Diskussionen drejede sig om, at både toldereren og konsumtionsforpagteren havde ladet lugerne på jagten forsegle, da den indkom fra Flensborg aftenen før, indtil ladningen kunne inspiceres, og at toldereren mente, at det kun var ham, der havde ret til at forsegle.⁵⁶⁹ Vidnerne var enige om, at *Peter Halch* efter nogen diskussion sagde til *Hans Læsøe*, at

I er een mechtig mand og tager wel ware på kongens interesse, naar I sider paa skibe-rome og dricher Eder fuld eller druchen. Huor paa Hans Sørenss swarede: Det er Løyen I siger. Dertil swarede toldereren: Een skielm skal sige, at ieg lyfuer, og Hans Sørenss swarede igien: I skal were een skielm, til I bewiiser det.⁵⁷⁰

Hans Læsøe og en anden konsumtionsbetjent hævdede endvidere under ed, at *Peter Halch* under den forudgående diskussion og under en ny henvendelse til ham senere på formiddagen havde udtalt sig nedsættende om *Peder Lindegaard*,⁵⁷¹ hvilket andre vidner angiveligt ikke havde hørt.⁵⁷²

Om eftermiddagen samme 15. juli blev *Peter Halch* opsøgt i sit hjem i Holchegade af *Hans Læsøe*, der ønskede at inspicere nogle "fustagier", der var bragt i land fra jagten, og hvis indhold ikke fremgik af skipperens anmeldelser af, hvad hans last bestod af, med henblik på at kontrollere, om der skulle betales konsumtion af indholdet.⁵⁷³ *Peter Halchs* hustru *Mette Maria Jacobsdatter* oplyste, at *Peter Halch* havde bedt om at få fred i sit eget hus, og derpå

oplugte min kieriste døren, tagende hannom sagtelig wed ermet og bad hannom: gaae. Da Hans Sørenss sagde: skal ieg gaae, saa skal I gaae med, huor paa Hans Sørensen greb min kieriste udi brøsted med dend eene haand og wed pæruquen og øret med dend anden haand og wilde hafue træchet hannom: ud af døren med sig ....

Andre vidner kom til, således *Peter Halchs* søstersøn *Petter Josaiasen Erløf*, som var i køkkenet bagved, hvorfra han kom ind, da han hørte

bulderen og allarm i stuen.⁵⁷⁴

I genbøgården på den anden side af Holchegade, hvor *Jørgen Jacobsen* nu boede, hørte den tidligere ejer *Jørgen Thomsen Jørgensens* søn *Henning Jørgensen*, at *Jørgen Jacobsens* hustru, der stod i den anden side af stuen, råbte

Børn, der er klamerj udj tolderens huus. For Guds skyld gaae off og skiller dem ad.⁵⁷⁵

Da *Jørgen Jacobsen* og *Henning Jørgensen* sammen med en besøgende var nået over gaden, blev de mødt af *Jørgen Jacobsens* søster *Mette Maria Jacobsdatter*, der overfor retten fortalte, at hun havde råbt

ud til gaarden om folck, og i mitt dagligestuewindue, og bad gotfolch wilde indkome for at see, huorledes min mand blef udj sit eget huus af *Hans Sørenss* offuerfaldet.

Hun fremviste nu

dend sønderrefne pæruqve, som *Hans Sørenss* hafde sønderreffuen paa min mands hofuet.

For retten oplyste hun ydermere, at

siden gick *Hans Sørensen* ud af dørrn ... saa frisk som hand pleyede. Een half times tid derefter sad ieg i bem^{le} min broders dør tillige med min broders kieriste, og da saae wj begge *Hans Sørensen* kom fra Grønnegade og gick ind til mons *Harkroge* og derfra atter forbj min broders og op af torfuet, da ieg iche heller kunde see noget beskadiget paa hannem enten udj ansigtet eller andre steder, mindre at der kunde merchis noget paa hans gang.⁵⁷⁶

Hans Læsøe forklarede derimod, at han havde handlet i nødværge og førte vidner på, at tolderren havde optrådt særdeles voldsomt, ligesom han førte byens barber/kirurg, der havde synet ham, som vidne om hans gule og grønne mærker og indre skader.⁵⁷⁷ Han anførte også, at det ikke burde bruges imod ham,

ded hand har weret udj raad^m *Jørgen Jacobss* huus og der nødt een pæll wiin til at størcke sig med, da hand slaget og ilde medhandlet af tolderens huus skal were udkommen uden hatt og med ræffuenn kiortel.

Jørgen Jacobsens tjenestepiger berettede, at de ganske rigtigt havde udskænket

een pægel win (til ham), imidlertid saae widnerne intet noget paa *Hans Sørensen* enten i ansigtet eller andre steder, huerchen blaaf, grønt, gult, sort eller blodigt.

De måtte dog medgive, at de heller

ingen agt gaf derpaa.⁵⁷⁸

Efter de dramatiske begivenheder den 15. juli indledtes der retssager på kryds og tværs for Faaborg byting og rådstueretten og videre for Fynbo landsting. *Peter Halch* lod konsumtionsforpagteren stævne for rådstueretten, anklaget for at have krævet for høje konsumtionsafgifter i sin tid som forpagter⁵⁷⁹ (det var den sag, hvor bl. a. *Karen Achtonia* blev indkaldt som vidne), men striden mellem de to parter ophørte med *Peder Lindegaards* død i november.⁵⁸⁰ Sagerne mellem *Peter Halch* og *Hans Læsøe* løb derimod videre, og *Peter Halch* fik en dreven retskyndig modstander i ham, for konsumtionsbetjenten var tillige *Hans Wulfs* efterfølger i bestillingen som birkefoged i Finstrup/Holstenshus birk.

Med hensyn til skænderiet på jagten den 15. juli om morgenen lod *Peter Halch* for at retfærdiggøre sin beskyldning mod *Hans Læsøe* for drukkenskab indkalde vidner for bytinget om, at konsumtionsbetjenten havde fået for meget at drikke engang i foråret. En skipper bevidnede, at

omwundene tid i foraaret, da hand med sit fartøy fra Flensborg war ankommen, kom *Hans Sørenss* paa samme fartøy imedens hand laasede, og widnet hente een deel fransk bændewin og win til at tractere hannem med, huoraf dend meeste deel gick med af det, hand nogle gange hafde hendt, saa der blef ichun lidet ofuer.

Andre vidner mente, at

da war hand beskienchet.⁵⁸¹

Hans Læsøes prokurator gjorde gældende, at der ikke var dokumenteret pligtforsømmelser fra konsumtionsbetjentens side.⁵⁸² *Peter Halch* krævede derefter *Hans Læsøe* og hans kollega dømt til at lide

paa deris fingre og boeslod

for mened, fordi de havde aflagt ed på, at toldereren havde talt nedsættende om konsumtionsforpagteren, medens andre tilstedeværende ikke huskede noget herom. Bytinget fulgte hans påstand, men dommen blev omstødt af Fynbo landsting, der fandt det ubilligt og uforsvarligt at følge *Peter Halchs*

her udinden gjorde haarde og wulde irettesættelsse.⁵⁸³

Peter Halch krævede endvidere *Hans Læsøe* dømt for ærekrænkelse, fordi han havde kaldt ham løgner, men bytinget vilde kun gå med til at pålægge en bøde for anvendelse af

w-tilbørlig og w-qwemsord.

Da *Peter Halch* appellerede dommen til Fynbo landsting til skærpelse stadfæstede landstinget dommen, idet den påtalte, at *Peter Halch* førte unødigt trætte, og dømte ham til at betale sagens omkostninger.⁵⁸⁴

For så vidt angår klammeriet i *Peter Halchs* hus fik toldereren ved bytinget dømt konsumtionsbetjenten for vold mod ham, men denne dom blev også omstødt af landstinget, der udledte af de modstridende vidnesbyrd,

at hand (*Hans Læsøe*) hafwer faaet og baaren de meeste hug eller støed fra denne strid (og) at toldereren Seig:^f Halck udj denne handel iche hafwer wærret i alle maader saa aldeellis wden skyld og sagesløes.

Hans Læsøe fik dog en bøde

for saadan hans begangne formastelsse.⁵⁸⁵

Senere blev den ovennævnte *Andreas Harkrouch*, der optrådte som sagfører i byen, selv om han ved en højesteretsdom var frakendt retten til at drive procuratorvirksomhed,⁵⁸⁶ også en aktiv deltager i skærmydslerne.⁵⁸⁷ *Peter Halch* synes at have anset ham for at være bagmand for konsumtionsforpagteren og *Hans Læsøe*.⁵⁸⁸ I foråret 1721 førte balladen til, at *Peter Halch* henvendte sig først til amtmanden og derefter til kongen og krævede *Harkrouch* forvist fra Faaborg,⁵⁸⁹ og det endte med, at *Harkrouch* i 1722 efter magistratens og amtmandens indstilling blev forvist ikke alene fra Faaborg, men fra "provincien", dvs fra Fyn.⁵⁹⁰ Forinden havde amtmanden dog følt sig nødsaget til efter klager fra *Harkrouch* over rådmand *Jørgen Jacobsen*, der havde engageret sig lidt for stærkt i sagen på sin svogers side, at præcisere overfor *Jørgen Jacobsen*,

at alting bør lowlig shee.⁵⁹¹

Den forviste *Andreas Harkrouch* forsøgte derefter straks at hævne sig på alle sine fjender ved at indgive den tidligere omtalte angivelse om, at *Karen Achtonia* drev smugleri. *Peter Halch* fandt sig nødsaget til at afgive sin erklæring til amtmanden om den foretagne inkquisition hos hende under sin salsligheds ed,

som ieg ellers kunde kastes under soubcin, fordj dend angifne madame Karen Achtonia hendes datter er min hustrue.⁵⁹²

Kløverierne bredte sig stadig videre i byen. I marts 1722 måtte byfoged *Brolund* anmode amtmanden om at beskikke en sættestemmer,

som tolderen her i byen sr *Peter Halche* icke alleeneste nest afwigte d: 14 hujus men endog nogle gange tilforne baade i og udenhuus huus hawer efftertalt mig adskillige ære nærgaaende og fornermelige ord, for hwilke ieg højstaarsaget, som ellers paa ingen maader inclinerer til prosses og trette, hawer wæret tiltwungen kald og warsel her til bytingsretten først indfaldende d 26de marti for widners høreelse og tingswidnes erhwerfwelse at udstede.⁵⁹³

Den nyudnævnte borgmester *Jørgen Jacobsen* trådte til som mægler og fik den krænkede byfoged til at gå med til et forlig, som han selv kunne skitserer, men forliget var i første omgang ved at strande, fordi *Peter Halch* ikke mødte op i bytinget for at bekræfte, at han tiltrådte det.⁵⁹⁴

Den 17. marts 1725 satte *Peter Halchs* død en stopper for uroen omkring hans person.⁵⁹⁵ *Mette Maria Jacobsdatter* var enke for anden gang. Hendes ægteskab var også denne gang barnløst, og ægteparret havde som i det første ægteskab aftalt et fælles testamente, hvorefter den længstlevende måtte sidde i uskiftet bo. Prisen for at indgå et ny ægteskab var denne gang nedsat til 50 rigsdaler til arvingerne.⁵⁹⁶ De faldt seks år senere. Den 27. juni 1731 blev hun i sit hjem viet til *Hans Ancher*⁵⁹⁷ til Vormarkgård og flyttede til gården i Hesselager sogn.

Gården i Holchegade blev straks efter brylluppet solgt til sognepræsten *Hans Bager* og blev således i en periode præstegård.⁵⁹⁸ Efter mange ejerskifter blev den i 1931 erhvervet af den nyoprettede "Faaborg Museumsforening", der lod den restaurere, idet nyere tilføjelser blev fjernet, og indrettede bygningerne til museum for Faaborg og omegn under navnet "Den gamle Gaard".⁵⁹⁹

Denne gård er overordentlig velholdt, og de mange udskud og tilbygninger giver stedet en charme, som er uforlignelig

hedder det om gården i Nationalmuseets rapport om de historiske huse i Faaborg i 1974.⁶⁰⁰ I rapporten angives det såvel som af museet selv, at gården først blev opført af *Peter Halch* omkring 1720.⁶⁰¹

Hans Christensen Ancher var kommet i besiddelse af Vormarkgård ved at gifte sig med den tidligere ejer *Hans Tomassens* enke. *Hans Tomassen*, der først var forpagter af den gamle hovedgård⁶⁰² i Vormark nord for Hesselager

og i 1696 havde købt den,⁶⁰³ var død fire år efter købet i begyndelsen af året 1699.⁶⁰⁴ *Hans Ancher* ægtede enken *Inger Hansdatter Krarup* året efter;⁶⁰⁵ i juni 1701 fik han kongelig tilladelse til at være værge for sine umyndige stedbørn.⁶⁰⁶ *Hans Ancher* havde flere søskende, deriblandt en broder *Jørgen Ancher*,⁶⁰⁷ som nogle år senere var bosat i Hesselager og i 1729 blev birkefoged for Hesselager birk;⁶⁰⁸ det er ikke konstateret, hvor familien stammede fra.

I november 1700 - samme år han var blevet godsejer - var *Hans Ancher* "til Wormarkgaard" fadder ved dåben af rådmand *Christian Ottesens* søn i Faaborg.⁶⁰⁹ Han og *Christian Ottesen* var ifølge et brev fra april 1706 fra *Christian Ottesen* nært beslægtede, idet brevet var stilet til

edle, høyachtbahre, welwisse och welfornemme mand sr Hanss Christenssen Ancker til Wormarckgaard, min høyærede swoger och hulde broder,

ligesom *Chr. Ottesen* i en efterskift i brevet skriver, at

min lille *Ericke* lader sin hierte farbroder och moster saauel som alle deris smaa meget flittig hilse.⁶¹⁰

Brevets hovedemne er ellers et ønske fra *Christian Ottesen*, der som altid var i pengenød, om at måtte låne 200 rigsdaler. Han har fmlt. fået pengene; da *Christian Ottesen* døde i 1722 anmeldte *Hans Ancher* i hvert fald til skifteretten, at han i sin tid havde lånt ham 200 rdr.,

hworpa er betalt tiid effter anden 150 rdr..

Der var ikke penge i den dybt forgældede *Chr. Ottesens* bo til at betale en skilling af restgælden.⁶¹¹ *Hans Ancher* synes ikke at have haft tilknytning til Faaborg ud over denne familieforbindelse før han ægtede *Mette Maria Jacobsdatter*.

Man kan ikke vide, hvad der fik den 46-årige *Mette Maria Jacobsdatter* til at gifte sig igen og flytte på landet langt væk fra de vante omgivelser og familien i Faaborg. Familiesammenholdet holdt nok. Efter svogeren *Peder Busch*' og søsteren *Anna Hedevigs* død i 1735 blev *Hans Ancher* værge for den 14-årige datter *Anne Maria Busch*,⁶¹² som da må antages at være flyttet til Vormarkgård,⁶¹³ og efter formodningen foran er søsteren *Karen Jacobsdatter* også flyttet over Storebælt til Vormarkgård efter *Ulrich Mogensens* død og salget af Dyrehovedgård i 1753. - *Mette Maria Jacobsdatter* døde på Vormarkgård i 1744.⁶¹⁴

For *Hans Anchers* vedkommende har han vel haft brug for en husmoder i gården efter *Inger Hansdatter Krarups* død, der fmlt. er indtruffet i 1730,⁶¹⁵ og så har de penge, som salget af gården i Holchegade indbragte, nok også været velkomne i 1731. Det må være et tegn på en ikke helt stabil økonomi, at han var begyndt at optage lån. Det var foreløbig små beløb,⁶¹⁶ men i juni 1738 optog han et lån på 3.200 rdr. hos kancelliråd *Henrich Lauridsen Lund* til

Damsbo mod pant i hovedgården⁶¹⁷ og frasolgte samtidig Frørup sogns kirke-tiende til sognepræsten.⁶¹⁸ Dette lån blev året efter afløst af et endnu større på ikke mindre end 8.500 rigsdaler hos *Henrich Lund* og i 1744 fulgte endnu et stort lån hos sønnen *Severin* eller *Søren Lund*, begge mod pant i hovedgården.⁶¹⁹ I juni 1745, da han afstod gården til *Søren Lund*,⁶²⁰ optog han yderligere et lån på 1.400 rdr. hos en birkefoged mod pant i gårdens besætning og alt bohave lige til sengetøjet.⁶²¹ Efter salget af gården flyttede han til et "gadehus" - 10 fag stuehus med have - i Hesselager by,

twert owerfor kiercken, ... lige for majtræet,

hvor han døde i 1753.⁶²²

- Købmændene

Jørgen Jacobsen, *Jacob Jørgensens* næstældste søn, var den eneste af sønnerne, der blev købmandsuddannet. Det er fra *Christian Ottesen*, man har oplysningen herom, i et brev til amtmanden i 1713, hvor han som designeret borgmester anbefaler *Jørgen Jacobsen* som en "skikkelig (egnet) person" til den ledige post som rådmand. *Christian Ottesen* oplyser her, at *Jørgen Jacobsen*

i nogle aar har werred i hans sl: faders huus, effter at hand hoes fremmede hafr: thiendt fra ungdommen op och forrestaaed sin sl: faders forretninger.⁶²³

Han kan dog herved også have henvist til postmesterbestillingen, for *Jørgen Jacobsen* efterfulgte sin fader som postmester.

Stiftamtmand *Pritzbuer* recommendede både *Christian Ottesens* og *Jørgen Jacobsens* ansøgninger til majestætens nådige bønhoerelse. Det krævede ikke lang betænkningstid: *Jacob Jørgensen* var død den 9. marts, Chr. Ottesen, der må have været i Odense for at tale sin sag for amtmanden dagen efter og her har fået pålæg om at finde en efterfølger i rådmandsbestillingen,⁶²⁴ skrev sin anbefaling af *Jørgen Jacobsen* den 11. marts, og amtmandens indstilling til kongen afgik den 12. marts!⁶²⁵ Kong *Frederich IV* tog sig til gengæld god tid, idet han først underskrev *Christian Ottesens* bestalling som borgmester og *Jørgen Jacobsens* som ny rådmand i Faaborg den 4. oktober 1713.⁶²⁶

Der var store forventninger til den unge rådmand på grund af hans faders ry. *Christian Ottesen* udtrykker i sin anbefaling af ham et håb om, at *Jørgen Jacobsen*

med tiden (kan) trede udj sin sl: faders foedspor med huad dend sl: mand udj saa mange aar har arbeided paa till byens opkomst,

og amtmanden, der dårligt nok kan have nået at tale med *Jørgen Jacobsen* før han sendte hans ansøgning videre, baserede helt sin anbefaling på den rosende omtale af *Jacob Jørgensen*, der er citeret foran, og gjorde *Christian Ottesens* ord til sine egne. De skiftende amtmænds tillid fremgår også af, at

Pritzbuers efterfølger stiftamtmand *Gjedde* i sommeren 1715, da *Christian Ottesen* skulle på tjenesterejse til København, skrev til *Jørgen Jacobsen*, at:

formedelst Eders collega *Jørg. Bærtelss*: er en høydrende og affældig mand, som icke meg: trazallie kd taale, saa wil ieg des aarsage og derfor hawe Eder tilholdt, at J kommer bemte Eders collega til hielp med byens anliggende sager at antage.⁶²⁷

Jørgen Jacobsen må nok siges at have taget amtmandens anmodning om at tage ansvar for byens sager alvorligt, eftersom han omkring nytår 1717 skrev til amtmanden sammen med *Jørgen Bertelsen* og fremsatte alvorlige beskyldninger mod *Christian Ottesen*, som ifølge de to rådmænds brev

tiid effter anden hawer oppebaaret af kongens, byens og kirchens penge, foruden huad hand paa forrefaldene skiffter af sterfboetz middeler hafuer til sig taget, og derfor icke giort nogen wedbørlig rigtighed, mens wj i stæden daglig maa erfahre, at hand af mange for giæld worder søgt og anmodet, saa wj befrygter hand skulde blifue insufficient til at præstere betalingen naar paakræfuis ....

De to rådmænd frygtede, at det

muligt wilde komme paa woris ansvar, fordj wj derudinden har ladet hannem som borgm og præces af magistraten skalte og walte,

og ønskede, at amtmanden lod byfogden gøre arrest i *Christian Ottesens* jorder,

for saa widt de icke allerede er pandsat,

til sikkerhed for de betroede midler.⁶²⁸ Amtmanden pålagde dem i sit svar at afkræve borgmesteren regnskab for de modtagne penge, om nødvendigt med byfogdens hjælp.⁶²⁹ Der var nok grund til at være bekymret over *Christian Ottesens* situation, men han må have svaret tilfredsstillende for sig, for han blev siddende på borgmesterposten til sin død i 1722.

Jørgen Jacobsen blev boende hjemme hos moderen *Karen Achtonia* i de første år efter faderens død, men drev sin egen - efter skattetaksationerne at dømme ret beskedne - købmandshandel fra hjemmet.⁶³⁰ Da *Jørgen Thomsen Jørgensen* døde i slutningen af året 1715⁶³¹ og hjemmet blev opløst, købte han imidlertid hans købmandsgård på hjørnet af Holchegade og Mellemgaden. Gården var vurderet til 630 rigsdaler, men blev budt op ved auktionerne den 15. og 23. april 1715 til 800 rdr. Samtidig købte han ind af "kram- og købmandsware" fra boet.⁶³² *Fasmer Blomberg* skriver i *Faaborg By's Historie*, at *Jørgen Jacobsen* må have været en velstående mand, siden han kunne finansiere denne investering.⁶³³ Det tyder skattetaksationerne ikke på. Mon ikke pengene kom fra *Karen Achtonia*? *Jørgen Jacobsen* er selv foran citeret for, at tabet af hendes formue under "Katastrofen" 1728 ikke alene gik ud over hende selv, men også over hendes børn

thi for dem har hun ingen tiid sparet noget for.

Jørgen Jacobsen fik først tinglæst skøde på gården i 1717⁶³⁴ og er måske også først flyttet ind i gården i dette år, siden han ikke nævnes boende i den

før i skattetaxten for 1718.⁶³⁵ *Jørgen Thomsen Jørgensens* børn kan være blevet boende i gården den første tid; sønnen *Henning Jørgensen - Jørgen Jacobsens* fætter - havde et værelse i den endnu under *Peter Halchs* sammenstød med *Hans Sørensen Læsøe* i 1720.⁶³⁶ Med foden under eget bord blev *Jørgen Jacobsen* den 15. juni 1718 viet til *Cathrine Marie Wandal*, med

paafølgende brude-huusetz gjæste-celebration udj Windinge præstegaard

hos brudens fader sognepræst *Johan Wandal*.⁶³⁷

Den 3. januar 1722 døde *Christian Ottesen* efter kort tids sygdom,⁶³⁸ og *Jørgen Jacobsen* blev straks udnævnt til ny borgmester i Faaborg;⁶³⁹ han havde levet op til forventningerne og var trådt i sin faders fodspor. Der blev ikke udnævnt en ny rådmænd da han blev borgmester, og da *Jørgen Bertelsen* døde den 30. december 1727, 89 år gammel,⁶⁴⁰ fik han heller ikke en efterfølger, selv om der var overvejelser om at finde en.⁶⁴¹ *Jørgen Jacobsen* sad tilbage som eneansvarlig for byens styre. Året efter indtraf "Katastrofen".

Det var et stort ansvar, *Jørgen Jacobsen* fik, da han påtog sig rådmandsposten i 1713 midt under Den store nordiske krig med alle de byrder, der blev pålagt magistraten i form af opkrævning af ekstraskatter, indkvarteringer, udpresning af bådsmænd⁶⁴² etc. Nye byrder kom til: Svenske officerer, der var taget til fange i Nordtyskland, blev en tid indkvarteret hos borgere i byen mod afgivelse af æresord om ikke at flygte, hvorefter den ene efter den anden stak af, efterladende sig en betragtelig gæld.⁶⁴³ I 1715 udbrød den store brand, der er omtalt foran. Byens skibbro var i årenes forløb blevet så forfalden, at en kostbar reparation efterhånden var uomgængelig; den blev forberedt i *Christian Ottesens* tid, men blev ikke iværksat før hans død, så ansvaret gik over til *Jørgen Jacobsen*.⁶⁴⁴ I 1728 fulgte så den næste store brand, der ramte *Jørgen Jacobsen* personligt. Alle disse begivenheder er beskrevet udførligt i Faaborg By's Historie.⁶⁴⁵

Begivenhederne er veldokumenterede, fordi der kan findes udførlige oplysninger i Odense amts arkiv. Det er igen et udslag af, at regeringen nu gennem amtmændene havde taget et meget fast greb om den lokale administration. Det gik så vidt, at *Jørgen Jacobsen* i 1720-21 fandt sig nødsaget til at skrive til amtmanden og

underdanigst tilbode mig den naade, at Deres excell. wilde tillade mig paa een 8te dags tied at reise til Flensborg til mit brøds erhuerwelse, forsichrende inden samme tiid at komme igien /: saafremt Gud gifuer mig helbred :/.⁶⁴⁶

Forøgelsen af ansvaret og det forøgede tilsyn, der må have gjort det svært at erhverve brødet ved et civilt erhverv, blev ikke ledsaget af en forøget aflønning. *Christian Ottesen* og *Jørgen Jacobsen* gav sikkert en korrekt redegørelse, da de i et brev til amtmanden i 1720 i forbindelse med overvejelserne om finansiering af en ny skibbro skrev,

at magistraten her i byen aldels ingen wiss tilleg til deres bestilling hafuer. Nyder ey heller noged derfor uden huad lided der kan falde, naar nogen will nedsette sig, til borgerskabspenge, sampt wed skiffter som forefalder, ... saa og af dend andele, som dennem allernaadigst er tillagt af accisen, som beløber sig kun lided. Og i alle poster ungefær kand beløbe til os samptlig 30 rdr aarlig.

De havde grund til at kommentere deres redegørelse med:

saa Gud wed, at ded er ringe og lided for dend stoere u-mag og beswæring, som derwed forefalder.⁶⁴⁷

For at komme ud af lønklemmen kunne embedsmændene påtage sig flere embeder. *Hans Henrich Wulf* var både birkefoged og toldkontrollør; efterfølgende omtales embedsmænd med endnu flere hatte. *Jørgen Jacobsen* blev efter *Jørgen Bertelsens* død ene om at oppebære magistratsindtægterne, men også ene om at varetage magistratens arbejde.

Købmandshandelen gik det ikke særlig godt med. I 1719 havde *Jørgen Jacobsen* en lille krejert "Rosen",⁶⁴⁸ men den blev solgt i 1722, hvor han var blevet borgmester. Svogeren *Peter Halch* nævnes da som anpartshaver.⁶⁴⁹ Oversigten over Faaborgs skattetaxter for "næring og brug" foran viser en lille stigning i hans ansættelser op gennem 1720'erne, men taxten nåede ikke op på mere end 50 sletdaler i 1726, hvor hans moder *Karen Achtonia* blev vurderet til 250 sletdaler. I 1719 havde han penge nok til rådighed til at kunne købe nogle nogle små jordarealer omkring byen,⁶⁵⁰ men få måneder senere optog han et lån på 300 rigsdaler mod pant i sin gård.⁶⁵¹ I 1724, da amtmand *Sehestedt* ville have faaborgenserne til at investere penge i en "enchecasse", undslog han sig for sit eget vedkommende med, at

jeg *Jørgen Jacobsen* har, som jeg for Guds ansigt wil widne, ej formue til nogen indsatz, thj i dend stæd, jeg skulde lewe af mit embede mig er anfortroet, har jeg tilsat og endnu daglig tilsetter alt hwad ieg i andre maader kand tienne. Om jeg mig ellers i embedet skal maintenere, og dersom min gaard iche enda war pandtsat til andre, satte ieg gierne 200 rd i cassen, hwilchet og skal wære mit forset, naar Gud wil oplade en dør for mig.⁶⁵²

Han var ikke i stand til at opfylde sit flotte løfte før branden i 1728, selv om han inden da havde formået at tilkøbe endnu nogle jordarealer, så han da besad i alt 29 skepper land,⁶⁵³ og samtidig at nedbringe gælden i gården med 100 rigsdaler.⁶⁵⁴

"Katastrofen" den 4. oktober 1728 og *Jørgen Jacobsens* indsats under og efter branden er skildret foran. Hans tab var stort:

Gud bedre det. Dend uløchelige ildebrand, som forleden aar owegick mig tillige med saa mange Guds børn, tog fra mig iche alleniste det, som mit eget war, men og det ieg hafde under hænde af andris,

skrev han i februar 1730 i et bønsskrift til kongen om ikke at blive draget til ansvar for ikke at kunne udrede betroede midler. Han havde som medlem af skifteretten efter *Jørgen Bertelsen* opbevaret de penge, der var kommet ind

ved dødsboauktionen, og de var også væk. Nogle af hans kreditorer var langmodige:

endeel har efterladt, endeel accorderet skylden, og de øfrige haaber ieg det samme af.

Amtmanden var også meget forstående og påtegnede hans bønsskrift, at

det er eenhver bekiendt, at hand er een braf øfrighedsmand, idet hand har forrestaaet sit embede u-paaklagelig, alletider effterlewet ordres og befalinger præcise og med største nidkierhed, holt borgerskabet i eenighed og roelighed og ladet publice bygninger der paa stædet siden borgemesterembedets tiltrædelse aar 1722, da raadhuuset war øde, skibbroen ruineret, kirchen og skolen brøstfældig sette i fuldkommen stand ham til temmelig skade formedelst byens manglende kræfter.⁶⁵⁵

Majestæten havde allerede under *Jørgen Jacobsens* ophold i København i januar 1729 tilladt ham at lade indsamle penge ved en kollektbog, og penneførerne i Danske Kancelli må da have set, at hans nød var større end moderens, der fik lov at indsamle penge i Danmark, idet hans tilladelse blev udvidet til at gælde både for Danmark og Norge.⁶⁵⁶ Det er uvist, hvad kollekten har indbragt.⁶⁵⁷

Endnu inden han rejste til København omkring 1. december 1728 havde *Jørgen Jacobsen* optaget et lån på 200 rigsdaler hos kancelliråd *Friderich Hein* til *Steensgaard*,⁶⁵⁸ og snart efter hans hjemkomst til Faaborg to måneder senere må han være gået i gang med genopbygningen af den nedbrændte gård. Nogle år efter konstaterede han, at

ieg strax wed mange gotfolchis hielp fich gaarden opbyggt for at annimere de andre afbrendte at bygge,

men erkendte også, at

ieg bygget ower min efne.⁶⁵⁹

Nogle købmandskreditorers langmodighed slap op som tiden gik, og de presede på for at få deres tilgodehavender.⁶⁶⁰ Han måtte optage nye lån; i 1731 således 240 rigsdaler hos fætteren *Jørgen Jørgensen - Jørgen Thomsen Jørgensens søn*.⁶⁶¹ I november 1733 afstod han den konsumtionsfrihed, kronen havde bevilget ham såvel som de andre brandlidte, fra nytår 1734 og resten af ti års-perioden frem til 1738;⁶⁶² et tegn på, at han nu havde måttet opgive at drive købmandsvirksomhed, og nogle måneder senere viser hans desperate økonomiske situation sig i en henvendelse til amtmanden om,

helst ieg ingen handel bruger,

at måtte blive konstitueret som toldkontrollør under den sygemeldte indehavers forfald,

indtil hand enten kunde komme sig eller wed døden afgaa.⁶⁶³

(Amtmanden godkendte forslaget,⁶⁶⁴ men kontrolløren døde allerede en måned senere;⁶⁶⁵ der kan ikke have været nogen stor indtægt at hente i konstitutionsperioden). Efter i de næste år at have rejst mindre pengebeløb ved at

pantsætte jorder og gårdens bohaves og løsøre og frasælge en lejevåning⁶⁶⁶ solgte han i efteråret 1737 sin gård til *Friderich Ludwig Wette*,⁶⁶⁷ lod en del af sine møbler sælge ved auktion⁶⁶⁸ og lejede "et lidet stæd", hvor familien flyttede ind.⁶⁶⁹ - Køberen var en apotekersvend, der med *Jørgen Jacobsens* anbefaling⁶⁷⁰ havde fået apotekerbevilling i juni 1737⁶⁷¹ og nu indrettede Faaborgs første apotek i gården. Der var vel knapt nok kundeunderlag til at kunne leve af apotekervirksomheden, og gården skiftede ejere flere gange med få års mellemrum, men blev hver gang overtaget af en ny apotekersvend, og der er den dag i dag apotek på hjørnet af Holchegade og Mellemgade i Faaborg.⁶⁷²

Det lille sted, *Jørgen Jacobsen* lejede sig ind i, var fmtl. købmand *Peder Mahls* tidligere gård på den søndre side af Torvet i Faaborg, 33 fag med 8 fag til Torvet. I marts 1740 købte han gården af *Peder Mahl*.⁶⁷³ Der er en parallelitet mellem *Karen Achtonias* og *Jørgen Jacobsens* ejendomstransaktioner i disse år, som næppe er tilfældig. *Karen Achtonia* solgte sin gård til *Peder Mahl* i foråret 1737. *Peder Mahl* flyttede ind i gården, hvorefter *Jørgen Jacobsen* solgte sin gård og - som det er antaget - flyttede ind i *Peder Mahls* gamle gård. Den 11. marts 1740 købte *Jørgen Jacobsen* gården for 400 rigsdaler, hvoraf han skaffede 300 rdr. ved et lån hos oberste *Godske Detlów von Holsten* til Holstenshus. Samme dato lånte *Karen Achtonia* 150 rdr. hos den samme oberste mod pant i sine lejevåninger i Grønnegade. Heraf måtte hun bruge noget - fmtl. 100 rdr - til at indfri et tidligere lån hos *Peder Mahl* i Grønnegadeejendommene.⁶⁷⁴ Der var således i hvert fald 50 rdr. tilovers af lånet eller halvdelen af det beløb, *Jørgen Jacobsen* manglede for at kunne købe gården af *Peder Mahl*. Uden indtægter udover de minimale "uvisse", der var tillagt magistraten, må han have haft meget svært ved at rejse de 100 rigsdaler. Året efter skrev han i et brev til stiftamtmanden om sine embedsindtægter, at

det uvisse kand mand icke klæde sig af om aaret, (og) dersom ieg icke hafde wenner, der opholte mig, maatte ieg crepere!⁶⁷⁵

Han havde forsøgt at supplere sine indtægter ved at samle flere embeder, men uden held. Da Faaborgs tolder døde i 1738 bad *Jørgen Jacobsen* amtmanden om blot at måtte blive konstitueret i hans stilling indtil en ny tolder var udnævnt, men amtmanden konstituerede i stedet for den afdøde tolders svoger.⁶⁷⁶ Året efter søgte han

helst min trang er stoer

bestillingen som herredsskriver for Salling herred, der var blevet ledig ved *Niels Krogstrups* død.⁶⁷⁷ Den gik til hans svoger by- og rådstueskriver *Knud Ballov*.

I 1740 blev grev *Christian Rantzow* til Brahesborg ny stiftamtmand, og i hans tid begyndte overøvrighedens tillid til *Jørgen Jacobsen* at smuldre, ligesom der ikke mere herskede den "eenighed og roelighed" blandt borgerskabet i Faaborg, som den daværende amtmand gav *Jørgen Jacobsen* æren for i 1730.

Fra 1742 begyndte amtmanden at give *Jørgen Jacobsen* stadigt skarpere formulerede røfler for sendrægtighed med betalingen af diverse ydelser, der var pålagt byen, idet han først om en mindre årlig ydelse fastslog, at

I hos Eder frem for i alle de andre kjøbstæder her i landet (dvs i stiftamtet Fyn) ere saaledes seendrægtige,⁶⁷⁸

og nogle år senere om en gæld til det kgl. saltværk for leveret salt, som ikke blev betalt trods adskillige rykkere, endog, at

denne byes debitum er det eeniste, som af nogen betydning i heele Danmark udestaar.⁶⁷⁹

Efter talrige rykkere måtte grev *Rantzau* til sidst meddele,

at ieg nu ey længere kand fidere paa Eders frugtesløse løfter, (og) at ieg i dag 8te dage u-feilbarligen reqwirerer militaire assistance for hos Eder at exceqwere og ind-drive alt hvis hos Eder i mindelighed efter saa mange forgiæwes giorte erindringer og saa længe giwen dilation ikke har været at bekomme.⁶⁸⁰

Greven undlod dog endnu engang at gøre alvor af truslerne og begrundede det over for en af kreditorerne med,

at ieg i henseende til, at hand er een fattig mand og har lidet lewebrød har været heel øm over at belægge ham med militarisk execution.⁶⁸¹

Jørgen Jacobsen måtte dog udstede en veksels på 150 rigsdaler til saltværket for at slippe for videre tiltale.⁶⁸²

I 1743 var den utilfredshed, der altid opstod i forbindelse med de årlige skattetakseringer, så stor, at nogle af de eligerede borgere klagede til grev *Rantzow*, som konstaterede, at *Jørgen Jacobsen* selv helt lovstridigt havde udpeget de taksereborgere, der havde udarbejdet den omstridte taksering, i stedet for at lade borgerskabet vælge dem, hvorfor han beordrede takseringen omgjort.⁶⁸³ I 1745 var der igen uro.⁶⁸⁴

Endnu værre var det, at der i 1747 blev fremsat så alvorlige klager over *Jørgen Jacobsens* administration af kirkens, skolens og de fattiges og umyndiges midler, at amtmanden i samråd med biskoppen gav byfogden *Christian Mølmark* og den nye sognepræst ordre til at gennemgå regnskaberne og bringe "rigtighed og orden".⁶⁸⁵

Den dermed indledte kulegravning af *Jørgen Jacobsens* administration førte til en række anklager for sammenblanding af offentlige midler fra forskellige kasser og egne midler, specielt i forbindelse med skibbroens reparation,⁶⁸⁶ og for at have administreret for enerådigt ved ikke efter lovens forskrift at have ladet udnævne medhjælpere: kæmnere, fattigforstandere og en overformynder.⁶⁸⁷ Der er redegjort udførligt for sagen og dens følger i

Faaborg By's Historie.⁶⁸⁸ *Jørgen Jacobsen* anså tidligt byfogden for at være den onde ånd bag anklagerne:

Byefoged *Mølmark* er min angiwer. Til hannem kand ieg naturligwiis ingen fortroelighed have.⁶⁸⁹

Byfogden var på sin side kritisk overfor borgmesterens vitterligt noget sju-skede administration, men viste i begyndelsen forståelse for *Jørgen Jacobsens* personlige problemer.⁶⁹⁰ Efterhånden forstærkede han dog sin kritik af ham,

effterdj ieg maa taale, at den familie oweralt søger at tale ilde paa mig.⁶⁹¹

Resultatet af anklagerne blev, at sagen i 1748 blev forelagt majestæten selv, kong *Frederich V*, der allernaadigst meddelte *Jørgen Jacobsen*, at

wi efter slige omstændigheder ikke finde, at du dit embede alleene forswarligen kand forrestaae og beopagte, men wi dog ikke i henseende til din høye alderdom (han var 63) og lange tieniste wille remowere dig fra embedet.

I stedet for blev *Jørgen Jacobsen* selv sat under administration, idet *Christian Mølmark* blev "adjungeret" ham i magistratsarbejdet.⁶⁹² Byfogden fik ikke nogen særlig titel i første omgang - og heller ikke nogen ekstra aflønning,⁶⁹³ men efter klager fra borgerne i januar 1749 over at

hand (*Jørgen Jacobsen*) endnu som tilforne eenne sidder med alle ting,⁶⁹⁴

blev *Mølmark* udnævnt til viceborgmester⁶⁹⁵ og *Jørgen Jacobsen* fik besked om,

her effter aldellis ikke at befatte sig med byens penge (og) aldrig at befatte sig med byens publike sager uden byefogedens widende og samtyke.⁶⁹⁶

Den gamle borgmester lå dog også herefter i årelang bitter strid med byfogden,⁶⁹⁷ der var af den gamle *Mølmark*-slægt i Faaborg som dattersøn af rådmanden *Christian Ibsen Mølmark*.⁶⁹⁸ Byfoged *Christian Mølmark*, der først havde været ridefoged og forpagter på forskellige sydfynske godser, havde i 1736 som en af de første taget eksamen som exam. jur. og derefter først købt embedet som herredsfoged i Salling herred og i 1737 tillige byfogedembedet i Faaborg ved at betale en affindelsessum på 100 rigsdaler og forpligtede sig til at betale en pensionsydelse til de tidligere fogder og deres enker.⁶⁹⁹ I 1757 forsøgte han også at gøre en ende på striden med *Jørgen Jacobsen* ved at tilkøbe sig både borgmester- og postmesterembederne fra ham for en årlig ydelse på 100 rigsdaler. Det var særligt postmesterembedet, han var interesseret i, men netop dette vægrede *Jørgen Jacobsen* sig mest mod at give afkald på.⁷⁰⁰ *Mølmark* måtte incassere en røffel fra amtmanden, der foreholdt ham, at

hand (*Jørgen Jacobsen*) gaaer Eder i weyen, og I kand ey oppebie eller under hannem de faae leweaar, hand endnu maatte hawe tilbage.⁷⁰¹

Mindre end et år senere kunne byfogden komplettere sin samling af embeder med posten som eneborgmester i Faaborg. Postmesterembedet fik han deri-

mod ikke; det blev givet til *Simon Hempel*.⁷⁰² - *Jørgen Jacobsen* havde for så vidt forudset koncentrationen af embeder allerede i 1741:

ieg troer iche, naar jeg eengang afgaaer, der bliwer andre end en byfoget indsat, helst ingen wis løn eller jorder er til bestillingen.⁷⁰³

Sideløbende med de økonomiske ulykker og trængslerne omkring borgmesterembedet blev *Jørgen Jacobsen* hårdt ramt af personlige sorger. Fra 1719 til 1734 fik han ti børn med *Cathrine Marie Wandal*, men endnu inden han flyttede fra gården i Holchegade i 1737 var ni af dem døde; seks var dødfødte eller døde i deres første leveår, en datter blev syv og to andre ti år gamle.⁷⁰⁴ I 1747 døde hustruen efter mange års sygdom,⁷⁰⁵ og samme år måtte han begrave sin svigermoder, der var flyttet til Faaborg som enke og havde fået sin kost i huset hos ham siden oktober 1745.⁷⁰⁶

Jørgen Jacobsen håbede så at kunne give sin eneste overlevende søn, *Johan Wandal*, en god uddannelse, men i 1748, da sønnen var vendt hjem til Faaborg fra universitetet, måtte han konstatere, at

min søn har wel udstaaet twende examiner wed academiet, mig til stoer bekostninger, men til prædichestoelen er hand ej tienlig,⁷⁰⁷ røst til degneembedet har hand iche, og hwad ieg før eiede til fremhold blef af ilden fortæret, saa ieg nu med stoer kummer faar opholdet for ham og mig.⁷⁰⁸

Da den kongelige vejer og måler *Conrad Piil* døde netop på dette tidspunkt, den 20. maj 1748,⁷⁰⁹ fik *Jørgen Jacobsen* på en nærmest kupagtig måde sønnen udnævnt til hans efterfølger:

Om mandagen døde manden, om tirsdagen sønnen tagen i æd paa raadstuen som wirschelig vejer og maaller i borgemesteren og byeskriwerens (*Jørgen Jacobsens* svoger *Knud Ballov*) eene owerwærelsse, og hand har selw sagt til wisse folck, at bestallingen med æden er indsendt til confirmation strax.

(Det var udtrykkeligt fastslået af centraladministrationen, at magistraten havde bemyndigelse til at udnævne vejere og målere, og at udnævnelsen kun skulle konfirmeres af kongen.⁷¹⁰). Begivenheden, der fandt sted midt under striden med *Christian Mølmark*, er beskrevet i et brev fra *Mølmark*, der selv havde håbet at få bestillingen.⁷¹¹ *Jørgen Jacobsen* lagde sig ydermere ud med amtmanden, som ville have haft bestillingen tildelt sin kammertjener, men kom for sent med sin ordre og blev stillet over for et fait accompli.⁷¹² Den gamle skipper og bager *Hans Pedersen Lindegaard*, som *Jørgen Jacobsen* tidligere havde lovet bestillingen, gav afkald på sit krav, da han fik løfte om at få 50 rdr. årligt af indtægterne.⁷¹³ Sønnen døde 1½ år senere, han blev 25 år.⁷¹⁴

Jørgen Jacobsen har selv skildret sin sindsstemning efter denne sidste Jobspost i et brev til amtmand *Rantzow* i 1749, hvor han for sidste gang forsøgte at få endnu et embede, denne gang som efterfølger for sønnen i stillingen som kgl. vejer og måler:

Det sidste som treffer de graa haar og dermed følgende swaghed er det haardeste. Jeg har lidt ilds- og wands waade, jeg har med min sal: kone i mange aar udstaaet sygdom og fattigdom, jeg har mist 9 børn, alle af et ynchelig slag, jeg har tabt wener og paarørende, men intet har været mig bedrøweligere end mist min eeniste søn, der skulde være min alderdoms trøst og hielp, der mig saa hastig og plutzelig wed døden blef frarøwet, da hand om afftenen gick sund og frisk i sin seng og omtrent klochen 12 om natten af et stærch slag blef angreben, strax maal, høreelse og sandtzer betagen, og dagen derpaa d 9 decemb: sidstleden 1/24 eftermiddag døde. Jeg er nu saa forladt som dend, der aldrig hafde wener i werden, jeg er fattig, gammel og swag
....⁷¹⁵

Christian Mølmark støttede denne gang forsigtigt (stiftamtmand *Rantzaus* kammertjener var stadig inde i billedet) *Jørgen Jacobsens* ansøgning om at overtage vejer- og målerbestillingen,

som hans nød og elendighed i sandhed og er saa stor, at jeg hiertelig ynches ower ham, og wil bliwe elendigere om hand icke finder kongens naade, thj alderdom, sygdom og fattigdom er den kiæde, hans usle liw hænger sammen af.⁷¹⁶

Det blev dog hverken *Jørgen Jacobsen* eller kammertjeneren, der kom til at efterfølge *Jørgen Jacobsens* søn som kgl. vejer og maaler, idet Danske Kancelli nu satte sig ud over sine egne regler og af uopklarede årsager gav bestillingen til den netop fallerede købmand *Peder Mahl*.⁷¹⁷ *Jørgen Jacobsen* fik til gengæld som pension tillagt de 50 rigsdaler årligt af indtægterne, som den skuffede *Hans Lindegaard* havde oppebåret i de 1 1/2 år *Johan Wandal* sad i bestillingen.⁷¹⁸

I 1755 måtte *Jørgen Jacobsen* sælge sin gård ved Torvet⁷¹⁹ og flytte ind i et hus, der tilhørte hans søstersøn *Jens Erreboe Busch*.⁷²⁰ Tre år senere døde han.⁷²¹ Der var mange små kreditorer der anmeldte deres krav til boet. En havde lånt ham 20 rigsdaler mod pant i en guldkæde og en guldring, en anden 12 rdr på et lommeur. *Jens Erreboe Busch* forelagde en regning for tre års ubetalt husleje og *Jørgen Jacobsens* efterfølger som postmester, byens barber/kirurg *Simon Hempel*, sendte en regning på 30 rdr. for at have ladet sine folk barbere den afdøde borgmester i 1 1/2 år uden betaling. Svogeren *Knud Ballov* og søstersønnen fragik på egne og de fraværende søskendebørns vegne arv og gæld efter *Jørgen Jacobsen*.⁷²²

Peder Jensen Busch, som i 1717 ægtede *Anna Hedevig Jacobsdatter*, var eneste søn af Faaborgkøbmanden *Jens Lauridsen Erreboe* og hans hustru *Maren Pedersdatter Busch*.⁷²³ Han bar morfaderens fornavn og slægtsnavn. *Peder Busch* optrådte tidligt i retten⁷²⁴ og sejlede på handelsrejser for faderen, der var en af de største købmænd i Faaborg.⁷²⁵ Der blev ført vidner for rådstueretten i Faaborg om en af hans rejser i 1717, under Den store nordiske krig:

Anno i7i7 d 9 aug. klokken ii om middagen gick skipper *Marckus Jørgens* ud fra Tramunde med sin førende galiøth St Peter kaldet, dregtig i4 lester, tilhørende sr *Jens Erreboe* her udi Faaborg og inde hafde med sig een købmand nafnl: Peiter Busk af Faaborg ....

**Jacob Jørgensens og Karen Achtonias børn og deres ægtefæller
nr. 9-13**

<u>Børn</u>	<u>Gift</u>	<u>Ægtefæller</u>
<i>Diderich Jacobsen (Achton)</i> præst i Vigersted og Kværkeby 1692 - 1731	1718	<i>Armgot Sophie Marcusd. Monrad</i> 1700 -
<i>Armgardt Sophie Jacobsdatter</i> 1695 - efter 1710		
<i>Anna Hedevig Jacobsdatter</i> 1697 - 1735	1717	<i>Peder Jensen Busch</i> købmand i Faaborg 1692 - 1735
<i>Birgitte Cathrine Jacobsdatter</i> 1698 - 1773	1719	<i>Knud Sørensen (Ballov)</i> købmand i Faaborg, senere by- og rådstueskriver i Faaborg herredsskriver i Salling hrd. og birkedommer i Holstenshus birk 1692 - 1761
<i>Claus Jacobsen</i> præst i Søllinge og Hellerup 1702 - 1732	1728	<i>Sophie Dahlager</i> - 1749

Det bevidnedes for retten, at en dansk løjtnant og fem norsk/tyiske besætningsmedlemmer fra snaven "Snapop" havde bordet "St. Peter" og under en ransagning ikke alene havde rodet hensynsløst rundt i ladningen, men også "bortpracticeret" en del af den og truet og pryglet besætningen, da den protesterede.⁷²⁶ Det var at føje spot til skade for *Jens Erreboe*, der to år før havde mistet et skib med dets ladning af "feedewahre", som var blevet opbragt i Østersøen af svenskerne.⁷²⁷

1715 var ikke alene året, hvor *Jens Erreboes* skib blev taget af svenskerne, men også det år, da hans gode nye gård i Holchegade nedbrændte ved den store brand, der opstod i gården og derfra bredte sig til *Hans Wulfs* gård og andre gårde og huse.⁷²⁸ Han anslog selv sit tab ved branden, hvor han ikke alene mistede gården, men også det meste af indboet, et stort varelager og det indavlede korn, til 5000 rigsdaler.⁷²⁹

Med tab af den størrelsesorden må det siges at have været en storslået gestus, at *Jens Erreboe* efter sønnens bryllup forærede ham en gård i Østergade,⁷³⁰ hvor det unge par, efter at *Peder Busch* havde taget borgerskab som

købmand,⁷³¹ indrettede købmandsbod. I juni 1718, få måneder efter deres etablering, løb der en sag for bytinget, der viser, hvilket samarbejde, der da var imellem dem og de andre medlemmer af købmandsstanden i Faaborg. Sagen var rejst af tolderen, der havde konfiskeret nogle høleer i *Knud Sørensen Ballovs* bod ud fra en formodning om, at de ikke var behørigt fortoldede. Knud Ballov fremlagde en attest fra Peder Busch, som bekræftede, at han havde solgt seks leer til Knud Ballov, og to brødre, der tjente i Åby, havde overværet overleveringen af leerne den 17. juni, da de selv var i Peder Busch's bod for at købe en le, og aflagde vidnesbyrd om det for retten. Peder Busch var så nyetableret, at den ene karl ikke kendte ham, men kun kunne bevidne, at

hand for omwundene dag war tilligemed forige widne med sin broder *Oluf Jacobs* i een mands huus her i byen, som boer noget fra hiørnet paa dend wenstere haand, som hand war komen ind af byens port fra Aabye, mens mandens naufn wiste widnet iche, men nock saae, at der i samme huus blef fylt nogle lær bunden sammen i halm og af 2de personer fylt i en sech.

Broderen vidste derimod, at de var i *Peder Busch's* bod, og at det var *Knud Ballov*, der fyldte leerne i sækken.⁷³² Peder Busch kunne ikke sige, om de leer, han havde solgt til Knud Ballov, var nogle han selv havde købt og fortoldet, eller

om det er af de, hand hafuer londt af sin mama bechomet.⁷³³

Skattemyndighederne var velvillige overfor de nyetablerede og bevilgede dem et nedslag, da kop- og hesteskatten skulle lignes for 1719:

Er to unge folch, som først begiønde at bruge lidet, af aarsag de hafuer ichun lidet imellum henderne, saa de ej kand taale at giwe mere effter deris tilstand.⁷³⁴

Helt ringe har handelen dog ikke været; ved den almindelige skatteligning for 1718 blev Peder Busch ansat til 50 rigsdaler for "næring og brug", for 1719 forhøjedes taksten til 70 rdr. og for årene 1721-23 til 85 rdr.⁷³⁵

Det var moderen *Maren Busch*, *Peder Busch* havde lånt nogle leer af i foråret 1718, for *Jens Erreboe* var død i april,⁷³⁶ få måneder efter at han havde foræret sin søn gården i Østergade. Moderen overdrog nu gradvist de efterladte formuegoder til ham, i marts 1719 galioten "St. Peter" og to stolestader i Faaborg kirke⁷³⁷ og i 1726 den nyopbyggede hovedgård i Holchegade. Købsvilkårene må have været gunstige. Der blev ganske vist aftalt en meget høj salgspris på 1100 rigsdaler for gården, men betalingen skete ved at Peder Busch udstedte en obligation "til min hiertelskende mama" på samme beløb, som han forrentede men ikke afdrog på.⁷³⁸ Moderen blev boende i gården. Efter købet af gården flyttede det unge par ind i den, idet de udlejede og senere solgte gården i Østergade til kgl. vejer og måler *Conrad Piil*.⁷³⁹

Jens Erreboe og *Maren Busch* hjalp således *Peder Busch* og hans hustru generøst, men alligevel ser det ud til, at det unge par fik økonomiske vanskelig-

heder fra omkring 1724. Efter at *Peder Busch* i Faaborgs taxt var ansat til 85 rigsdaler for næring og brug for årene 1721, 1722 og 1723, blev taxten for 1724 nedsat til 70 og for 1726 drastisk reduceret til kun 20 rdr. I marts 1724 solgte han "St. Peter" for 583 rdr.⁷⁴⁰ For årene 1729-35 svingede vurderingen for næring og brug mellem 45 og 60 rdr.⁷⁴¹ I 1729 optog *Anna Hedevig Jacobsdatter*

udj min mands frawærelse (hun må have været under stærkt pres) ... til woris fælleds brug og nøtte og til wores næring

et lån på 200 rdr. med sikkerhed ved pant i gården i Østergade og senere samme år blev gården solgt.⁷⁴² I 1732 lånte *Peder Busch* først 200 og derefter yderligere 100 rdr., det sidste lån mod sikkerhed ved pant i jord og ejendom,

som min kiære moder *Maren sal Jens Laurtzen Errøboes* efterleweske mig til samme brug hawer owerdraget,

og som sikkerhed for endnu et lån på 170 rdr. gav han håndpant i et guldarmbånd og sølvkander, der tilhørte moderen. Ved skiftet efter ham anmeldte *Anna Hedevig Jacobsdatter* desuden et krav om

repressallie for hendis fæstengawe, som den sal: mand hawer angewendt boen til nøtte, som i det minste kunde beregnis til 180 rdr.⁷⁴³

Da *Anna Hedevig Jacobsdatter* i 1729 måtte optage lån "udj min mands frawærelse" var det ikke en usædvanlig situation for hende at sidde alene tilbage i Faaborg med ansvaret. Fra 1723 nævnes *Peder Busch* hyppigt i acciseregnskaberne som skipper - ikke købmand - på fart mellem Faaborg og Østersøhavnene - Flensborg, Lübeck, Rostock, Königsberg, Carlskrona og Gotland. Da hans kone optog lånet i 1729 var han i Riga eller på vej derfra. En enkelt gang var han også udenfor Østersøen, i Christiania.⁷⁴⁴ (København og andre danske havne nævnes ikke i acciseregnskaberne). De første år sejlede *Peder Busch* med "St. Peter", efter salget af den i 1724 har han fmtl. sejlet med moderens skib, jagten "Fortuna" på 8½ læst, som var bygget i 1720. Han fik skøde på "Fortuna" i 1731.⁷⁴⁵ Den 24. januar 1735 sejlede han igen ud fra Faaborg, men kun på en kortere rejse og med en lille båd.

Den 2. marts 1735 mødte *Anna Hedevig Jacobsdatters* broder borgmester *Jørgen Jacobsen* og hendes svoger by- og rådstueskriveren *Knud Ballov* op i *Peder Busch's* og hendes hjem i Holchegade sammen med byfogden og overformynderen. De kom som medlemmer af skifteretten

formedelst beme sal: Buschis wæmodig og sørgelig afgang, da han nest afgigte nattem imellem 24de og 25de jan: paa sinn loulig reise herfra til Ærrøe udj et hart paa kommende wejerlig skal wære omkommen, hworom mand først d =30te dernest hawer erholdet wisse tidender, da dend ham tilhørende skibs-baad, hwor paa hand war udseiglet, under Dreieland siunchends er funden med widere af de sal: mands medhafdtø.

Da skifteforretningen var overstået var der kun 310 rigsdaler tilovers til deling mellem enken og de syv børn, hvoraf den ældste var 16 år og den yngste var født en uge efter faderens død og fik hans navn, *Peiter Busk*.⁷⁴⁶ *Maren Busch* fik gården tilbage og annullerede til gengæld sønnens obligation på 1100 rdr. Det indførtes i skiftebrevet, at

om Gud behager, at den sal: mand nogen tiid bliwer funden, da hand u-omgengelig skal worde begrawet.⁷⁴⁷

Anna Hedevig Jacobsdatter kom kun til at sidde enke i en måned efter skiftet. Den 14. april trådte skifteretten igen sammen i gården i Holchegade for at skifte efter hende, der var død den 5. april og var blevet begravet den 13. april.⁷⁴⁸ Nu var rettens hovedopgave at sørge for de syv umyndige børn, som lykkeligvis havde en stor familie, der kunne tage sig af dem. *Karen Achtonia*, der som tidligere nævnt i mange år havde haft den næstældste datter, hendes guddatter *Karen*, boende hos sig, lovede fortsat at sørge for hende, som fik morbroderen *Hans Jacobsen* (ane nr.102) som værge. Den ældste datter blev anbragt hos *Peder Busch's* eneste søster og hendes mand, der ejede hovedgården Tøjstrup ved Ryslinge, hvor den 16-årige *Maria Elisabeth* dog døde få uger senere. *Henrich Zirachsen*, der var søn af *Maren Busch* i et tidligere ægteskab, fik først betroet værgemålet for sin halvbroder *Claus*, der var 2¹/₂ år, da moderen døde, men formåede at få *Knud Ballov*, der var blevet værge for den seksårige *Jens Erreboe Busk*, til også at overtage hans værgemål. *Jørgen Jacobsen* fik betroet ansvaret for den nyfødte *Peter Busch*, medens de to piger *Anne Maria* og *Jensine Erreboe Busch* som omtalt foran blev sendt til henholdsvis Vormarkgård og Dyrehovedgård til deres mostre.⁷⁴⁹

Der var ikke mange penge tilbage i dødsboet efter forældrene, men da den 80-årige farmoder *Maren Busch*, som efter sønnens død flyttede til datteren på Tøjstrup, døde tre år senere,⁷⁵⁰ arvede børnene et større beløb. *Maren Busch* efterlod sig en lille formue på 4.570 rigsdaler, der blev udloddet til hver af de tre sønnesønner med broderlodder på 406 rdr. og til de tre sønne-døtre med 203 rdr.⁷⁵¹ - *Henrich Zirachsen* købte moderens gård i Holchegade ved dødsboauktionen.⁷⁵²

Peder Busch fik den begravelse, skifteretten havde lovet ham. Hans lig blev fundet seks måneder efter forliset og blev bisat i kirken hos *Anna Hedevig Jacobsdatter*.⁷⁵³

Knud Sørensen Ballov, der blev gift med *Jacob Jørgensens* og *Karen Achtonias* yngste datter *Birgitte (Birte) Cathrine*, var odenseaner, søn af Oden-seborgeren *Søren Knudsen*,⁷⁵⁴ der var fuldmægtig hos stiftamtmanden. Han kom til Faaborg som købmandstjener hos *Jørgen Thomsen Jørgensen*, i hvis tjeneste han var fra i hvert fald 1710, da han som 18-årig stod i købmands-

boden.⁷⁵⁵ Han har fmtl. også sejlet på handelsrejser for sin husbond, men den eneste sejltur, der er bevidnet, var på en mølledam. Det var ham selv der vidnede, da han mødte for bytinget i forbindelse med stridighederne om *Karen Achtonias* vejrmølle i 1718:

saawit mig om Langss mølles beskaffenhed er bewist med dens maalevand, da kand ieg iche negte, at ieg jo udj de forrige aaringer 1712, 1713 og 14, da jeg war udj thieniste hos min sal. patron *Jørgen Thomessen* og effter hans begiering og willie drog somme thider ud paa Langss mølledam at fiske til dend sal. mands platsier og fornøjelse, at der da om sommeren udj hende iche war saa meget wand underthiden, at ieg med een liden fladbundet eige kunde flyde til det sted, hwor wandet af dammet hafde sit udløb til mallehiulet ....⁷⁵⁶

Efter *Jørgen Thomsen Jørgensens* død i 1715 tog *Knud Ballov* borgerskab som købmand i Faaborg⁷⁵⁷ og købte en lille gård nord for Torvet,⁷⁵⁸ hvor han indrettede købmandsbod. I 1717 havde han ifølge kop- og hesteskattemandtallet ansat en dreng og en pige, men havde ingen hest.⁷⁵⁹ Det var her uden for købmandsboden den foran under stykket om *Peder Busch* omtalte kontrovers med toldereren begyndte i juni 1718. Tingprotokollen beretter:

Christen Oluffs Smed (fmtl. den omtalte "dreng") fremstoed og wandt wed æd med opragte fingre effter lowen, at marchedsdag omwundene tiid, som war d 17 junj, blef widnet lefueret af sr Knud Sørensen 12 stycher leer, hwilche hand effter begierring skulde selge uden: Knud Sørensens dør, som hand lagde paa een tom salttønde, og da hand stoed med dem kom strandrideren tillige med tolderens karl *Rasmus Jacobsen* og hans dreng *Thomas Knötter* til widnet, og spurte strandrideren widnet, ... om det war fortoldet ....

Efter nogen diskussion blev toldereren selv tilkaldt og

saa bad toldereren widnet at wille tale til eyermanden, som og skede. Saa talte Knud Sørensen ud af sin boe og sagde til toldereren, at det war hans leer, og hand wille sware der-til, thi hand hafde faaed nogle af dem paa *Jørgen Thomesens* auction. Hworpaa toldereren bad sin karl tage leerne og bære dem paa toldboden, som og skede, ...⁷⁶⁰

Efter vidneførslen for bytinget kendte byfogden, at

end jo toldereren sr *Frausing* bør at lade lewere de omtuisted 12 hæleer igien til Knud Sørensen paa det sted som de hannem blef fratagne.⁷⁶¹

Straks efter kontroversen med toldereren, i august 1718, købte *Knud Ballov* en meget større - og dyrere - gård på hjørnet af Vestergade og Mellemgaden⁷⁶² og fire måneder senere, den 8. januar 1719, stod brylluppet med den 18-årige *Birgitte Cathrine Jacobsdatter*.⁷⁶³ Gården nord for Torvet blev solgt,⁷⁶⁴ og han købte en have udenfor Østerport⁷⁶⁵ og anskaffede sig også en hest.⁷⁶⁶ Omkring dette tidspunkt ejede han også en galiot "St. Birgitte"⁷⁶⁷ (opkaldt efter hustruen?). - Det gik tilsyneladende opad for ham, men skattemyndighederne vurderede nu i første omgang ikke hans økonomiske evne særligt højt, da kop- og hesteskatte for 1719 skulle udskrives:

Er nylig blefuen gifft. Tilstand og handelen ganske slet. Sider i stor wtløfftighed. Dero- wer opfører hans hustru ichun for 4 dr (mod 12 rdr. efter forordningen), som wil være meget hart at udrede.⁷⁶⁸

Det var rigtigt nok, at det unge par sad i stor vidtløftighed, for *Knud Ballov* havde købt den store gård på kredit ved at udstede en obligation på 800 rigsdaler eller hele købesummen til sælgeren, og det kneb med at få gælden afbetalt til tiden.⁷⁶⁹ Købmandsforretningen gik heller ikke for godt. I juli 1721 måtte han vedkende sig en gæld til *Peter Rivesel* i Flensborg på

otte hundre rixdaler klingende courant for wahre, som ieg af hannem bekommet, og stille sikkerhed ved pant med 2. prioritet - efter den tidligere ejer - i gården samt i haven uden for Østerport, i "St. Birgitte",

ja alt andet mit gods, hwad nawen det hawe kand, rørendis og urørendis.⁷⁷⁰

I 1724 blev "St. Birgitte" solgt⁷⁷¹ og *Knud Ballov* frasolgte med den tidligere ejers og panthavers tilladelse halvdelen af gården, som var lejet ud, til lejerne.⁷⁷² Lige så hurtigt det oprindelige lån til sælgeren blev afbetalt, optog han nye lån mod pant i gården, frem til sommeren 1728.⁷⁷³ - 4. oktober 1728 nedbrændte gården som forhen omtalt under den store brand, og ifølge hans bønsskrift til kongen havde ilden ikke alene

fortæret hans iboende huus med indehawende boeskab samt kramwahre, regnskabsbøger og regnskaber, men endog senge- og gangklæder, saa at hand og hans hustrue ikke skal hawe beholt klæderne til deris legemer.⁷⁷⁴

Jørgen Jacobsen havde bønsskriftet med i København sammen med sit eget og *Karen Achtonias*, og *Knud Ballov* blev som dem bønshørt med en tilladelse til at indsamle penge gennem en kollektbog, som han allerførst forelagde for den konstituerede stiftamtmand *C. Rosenkrantz*. Amtmanden gav ikke alene et bidrag på 4 rigsdaler, men skrev også en recommendation i bogen til alle og enhver om at yde bidrag,

da mig er bekiendt, at indbemelte Knud Søfrensen fra Faaborg er een skickelig og windskibelig mand ....⁷⁷⁵

Han måtte fml. også som andre brandlidte ud på lånemarkedet for at skaffe penge til genopbygningen af den nedbrændte gård, men er nok først og fremmest blevet hjulpet med familielån, idet der ikke er tinglæst større lån fra andre i Faaborgs skøde- og panteprotokol.⁷⁷⁶ Hans økonomiske position udviklede sig siden gunstigere end for de andre familiemedlemmer i Faaborg, ikke mindst fordi han tog den beslutning helt at opgive det risikable liv som købmand for at blive embedsmand. Da Faaborgs gamle byskriver blev syg kort efter branden blev skriverarbejdet varetaget af en sygevikar,⁷⁷⁷ men da byskriveren døde i april 1729 "ordinerede" *Jørgen Jacobsen* straks svogeren som by- og rådstueskriver i Faaborg,⁷⁷⁸ hvorefter han fik ansættelsen bekræftet ved en kongelig bestalling.⁷⁷⁹ I 1736 blev han tillige birkefoged eller birkedommer ved Holstenshus birk⁷⁸⁰ og tre år senere kompletterede han sin embedssamling med en bestalling som herredsskriver for Salling herred.⁷⁸¹ Det kunne se ud som om han var særligt glad for birkedommertitlen,

som han siden nævner alene eller før de andre stillingsbetegnelser. - Det er først året for udnævnelsen i 1736 han begynder at bruge familienavnet *Ballov*, indtil da omtales han altid kun som *Knud Sørensen*.

Der var ingen af de tre embeder, der var særligt vel aflagte. Indtægterne bestod først og fremmest af sportler i form af brugerbetaling for skriverarbejde m.v., men by- og rådstueskriveren havde dog efter en kongelig ordre fra 1710 fået tillagt 20 rigsdaler årligt til løn og skrivematerialer. Beløbet blev imidlertid opkrævet separat ved udligning på borgerne, og når en borger flyttede eller døde eller simpelthen ikke betalte det pålignede beløb, fik skriveren ikke sin betaling. *Knud Ballov* klagede skiftevis til borgmesteren og byfogden og appellerede to gange, efter ti og efter over tyve års ansættelse til amtmanden. Sidste gang opgjorde han sit udestående tilgodehavende til 30 rigsdaler og 68 skilling for årene 1740-1747 og 37 rigsdaler 66 skilling for de tre næste år, 1748-1750.⁷⁸²

Trods *Knud Ballovs* klager ser det dog som nævnt ud til, at hans økonomi efterhånden blev ganske god. Det var ham, der overtog vejmøllen fra *Karen Achtonia*,⁷⁸³ og han overtog også lejevåningerne i Closterstræde efter at hun var død i sin lejlighed hos ham.⁷⁸⁴ Lejevåningerne blev videresolgt til lejerne,⁷⁸⁵ men han beholdt vejmøllen og jorderne. Hans gård i Faaborg og vejmøllen med møllerhuset såvel som den omgivende møllertofte og andre jordbesiddelser var ubelånte ved hans død i 1761.

Hans enkes økonomi blev derimod dårligere. *Birgitte Cathrine Jacobsdatter* solgte møllen og jordejendommene⁷⁸⁶ efter mandens død og måtte snart optage lån i gården.⁷⁸⁷ Det er sandsynligt, at plejesønnen hendes søstersøn *Jens Erreboe Busch* flyttede ind hos hende med sin familie, da han måtte afstå sin gård i Holchegade i sommeren 1764.⁷⁸⁸ Han købte hendes gård ved dødsboauktionen efter hende i 1773. Auktionarius anførte da i bekendtgørelsen om auktionens holdelse, at det

viidere adwerteres, at sterwboens ejende og pandtsatte gaard beliggende her i Faaborg i Westergade paa hiørnet til Mellemgaden er saa godt som nye og i wærelser og begreb beqwem for en skikkelig familie at beboe som og for en kiøbmand.⁷⁸⁹

Da en nyttilflyttet prokurator i 1736 fandt på at søge et rådmandsembede i Faaborg, udtalte *Jørgen Jacobsen* sig imod hans person og foreslog, at regering, hvis den nu ønskede at få udnævnt en rådmand, i stedet for valgte *Knud Ballov*, som havde været i byen i 28 aar, og som han anbefalede

som een mand, der kiender byen paa sinne fingre, er sindig og efter ald anseende byen og embedet frem for nogen. Tilmed da hand wed sidste ildebrand aar 1728 ligeledes, deswere for ham, blef medtagen og indkomsterne af sit embede er ickun gandske ringe.⁷⁹⁰

Der kom dog ikke mere ud af sagen, da centraladministrationen resolverede, at siden det der i byen er gaaet roelig til i den tid borgmesteren har været alleene, det da indtil videre derwed kand have sit forblivende.⁷⁹¹

Jørgen Jacobsen blev ved med at være ene om at styre byen til den bitre slutfase, hvor han fik *Christian Mølmark* ved sin side.

Knud Ballovs og *Birgitte Cathrine Jacobsdatters* ægteskab var barnløst,⁷⁹² men der kom dog børn i huset. Kantor *Giessing*, der skrev sin Jubellærer-Historie få årtier efter ægtefællernes død, noterer om dem, at

de havde ikke Børn, men opdroge mange andres Børn baade af og uden Familien, og have vared meget godgjørende.⁷⁹³

Nogle af de første plejebørn må have været *Knud Ballovs* to yngste søskende, som han tog i huset hos sig, da faderen døde i 1720. (Faderen var dybt for-gældet ved sin død; børnene fragik arv og gæld.⁷⁹⁴). Fra 1735 blev *Knud Ballov* som omtalt værge for to af *Peder Busch's* og *Anna Hedevig Jacobsdatters* sønner. Et andet af de mange plejebørn kunne være *Birgitte Cathrines* bro-derdatter *Anna Kirstine Hansdatter Lacoppidan* (ane nr.51), som må have op-holdt sig i Faaborg i hvert fald fra 1744 til 1746,⁷⁹⁵ hvor hun blev gift. Det er utvivlsomt, at ægteparret tog sig godt af især *Peder Busch's* søn *Jens Er-reboe Busch* efter forældrenes død. Det fremgår af dennes petitum, at

han opdroges da hos sin Mosters Mand By- og Raadstueskriver i Faaborg *Knud Sørensen Ballow*, der holdt ham til Studeringerne, først i Faaborg Skole og senere, efter Skolens Nedlæggelse, privat. 1745 Student. 1746 Examen philosophicum. Ballow overtalte ham derefter til at forlade Theologien og i Stedet for studere Jura.⁷⁹⁶

I september 1748 tog plejesønnen eksamen som exam. jur. og året efter, da han var 20 år, fik *Knud Ballov* ham med henvisning til,

at hand wed saa mange aars ustanden møye og arbejde har tilsadt sit legems kræffter, og hans øyne slaar ham feyl,

adjungeret som sin medhjælper med tilsagn om, at plejesønnen ville blive hans efterfølger i alle de tre embeder.⁷⁹⁷ Det blev han 12 år senere.⁷⁹⁸

I Faaborgs kirkebog noteredes det:

Anno 1761: Pinsedag om eftermiddagen kl. 5 d 10 may døde welædle hr birkedommer *Knud Sørensen Ballov*, som var 69 aar gammel,⁷⁹⁹

og Mortui ao 1773: Fredagen d 19 febr= om eftermiddagen kl.2 døde afgangne hr= birchedommer *Knud Sørensens* efterleweske naunlig *Berthe Catharine Jacobsdatter*, som war 75 aar gammel.⁸⁰⁰

De var de sidste overlevende af *Jacob Jørgensens* og *Karen Achtonias* børn og svigerbørn.

Karen Achtonias vejrmølle med tilhørende møllerhus, der ved salget i 1762 var forsikret i "Den for kiøbstæderne oprettede brandasseuransecasse" for 1100 rigsdaler, blev solgt til mølleren under forsikringsprisen for 800 rigsdaler.⁸⁰¹ Da den nye ejer døde få år efter måtte hans gældstyngede enke afstå møllen og huset til en endnu lavere pris, 600 rigsdaler.⁸⁰² Køberen

købmanden *Poul Jacobsen* gjorde til gengæld en god forretning, idet han to år senere fik 1500 rigsdaler for ejendommene!⁸⁰³.

I 1785 overtog en ny bymatador *Jørgen Ploug*⁸⁰⁴ møllen. Han havde i 1775 erhvervet *Karen Achtonias* gård ved Vesterport, og gården og møllen fik således igen samme ejer, men kun en kort tid, idet købmand Ploug i 1790 solgte møllebygningen, der blev flyttet til Ærø og senere til Lyø. Her stod den til 1876 og nåede at blive fotograferet inden den blev brudt ned.⁸⁰⁵

Peder Mahl, der købte *Karen Achtonias* gård, boede i den til sin død i 1751,⁸⁰⁶ fra 1749 dog kun som lejer, idet han da var gået fallit og måtte se al sin ejendom solgt ved tvangsauktion. Gården blev da solgt for kun 805 rigsdaler til hans moder,⁸⁰⁷ der lod ham og hans hustru bo i den⁸⁰⁸ og efter hans død solgte den til svigerdatteren.⁸⁰⁹ Peder Mahls enke solgte gården i december 1763 til en Faaborgkøbmand,⁸¹⁰ der dog kun fik kort glæde af den, da han døde to måneder senere.⁸¹¹ Gården overgik derefter til enkens nye mand købmand og skipper *Peder Thronsen*⁸¹² og efter dennes død i 1775 som nævnt til *Jørgen Ploug*,⁸¹³ der ombyggede den væsentligt. Gården er også ombygget flere gange senere, men der er dog bevaret en kerne af *Karen Achtonias* gård i den nuværende bygning Vestergade 10 i Faaborg.⁸¹⁴

UNDER KIRKEPATRONERNE

Barbara Steensens præster (Slægten *Lacoppidan*) (206+207, 102+103)

Efter borgerlige mellemlid optræder der igen præster i anerækken fra 1696. Den enevældige statsmagt, som den lærde *Henning Achton* (ane nr.410) mødte i dens første år, havde på det tidspunkt konsolideret sig, og kongens universelle magt også på kirkens område var fra 1683 fastslået i Danske Lovs første bogs første kapitels første paragraf. Præsterne fungerede som lokale embedsmænd, talsmænd og administratorer for statsmagten i København.

Den anden enevældige konge *Christian V* fandt imidlertid en ny indtægtskilde for staten, idet han satte de statsejede kirker til salg, og med kirkerne blev også patronatsretten, der var bevaret i Danske Lov, solgt til private, i reglen godsejere. Alle præsterne i dette kapitel af anekrøniken blev kaldet af lokale kirkepatroner i de fynske landsogne. De måtte dog have deres ansættelse konfirmeret af kongen og måtte aflægge troskabsed overfor ham,¹ og de fungerede stadig som gejstlige embedsmænd.

Salget af kirkerne og patronatsretten er blevet kritiseret som en mørk plet på *Christian V's* regeringstid, fordi patronatsretten kom i "uberettigede" folks hænder, således at præstekaldene ligefrem blev solgt til den højest bydende.² (Sådanne handler var ganske vist forbudt i Danske Lov³). I den daglige tilværelse kunne der være et lige så nært forhold mellem sognepræsten og den lokale herremand og kirkepatron som under adelsvælden. Det ser der ud til at have været for de første præster i den nye præsterække, der havde deres livsgerning i Søby og Turup sogne i Båg herred, 7-8 km øst for Assens og 25 km nordvest for Faaborg; de to byer de stammede fra. De blev kaldet af familien *Steensen* på hovedgården Skovgårde, der ligger lige uden for Kirke Søby.⁴

Den første i rækken var *Poul Jørgensen Bang* (ane nr.206), født i Assens 1666/67 som søn af rådmand *Jørgen Poulsen*⁵ og sønnesøn af den lærde mand *Poul Andersen* (ane nr.824). Han tog slægtsnavn efter sin farmoder *Margrethe Jensdatter Bang*, hvilket siden forvirrede dem, der forskede i *Bang*-slægten. Kantor *Giessing* medtog ham blandt

en Deel, som jeg ikke veed at anføre paa deres rette Sted her i Slægt-Registeret (for "*Bang*-Stammen"),⁶

og i en slægtsbog for de vestfynske *Bang*'er fra 1940 blev han gjort til

en Descendent af *Poul "Olufsen" Bang*, Broder til Raadmand *Jørgen Bang*⁷ (ane nr.3300).

Ved skiftet efter faderen i 1693 kaldes *Poul Bang* "hæderlig og vellerde mand, ... studios". Han attesterer, at faderen indtil da havde ydet ham et beløb på i alt 109 Rixdaler 4 mark, som af skifteretten blev betragtet som et arveforskud.⁸ Selv om hans fornavn ikke anføres, må han være identisk med den *Georgius Bangius*, der efter at være dimitteret fra Odense gymnasium

blev immatrikuleret ved universitetet 22. juli 1687, 20 år gammel, med professor *Bornemann* som præceptor eller studievejleder.⁹ Han havde altså allerede antaget *Bang*-navnet i 1687.

Uddannelseskravene til de vordende præster var gradvis blevet strammet i *Christian IV's* tid, og i Danske Lov hed det:

Een hver ..., som er til sinds at lade sig bruge paa prædikestoelen, ... skal først tage af professoribus theologiæ i kongens universitet een attestation om sin forfremmelse i Guds ords kundskab; Dernæst skal hand have af theologis i fornævnte universitet et skriftligt vidnisbyrd om sine gaver paa prædikestoelen.

Der krævedes altså nu både teologisk eksamen og en godkendt prøveprædiken. Desuden skulle de vordende præster have ført

et got stille levnet, uden ny noder og anden letfærdighed¹⁰

og være fulde femogtyve år.¹¹ Fra 1675 krævedes det også, at studenterne før de indstillede sig til teologisk embedseksamen ("attestats") skulle bestå en prøve i philosophis og artibus - filosofikum.¹² Som en konsekvens af de skærpede krav var studietiden efterhånden blevet længere.

Selv om den længere studietid var en økonomisk belastning, der måtte virke begrænsende på studentertallet, var der dog på denne tid uddannet så mange teologiske kandidater, at de fleste måtte vente flere år, før de fik et præsteembede,¹³ og i denne ventetid skulle de leve

skikkelig, end og i Klædedragt, og sig paa Prædikestoelen øvet.¹⁴

Først og fremmest måtte de ikke forse sig med "lejermaal".¹⁵

Poul Bang fik først sit embede som 29-årig, da amtmand *Erich Steensen* den 13. maj 1696 kaldte ham til Søby og Turup.¹⁶ Han må have levet skikkelig i ventetiden; det giver måske et fingerpeg om hvorledes, at ordinationen den 21. juni 1696 ifølge biskop *Thomas Kingos* brevbog ganske usædvanligt skete i Valdemars slots kirke på Tåsinge og ikke i domkirken i Odense.¹⁷ Kirken eller slotskapellet blev brugt, når Valdemars slots daværende ejer admiral *Niels Juel* og hans familie og suite opholdt sig der, og de

holdte stetze huus udi Kiøbenhafn og kom ichun sielden hid.¹⁸

Poul Bang har måske været i *Juel*-slægtens tjeneste som huslærer; det var et almindeligt levebrød for teologiske kandidater, medens de ventede på et embede.

Præsteembedet i Kirke Søby var blevet ledigt uventet, da den foregående præst var død ganske ung efter få års ansættelse. *Erich Steensen* havde kaldet ham som kapellan hos den tidligere præst i 1689,¹⁹ og han havde derefter fulgt forgængerens i embedet og som skik og brug var giftet sig med hans datter. Han var dog så uheldig i den forbindelse at komme i konflikt med Danske Lovs strenge sædelighedsbestemmelser,

jdet hans hustrue efter deris bryllup nogle uger for tjlig j barselseng er kommen,²⁰

men fik

af sær kongelig mildhed oc naade

tilgivelse efter tre måneders suspension mod at afbede sin forseelse fra prædikestolen for al menigheden og desuden betale en bøde.²¹ Ifølge kilder fra 1700-tallet var han alligevel ved at forlade embedet, da han pludselig døde i 1696.²²

Man skulle tro, at der derefter var lagt op til, at *Poul Bang* skulle overtage enken sammen med embedet, men ifølge 1700-tals kilder giftede enken sig med sin mands avlskarl, der blev hestegilder eller måske endog rakker. Han døde kort efter,

hvorpaa hun siden i yderlig Armod og Foragt endte sine Dage.²³

I stedet for afsluttede *Poul Bang* efter udløbet af "nådens år", der var bevareret i Danske Lov,²⁴ sin lange cølibat-tilværelse ved at gifte sig med *Anna Kirstine Gertsdatter Pohlman* (ane nr.207). Hun var datter af den for længst afdøde ridefoged *Gert Pohl* på Flenstofte i nabosognet Dreslette og var, da hun blev gift, 27 år og i tjeneste hos *Erich Steensens* datter *Barbara Kirstine Steensen*.²⁵ Brylluppet stod den 14. maj 1697. *Barbara Steensen* blev gift 13. oktober samme år med baron *Mogens Holch* fra Holchenhavn.²⁶

Barbara Steensen bar det nye præstepars første søn til dåben i april 1698, og hendes fader *Erich Steensen* var blandt fadderne. Sønnen kom til at hedde *Jørgen* som *Poul Bangs* fader.²⁷ En datter, der blev født i juli 1699, blev døbt *Anna Maria* (ane nr.104); denne gang var *Erich Steensens* frue og baron *Holch* faddere.²⁸ Den anden søn i ægteskabet blev født 25. december 1701. Han blev kaldt *Erich* efter kirkepatronen, som var død 17. september samme år.²⁹

Provst i Båg herred var sognepræsten i Assens *Bertel Ludvigsen*, der havde fået præsteembedet ved *Niels Sass'* død i 1665 og blev gift med *Sass'* enke, *Poul Bangs* faster. Det må have været *Bertel Ludvigsen*, der døbte *Poul Bang* i 1666/67, og det var ham, der viede ham og *Anna Kirstine Pohlman* i 1697. Provsten døbte også parrets to første børn, *Jørgen* og *Anna Maria*, og da *Anna Kirstine Pohlman* døde 27. marts 1710 kun 40 år gammel, var det ham, der holdt ligprædikenen over hende ved begravelsen

nest ved Aedelens begrafuelse

i Søby kirke.³⁰ Den 20. oktober året efter *Anna Kirstine Pohlman*s død viede han *Poul Bang* til sin datter *Karen*. Hun var født 1687 i *Bertel Ludvigsen*s andet ægteskab med *Birgitte Luja*³¹ og var altså ikke beslægtet med *Poul Bang*. *Poul Bang*s andet ægteskab blev barnløst. Det blev også kortvarigt; han døde allerede seks år efter brylluppet, den 13. juli 1717, 50 år gammel.³²

Der er ikke fundet andre væsentlige oplysninger om *Poul Bang* fra hans 21 år som sognepræst for Søby og Turup sogne.

Poul Bangs og Anna Kirstine Pohlmanns børn og deres ægtefæller^{3 3}

<u>Børn</u>			<u>Ægtefæller</u>
<i>Jørgen Poulsen Bang</i> degn i Oure og Vejstrup 1698 - 1759			<i>Mette Marie Michelsdatter</i> ³⁴ - efter 1759
<i>Anna Maria Poulsdatter Bang</i> (ane nr.103) 1699 - 1758			<i>Hans Jacobsen</i> (ane nr.102) præst i Søby og Turup, provst i Båg herred 1689 - 1749
<i>Erich Poulsen</i> skipper og købmand i Odense 1701 - før 1777			

Poul Bangs ældste søn *Jørgen Poulsen Bang* må have været prædestineret til at følge i faderens fodspor som præst, og han blev da også immatrikuleret ved universitetet i 1719 som privat dimittend fra København.³⁵ Han sprang imidlertid fra studiet næsten med det samme, da der blev en stilling som degn ledig i Oure og Vejstrup sogne nord for Svendborg. Den tidligere degn var død i forsommeren 1719 efter kun ét år i embedet,³⁶ og *Jørgen Bang* må have overtaget det og giftet sig straks efter. Hans første søn, der blev døbt 27. november året efter, fik naturligvis farfaderens navn, *Poul Jørgensen Bang*.³⁷ *Jørgen Bang* sad i dette degneembede i 40 år til sin død 1759.³⁸ Han fik ni børn, hvoraf fem overlevede ham.³⁹

Den anden søn, *Erich Poulsen* (der aldrig ses at have brugt slægtsnavnet *Bang*), optog derimod farfaderen rådmand *Jørgen Poulsens* erhverv, idet Odense rådstueprotokol den 18. marts 1733 melder, at

Erich Povelsen wandt sit borgerskab som skipper, og ellers er barnføed udi Søbye her i Fyen, hand agtede sig og som kiøbmand at ernære paa skibsfart.⁴⁰

Odense er den eneste af Fyns købstæder, der ikke ligger ud til åbent vand, så det synes umiddelbart mærkeligt at bosætte sig her med skibsfart som hovederhverv, men kort før 1700 var der skippere, der var begyndt at slå sig ned på jord, der tilhørte det kongelige gods omkring den inderste arm af Odense fjord, i det senere Stige, og i 1733 var 15 skibe hjemmehørende her.⁴¹ På grund af de vanskelige tilsejlingsforhold gennem den mudrede og tilsandede fjord var det ret små skibe, mest jagter og galioter.⁴²

Erich Poulsen overtog i 1733 en galiot på 11 læster fra en anden skipper og tog straks - selvsamme dag han fik sit borgerskab - på sit første togt for rederen, Odensekøbmanden *Jens Nielsen*.⁴³ Han var i 1733 på i alt fire rejser, hvor han fragtede korn til nordtyske byer og til Norge⁴⁴ og et rigt udvalg

af varer fra Flensborg og Lübeck som returfragt til rederen og andre odenseanske købmænd. Hans import for egen regning var beskeden, to varepartier bestående af bly og tjære.⁴⁵

Fra i hvert fald 1735 samarbejdede *Erich Poulsen* med *Mogens Faber* i egen købmandsvirksomhed.⁴⁶ I 1739 købte de i fællesskab en gård på sydsiden af Overgade,⁴⁷ og i 1745 overtog de en anden og større gård på nordsiden af gaden på hjørnet af Møntestræde, "Møntergården" kaldet.⁴⁸ Den monumentale bygning rummer siden 1939 Odenses byhistoriske museum.⁴⁹ Fra gårdene i Overgade har de to som interessentskabet Poulsen et Faber drevet købmandsforretningerne i Odense.⁵⁰ Hvis *Erich Poulsen* var rejsende købmand, har det vel været *Mogens Fabers* rolle at passe købmandsboden i Odense, hvor han i modsætning til *Erich Poulsen* jævnligt nævnes som fadder ved barnedåb i Vor Frue sogn.⁵¹

Mogens Faber var søn af præsten *Hans Faber* i Søllested,⁵² nabosognet til Søby; *Erich Poulsen* må have kendt ham hjemmefra. Da hans kompagnon i 1747 giftede sig,⁵³ udtrådte af interessentskabet og selv tog borgerskab for at etablere sig som købmand,⁵⁴ indgik *Erich Poulsen* et nyt interessentskab med brodersønnen *Poul Jørgensen Bang*, der var købmandsuddannet.⁵⁵

Mogens Faber overtog efter opløsningen af interessentskabet Møntergården,⁵⁶ medens *Erich Poulsen* købte en ejendom skråt overfor, hvor de to interessenter tilsyneladende havde lejet sig ind i en periode før 1745.⁵⁷ Det var en ældre og formentlig ret brøstfældig bygning, der stod på grunden, idet købesummen kun var 220 rigsdaler.⁵⁸ *Erich Poulsen* må imidlertid have købt ejendommen med henblik på at opføre en ny købmandsgård og må straks være gået i gang med byggeriet, idet han allerede i december samme år kunne optage et lån på ikke mindre end 1000 rigsdaler mod sikkerhed ved underpant i ejendommen.⁵⁹ Den nye bygning og en sidebygning i baggården med en særpræget svalegang eksisterer endnu i næsten uændret form som Overgade nr.41.⁶⁰ - Den anselige bygning er et tegn på, at *Erich Poulsen* har klaret sig godt økonomisk, og i 1760, hvor han blev sat til 800 rigsdaler i nærings-takst, var han da også blandt de rigeste i byen.⁶¹

Der er ikke fundet oplysninger om, at *Erich Poulsen* har været gift; i hvert fald synes han ikke at have efterladt sig livsarvinger. Fra begyndelsen af 1740'erne boede efterhånden tre af hans søsterdøtre hos ham;⁶² måske som husholdersker? Efter 1747 flyttede brodersønnen *Poul Jørgensen Bang* også ind hos ham, og i 1758 giftede han sig med kusinen *Susanna Lacoppidan*. Brylluppet stod i *Erich Poulsens* gård.⁶³ To år efter afstod den da 60-årige *Erich Poulsen* købmandsgården til nevøen og niecen,⁶⁴ *Poul Bang* tog borger-

skab som selvstændig købmand,⁶⁵ og *Erich Poulsen* opsagde sit borgerskab.⁶⁶ Derefter er han formentlig flyttet fra Odense.⁶⁷

Poul Jørgensen Bangs og *Anna Kirstine Pohlmanns* datter *Anna Maria Poulsdatter Bang* (ane nr.52) blev i Søby; hun følges nedenfor.

Hans Jacobsen (ane nr.102), som kom til at efterfølge *Poul Bang* i præstegården i Kirke Søby, var den tredje af borgmester *Jacob Jørgensens* og *Karen Achtonias* sønner, der nåede voksenalderen. Den ældste, *Henning*, blev sat til at studere, medens den næste, *Jørgen Jacobsen*, blev købmand. *Hans Jacobsen*, der blev født St. Hans dag den 24. juni 1689 19 minutter i klokken 12, blev tilsyneladende tidligt ledt den gejstlige vej, idet han fem år gammel synes at være kommet i pleje i Stenløse præstegård hos faderens halvsøster *Christina Pedersdatter* og hendes mand, præsten *Knud Pedersen Dan*. Efter samme kilde blev han i januar 1702 sat i Nyborg skole,⁶⁸ hvorfra han blev student i 1706, 17 år gammel.⁶⁹ Han bestod teologisk embedseksamen 4. juli 1712 og den homilitiske eksamen (dvs prøveprædiken) et år senere den 16. juli 1713, begge gange med karakteren laud. (laudabilis),⁷⁰ dvs rosværdig eller 1. karakter. Han var med 24 år for ung til at kunne få et præsteembede, men han måtte trods sine pæne karakterer vente i tre år ud over det krævede minimum 25 år, før han blev kaldet til Søby og Turup sogne. Det var *Barbara Steensen*, der kaldte ham allerede en uge efter *Poul Bangs* død i juli 1717,

i henseende til samme studiosi mig wel bekiendte lærdom og skickelighed (duelighed).⁷¹

Hendes mand baron *Mogens Holch* var død som oberst under Den store nordiske krig i 1712. Ægteskabet var barnløst, så hun sad alene som enke på Skovgårde.

Hans Jacobsen stod som ny præst overfor valget mellem, om han skulle fri til forgængerens enke den 35-årige *Karen Bertelsdatter* eller hans 18-årige datter *Anna Maria Bang*. Valget faldt på datteren, hvad enten det var ham selv eller kirkepatronen, der valgte. Valget må være sket inden 3. februar 1718, hvor *Anna Maria Bang* sammen med *Hans Jacobsen* dukker op som fader ved dåben af hans søsters og svogers søn *Jacob Jørgensen (Faber)* i Gislew. Hun boede da på Skovgårde hos *Barbara Steensen*.⁷² Brylluppet stod dog først efter udløbet af nådens år - på Skovgårde.⁷³ - *Poul Bangs* enke blev senere gift igen med en enkemand, købmand og tobaksspinder⁷⁴ og siden rådmænd *Joachim Samuel Grubbe* i Odense, hvor hun døde i 1762.⁷⁵

Biskop *Christian Ramus* visiterede to gange i Kirke Søby. Notitserne i hans visitatsbog om besøgene i sognene er normalt meget summariske, men efter sit første besøg i Kirke Søby i 1732 bemærkede den nytiltrådte biskop:

i Søbeye sogn er bygget et fattiges huus af frue oberstinde *Holk* til Schousgaarde, hworudi 3 fattige lemmer hawer frie huuslye, skole findes ikke i nogen af sognerne ...⁷⁶

Man fornemmer en anelse misbilligelse i den sidste sætning. Den pietistiske religiøse retning, der vandt frem i Danmark under *Frederich IV*, havde med sin interesse for fattigforsorg og undervisning påvirket sindene, og efter en kongelig beslutning i 1721 havde regeringen påbegyndt opførelsen af "rytterskoler" på krongodset. Omkring Odense blev der opført 20 skoler.⁷⁷

Biskop *Ramus* opholdt sig i præstegården i Kirke Søby, da han indskrev sin notits i protokollen, og han viste den til *Hans Jacobsen*, der også underskrev den. I 1739 udstedtes en forordning om skolerne på landet i Danmark.

Budskabet blev opfanget; efter den næste visitats i 1742 kunne biskoppen notere, at der var

2de skoler i sognerne i fuldkommen stand.⁷⁸

De var måske også oprettet med støtte fra den filantropiske *Barbara Steensen/Holch*?

I 1739, efter 22 års gerning som sognepræst, blev *Hans Jacobsen* som den tredje i anerækken valgt til provst over Båg herred. Det var en position, som det førhen ofte var præsten i Assens, der havde, men efter *Bertel Ludvigsens* død i 1719 valgte præsterne i herredet de næste tohundrede år en af de ældre præster i landsognene.⁷⁹

En enkelt gang i løbet af de mange år i Kirke Søby præstegård træder *Hans Jacobsen* frem fra sit ellers anonyme virke som sjælesørger for sine to menigheder. Det er i forbindelse med en sag, som fogden på Skovgårde *Steffen Bolting* rejste mod en af godsets fæstebønder i 1727 i anledning af et klameri på Søbys kirkegård. De mange vidner, han havde indkaldt, berettede stort set overensstemmende om begivenhedsforløbet, som begyndte med, at fogden efter gudstjenesten midfastesøndag den 23. marts rykkede godsets fæstebønder for skatter og landgilde. En af bønderne, *Rasmus Andersen*, berettedes da at have sagt:

Huad got har wj deraf, at wj betaller. Wi bliwer indtet shrefuen af,

og senere:

der har aldrig werit saadan en karl til foget paa Shoufgaarde som I er, thj I far iche andet end med løgen og shielmerj.

Da fogden reagerede med, at

I shulle hafue prygel, war det iche paa dette sted (på kirkegården),

replicerede bonden med:

Slaer I mig, da slaer jeg igien!.

Derefter fortrak fogden og bonden gik hjem mod sin gård. Kort efter kom fogden igen og fulgte efter *Rasmus Andersen* mod kirkelågen, idet han efter et af vidneudsagnene

hafde een stoch i handen, som hand bar i wejret.

Ifølge fogdens vidner havde bonden set ham komme og vendte om,

og ved det *Rasmus Anders*s gich igiennem kierchelogen ref hand ofuerdellen af logen af og greb fat paa *Bolting* med dend enne hand foran i hans klæder og halsklæde og med dend anden hand paa røchen og slog *Bolting* imod kierchemurden, saa hands hat og paryche falt til iorden og *Bolting* stod med hans bare hofuit og bløde.

Derefter kom forpagteren på Skovgårde til og skilte de to ad.

Rasmus Andersens prokurator påtalte ridefogdens opførsel i retten, hvor herredsfogden havde måttet irrettesætte ham for at påvirke vidnerne, og krydsforhørte derefter vidnerne uden at kunne rokke ved deres udsagn om begivenhedsforløbet. Han forsøgte derefter at få vidnerne, der alle var fæstebønder på Skovgårde, til at vedgå, at fogden havde optrådt provokerende under kirkestævnet, og at det var ham, der havde fået dem til at aflægge de for *Rasmus Andersen* ret belastende vidnesbyrd.⁸⁰ Det lykkedes heller ikke, hvorfor han valgte at indkalde contravidner, deriblandt sognepræsten *Hans Jacobsen*.⁸¹ Fogden protesterede voldsomt herimod, idet han mente, at præsten var forudindtaget imod ham, men *Hans Jacobsen*, der var mødt i retten, ville ikke lade sig afvise, men erklærede ifølge skriverens referat, at

mons^r *Bolting* shal hwerchen for Gud eller hans meenighed gotgiøre, at hr *Hans Jacobsen* nogentied, saa lenge hand u=wærdig har wæret præst til obenber^{te} meenigheder, at hand endten mons^r *Bolting* eller nogen anden har hadet eller wæret deres fiende huad deris persohn angaar, men wel som en rettsindig præstemand effter dend allerhøyeste Guds ord og hans kongle may^{te} allernaadigste lou har wæret en hadere baade af mons^r *Boltings* søndige lewnet saawel som anderis laster, som kunde gaae i swang i hands meenighed.

Derefter oplyste han, at han kom ud på kirkegården sammen med menigheden og overværede den første del af ridefogdens møde med bønderne. Han havde da set, at *Steffen Bolting* efter *Rasmus Andersens* indvending om det formålsløse i at betale, når der ikke blev kvitteret for betalingen, var trådt hen til bonden og havde holdt sin ridepisk op for hans venstre kind samt kaldt ham både hund, asen og hundswot m.m. *Hans Jacobsen* greb formanende ind:

er det fruchten af de Guds ord, I har hørt i dag? og baed *Bolting*, at hand dog wille gaae bort.

Fogden var derefter gået, men havde på vejen truet *Rasmus Andersen* med, at

bie du kon indtil du kommer ned til mig. Jeg skal prygele dig, at du shalt sig, at du har faaet hug!

Derefter var *Hans Jacobsen* gået hjem til præstegården. Hans broder studios *Claus Jacobsen*, der på dette tidspunkt opholdt sig hos ham medens han ventede på et kald,⁸² og andre vidner, som ikke var fæstere under Skovgårde, kunne bekræfte *Hans Jacobsens* oplysninger om fogdens skældsord og trusler. Om anden omgang af klammeriet kunne flere af dem bevidne, at *Bolting* var kommet tilbage, da præsten var gået, havde bemægtiget sig godsforpagterens stok og var løbet efter *Rasmus Andersen*, som han havde nået ved

kirkeristen, hvor han slog ham i nakken med stokken.⁸³ *Rasmus Andersen* vendte sig ifølge disse contravidner først om på dette tidspunkt og greb fat i stokken. Da han vendte sig, faldt en rådden planke af, der lå som overligger på kirkegårdsplågen, og under kampen om stokken slog *Bolting* panden ind i muren om kirkegården, så hans hat og paryk faldt af.

Hans Jacobsen oplyste på forespørgsel videre, at

effter at hand hafde været i hans huus og spisset gich hand neder til Shoufgaarde for at gjøre sin allerydmygst opwartning hos det høyadelig hershab, høyædle og welbr frue oberstinde *Holch* til Shoufgaarde, og som hun spisede da hand kom, gich hand ind til mons^r *Bolting* i hanss kammer,

hvor han bebrejdede ridefogden, at han havde overfuset *Rasmus Andersen*. Da *Bolting* havde spurgt ham, hvad han skulle gøre ved bonden, havde *Hans Jacobsen* svaret

strafe ham og lader ham løs

og advaret fogden mod at forløbe sig, hvorpå *Bolting* havde sagt, at

kand iche foe anden revanshe saa skal jeg shyede begge hans been i stycher som hand gaar wed sin ploug.⁸⁴

Fredagen efter sammenstødet på kirkegården mødte to bønder op på Skovgårde

hos saawel frue oberstinde *Holch* og riidefogden *Steffen Bolting* for at faa sagen bie-lagt, ... mens fich ingen gehør.

Det hjalp heller ikke, at *Rasmus Andersen* afgav en traditionel erklæring om,

at hand ingenmaade wiste s^r *Bolting* andet at tillege end alt huad enn erlig og brawer karl eller riidefoget eigner og anstaar.⁸⁵

Sagen gik derfor sin gang videre for herredstinget, hvor herredsfogden dømte, at ridefogden ganske vist selv havde givet årsag til det klammeri, han havde rejst sag om, men at *Rasmus Andersen* var gået ud over den rene nødvendværg,

twert imod dend lyedighed og ærbødighed hand er sit hershab eller fuldmegtig shyldig, hvorfor han måtte gøre *Steffen Bolting* offentlig afbigt. Da *Rasmus Andersen* havde forset sig på en søndag, måtte han desuden bøde tre lod sølv for hel- ligbrøde.⁸⁶

Nytårsaften samme år havde *Steffen Bolting* et voldsomt sammenstød med *Barbara Steensen/Holch* i hendes stue,⁸⁷ der straks efter medførte, at hun satte en undersøgelse igang af hans regnskaber og derefter lod ham sætte i husarrest og lod alle hans regnskaber og personlige ejendele beslaglægge som sikkerhed for restancer.⁸⁸ Under de påfølgende retssager, hvor flere kreditorer meldte sig, blev der aflagt mange vidnesbyrd, ifølge hvilke ridefogden under fem års tjeneste på Skovgårde havde optrådt særdeles volde- ligt over for tjenerskabet, herunder oberstindens pige,

item slaget windewer istycher til brahwade, da høywelbr fremmede giester har werit paa gaarden med meget merre. (Dette) for at bewisse for retten og dend ærbaare werden, med huor langsommelig og stor tolmodighed frue oberstinden har ofuerborret med hans mangfoldige u=forswarligen udøfwelser aar effter andet til denne tied.⁸⁹

Bolting forsvarede sig først i retten i et langt patetisk indlæg, hvori han bl.a. om sine regnskaber hævdede, at han ikke skyldte sin frue noget, men tværtimod havde penge tilgode,

som hand effter hinded ordre til en og anden empeticuler har betalt, som iche Bolting dennesinde for retten obene wil gjøre obenbahr

og i fortsættelse af denne trussellignende udtalelse erklærede, at han

forhober, at dend naadige frue hawer sig wel andere tancher, naar hun rettelig owerweyer alle ting.⁹⁰

Den 22. marts 1728 må han dog have opgivet disse forhåbninger, idet han da undveg sin husarrest⁹¹ og forsvandt til Odense, hvorfra han begyndte at føre contraprocesser.⁹² I juni 1728 blev stridsspørgsmålene omkring hans person indbragt for en kongelig kommission, hvorefter processerne ved herredstinget blev indstillet,⁹³ men året efter indgik *Barbara Steensen* forlig med ham om standsning af videre retstvister, idet begge parter opgav videre økonomiske krav mod hinanden og han i en offentlig erklæring bad den naadige frue oberstinden om forladelse for begangne forseelser og opsætsigheder samt urigtige sigtelser.⁹⁴

Fæstebonden *Rasmus Andersen* blev boende på sin gård i Kirke Søby til sin død, fra 1738 som aftægtsmand. Han døde i efteråret 1749 få måneder før *Hans Jacobsen*, 70 år gammel.⁹⁵

Nogle år efter gerådede *Barbara Steensen* i en lige så bitter retsstrid med *Hans Jacobsens* medhjælper degnen *Jens Holst* om et af stolestaderne i hendes kirke i Kirke Søby. Degnen synes at have haft ægteskabelige problemer med sin hustru, der var enke da de blev gift. I hvert fald havde hans hustru forladt ham i sommeren 1735 og var taget til København, hvorefter degnen tog en

qwinde, som hand kalder *Anne Catherine*,

til sig i degneboligen.⁹⁶ Han ville ikke selv betegne hende som sin husholderske, men erklærede under de langvarige retssager i retten, at

dend hos ham werende qwinde er Holstes husgesinde, som holder half minasse med degnen og er lige med deignen i hussholdingen.⁹⁷

Der blev øjensynligt sladret om hende i barselstuerne i sognet,⁹⁸ og da degnen lod hende sidde på den plads hans hustru havde siddet på, nemlig gangpladsen i den femte kirkestol fra alteret, bag ved stolen hvor præstefruen sad, greb *Barbara Steensen* ind og lod vide, at hun havde overladt denne plads til sin tidligere tjenestepige, der nu var gift med fæsteren *Søren Lange*. Da de to damer derefter kom op at slås i kirken om pladsen, begyndte proces-

serne at rulle.⁹⁹ De endte efter utallige retsmøder i Båg-Vends herredsting otte måneder senere med en dom, hvor dommeren dømte begge damerne til at betale bøder til sognets fattige for deres usømmelige optræden i kirken og bestemte, at

indtil videre ... bør degnens hustrue, når hand nogen tillstæde hawer, forsædet deri at nyde og *Langes* hustrue stædet nest hende, mens i deignens hustrues frawærelse besider *Langes* hustrue fornewnte forsæde og nest *Langes* hustrue dend nu hos degnen wærende *Anne Cathrine*.¹⁰⁰

Hans Jacobsen blev stævnet som vidne i sagen, men kom ikke til at vidne, og han må have formået at holde sig neutral i striden, idet han blev udpeget til at være mægler mellem sin patronesse oberstinden og degnen sammen med provsten og en anden præst i herredet under et forgæves forsøg på at få afsluttet striden i mindelighed.¹⁰¹

I kirkebogen sluttede *Hans Jacobsen* ved dåben af sine ti børn indførslerne med et fromt ønske; for datteren *Anna Kirstine* (ane nr.51):

Gud lade hende oppvoxe Gud til ære hendes forældre til glæde og sig self til salighed.¹⁰²

Navnene på fadderne ved dåben af børnene siger lidt om, hvem præsteparret socialt har følt sig knyttet til. Man finder naturligvis *Hans Jacobsens* moder *Karen Achtonia* og hans brødre, søstre, svogre og svigerinder blandt dem og en enkelt fra *Anna Maria Bangs* side, mosteren madselle *Sophia Poleman*.¹⁰³ Den højædle og velbårne frøken *Holch*, der holdt datteren *Barbara Kirstine* i 1744, er vel kommet fra Skovgårde, hvor *Barbara Steensen/Holch* tog sig af sine unge kvindelige slægtninge, som boede hos hende.¹⁰⁴ Lige så fornem er jomfru *Stockfleth*, der var datter af den senere stiftamtmand *Stockfleth* til Brahesholm; han skænkede dåbsbarnet *Adolphine Christine* en obligation på 50 rigsdaler i dåbsgave.¹⁰⁵ Derudover er fadderkredsen sammensat af verdslige og gejstlige medlemmer af den højere middelstand: forpagtere og forvaltere fra herregårdene (*Steffen Bolting* var en af fadderne for *Anna Kirstine* i 1725!¹⁰⁶) og præster fra nabosognene i Båg herred. Én af nabopræsterne, *Joachim Steen* i Ørsted, der var *Hans Jacobsens* bysbarn fra Faaborg, viede parret på Skovgårde i 1719, en anden, *Henning Plesner* fra Søllested, blev viet af ham i 1730 - og holdt begravelsesprædikenen over ham små 20 år senere. - Ørsted og Søllested kirker var ligesom kirkerne i Søby og Turup købt af *Erich Steensen*,¹⁰⁷ så de to præster havde også begge *Barbara Steensen/Holch* som patronesse. *Henning Plesners* hustru, der var datter af en tidligere præst i Søllested, *Hans Faber*, hed *Barbara Kirstine* og var utvivlsomt opkaldt efter patronessen, ligesom hendes tvillingebroder *Mogens* var opkaldt efter oberst *Holch*.¹⁰⁸ Hun boede muligvis hos oberstinden på Skovgårde i

1730 som i sin tid *Anna Maria Bang*, siden trolovelsen og vielsen foregik i Søby.¹⁰⁹

Hustruens to brødre optræder mærkeligt nok ikke som faddere, men præsteparret tager dog to gange til Oure for henholdsvis at bære og være første fadder for degnen *Jørgen Poulsen Bangs* børn, første gang ved dåben af en søn, der fik navnet *Hans* som faderen.¹¹⁰

Den 11. december 1749 døde *Hans Jacobsen* efter 32 år i præsteembedet. Dødsårsagen angives at være en hævelse i knæ og lår. Ved begravelsen prædikede *Henning Plesner* over ham med udgangspunkt i Paulus' andet brev til korinthierne, 1. 12.:

Thi dette er vor Ros, vor Samvittigheds Vidnesbyrd, at i Guds Hellighed og Renhed, ikke i kødelig Visdom, men i Guds Naade have vi færdedes i Verden, men mest hos eder.¹¹¹

Anna Maria Bang var kun 50 år, da hendes mand døde i 1749. Hendes økonomiske vilkår som enke var ganske gode. Ægteparret havde allerede i 1739 opnået tilladelse til, at den længstlevende af dem kunne sidde i uskiftet bo.¹¹² Der var desuden nu etableret pensionsordninger for præsteenker, og hun fik pensioner både fra Den geistlige Enke-Casse i Fyen, Køhlers Enke-Casse og Lundegaards Stiftelse.¹¹³ Hun havde alt i alt penge nok til at etablere sig i sit eget hus ved præstegården, da den ældste søn *Mogens* rykkede ind dér og giftede sig i 1753; han var blevet hjælpepræst hos faderen i dennes sidste leveår og efterfulgte ham nu. Det var igen *Barbara Steensen/Holch*, der kaldte en præst til sin kirke.¹¹⁴

Huset *Anna Maria Bang* flyttede ind i var et "gadehus", som tidligere havde hørt under Skovgårde. *Hans Jacobsen* havde købt det af *Barbara Steensen* allerede i 1734, da den tidligere husfæster var død. Det var ikke nogen helt lille aftægtsbolig. Der var en stor stue, dagligstue og tre kamre foruden køkken, loft og tørrehus. *Anna Maria Bang* havde sin egen pige og holdt to køer, en stud og seks får og havde to bistader. Hun levede også ganske godt. Køkkenet var særdeles veludstyret; der var ikke blot de nødvendige gryder, pletter og pander, men også æbleskivepande, tærtepande, vaffeljern og sporejern til klejner samt destillérkedel med tilbehør til brændevinsbrænding. Der var en øltønde og to ølfjerdinger i hendes dødsbo, og hun købte vin i halve ankre hos en købmand i Faaborg, men der er øjensynlig også blevet drukket meget te i huset, idet der var en "theemachine" i køkkenet og tepotter, tekopper og teservietter m.v. en masse. Det er svært at forklare, hvorfor der stod hele fem spinderokke på loftet; man skulle tro, at enkepastorinden har holdt spindeselskaber for byens enker. Hendes garderobe forekommer også veludstyret. Ved hendes død registrerede man tre kåber, hvoraf den ene ganske vist var gammel. En sort fløjelskåbe med tilhørende muffe må have væ-

ret til kirkegangen og den brune underforede damaskes til daglig brug. Garderoben omfattede ikke mindre end fem adrienner, dvs helskårne løse overkjoler, åbne foran, med dybe rygfalder, som begyndte i nakken og faldt frit ned. Den karakteriseredes som en statelig og lun klædning, som var meget populær i de højere samfundslag.¹¹⁵ Hun havde også to sribede cantusser, fmtl. til hjemmebrug, de til kjolerne hørende skørter og trøjer og intimere klædningsstykker, hvoriblandt bemærkes et gyldenstykkets courset.¹¹⁶

Anna Maria Bang sad enke i sin aftægtsbolig lidt over otte år; hun døde ultimo marts 1758.¹¹⁷

Af de ti børn i *Hans Jacobsens* og *Anna Maria Bangs* ægteskab, var tre sønner og syv døtre. Traditionen tro genfinder man bedsteforældrenes navne hos dem: en *Jacob* i 1738 og en *Karen Achtonia* i 1722, en *Poul* i 1736 og en *Anna Kirstine* (ane nr.51) i 1725. Usædvanligt nok overlevede de alle barnealderen. Børnene tog slægtsnavnet *Lacoppidan* efter fødebyen Søby (af lacus = sø og oppidum = by) og Hans Jacobsen blev dermed stamfader til slægten Lacoppidan, hvis medlemmer er biograferet i en slægtsbog i 1914.¹¹⁸ Det er den ældste søn, *Mogens Lacoppidans* efterslægt, der har videreført navnet, idet hans to brødre døde barnløse.

Mogens Lacoppidan, der nævnes som meddeler til kantor *Giessings Jubel-Lærer-historie*,¹¹⁹ har utvivlsomt også selv givet biskop *Bloch* oplysningerne om sig i biskoppens værk om den fyenske geistlighed:

Efter Underviisning hiemme, blev han sat paa Odense Gymnasium, hvorfra han blev dimitteret 1737, og immatriculeret af Rect. Magn. *Andreas Høyer*,¹²⁰ Aaret efter tog han Examen Philosophicum, og erholdt den 23 Junii 1738 Baccaleurgraden af *Peder Horrebow*, det Aars Rector Magnificus og Prodecanus. 1741 tog han Attestatz.

Der meldes intet om, hvad han foretog sig i de otte år til *Barbara Steensen/Holch* kaldte ham til kapellan hos faderen; han kan ikke have fungeret som hjælpepræst andetsteds, da han først blev præsteviet den 28. marts 1749, efter at den kongelige konfirmation på kaldet var indløbet. Det varede usædvanligt længe derefter, før han giftede sig:

I Aaret 1753 indlod han sig i Ægteskab i Kiøbenhavn med *Johanne Dorothea Ravn*, yngste Datter af *Hans Ravn* og *Cathrine Sophie von Bippen*, som boede og døde i Carlebye i Lolland.¹²¹

I 1775 blev han som sin fader valgt til provst over Båg herred ved en skriftlig afstemning blandt herredets præster.¹²² Biskop *Tønne Bloch* fik et meget godt indtryk af ham, da han aflagde visitatsbesøg i Kirke Søby 2. pinsedag 1786, straks efter at han var tiltrådt sit embede.

Herredsprowsten hr *Mogens Lacoppidan* prædikede ower dagens evangelium meget wel. Degnen *Lacoppidan* catechiserede nogenledes.¹²³

Den knapt så roste degn var *Mogens Lacoppidans* ældste søn *Hans Jacob*, der bar både sin farfaders og sin oldefaders navne.¹²⁴

Hans Jacobsens og Anna Maria Bangs børn og deres ægtefæller^{1 2 5}

<u>Børn</u>	<u>Gift</u>	<u>Ægtefæller</u>
<i>Mogens Hansen Lacoppidan</i> præst i Søby og Turup, provst i Båg herred 1719 - 1793	1753	<i>Johanne Dorothea Ravn</i> ca.1737 - 1804
<i>Karen Achtonia Hansdatter Lacoppidan</i> 1722 - 1762	1758	<i>Peder Lundager</i> præst i Hee i Jylland 1719 - 1779
<i>Anna Kirstine Hansdatter Lacoppidan (ane nr.51)</i> 1725 - 1788	1746 1 ^o	<i>Thomas Amager</i> præst i Sdr. Broby 1693 - 1746
	1748 2 ^o	<i>Clemen Høeg</i> præst i Sdr. Broby 1716 - 1760
	1760 3 ^o	<i>Christopher Strøyberg</i> (ane nr.50) præst i Sdr. Broby 1713 - 1794
<i>Mette Marie Hansd. Lacoppidan</i> 1728 - 1749	-	(ugift)
<i>Dicteria (Dideriche) Hansd. Lacoppidan</i> 1731 - 1804	1757	<i>Evert de Place</i> skovrider i Gyrstinge, Sjælland 1714/15 - 1761
<i>Susanna Hansd. Lacoppidan</i> 1733 - 1793	1758	<i>Poul Jørgensen Bang</i> købmand i Odense 1718/19 - 1780
<i>Poul Hansen Lacoppidan</i> kinafarer 1736 - 1753	-	(ugift)
<i>Jacob Hansen Lacoppidan</i> bankkasserer i København 1738 - 1803	1779	<i>Else Marie Lund</i> 1738 - 1807
<i>Adolphine Christine Hansd. Lacoppidan</i> 1741 - 1811	?	<i>Bertel Hauch Wederkinch</i> præst i Koldby på Samsø 1741 - 1786
<i>Barbara Kirstine Hansdatter Lacoppidan</i> 1744 - 1795	-	(ugift)

Mogens Lacoppidan døde 1793, hans hustru først fire år inde i 1800-tallet.¹²⁶

Mogens Lacoppidan var den førstefødte. Han efterfulgtes af fem søstre inden den anden søn *Poul* blev født i 1736, hvor den 15-årige *Mogens* fik lov at være en af fadderne ved broderens dåb.¹²⁷ *Poul Lacoppidan* brød ud af familiens traditionelle miljø, da han nogle år efter faderens død tog på langfart til Kina, en rejse, han aldrig vendte hjem fra. Ved skiftet efter *Anna Maria Bang* i 1758 noteredes det, at

den sal: prowstinde endnu hawde hawt een søn wed nawn Povel Lacoppidan, som for 5 à 6 aars tid siden rejste til China med et af det Asiatische Compagnies skibe fra Kiøbenhawn, men samme formodentlig wed døden er afgaaen, efftersom det Asiatische Compagnie forlængst har erklæret skibet, hvorpaa han war udrejst, at være for-gaaet.¹²⁸

Andetsteds angives det formodede skibsforlis at være sket på hjemrejsen fra Kina i 1753.¹²⁹

Den tredje søn, *Jacob Lacoppidan*, som blev født 1738,¹³⁰ gik også andre veje, men mindre eventyrlige. Efter at være gået på gymnasiet i Odense¹³¹ blev han bankkasserer i København.¹³² Hans liv blev dog ikke helt uden berøring med den ældre broders miljø. *Lacoppidanernes* slægtsbog oplyser, at han blev gift med acciseskriver *Ebbesens* enke *Else Marie Lund* og med hende fik to stedsønner, hvoraf den ene levede i Trankebar og den anden blev kaptajnløjtnant ved Søetaten og Søkortarkivet. Hans eget ægteskab var barnløst. - Han døde 1803 og enken fire år senere.¹³³

Af de syv døtre blev tre i den gejstlige stand som præstekoner, to blev gift borgerligt og to døde ugift, heraf *Mette Marie* allerede som 21-årig i 1749, nogle måneder før faderen. Hun boede øjensynligt på dette tidspunkt i Odense hos morbroderen *Erich Poulsen*, der lod hende begrave i Vor Frue kirke.¹³⁴

Der var kun to af døtrene, der blev gift før forældrene døde; den næstældste datter *Anna Kirstine* (ane nr.51), som til gengæld nåede at blive gift med tre præster, jfr. det sidste afsnit i dette kapitel, og datteren *Dideriche*.

Dicteria Hansdatter Lacoppidan, som hun ifølge kirkebogen var døbt,¹³⁵ kaldtes altid *Dideriche*. Hun blev gift i 1757 med *Evert de Place*,¹³⁶ der var skovrider i Gyrstinge i Midtsjælland. Hans slægtsnavn er belgisk/spansk,¹³⁷ men han var født i København, hvor hans fader af samme navn havde nedsat sig som købmand. *Evert de Place*, der var enkemand,¹³⁸ bragte tre små sønner med sig fra sit første ægteskab.¹³⁹ Kontakten mellem præstedatteren fra Vestfyn og skovrideren fra Midtsjælland kan være blevet etableret gennem *Mogens Lacoppidan*, der må have kendt slægten *de Place*, idet han blev immatrikuleret ved universitetet i 1737 sammen med en yngre broder af skovri-

deren.¹⁴⁰ *Evert de Place* døde allerede i 1761¹⁴¹ - to et halvt år efter brylluppet - kun 46 år gammel.

Dideriche Lacoppidan blev boende i sognet indtil sin død 43 år senere.¹⁴² Ifølge folketællingslisten 1801 boede hun da i et hus med jord og blev underholdt af familien.¹⁴³ Hun nåede at få to døtre under sit korte ægteskab; den første døde 12 uger gammel,¹⁴⁴ den anden, som blev født tre måneder efter faderens død, var svageligt ved fødslen, men overlevede.¹⁴⁵ De fik begge navnet *Anna Maria* (mormoderens navn).

Det er nærliggende at formode, at *Mogens Lacoppidan* også har været medlemmanden, der satte *Hans Jacobsens* ældste datter *Karen Achtonia* i forbindelse med hendes senere ægtemand. *Peder Lundager*, der var født 1719 - samme år som *Mogens Lacoppidan* - i Verninge 13 km fra Kirke Søby, gik i gymnasiet i Odense sammen med hendes broder og blev immatrikuleret ved universitetet samtidig med ham i 1737.¹⁴⁶ Han blev ansat som personel kappellan hos præsten i Hee i Vestjylland i 1756 med løfte om at efterfølge den gamle præst, når denne døde. Døden kom allerede i september 1757,¹⁴⁷ hvorefter den nye præst kunne tænke på at gifte sig. Hvis deres liaison stammede fra ungdomsårene, har det været en lang forlovelse, der yderligere er blevet forlænget på grund af *Anna Maria Bangs* død i marts 1758. Brylluppet stod to måneder efter dødsfaldet, 1. juni 1758, da han var 39 år og hun 35.¹⁴⁸

Karen Achtonia og søsteren *Susanna* var to af de søstre, der som *Mette Maria* i 1749 boede hos morbroderen *Erich Poulsen* i Odense,¹⁴⁹ og vielsen foregik i hans gård her.¹⁵⁰ Hun døde allerede 4 år senere; ægteskabet var barnløst. Han blev gift igen i 1771 og døde 1779.¹⁵¹

Susanna Lacoppidan, der var født 1733,¹⁵² blev gift ugedagen efter søsteren, også i *Erich Poulsen* gård. Ægtemanden *Poul Jørgensen Bang* var som nævnt foran *Erich Poulsens* kompagnon og hendes fætter, ældste søn af degnen i *Oure Jørgen Poulsen Bang*, hvorfor ægteskabet krævede kongelig bevilling.¹⁵³ *Lacoppidanernes* slægtshistorie nævner fem børn i ægteskabet, den yngste en ny *Karen Achtonia*, som ulykkeligvis døde som vanvittig i Odense hospital i 1800, 27 år gammel.¹⁵⁴ *Poul Jørgensen Bang* døde 1780 og *Susanna Lacoppidan* i 1793.¹⁵⁵

De to yngste døtre, *Adolphine Christine* og *Barbara Kirstine*, blev øjensynligt forkælede af *Anna Maria Bang* i hendes sidste år. Hun forærede dem før sin død sit sølvtøj og en obligation, som var deponeret hos hendes broder *Erich Poulsen*. Efter hendes død fik de også hele hendes garderobe, så den under opsyn af deres lovfaldne formyndere tid efter anden kand komme dem til nytte.¹⁵⁶

Adolphine Christine, som var født 1741,¹⁵⁷ opholdt sig i 1758, da moderen døde, hos sin søster *Dideriche* i skovriderboligen i Gyrstinge.¹⁵⁸ Pladsen må være blevet trang i præstegården efterhånden som børneflokket voksede.

Anna Kirstine Lacoppidan (ane nr.51) blev ligesom andre søstre sendt hjemmefra de sidste år før hun blev gift, til Faaborg, hvor hun f.mtl. har opholdt sig hos fasteren *Birgitte Cathrine Jacobsdatter* og hendes mand *Knud Ballov*. Hun følges i det sidste afsnit i dette kapitel.

Adolphine Christine Lacoppidan blev gift med en præstesøn, *Bertel Wederkinch*, som i 1773 blev præst i Koldby på Samsø. Man må gå ud fra, at de to har mødt hinanden igennem præstefamilien i Gyrstinge, idet præsten her var hans farbroder. Parret fik en datter, som blev døbt med det fra *Barbara Steensen/Holch* nedarvede navn *Barbara Kirstine*. Bertel Wederkinch døde allerede 1786, hun levede 24 år derefter.¹⁵⁹

Den yngste af *Hans Jacobsens* og *Anna Maria Bangs* døtre, *Barbara Kirstine Lacoppidan*, var 13 år gammel i 1758,¹⁶⁰ da moderen døde, og den eneste tilbageværende datter i Kirke Søby, hvor broderen *Mogens Lacoppidan* i præstegården var formynder for hende. Hun døde som "gammel jomfrue" - 50 år gammel - i 1795 i Ølund på Nordfyn, hvor hun opholdt sig hos en af sine fætre, *Marcus Achton*.¹⁶¹

Barbara Kirstine Steensen/Holch døde i 1755 i sit 83. år;¹⁶² efter hendes død blev Skovgårde med Søby og Turup kirker købt af stiftamtmanden grev *Christian Rantzau* til Brahesborg.¹⁶³

Et godt hoved (100+101))

"Fassbinderen" *Christopher Strøybergers søn Jørgen Strøyberger* (ane nr.100) blev født 23. september 1680 i København. I afsnittene om "Fassbinderen" og "Organisten og oldfruen" er det dokumenteret, at oplysninger, der stammer fra *Jørgen Strøybergers søn Christopher Strøyberg* (ane nr.50), må behandles cum grano salis, men der er ingen grund til at tvivle på fødselsdatoen, og det må nok også stå til troende, hvad biskop *Bloch* beretter om *Jørgen Strøybergers* ungdomsår i København i sin fynske geistlighedshistorie:

Han gik 3 Aar i Kiøbenhavns Skole og derfra af Mag. *Søren Glud* blev dimitteret Aar 1700, da Rector giver ham Skudsmaal af et godt Hoved og ypperlig Hukommelse, blev immatriculeret den 16de Julii af Rect. *Magn Masio*.¹

Bloch oplyser nemlig i manuskriptet til sit værk, at

jeg har læst hans testimonium, i hvilket bemeldte rector giver ham (det citerede) vidnesbyrd.²

Universitetets immatrikulationslister nævner ham - *Georgius Stroyeberg* - som en af ni elever, som blev indskrevet fra *Schola Hafniensi* anno 1700.³ Dimissionsattesterne fra universitetet bekræfter, at han må have haft et godt hoved; han bestod embedseksamen i 1707 efter 4 $\frac{1}{2}$ års studium og den homolitiske prøve - prøven i gejstlig talekunst - 2 $\frac{1}{2}$ år senere, begge gange med pæne karakterer,⁴ selv om han ikke som de fleste andre præster, der er omtalt foran, blev støttet af velstillede forældre under uddannelsen, men må have været en opkomling i det højere middelstandsmiljø, de stammede fra.

Der gik lidt over to år, før han fik kald, hvilket var relativt kort tid dengang. Det var *Anna Catharina Banner*, der sad som enke på *Wedellsborg* mellem *Middelfart* og *Assens*, som kaldte ham til *Kerte* sogn med et kaldsbrev af 8. februar 1709. *Jørgen Strøyberger* indsendte sin ansøgning om kongelig konfirmation af kaldet fra København den 15. februar,⁵ og konfirmationen blev givet dagen efter.⁶

Jørgen Strøyberger kom ikke alene fra et andet socialt miljø end de fleste andre præster. Han var født og opvokset i København, og den eneste tilknytning han vides at have haft til Fyn før han blev præst i det vestfynske landsogn er, at hans moder *Maren Nielsdatter* (ane nr.201) angives at være fra *Nyborg*.⁷ Da hans første barn blev døbt i 1711 var der ganske vist udover præster i nabosognene to fjernere boende fynboer blandt fadderne,

borgemesters kieriste af *Foborg*,

dvs *Karen Achtonia* (ane nr.205), og

Hr. *Eilers* kieriste af *Rønninge*,

dvs *Rønningepreæsten Eiler Christensen Kullerups* hustru *Maren Hansdatter*.⁸

Det kunne tyde på nogle ukendte forbindelser, måske etableret under en pe-

riode som huslærer i perioden mellem studietiden og kaldelsen til Kerte. Eftersom *Karen Achtonia* var en af fadderne, er det også tænkeligt, at der er knyttet en forbindelse gennem hendes søn den senere Søby-præst *Hans Jacobsen* (ane nr.102), som studerede ved universitetet fra 1706. Da *Jørgen Strøybergers* enke i 1727 skulle have en lavværge, valgte hun ikke en af nabopræsterne, men netop Hans Jacobsen.

Som det er demonstreret i tidligere afsnit måtte de teologiske kandidater, der ville have et kald, ofte gå ind på at overtage forsørgelsespligten for deres forgængers efterladte ved at ægte enken eller en datter, og *Jørgen Strøybergers* forgænger *Jacob Walter* efterlod sig en kun 44-årig enke. *Jørgen Strøyberger* slap imidlertid for denne forsørgerbyrde; *Jacob Walters* enke flyttede efter udløbet af nådens år til det nærliggende Orte,⁹ og biskop *Bloch*, der var hendes samtidige, beretter i sin fynske geistlighedshistorie om hende, at hun

givtede sig mange Aar efter hans (Walters) Død med en Student *Hans Krarup* og døde for faae Aar siden i en høi Alder og kummerlige Vilkaar.¹⁰

(Hun døde i 1751, 87 år gammel¹¹).

Jørgen Strøyberger blev i stedet for gift med *Pernille Pedersdatter Krog* (ane nr.101), datter af organisten i Stege, som var død før hun blev født, og oldfruen *Sophie Amalie Dannefer* (ane nr.203), *Jacob Dannefers* datter.

Hvorfor blev *Jørgen Strøyberger* da valgt til præstekaldet i Kerte? Det er en nærliggende tanke, at den private kirkepatron har grebet til den utiltalende skik, der er omtalt i begyndelsen af det foregående afsnit, at sælge kaldet til den højest bydende, for *Anna Catharina Banner* havde med grevskabet *Wedellsborg* efter sin mand grev *Hannibal Wedell* i 1708 overtaget en større gæld, og den var vokset meget hastigt under hendes administration af godset, så hun var i en temmelig fortvivlende økonomisk situation.¹² Men hvor skulle den unge teologiske kandidat *Jørgen Strøyberger* have fået penge fra? Han havde ingen velhavende forældre, der kunne lægge penge ud, og hans senere hustru kom fra en nok anset men bestemt heller ikke velstillet familie. Spørgsmålet svæver i luften.

Det var heller ikke et indbringende embede, han havde fået. Kaldets indtægter blev ved ansættelsen til krigsstyr i 1717 sat til 20 rigsdaler. Hans middel og formue blev ved samme lejlighed sat til kun 4 rigsdaler, hvilket var det absolut ringeste beløb, der blev sat for nogen af de 11 præster, som hørte under grevskabet *Wedellsborg*.¹³ En retssag fra 1712 viser ganske vist, at *Jørgen Strøyberger* var mere end sædvanligt om sig for at sikre sine indtægter. Den 12. august d.å. lod han bonden *Hans Ibsen* stævne

angaaende een koe bem^{te} Hans Ibss lofuede h^r Jørgen nestleeden d 30 jully for at prædiche ligpredichen ofuer hans afdøede moeder

Divino mandato et Regio edito obtemperaturus
 Georgius Strøyberger Examini Theologico se
 modeste subiecit, in quo illum nobis profectum
 in rerum sacrarum et Divinarum studio
 probavit, ut dignus iudicatus sit, qui ad
 caerentia concionalia admittatur pro impe-
 tranda Testificatione Dimissoria, modo nihil
 in posterum suo ordine indignum designa-
 vent. Conclusum Hafnia in Consistorio d. 5. Feb. A. 1707
 Testamur
 Petrus. D. Bartholin.
 Spiritus
 p. k. Not.

D. H. G. M.
 D. J. B.
 M. S. L.

Lectissimus Aivensis Georgius Strøyberger
 Die 6 Novembr: in Templo Academico
 Haud illaudabile specimen homileticum
 edidit. Quod testamur. Hafn: d. 8. Nov. A. 1707.
 Joh. Wandalinus. D. Petrus. D. Bartholin.

at disse copier var rindlykkent med Originalerne
 som man indleverede i Cancelliet, og selv igjen
 sic sage tagen de fleste

Strøyberger

Anvendt Facult. Theol. in Consistorio:
 d. 17 Octobr. A. 1707. d. 5. Febr. A. 1707.
 p. k. Not.

Transkribert af Distrikts-
 Inspektoren. A. 1707 d. 28 Nov.

Jørgen Strøyberger vedlagde sine originale testimonier fra Københavns universitet ved sin ansøgning til majestæten om konfirmation af kaldelsen til præst i Kerte. En afskrift af dem ligger stadig ved ansøgningen i Rigsarkivet.¹⁴

og mødte personligt op i herredstinget for at foreholde bonden,

om hand iche lofuede ham dend tied hand bestillede ligprædichen een af de 2de hans
moeders kiør, som war hos *Knud Anders* og *Christen Ibsen* i Kierte,

og om det ikke var rigtigt, at den lovede ko derefter var blevet ombyttet med en anden - der utvivlsomt må have været dårligere. *Hans Ibsen* svarede noget undvigende,¹⁵ hvorpå *Jørgen Strøyberger* lod hans hustru og andre indkalde som vidner.¹⁶ Det kom dog ikke til afhøring af dem, hvorfor *Hans Ibsen* formentlig har givet sig.

Trods hans købmandsdygtighed lyder det ikke sandsynligt, at *Jørgen Strøyberger* har kunnet lægge større midler til side, men ikke desto mindre må han have haft en anelig formue til rådighed allerede efter ti år i embedet, i 1717, hvor pengene så er kommet fra, for da grevinden på Wedellsborg i sin voksende pengenød i dette år solgte ud af sine ejendomme, købte han en række bøndergårde og huse i Kerte og omegn fra hende og betalte for dem med et kontantbeløb på 573 rdr. 5 mk. 8 sk.¹⁷

Investeringen bragte ham i de første år mere ærgrelser end indtægter. Allerede året efter hans overtagelse af ejendommene anklagede han to af sine fæstere for forsømmelse af deres ejendomme, og den ene af dem, den foran omtalte *Christen Ibsen*, der sad i en halvgård i Kerte, lod han også tiltale for Wedellsborg birketing

for u=lydig opsetzighed som I forgangen tirsdag d =30 july skal hafwe beteed imod ernefnfte Eders hosbonde, da hand befalede Eder at sende Eders dreng til at kiøre hans wogn og siden Eder self, mens er blefwen med motwillighed og u=forskammenhed afslaget.¹⁸

Fæsterne i de gårde og huse, *Jørgen Strøyberger* havde erhvervet, har formentlig ikke været under så nær overvågning fra herregården, som de kom nu fra præstegården.

Stævningen i august 1720 indledte en langvarig og bitter retsstrid mellem *Jørgen Strøyberger* og fæstebonden *Christen Ibsen*, strakt over 30 retsmøder i birketinget frem til 1723. Fra *Jørgen Strøybergers* side blev anklagerne mod bonden udvidet med en stævning for restancer med landgilde og hoving,¹⁹ medens *Christen Ibsen* anlagde modstævning mod sin præst og husbond for at ville fratage ham to huse og også stævne ham for skældsord, præsten havde anvendt overfor ham.²⁰ Bonden kunne efter en kongelig anerkendelse af hans ringe økonomiske evne som

beneficium paupertatis

lade en beskikket procurator fra Odense føre sagen for sig,²¹ medens *Jørgen Strøyberger*, der i de første møder lod en fuldmægtig på Wedellsborg og andre lokale møde for sig i retten, snart tabte tålmodigheden og igen selv - ret usædvanligt for en præst - mødte op i birketinget og brugte sit gode hoved til at forsøge at jorde modparten og hans procurator,²² men i sagens slutfa-

se også til at fremsætte forligstilbud,²³ som dog ikke var realistiske på det tidspunkt. *Christen Ibsens* procurator blev efter nogle temmeligt aggressive indlæg idømt en bøde for

adskillige nergaaende beskyldninger, som findes lige saa usandfærdige som u=bewiislige og *Jørgen Strøyberger* blev frikendt for anklagerne mod ham, medens *Christen Ibsen* blev dømt til at lade gården reparere og vedligeholde og betale sine restancer.²⁴ *Christen Ibsen* lod dommen appellere til Højesteret, hvor den blev stadfæstet i november 1723,²⁵ hvorefter han blev sat ud af sin gård.²⁶ Han må have følt sig dybt forurettet og forsøgte endnu at få sin formodede ret ved at klage til amtmand *Sehestedt*, der imidlertid afviste hans klage i maj 1724 efter at have indhentet en udtalelse fra *Jørgen Strøyberger*.²⁷

Jørgen Strøyberger må have gjort sig upopulær hos en del af sine sognebørn med sin fremfusen. Det tyder to anekdoter, som biskop *Bloch* gengiver i sin historie om den fynske gejstlighed, også på. De præsenteres som beretninger om

2de besynderlige Prøver paa Guds Forsyn, (som) vederfoeres

Jørgen Strøyberger under hans virke som præst. Kilden er uden tvivl sønnen *Christopher Strøyberg*, dvs at deres troværdighed må vurderes med dennes andre verificerbare oplysninger in mente:

Den første beretning gengives således:

Engang var een af Menigheden bleven fortørnet paa ham over en alvorlig Advarsel paa Embeds Vegne, besluttede derfor i sin Vrede at brænde hans Præstegaard af, gik alt-saa 2de Gange om Nattetider i dette fordævelige Forsæt fra sit Hiem i Ørsbjerg, forsynet med Fyhrtoi og andet hertil henhørende, men blev begge Gange forhindret ved Folk, som just i det samme kom forbi; endelig 3die Gang gik han ogsaa om Natten til Præstegaarden, fik Ild slaaet, og en Brand ganske vel tændt, hvilken han gloende og brændende stak ind i et Huus, der sad fuld af Foder, og derpaa løb; men Guds Beskiærmelse gjorde det, at det ikke fængede, hvorover han fra den Tid af blev saa forfærdet i Samvittigheden, at han ikke oftere torde begynde derpaa men blev i sin hemmelige Angest, indtil han i sin Helsot aabenbarede det for Præsten, og bad om Forlædelse.

Jørgen Strøyberger har øjensynligt refereret et lønligt skriftemål overfor sin familie. Det ville efter Danske Lov have kostet ham hans kald, hvis det var kommet frem.²⁸

Den anden beretning, biskop *Bloch* videregiver, lyder således:

En anden Gang hændte det sig, at der var Kone, som boede i Faurskov der i Sognet, og levede af at slagte Lam; hun befandtes at stiele de fleste Lam, hun slagtede, hvorefter Præsten paa Embeds Vegne tiltalede hende, og holdt hende fra Sacramentet. Samme Kone havde 2de Sønner, hvoraf den ene var Rytter og den anden Soldat, hvilke begge kom i Præstens Gaard, fulde af Vrede, og da de med bittre Ord havde giort Bulder, og Præsten løb i Gaarden for at sammenkalde Tienestefolkene til Hielp og Vidnesbyrd, der i Angest søgte hver sin Krog, spurgte de begge om Præsten i Gaarden, den ene med sin dragne Pallask, den anden iligemaade med blottet Sidegevæhr, hvilke han dog kom uskad fra, i det han vristede Kaarden af Soldatens Haand, og kastede den bort, tog saa Rytteren i Brystet, og slog ham til Jorden, fik saaledes Leilighed at kom-

me ind, og de at undløbe, men fik siden efter indgivne Klagemaal deres vedbørlige Straf ved Gadeløb.²⁹

Jørgen Strøyberger har, hvis beretningen står til troende, ikke alene været en streng præst men også en fysisk stærk mand.

Der er ikke fundet oplysninger i tingbøgerne eller kirkebogen, der kan bekræfte beretningen om den tyvagtige Fauskovkone og hendes to sønner. Sønerne er vel blevet behandlet efter den militære retspleje; gadeløb eller spidsrodløb var en militær straf. Kirkebogen indeholder indførsler om angrende syndere, der har måttet stå åbenbare skrifte i kirken, i 1720 f.eks. to på én gang for

begangen og aabenlyst bekient tyveri paa Billeskov,³⁰

men hemmelig formaning og ivrig advarsel (og) nægtelse af nadverens sacramente,

som var andre sanktionsmuligheder Danske Lov hjemlede,³¹ er ikke registreret. (I øvrigt var tyveri ikke blandt de forseelser, som præsten skulle straffe med udelukkelse fra nadvergangen³²). Kirkebogen er desuden ufuldstændigt ført fra medio 1724, hvor end ikke dåben af præstens yngste søn er indført.

Af de summariske indførsler i kirkebogen kan udledes, at præsten ikke alene har haft et godt hoved, men også et hjerte for ildesete sognebørn. Når "mestermanen" skulle have børn døbt, var det præstens kone *Pernille Krog*, der bar dem;³³ det har nok været svært at få andre i menigheden til at familiarisere sig med bødlen.

Jørgen Strøyberger døde omkring 1. marts 1727 kun 46 år gammel. Der er intet, der tyder på langvarig forudgående sygdom; ved skiftet registreredes således ingen gæld til læger og kun en lille apotekerregning. Han blev begravet 10. marts 1727,³⁴ vel som andre præster på den tid i kirken i nærheden af prædikestolen, som dengang stod på sydsiden ved indgangen til kapellet.³⁵ "Danske Atlas" oplyser i 1774, at hans ligsten da fandtes i kirken,³⁶ hvilket siden gennem et par hundrede år har fået forfattere til at omtale ligstenen og identificere den med sten og stenfragmenter med ulæselig indskrift.³⁷ I en meget omhyggelig beskrivelse af kirkens mindesmærker, der blev udarbejdet af præsten i 1755, kun 28 år efter *Jørgen Strøybergers* død, beskrives ligstenene i kirken imidlertid detaillert, og ingen af dem er lagt over *Jørgen Strøyberger*,³⁸ så der har formentlig allerede i Danske Atlas været tale om en forveksling.

Skifteforretningen, der blev ret langvarig, bekræfter at *Jørgen Strøyberger* var ganske velstillet. Boets midler blev opgjort til 1.199 rdr, hvoraf 256 rdr. var for præstegårdens bygning, som han også ejede, hvoroverfor stod en mindre gæld i form af købmandsregninger m.m. Imellem løsøret, der realiseredes på tre auktioner, registreredes en efter tidens forhold anelig bog-

samling med 69 titler, overvejende teologiske, men også bøger om grammatik, bogholderi og historie, herunder *Hjørings* "Leyers Krantz" om begivenhederne under Københavns belejring, hvor præsteenken *Pernille Krogs* morfader vandt sit heltery.³⁹

Pernille eller *Petronella Krog*, der var 44 år da hendes mand døde, giftede sig ikke igen, men bosatte sig efter udløbet af nådens år i sognet med sine fem umyndige børn, hvoraf det ældste var 16 og det yngste 3 år. *Jørgen Strøybergers* efterfølger, der som gejstlig embedsmand måtte indberette om sognebørnenes skatteevne ved ligningen til brandstyr til støtte for de brandlidte københavnere i 1729-31, beskrev i 1729 hendes nye bopæl som en liden bondegaard, dog iche self i brug men til logemente en føye liden deel deraf.⁴⁰

Året efter anførte han som begrundelse for at hun måtte fritages for at betale ekstraskatten, at gården var

kun et liidet sted paa 5 à 6 td shyld, som iche kand opfødis børn paa.⁴¹

Det var en af de gårde *Jørgen Strøyberger* havde købt, hun havde indrettet bolig i, mest sandsynligt en gård i Ørsbjerg.⁴²

Ved skiftet, hvor *Pernille Krog* fik udtaget sin egen arvelod i jordegods og kontanter, blev det også

for got anset, at moderen beholder for deris (børnenes) første giæld og fornøden fremhold saavel renten af deris rede tilfalden penge som og reveueur og landg: af deris tillagde jordegodtz, indtil hvær af børnene blifver deris 18 aar,

hvorimod

hun og forsichrer bemelte sine børn under formyndernes opagt udi forommelte thid til ære og lære at fremholde, som hun for Gud og sin samvittighed vil forsvare.⁴³

Hun skaffede sig flere penge til at opretholde livet for sig og børnene ved frasalg af jordegods og optagelse af lån mod pant i nogle af de udlagte ejendomme.⁴⁴

I 1732 blev den ældste søn *Christopher* (ane nr.50) immatrikuleret ved universitetet i København, 1733 blev datteren *Anna Ericha* gift og flyttede til Ringe,⁴⁵ og på et eller andet tidspunkt derefter må sønnen *Jacob* også have forladt hjemmet for at blive skoleholder i Nærá. *Pernille Krog* flyttede nu også fra Kerte, først til sønnen i Nærá, hvor hun nævnes boende i 1739,⁴⁶ og senere til datteren og svigersønnen i Ringe. Her døde hun den 1. maj 1759, 77 år gammel.⁴⁷ Familien *Strøybergs* slægtsbog oplyser, at

hun var da sindssvag.⁴⁸

Der blev født seks børn - datteren *Anna Ericha* og fem sønner - i *Jørgen Strøybergers* og *Pernille Krogs* ægteskab. Heraf døde sønnen *Peder*, der vel er opkaldt efter morfaderen *Peder Krog*, nogle måneder før sin fireårs fødselsdag i 1718.⁴⁹

Anna Ericha Strøyberg blev gift med *Rasmus From*, der i 1732 - året før vielsen - var blevet ansat som degn i Ringe,⁵⁰ og stiftede med ham et helt degnedynasti, idet to sønner blev degne og fire døtre blev gift med fynske degne. Erindringen om deres hæderbårne afstamning levede videre i deres generation: én datter kaldte sig *Sophie Dannefer*, en anden blev kaldt *Petronelle* efter mormoderen.⁵¹ *Anna Ericha Strøyberg* døde som 73-årig i 1784, *Rasmus From* fulgte hende få måneder senere.⁵²

Christopher Strøyberg (ane nr.50), der som den førstefødte fik farfaderens navn, fulgte i sin faders fodspor som præst. Han er den sidste præst i dette kapitel og følges videre i det næste afsnit.

De tre andre sønner fik ikke en lige så god uddannelse.

Jacob Strøyberg, der fik sin berømte oldefaders navn, nævnes i 1738, da han var 22 år,⁵³ som

skoleholder i Næraae udi Fyen.⁵⁴

Han optog da et lån hos enken efter *Jørgen Strøybergers* efterfølger i præstekaldet mod sikkerhed i det jordegods i Kerte, han havde fået tildelt ved skiftet efter faderen.⁵⁵ Få år senere flyttede han til Bogense, stadig som skoleholder; han nævnes som sådan ved en søsterdatters døb i 1745⁵⁶ og endnu i 1758. Bogense er næppe købstaden, siden denne i samme kilde i 1758 nævnes som Bogensekiøbing, men det lille sogn Bovense mellem Kerteminde og Nyborg.⁵⁷ I 1762 flyttede han for tredje gang, nu tilbage til fødeegnen i Båg herred til Sandager, hvor han overtog en ledig stilling som skoleholder eller degn for Sandager og Holevad sogne. Her blev han i 28 år.

Biskop *Tønnes Bloch* fik et meget godt indtryk af *Jacob Strøyberg* under sin første visitats i Sandager i 1786:

Degnen Strøyberg catechiserede gandske wel.

Under biskoppens andet besøg i sognene 2. pinsedag 1789, i Holevad kirke, skiftede han imidlertid mening:

Degnen og skoleholderen *Jacob Strøyberg* sang skikkeligen, men catechiserede jammerligen. Er og meget gammel.⁵⁸

Året efter denne knusende dom "resignerede" *Jacob Strøyberg* fra degneembedet.⁵⁹ Han var da 74 år.

Jacob Strøyberg blev gift tre gange. Det første ægteskab må være indgået i Næraa eller Bovense, måske i forbindelse med overtagelsen af embedet efter hustruens første mand. Det andet ægteskab havde i så fald samme baggrund; det stod i forbindelse med flytningen til Sandager, idet han ikke alene overtog degneembedet fra den tidligere degn *Christian Holst*, som var død den 27. april 1762,⁶⁰ men også enken *Mimerich Larsdatter Hiort*. Den tidligere degn og hans hustru kom begge fra købstaden Bogense; han var søn af byfogden dér

**Jørgen Strøybergers og Pernille Krogs børn
og deres ægtefæller⁶¹**

<u>Børn</u>			<u>Ægtefæller</u>		
<i>Anna Ericha Strøyberg</i>	-	1784	<i>Rasmus Hansen From</i>		
1711			degn i Ringe		
			1698	-	1784
<i>Christopher Strøyberg</i> (ane nr.50)			1 ^o <i>Sille Christiansdatter Bircherod</i>		
præst i Herringe,			1699	-	1757
senere i Sdr. Broby			2 ^o <i>Anna Kirstine Lacoppidan</i>		
1713	-	1794	(ane nr.51)		
			1725	-	1788
<i>Peder Strøyberg</i>					
1714	-	1718	-		
<i>Jacob Strøyberg</i>			1 ^o ?		
skoleholder i Nærå,					
senere i Bovense			2 ^o <i>Mimerich Larsdatter Hiort</i>		
og degn i Sandager og Holevad			1718	-	1787
1716	-	1799	3 ^o <i>Margrethe Marie Ruchman</i>		
			1734/35	-	18??
<i>Jens Strøyberg</i>			?		
fæster i Bovense					
tjener og fuglefænger på Holchenhavn,					
1717	-	?			
<i>Christian Friderich Strøyberg</i>			<i>Johanne Hansdatter Lund</i>		
toldkontrollør i Bogense			1701/02	-	1792
1724	-	1793			

*Martinus Holst.*⁶² *Jacob Strøyberg* nævnes som forlovet med enken allerede et par måneder efter forgængerens død⁶³ og blev gift med hende i september samme år.⁶⁴ Med enken overtog han også ansvaret for tre sønner, idet han

forbandt sig til at forsyne de 3de umyndige børn med ald fornøden og sømmelig klæde, føde og opdragelse og holde dem til saadanne ting at lære, hvorefter de i tiden kand erhverve brødet.⁶⁵

Selv fik han formentlig ingen børn, hverken i sit første ægteskab eller i det nye; Mimerich Hiort var 45 år, da de blev gift.

Mimerich Hiort døde omkring 1. juni 1790 to måneder før sølvbryllupsdagen.⁶⁶ Tre år senere giftede *Jacob Strøyberg* sig for tredje gang, med den 45-årige *Margrethe Marie Ruchman* fra Køng,⁶⁷ og flyttede med hende til et hus i Skydebjerg, hvor han døde 6. juni 1799.⁶⁸

Jens Strøyberg har formentlig været svagelig ved fødslen i efteråret 1717, idet han blev hjemmedøbt.⁶⁹ Oplysningerne om ham er mere sparsomme end om de andre sønner. I 1758, da *Pernille Krog* og de fire børn solgte deres arveandele i ejendommene i Kerte til *Christopher Strøyberg*, nævnes han værende i Herringe præstegaard,⁷⁰

dvs hos broderen *Christopher*. Han var da 40 år gammel. Syv år senere finder man ham gift i Bovenso sogn - hvor en anden broder, *Jacob Strøyberg*, var skoleholder endnu i 1758 - som fader til sønnen *Christian Willing*.⁷¹ Sønnen, der ligesom ham selv blev hjemmedøbt, døde 14 år gammel i Bovenso.⁷²

Biskop *Bloch* oplyser, vel sagtens med sin meddeler *Christopher Strøyberg* som kilde, at *Jens Strøyberg* var tjener og fuglefænger på Holchenhavn.⁷³

Den yngste søn med de kongelige navne *Christian Friderich Strøyberg* var en efternøler, født i 1724 syv år efter broderen *Jens*.⁷⁴ Han var ikke fyldt tre år da faderen døde, og ikke voksen da moderen flyttede til Nærå skole til *Jacob Strøyberg* i 1738/39, så han er måske fulgt med hende. Nogle år senere er han imidlertid i købstaden Bogense, hvor han blev gift.

Bruden var *Johanne Lund*, der var 22 år ældre end ham.⁷⁵ Det var et økonomisk set godt parti han gjorde, for hustruen var enke efter to fremtrædende mænd i byen, byfogden *Albret Friis*⁷⁶ og den velhavende købmand *Jørgen Wederkinch*, der tillige var postmester og birkefoged til Gyldensteen birk.⁷⁷ Det første ægteskab var barnløst, så *Johanne Lund* arvede hele boet,⁷⁸ og der må også være blevet betydelige midler tilovers til hende efter den anden mands død, selvom købmand *Wederkinch* havde børn fra et tidligere ægteskab, som han måtte skifte med inden det nye ægteskab i 1741/42.⁷⁹ *Jørgen Wederkinch* døde allerede to år efter.

Brylluppet mellem *Christian Strøyberg* og *Johanne Lund* må have stået engang imellem 1751 og 1753. Hun nævnes jævnligt i byens skøde- og panteprotokol i forbindelse med lån og salg af jorder fra 1745 til 1751,⁸⁰ medens han optræder som ejer af en gård i 1753.⁸¹ Ægteparret må i de første år, hvor der ikke er fundet noget nedfældet om dem, have levet af deres midler, der omfattede en gård i Adelgaden, hvor de boede, jordbesiddelser omkring Bogense og husdyr.

Fra 1763 begynder indførslerne igen i byfogdens protokoller som tegn på, at der er opstået økonomiske problemer.⁸² De bliver i første omgang afhjulpet ved salg af nogle jorder⁸³ og et lån hos *Christian Strøybergs* præstebroder *Christopher Strøyberg*,⁸⁴ men det giver kun ægteparret en stakket frist. Det oprindelige lån på 130 rigsdaler forhøjes allerede et år senere til 200 rigsdaler,⁸⁵ og i 1766 optager ægteparret endnu et lån på 260 rigsdaler, denne gang hos Bogense kirke.⁸⁶ Skøde- og panteprotokollen oplyser, at

aar 1768 den 20^e aprilly er, ifølge s^r Christian Friderich Strøyberg og hustrue her af Bogense deris begier, efter forregaaende trommeslag og placaters udstædelse holdet offentlig auction.

Auktionen omfattede et større antal jorder og indbragte den anelige sum 604 rigsdaler, hvoraf ægteparret dog ikke fik nogen i hænde, idet skøderne bestemte, at

kiøberen betaller kiøbesummen i god gangbahre dansk courant til selgerens broder h^r *Christopher Strøyberg* i Synder Brobye anstundende 11^e decbr^r dette aar præcise i goed termin med et half aars rente af samme beregnet efter 4te procentum.⁸⁷

Økonomien blev ikke bedre efter denne gældssanering. Udstedelsen af gældsbeviser mod pant i gården og de resterende jorder fortsatte.⁸⁸ Fra 1775 findes *Christian Strøyberg* omtalt som toldkontrollør;⁸⁹ han må have taget dette erhverv for at få en biindtægt, men det hjalp ikke stort. I antegnelserne til Bogenses kæmnerregnskab for 1775 anfører kæmneren i anledning af kritik fra Rentekammeret af, at *Christian Strøyberg* ikke var blevet ansat for indkvarteringsskat, at

hwad sig controleur Strøybergs gaard anlanger, da hawer (taxere)borgerne samme forbigaaed, da gaarden er i slet stand og manden gieldbunden til det yderste.

Rentekammeret afviste denne argumentation og krævede gården beskattet, uanset at det anerkendtes, at

det er troeligt, at hand er i fattige omstændigheder, siden controlleurtjenestens indkomster udi Bogense er, som bekendt, meget ringe.⁹⁰

I den fortsatte række af gældsbeviser blev der efterhånden stillet sikkerhed ved 2. og endda 3. prioritets-pant i gård og jorder og efterhånden også i løsøre og kvægbesætning. I 1784 fik en slagter således som sikkerhed for 50 rigsdaler 3. prioritet i en engbund og 1. prioritet i diverse løsøre samt i

5 kiør, en sortbroget, som kaldes den gamle koe, en blacket koe, en sorthiemlet koe Bissen kaldet, en sorthiemlet koe, Bousen kaldet, endnu en liden koe, liden koe kaldet.⁹¹

I 1784/1785 afvikledes der en ejendommelig trekantshandel med *Christian Strøyberg*, hans broder *Christopher Strøyberg* og *Mads Bagers* enke, der var nabo til *Christian Strøyberg*, som deltagere:

- *Christopher Strøyberg* købte et lille hus på nordsiden af Torvet i Bogense for 180 rigsdaler,⁹²
- *Christian Strøyberg* solgte efter fuldmagt fra broderen huset til *Mads Bagers* enke for 220 rigsdaler,⁹³
- *Mads Bagers* enke solgte sin gård og fire jorder for 2000 rigsdaler,⁹⁴
- *Mads Bagers* enke lånte *Christian Strøyberg* 800 rigsdaler mod sikkerhed ved pant i hans og hustruens gård og nogle jorder.⁹⁵

Mads Bagers enke fik sine penge tilbage efter endnu en handel to år senere, hvor *Christian Strøyberg* solgte sin og hustruens gård og resten af deres jorder.⁹⁶

Købet af gården var forbundet med den betingelse, at han og hans hustru skulle beholde tre værelser til fri beboelse og et lidet hus med tilhørende have i baggården,

men naar min koene wed døden afgaar, skal ieg selw beholde et kammer, hvorudi ieg kand hawe varme saa lenge ieg lewer, uden nogen afgift eller betaling ...⁹⁷

Ægteparret boede i aftægtslejligheden til 1792, hvor *Johanne Lund* døde.⁹⁸ Pantsætningen af løsøre fortsatte til det sidste, senest i februar 1792 for en gæld til *Christian Strøybergs* chef tolder *Bøgwad*, hvor han stillede sikkerhed for restgælden på 33 daler og 2 mark med:

eet stoert gammel=dags sælwlommeuhr, 2de gaml=dags spiseskeer med runde skafter og knap i enden, 5 smaae theeskeer og et par fiirkantet sælwskoespender, som alt sammen findes indlagt i een æske og forseiglet med mit zignet. Desuden een gammel rød og hvid olmerdugs dundyne med lidet fiær udi, een gammel sort damasches adriene, eet fiint høgarnslagen, et par d^{de} puudeswaar og 3 smaae dreyelsservetter. Endwidere 25^w pund gammel ordinair tiin bestaaende i 5 stoere og smaae fade, samt en Aschet, som er ræwnet, og endelig een stoer gammeldags bibell med messing i hjørnerne. Desuden pantsætter ieg for bemeldte capital og renter hermed med første prioritets pantterettighed een mig tilhørende og i mine iboende værelser befindende jernkakelown med tromme, tuud og laage samt en blakbroget koe nu 15 aar gammell, som staar paa foeder hos benæwnte tolder *Bøgwad*.⁹⁹

Det må have været ægteparrets sidste værdigenstande. De var alle sammen væk, da *Christian Strøyberg* døde i 1793, otte måneder efter hustruen.¹⁰⁰

Den nye byfoged var tilstede ved hans dødsleje:

Anno 1793 den 9de februari indfandt sig skifteforvalter *Niels Thygesen Bang* med stes *Jens Arreboe* og *Hans Nicolaisen* hos control. *Strøyberg* i hans logie i gaarden n° 5 i Adelgaden. Det maa her tilkiendegiwes som maaske en siældenhed for den efterkommende læsere, at denne nu salige afdøde i forrige tiider skal hawe været eyer af endeel jorder etc i Bogense, men formedelst siin eegen gode willie, godtroenhed og eenfoldighed har skilt sig wed samme, saaledes at hans omstændigheder og efterlædenskab ikke befinder sig anderledes en her anføres. I gaar formidags fik jeg Bang først efterrætning om hans sygdom. Jeg bad byens sognepræst at følge med mig ned til ham, wie fant ham som den usleste betlere at ligge nøgen uden halm i en sæng uden omhæng blot med et usel bensel over ham. Wie saa os om i hans 2de værelser, men saa ikke saa meget bodskab som kunde være 1 sk af wærdie, thi der fantes hwerchen bord, speil, uhrwerk mindre indboe af nawnlige ting, blot 2de træstoole, en kakelown af lagstene og røgtet berettede os efter forespørsel, at denne nu afdøde *Strøyberg* hawde underhaanden solgt og skilt sig wed ald siin indboe ligesom wed siin øwrig eyendom. Wie indsaa det blew hans død. Hans siælesørger foreholt ham samme, men han meente dog det gik ower. Wie leyede nu konen at siide hos ham natten ower. I dag eftermiddag kl: 5: kom jeg byfoged Bang ned til ham og befant, at døden var forhaanden. Jeg forblew der til nu kl. 8te, hvor da tillige kom S:T: hr tolder *Bøgwad*, og strax derpaa døde han ....¹⁰¹

Skifteprotokollen oplyser videre, at *Christian Friderich Strøybergs* få efterladte ejendele blev bortauktioneret. De indbragte i alt 4 rigsdaler 2 mark 3 skilling, hvoroverfor stod skifteforvalterens udlæg på 22 rdr. 5 mk. 3 sk. Skifteforvalteren måtte bekoste begravelsen, da

ingen meldte sig ellers wed dette skiftes slutning endten credie- eller debitorer (selv) efter skedte avertiisemendt i awiiser.¹⁰²

Den afdødes overlevende brødre og søsterbørn synes således heller ikke at have meldt sig. *Christopher Strøyberg* har tilsyneladende ikke oplyst noget om denne broder til biskop *Bloch*, der slet ikke nævner *Christian Friderich Strøyberg* i sin biografi over det gode hoved *Jørgen Strøyberger*.¹⁰³

Den uheldige præst

(50+51)

Christopher Strøyberg (ane nr.50) er den 13. og sidste præst i anerækken. Hans liv ser ud til at have være præget af økonomiske vanskeligheder. Som det fremgår af foregående afsnit om hans forfædre var han god til at pynte på sandheden om dem, og det må vel også gælde for hans oplysninger om sig selv. Det kan dog godt passe, at han efter egne udsagn bevarede en optimistisk tro på en bedring af sine forhold, men det må tilføjes, at han var ret uheldig.

Slægtsbogen om familien *Strøyberg* er med 12 linier summariske data forbløffende kortfattet, da den på side 37 når frem til ham, som var ældste søn af Kertepreæsten, det gode hoved *Jørgen Strøyberger*.¹

Christopher Strøyberg blev født 28. februar 1713 og var således lige fyldt 14 år, da faderen døde.² Han må have boet hos moderen *Pernille* eller *Petronella Krog* i den gård i Kerte sogn, hvor hun flyttede ind efter mandens død, og moderen har øjensynligt også levet op til forsikringen i skiftedokumenterne om, at hun ville holde sine børn til ære og lære.³ *Christopher Strøyberg* må have kunnet fortsætte den uddannelse, han havde fået i skolestuen i præstegården,⁴ med gode lærere, siden han var i stand til at bestå studentereksamen ved Københavns universitet i 1732 som privat dimittend, altså uden at være indstillet fra en latinskole.⁵

Ved sin præsteordination i 1743 måtte han som andre nye præster på den tid skrive en kort selvbiografi, men biografien er ikke meget oplysende om hans unge år:

In mundo vixi ateneris studia colens, usqvedum, superato a^o 1732 examine inscriptionis, philosophico 1737, et theologico 1739.⁶

Ved universitetet var *Ludvig Holberg* i disse år professor i historie og geografi, der netop i 1732 blev indført som fag ved examen philosophicum, som alle studerende måtte bestå. Han var rektor fra 1735 til 1736, hvor han afløstes af den teologiske professor *Marcus Wøldike*.⁷ *Christopher Strøyberg* begyndte det teologiske studium med professor *Horrebow* som præceptor eller studievejleder,⁸ bestod som anført i hans selvbiografi filosofikum i 1737 og den teologiske embedseksamen i 1739, hvor han var 26 år. Ind imellem de to eksamener måtte han optage et lån på 50 rigsdaler hos sin faders efterfølger som præst i Kerte, *Arnt Hassel*, mod pantsikkerhed i en af de gårde i Kerte, han havde arvet en andel i. Han opholdt sig på det tidspunkt hos sin søster og svoger i degneboligen i Ringe.⁹

Ved den afsluttende embedseksamen var han uheldig:

Tidligere landsarkivar *Gustav Wad* noterer i en artikel om præsterne i Sdr. Broby, at *Christopher Strøybergs* søn

havde absolveret Attestats med *non* (heri følgende sin Faders Exempel).¹⁰

Det skal ikke opfattes rosende; non står for non contemnendus, "ikke at foragte", der af heldigere kandidater netop foragtedes som den laveste karakter, man kunne bestå eksamen med. Bemærkningen kan sammenstilles med en ikke mindre maliciøs kommentar i en beretning om den jævnaldrende pastor *Aaby* i Særslev, hvor Aabys egen kapellan og senere efterfølger som sognepræst skrev om ham:

Sin Dannelse til Præsteembedet havde han faaet paa den Tid, da *Marcus Wøldike* var theologisk Professor, og af gamle Præster har jeg hørt, at til at faae Attestats med ringeste Character hørte dengang ikke mere end at have lært Wøldikes positiones theologicae, at kunne oversætte Matthæi Evangelium og gjøre Rede for *Hübners* større Bibelhistorie. Med dette tarvelige Udstyr gik Candidaterne ud og kunde faae ethvert Kald, som en privat Kirkeeier vilde unde dem.¹¹

Teologisk mere kyndige må vurdere, om denne karakteristik er rigtig. Eksaminationsprotokollen giver dog ikke indtryk af, at det var så let at bestå eksamen. *Christopher Strøyberg* blev eksamineret både af professor *Steenbuck* og af professor *Wøldike*, der begge stillede ham over tyve spørgsmål. Han måtte kende mange bibelcitater og måtte udlægge Johannesevangeliets 9., 20-22 for professor *Stenbuck*. Der var tre andre af de otte eksamenskandidater, der var oppe den 29. juli, som også fik non contemnendus. Der ser ud til at have været en sammenhæng mellem kandidaternes kendskab til hebræisk og deres karakter. *Christopher Strøyberg* og to af de andre kandidater, der fik non, kunde intet hebræisk, medens tre af de fire, der kunne læse noget hebræisk, fik haud illaudabilis (ikke urosværdig) og den ottende endnu mere belæste som den eneste på holdet fik laudabilis (rosværdig). Ved prøveprædikenen den 5. august 1739, en uge efter den uheldige attestats, fik *Christopher Strøyberg* en god karakter, laud, men karakterniveauet lå dog også højere ved denne praktiske prøve - fire laud og fire haud illaud.¹²

Helt så let at få et kald, som den ovenciterede maliciøse præst angav, har det ikke været. *Christopher Strøyberg* fik sit første præsteembede i februar 1743, hvor han tiltrådte en stilling som personel kapellan hos sognepræst *Hans Bircherod* i Særslev. Det vides ikke, hvad han har foretaget sig i de mellemliggende 3½ år ud over at søge ledige præsteembeder, men den sædvanlige måde teologiske kandidater ernærede sig på, medens de ventede på et kald, var stadig som huslærer.

I 1743 var *Bircherod* 43 år og kunne derfor normalt ikke forvente at få godkendt en hjælpepræst, men i hans ansøgning til kongen om at konfirmere hans ansættelse af en kapellan, begrundede han det:

Som jeg formedelst een stor paakommende sygdom effter een anden ej længere har kræffter til at forrette mit embede, som jeg bør, uden hjælp.

Hans Bircherods ansøgning var dateret 13. december 1742, og biskop *Ramus* påtegnede den dagen efter i Odense med en bekræftelse af, at præsten var

svag og skrøbelig, og accepterede også hans valg af kapellan med henvisning til, at

den af ham dertil allerunderdanigst foreslagne person *Christopher Jørgensen Strøyberg* er vel grundet i lærdom og skikkelig og ustraffelig i al hans omgiængelse, og (krønikeskriverens understregning) som her nu ikke findes nogen ordineret person i stiftet, som til dette capellaniekald emploierer.¹³

Den kongelige confirmation fulgte den 4. januar 1743,¹⁴ og biskop *Ramus* ordinerede derefter *Christopher Strøyberg* som præst og bekendtgjorde dette i et brev af 8. februar 1743. Det slutter:

Thi sendes hand hermed af mig til h^r Hans Bircherod.¹⁵

Hans Bircherod var meget syg; han døde to uger senere. Hans enke fulgte ham i graven to måneder efter.¹⁶ Den uheldige *Christopher Strøyberg*, der fyldte 30 år den dag *Hans Bircherod* blev begravet, var igen uden embede, og hvis han har gjort sig forhåbninger om at efterfølge præsten, blev han igen skuffet. Det var den ovennævnte *Peder Jacob Aaby*, der blev kaldet til embedet i Særslev den 29. marts.¹⁷

Præsteembedet i Vigerslev og Veflinge, der var nabosogne til Særslev, var også ledigt i begyndelsen af 1743 efter præsten *Anders Holms* død juleaften 1742.¹⁸ *Christopher Strøyberg* friede hurtigt efter hans død til enken *Sille Bircherod*, som var søster til Særslevpræsten. Det var, som det fremgår af tidligere afsnit, et godt argument for at få et præsteembede, at en ansøger påtog sig forsørgerpligten for den tidligere præsts enke, men det er dog ikke sikkert, at det var motivet til frieriet i dette tilfælde; den private kirkepatron udstedte kaldsbrev til en ansøger allerede den 30. januar. Den nye præst var så ung, at han måtte have kongelig dispensation for at kunne overtage embedet,¹⁹ og han har formentlig ikke ønsket at ægte præsteenken, der var 44 år gammel og havde en datter på otte år.²⁰ Grundlaget for ægteskabet kan da have været fornuftige overvejelser; for *Christopher Strøybergs* vedkommende, at *Sille Bircherod* formentlig har arvet noget efter sin mand, for hendes, at hun ikke har set hen til en tilværelse som enlig moder. *Christopher Strøyberg* lovede tilmed generøst, at han ville skænke sin kommende steddatter *Else Cathrine Holm* 100 rigsdaler, "når min tilstand det kunde formaae", og forrente beløbet fra hendes 20. år. Troløvelsen må være indgået før den 29. marts, hvor løftet blev nedfældet under skiftet efter *Anders Holm*,²¹ men brylluppet stod først 8. januar 1744 - i Vigerslev kirke,²² efter udløbet af nådens år, hvor hun kunne blive boende i præstegården sammen med den nye præst.

Den embedsløse teolog må have stået i en ret presset situation med udsigten til at skulle forsørge sin kommende hustru og steddatter, men hvad han ikke havde kunnet opnå i de første 3 1/2 år efter eksamen lykkedes nu for ham på

få måneder. I oktober 1743 blev han kaldet til præst i Herringe og ved Fjellebro kirke.²³ Det var ejeren af Fjellebro, *Frederich Christian Ludvig von Pentz*,²⁴ der kaldte ham i sin egenskab af kirkepatron.

Hvad fik Fjellerups ejer til at vælge netop *Christopher Strøyberg*? Pr. 11. december 1744 udstedte den nu installerede præst et gældsbevis til kirkepatronen på 600 rigsdaler, hvorfor han stillede sikkerhed ved pant i præstegårdens høst og i dens besætning samt i

alt hwis jeg eller huustrue desuden er ejende og ejendes worder, tillige med mit patrionium, detz owerskud fra 50 rdr første prioritet, intet undtagen i nogen maade.²⁵

Da *Sille Bircherod* døde 14 år senere, registrerede den gejstlige skiftemyndighed, at der stadig henstod en gæld til kirkepatronen på ikke mindre end 400 rigsdaler.²⁶ Det vækker mistanke om, at den odiøse skik, der er omtalt tidligere, at sælge præstekald til den højest bydende ansøger, har været i brug. I så fald har det ikke været nogen særlig god handel for *Christopher Strøyberg*, for embedet i Herringe var ikke økonomisk attraktivt. Det belyses gennem en opgørelse over landsbypræsternes embedsindkomster i 1771. Den blev foretaget til brug ved opkrævningen af en ekstraskat, og der er tale om præsternes egne angivelser til biskoppen. Opgørelsen viser, at Herringe med en indkomst på 170 rigsdaler pr. år kun indbragte lidt over halvdelen af gennemsnittet for hele den fynske øgruppe, som var på 310 rigsdaler. Kun syv ud af 119 sogne gav en ringere indkomst, heriblandt sognene på småøerne Avernakø og Lyø og Helnæs, medens maksimum lå på 500 rigsdaler, i et enkelt sogn endog 620 rigsdaler.²⁷ De selvangivne indkomster er næppe sat for højt, men Herringes præsterække taler for sig selv: I løbet af de 100 år fra 1711 til 1809 var der 14 præster i sognet; den første døde efter tre år, men samtlige 13 andre søgte og fik embeder andetsteds. Ingen sad så længe i embedet som *Christopher Strøyberg*, der forblev i det lille sogn i 17 år. - De 17 år er overhovedet ikke nævnt i bestillingsværket om Familien *Strøyberg*.²⁸

Christopher Strøyberg skrev smukt om sin hustru i kirkebogen ved hendes død i 1757:

d: 31 aug. blef min søde sal: kone *Sille Christiansdatter Birkerod* begrawet, som fich sin helsaat d: 13 aug: og døde d: 23 aug: om aftenen kl.8. Gud gifwe os at ende wore dage i fred og at samles hos hende i dend æwige fred.²⁹

Sille Bircherods død gav anledning til en status over *Christopher Strøybergs* økonomiske situation. Den var ikke god; gælden oversteg formuen med næsten 100 rigsdaler. Den største gældspost var gældsbeviset til kirkepatronen på 400 rigsdaler. De 100 rigsdaler, han havde lovet sin steddatter ved skiftet efter hendes fader 14 år før, var ikke udbetalt, og han skyldte hende renter fra hendes 20. år - hun var da knapt 22 - og havde ydermere lånt 172

rigsdaler af hende. Skifteforretningen viser også, at *Christopher Strøyberg*, selv om han har været uheldig med økonomien, så dog har været god til at fremstille sin situation. Den gejstlige skifteret med provsten i spidsen fik præsenteret en færdig registrering og vurdering af dødsboet, som han selv havde foretaget sammen med steddatteren, samt et forslag til en "kierlig forening" om afviklingen af gælden til steddatteren, og fik både skifteretten, steddatteren og hendes to farbrødre og formyndere til at acceptere og underskrive begge oplæg, som

prowsten til sig annammede for at indføre i skiftebrewet og skifteprotocollen.

De to farbrødre, der begge var præster, underskrev med henvisningen:

Som wi begge af kierlig omgang med wor kiære swoger og den salig afdøde kone ere ganske wisse om boens angiwne omstændigheder, saa finde wi ikke at kunde wære wor kiære broderdatter *Else Catharina Holm* til nogen fordeel, men meere til skade, dersom vi afsloge dette hendes stiffaders her giorte tilbud, som vi som fødte formyndere accepterer og hermed approberer.

Ifølge den "kierlige forening" opfyldte *Christopher Strøyberg* sit løfte om en gave på 100 rigsdaler til steddatteren, med renter, ved at overlade hende moderens klæder, som de sammen havde vurderet til 112 rigsdaler.

Til delvis betaling af gælden overlod han hende smykker og løsøre, hvoraf en del kan stamme fra *Sille Bircherods* arv efter *Anders Holm*:

... jeg giwer hende min sl. kones guldbrasiletter, guldslanger, øreringe og 5 guldringe, 2 Hendes seng, som hun selw ligger paa, hwortil skal henhøre et par af de beste hør-garnslagen og puudewaar med 2 par andre gode daglige lagen, hwortil jeg og, om leg leve: inden aarets omløb wil giwe hende et smugt sirtzesomhæng 3. Den fiine drejlsdug i citronmynster og dertil henhørende dousin nye servietter. Da detsuden min kiere datter skal være tilhørende den røde eegekiste med guult beslag, dukkeskabet med dertil hørende dukketøy, een liden sort chinesisk laqveret kuffert og hendes claveer.

Desuden - lovede han,

skal jeg ... fremdeles wiise al faderlig kiærlighed imod min kiere datter herefter som hidindtil.³⁰

Der er ikke fundet oplysninger om *Else Cathrine Holms* videre skæbne.

Året efter skiftet var *Christopher Strøyberg* hovedpersonen i en omfattende transaktion, hvorved *Strøyberg*-familien skilte sig af med de arvede ejendomme i Kerte. Moderen *Pernille Krog* og hans brødre, søster og svoger må have haft tiltro til, at han kunne administrere den komplicerede sag i fælles interesse:

Da *Jørgen Strøyberger* i 1719 købte ejendommene i Kerte fra grevinden på Wedellsborg, forbeholdt hun sig førstekøbsret for sig og sine arvinger i tilfælde af, at ejendommene blev udbudt til salg, vel at mærke til samme pris som han havde givet.³¹ Det første trin i transaktionen var, at *Christopher Strøyberg* pr. 11. marts 1758 hos grevindens søn købte ejendommene fri for denne "relutionsrettighed".³²

Som næste trin underskrev hele familien den 9. juni 1758 i Herringe præstegård et skøde, hvormed samtlige ejendomme blev overdraget til *Christopher Strøyberg*. Købesummen var 1206 rigsdaler samt en kapital på 250 rigsdaler, sikret ved i pant i den ene ejendom, hvis renter skulle tilfalde moderen så længe hun levede.³³

Derefter gav *Christopher Strøyberg* sig til at sælge ejendommene til deres beboere med en ganske god fortjeneste,³⁴ - så god, at han var i stand til at indfri hele gælden til kirkepatronen,³⁵ ligesom gældsbeviser med sikkerhed ved pant i ejendommene, som han selv, broderen *Jacob* og moderen havde udstedt i 1738/1739, blev transporteret til steddatteren.³⁶ - Det fremgår ikke, om noget af fortjenesten gik videre til hans søskende.

I efteråret 1760 åbnede der sig nye muligheder for *Christopher Strøyberg*. Præsten i Sønder Broby, 13 km fra Herringe, døde 3. september, og *Christopher Strøyberg* fik allerede den 17. september kaldsbrev til embedet fra kirkepatronen *Marcus Fogh* til Brobygård,³⁷ ligesom han overtog præsteenken. Enken var *Anna Kirstine Lacoppidan* (ane nr.51), datter af præsten *Hans Jacobsen* (ane nr.102) i Kirke Søby og barnebarn af borgmester *Jacob Jørgensen* (ane nr.204) i Faaborg og hans hustru *Karen Achtonia* (ane nr.205). Hun var født 15. december 1725³⁸ og dermed kun 34 år gammel i 1760, selv om hun var enke efter to præster. Hun må ligesom andre af hendes søstre være blevet sendt hjemmefra som ung, til sin faster og hendes mand *Knud Ballov* i Faaborg, hvor hun "gich hos" eller bar barnet ved barnedåb i årene 1744-46.³⁹ 27. september 1746 viede hendes fader hende i præstegården i Kirke Søby til præsten *Thomas Amager* i Sønder Broby.⁴⁰

Degnen *Knud Pedersen Næraae* i Sønder Broby udarbejdede i 1788 en sognebeskrivelse, som blandt andet indeholder en oversigt over de protestantiske præster i sognet. Om *Thomas Amager*, der var den ottende præst siden reformationen, beretter han:

HE! Thomas Amager, fød i Wigersløv sogn i et sted kaldet Amager 1693. War først informator wed cammerrad *Foghs* børn og af hans enke kaldet til sognepræst for Sønder Brobye meenighed; hand giftede sig med sin formands enke. Hand war wel studeret og hafde lagt sig efter sprogene, særdeeles det hebræiske; men til prædikeembedet manglede hand gawer, hwilket dog wed hans gudfrygtige, retsindig og ærlige Wandel noksom blev oprettet. 1746 døde hans første kone; hand giftede sig 2den gang med jomfrue *Anna Kirstine Lacopidan*, en datter af prowsten HE! *Hans Lacopidan* i Søbye, men efter et kort ægteskab af 12 uger kaldede Gud ham bort først i aaret 1747 i sit alders 54 aar.⁴¹

Registreringen af indboet i hans studerekammer ved skiftet bekræfter degnens oplysninger om *Thomas Amagers* belæsthed. Der var to reoler med bøger, blækskrin til blæk og sandhus, tre par briller og et brendeglas udj fouderal - samt en røgtobakdose. En gammel flintbøsse tyder dog på, at han også har haft interesser udenfor studerekammeret.⁴²

Situationen var, som det fremgår af sognedegnens beskrivelse, den velkendte: Den unge præst havde ved sin tiltræden af embedet ægtet forgængerens enke og fik efter hendes død en ung anden hustru. Han var 53 år, da han blev gift med *Anna Kirstine Lacoppidan*, og hun knapt 21. Hun kunne dermed nok se hen til at overleve sin ægtefælle, men dog nok ikke til at det skulle ske så hurtigt, tre måneder efter brylluppet; *Thomas Amager* døde 30. december 1746. Selv om der i skifteprotokollen refereres til hans "svaghed", må døden være kommet pludseligt. Der præsenteres ganske vist en regning fra apotekereren *Ib von Westen* i Odense for skifteretten, men den er ikke for medicin, men for et halvt anker fransk vin, som var leveret den 14. december, dagen før den unge præstefrues 21 års-fødselsdag.⁴³

Anna Kirstine Lacoppidan havde dårligt nok nået at pakke sine gangklæder ud af den egedragkiste, som hun havde bragt med sig, og kunne ikke bidrage meget med oplysninger på skifterettens spørgsmål:

Enken swarede tillige med laugwærge, hendes gode fader, at hun ikkun ganske kort hawde wæret i præstegaarden, og derfor ikkun lidet om sterfboens tilstand war wiidende.

Skifteretten måtte derfor holde flere møder for at registrere og vurdere boet og opgøre krav og tilgodehavender. Bohavet blev solgt ved flere auktioner. Først den 15. januar 1748 kunne skiftet afsluttes med det resultat, at der blev 99 rigsdaler tilovers til enken.

På det tidspunkt var hun gift igen, med den nye præst *Clemen Høeg*, der omtales således i degnens sognebeskrivelse:

9. HE^r *Clemen Høeg*, født i Frideritz, giftede sig med sin sl. formands enke; hand war en retskaffen og omhyggelig lærer og særdeeles godgiørende, saa hand aldrig war gladere end naar hand fandt leylighed at kunde hielpe dend trængende. I de sidste aaringer war hand meget swagelig; hand hafde 2 børn, en søn, som døde for faderen, og en datter, som owerlewede ham; hand døde i aaret 1760, 44 aar. -⁴⁴

Skifteretten trådte sammen på 30.-dagen efter *Clemen Høegs* død for at lade boet registrere og vurdere. Ved rettens næste møde den 20. november 1760 mødte *Christopher Strøyberg* op på *Anna Kirstine Lacoppidans* vegne. Han havde ikke været længe om at bejle til præsteenken og til - ligesom ved skiftet efter hans første hustru, at opstille en plan, som skulle lette rettens arbejde:

Og war da successor h^r *Christopher Strøyberg* ærbødigst af den hæderlige og respective skifteræt begierende, at samme, i andledning deraf, at hand i Jesu nawn hawde indgaaet egteskabforbindtlighed med enken her paa stædet, wille tillade ham at proponere denne skiftehandels sande beskaffenhed efter den ham paaliggende pligt imod enke, barn og creditorer til forwentende approbation og skifteendskab.

Boens beskaffenhed, som der henvises til i erklæringen, var ikke bedre end ved skiftet efter *Thomas Amager*; aktiver og passiver var lige store.

Christopher Strøyberg havde talt med alle kreditorer og enten betalt dem deres tilgodehavender eller indgået aftaler med dem om afviklingen af gælden. Han lovede også ukueligt optimistisk i en ordrig erklæring med en del forbehold, at han ville skænke sin nye kommende steddatter *Hanna Maria Birgitte* 100 rigsdaler:

dog paa den maade, at samme 100^r bliwer staaende uden nogen rente, saalænge hun er under hans og moderens pleje og væрге, der uden nogen afdrag i disse 100^r desuden skal og wil besørge hende en skikkelig og anstændig opdragelse, og uden at giwe nogen slags wiidere forskriwning for disse 100^r udlowelse, hvis udbetaling i sin tiid successor aldrig wil fragaae, saa længe der er liv og aande i ham. Men skulle enten hastig dødsfald eller anden enten almindelig eller særlig owerfaldende skade paakomme, som dog Gud alt i naade afvende:/ hvorwed det i betragtning af owenanførte boens beskaffenhed baade kunde bliwe ugiørlig og umelig slig løfte og gawe at udrede, da i slig casu /:som Gud for sin godheds skyld aldrig lade existere:/ stridede det io imod den pligtige ærekerhed at hawe forbundet sig ower ewne og formue wiidere end owen er meldt, helst intet skal mangle, den stund Gud lader os lewe, af den omsorg og kierlighed wi som retskafne forældre ere hende som woers kiere datter pligtige.

Skifteretten kunne som ved skiftet i Herringe nøjes med at acceptere hans skriftlige oplæg og indføre det i skifteprotokollen, inclusive den i oplægget indeholdte konklusion,

at ham og hans forlowede kiærste, enken madam: *Anna Kierstine Lacoppidan* sl. h^r *Høegs* bliwer udlagt heele sterffboens indehawende og tilhørende til frie og fuld diepen-sation og eje efter denne dag.⁴⁵

Det var tilsyneladende en god præstegård, *Christopher Strøyberg* overtog i 1760. Han kendte den godt, da han havde været en af vurderingsmændene ved skiftet efter *Thomas Amager*, hvor værdien blev ansat til 300 rigsdaler. Sognedegnen oplyste i sin sognebeskrivelse blandt andet, at

Præste-Gaarden er en god Avlsgaard og har foruden Jord i Marken 7 Indhægninger og en Have paa Ølsted Mark, som er Kirke-Jord; den staaer for 12 Td. 3 Skp. Hk. ... Til Præstegaarden ligger 2de Huuse. For Brøds og Viins Holdelse til Sønder Broby Kirke faaer Præsten af Kirke-Patronen 10 Sld^r aarlig. I Præste-Gaardens Ennemærker er en Deel Skov af Bøg og Eeg, dog meest i Fremvext.⁴⁶

Biskop *Christian Ramus* visiterede ikke i Herringe i *Christopher Strøybergs* embedsperiode dér, men i Sønder Broby var der bispebesøg flere gange i hans tid, både af den følgende biskop, *Jacob Ramus*, og efterfølgeren fra 1786 dr. theol. *Tønne Bloch*. Biskop Ramus' notitser om hans visitatser vedrørte undervisningen, som det i første række var degnen, der stod for,⁴⁷ men *Tønne Bloch* skrev også om præsten:

Torsdagen den 30te may (anno 1786) visiterede Sønder Broby meenighed i Sønderbroby kirke. Med kirken, meenigheden og dens ungdom meget welfornøyet. Præsten h^r *Christopher Strøyberg* prædikede opbyggeligen over ? 22.6. Degnen *Næraae* catechiserede gandske wel. Der war ingen klage.

Og Onsdagen den 20de may (anno 1789) visiterede 2^{den} gang Sønder Brobye-meenighed i Sønder Brobye kirke. Med kirken, meenigheden og dens ungdom saare wel fornøyet. Sognepræsten h^r *Christopher Strøyberg* catechiserede meget ordentligen og grundigen. Sognedegn og skoeleholder *Næraae* gandske wel, da han og er flittig skoeleholder ...⁴⁸

Degnen havde naturligvis også *Christopher Strøyberg* med i sin sognebeskrivelse:

10 HE^r Christopher Strøyberg, fød i Kierte præstegaard 1713, var først capellan i Særlev et aars tiid, derefter sognepræst i Herringe 17 aar og efter sl. HE^r Høgs død kaldet til sognepræst for Sønder Brobye meenighed i aaret 1760, var først gift med *Sille Bircherod*, en enke af sl. HE^r Anders Holm til Wigerslev og Wevlinge meenigheder, og da hun blev henkaldet 1757, kom hand anden gang i ægteskab med sin endnu levende hustrue *Anna Kirstine Lacopidan*, hands formands sl. HE^r Høgs enke, med hvilken hand har 3 børn, en søn og 2 døttre. Hans nidkiærhed i embedet, retsindige wandel, kiærlige og tjenstfærdige omgang er bekiendt og derfor ikke behøver widere at mældes. Hand blev i aaret 1777 udwalgt til meddirecteur ved Lundegaards gods -.⁴⁹

Oplysningerne har en særlig interesse, både fordi forfatteren, der var en yngre broder til den andetsteds omtalte provst *Næraae* i Svendborg, som udgav biskop *Blochs* værk om den fynske gejstlighed, er samtidig med de tre præster,⁵⁰ og fordi kirkebogen for Sønder Brobye er brændt ved præstegårdens brand i 1868. Man skal dog nok ikke lægge alt for megen vægt på degnens diplomatiske karakteristik af *Christopher Strøyberg*, som præsten vel selv har fået til gennemlæsning.

Herregården Lundegård i Nørre Broby sogn, der omtales til sidst i degnens biografi, skulle ifølge et testamente, der var oprettet af en af dets sidste ejere, hjemfalde til de fattige i Fyn, når han og hans nærmeste familie var døde. Godset styredes efter testamentet og en fundats fra 1754 som en stiftelse med en bestyrelse, der bestod af stiftamtmanden, biskoppen og provsten som direktører og to præster i Salling herred som meddirektører, idet en forvalter tog sig af den daglige drift. Indtægterne ved driften af godset fordeltes som legater til værdigt trængende ansøgere.⁵¹

Christopher Strøyberg, der efterfulgte en anden præst i Salling herred som meddirektør i 1777, gjorde sig bemærket allerede i det første bestyrelsesmøde, han deltog i, ved dels at erklære sig uenig med sin provst i en sag og dels fremsætte forskellige forslag, herunder,

at de twende præster af Salling herred, som efter Fundatzen antages som meddirecteurer for Lundegaard, maatte tilstaaes og gjøres forssikring om, at i betragtning af den møye og umage, som de hawer med daglig tilssiun med godset og ofte forefaldende omreyssen derpaa, deres enker efter deres dødelige afgang maatte nyde een pension aarlig af Lundegaards cassa hwer for sig tywe rixdaler, og begynde fra dødsfaldet.

(Medlemmerne måtte efter fundatsen ikke nyde løn for deres umage og arbejde). Direktørerne forekommer lidt forbeholdne i deres respons: De anerkendte dog, at de to præster blev en del bebyrdede, og

fant det og billigt, at deres enker, naar de dertil befantes at være trængende og summen at behøve, at de da frem for andre bør præfereres at nyde pension af cassen efter befindende beskaffenhed; da de forlangte 20 rd kand ikke anses at være for meeget.⁵²

Christopher Strøyberg blev siddende i bestyrelsen i 10 år. I bestyrelsesmødet den 4. oktober 1787 erklærede han imidlertid, at hans kræfter nu ikke længere tillod ham det fornødne tilsyn med Lundegård og gods, hvorfor han ønskede sig entlediget. Direktionen accepterede hans ønske og takkede ham for hans "hidtil wiiste vigilance".⁵³

Under årene i Sønder Broby nævnes *Christopher Strøyberg* som involveret i økonomiske transaktioner, der ikke er helt gennemskuelige.

I 1763/64 lånte han, som omtalt til sidst i afsnittet "Et godt hoved", 200 rigsdaler til broderen *Christian Friderich* i Bogense - mod sikkerhed ved pant i hans gård. To år senere blev lånet noteret indfriet,⁵⁴ samtidig med, at *Christopher Strøyberg* fik anvist 604 rigsdaler, som bortauktioneringen af nogle af broderens jorder omkring byen indbragte.

Nogle køb- og salgstransaktioner kan næppe have været andet end ejendomspekulationer, der ikke er forløbet særligt heldigt:

Den 14. november 1764 lod kong *Frederich V* en del af det kongelige gods på Fyn bortauktionere ved en offentlig auktion på Odense slot. *Christopher Strøyberg* erhvervede her for 321 rigsdaler 55 $\frac{1}{2}$ skilling to gårde i Bregnemose by. Et tilsvarende beløb blev efter auktionsbetingelserne stående i ejendommene som kongelig ejendom, der skulle forrentes med 4 % pro anno.⁵⁵ Året efter solgte *Christopher Strøyberg* halvdelen af gårdene til en enke i Holmehave,⁵⁶ og igen et år senere solgte de to ejere den ene af gårdene. Der ses ikke at have været nogen fortjeneste på de to handler.⁵⁷

I 1776 overtog *Christopher Strøyberg* Brændekilde kirke fra den daværende ejer. Kirken var tidligere krongods, der var solgt på tilsvarende betingelser som gårdene i Bregnemose med halvdelen af købesummen stående som kongelig "perpetuerede capital", 1305 $\frac{1}{2}$ rdl, der skulle forrentes. Han havde et stort beløb stående i ejendommen som 2. prioritet og kunne derfor overtage den for 71 rigsdaler, der udgjorde restbeløbet af købesummen! For dette beløb fik han ikke blot den nyreparerede kirkebygning,⁵⁸ men også:

ornamenter sølwkalk og disk, rød fløyelsmessehagel med sølwgallonner, linnets messe-skiorte og alterdug, messingstager og ringeklocken i taarnet samt med sin tilliggende kirkejord og 4te skiepper byg, ... saa og kirkegaarden, saawel som rettighed til mandskabet i de 8te præstekaldet tilliggende huuse og kirkens aarlige qwæg- og korntiender af alle slags tilligemed dens widere indtægter samt ald anden kirken tilliggende herlighed, jus patronatus et vocandi og øwrigte rettigheder, som af alders tiid har tilligget samme og med rette tilligge bør ...⁵⁹

To år senere solgte han det hele videre for 795 rigsdaler,⁶⁰ hvad der må have været med tab.

Ind imellem de to spekulationskøb afvikledes den ejendommelige trekants-handel i Bogense, som også er omtalt sidst i afsnittet "Et godt hoved". Her

var der som fornævnt en fortjeneste på 40 rigsdaler ved køb og hurtigt salg af et lille hus på Torvet.

Anna Kirstine Lacoppidan fik ikke glæde af hendes mands indsats i Lundegårds bestyrelse for præsteenkerne. Hun døde før ham, i januar 1788.⁶¹ Skifteforretningen efter hende viser, at *Christopher Strøyberg* heller ikke havde fået meget ud af sine økonomiske transaktioner. Der blev kun 30 rigsdaler tilovers som arv for ham selv og 30 rigsdaler til deling mellem steddatteren *Hanna Maria Birgitte Høeg* og de tre børn, han havde fået i ægteskabet. Om den 35-årige steddatter anføres det ved skiftet:

I henseende til det løfte af 100 rd^r, som ved skiftets slutning efter salig hr *Høeg* d: 20de novemb^r 1760 blev tilført, da blev skiftebrewet derom efterseet, og befindes, at løftet er giordt conditionel, om det blev giørligt og mueligt at kunde opfylde samme; men som nu intet er tilovers uden alleene de 30 rd^r, som er falden paa faderens arwelod, saa har han besluttet at giwe sin steddatter jomfr: *Hanna Høeg* bemelte 30 rd^r og betale hende samme 2de aar efter denne dag uden rente, om han lewer, og om Gud forinden bortkalder ham, skal hun have dem forlods af sterwboen, og er saa ingen reservation meere i henseende det løfte.⁶²

Christopher Strøyberg døde selv i januar 1794.⁶³ Han var da 80 år og havde været sognepræst i 50 år, 17 år i Herringe og 33 i Sønder Broby.

Christopher Strøybergs første ægteskab var barnløst; *Sille Bircherod* var 44 år, da de blev gift. Han blev således førstegangsfader 49 år gammel ved datteren *Silles* eller *Cilles* fødsel 17. august 1762.⁶⁴ Datteren *Anna Marie* blev født 1764 og sønnen *Jørgen* 1766.

Den sidstfødte,⁶⁵ sønnen *Jørgen Strøyberg*, var som præstesøn og med to bedsteforældre, der begge var præster, prædestineret til at skulle blive præst. Han skrev sin biografi i et brev til en sønnesøn ved dennes dåb i 1833:

Undertegnede er født d. 29. juli 1766, sat i Odense latinske skole 1781, demitteret til universitetet af skolens daværende værdige og ham uforglemmelige rector professor *Johan Henrich Tauber* 1785, tog examen philosophicum 1786 og theologisk embedseksamen 1790.⁶⁶

Året efter sønnens eksamen sendte *Christopher Strøyberg* et bønsskrift til biskoppen:

I Jesu welsignede naun adræsserer jeg mig til Deres Høyærwærdighed, ydmygst bedende, at De wil forhiælpe mig til, at jeg kunde faae min søn *Jørgen Strøyberg* til personel capellan. Min høye alder og byrdefulde skrøbeligheder skynder mig til denne resolution og at giøre dette forslag. Hand har sin alder og er ower 25^w aar. Hand blev klar for academiet forrige aar og har nu siden øwet sig i at prædike og catechisere, og lad wære hand har ligesom en tung udtale, saa er dog hans udtale i prædiken tydelig og reen, saa at sognefolket baade her og i Nørrebrobye er wel fornøyet med ham, og formeener, at hand har gawer, beqwæmhed og rædelighed til at bliwe en opbyggelig lærer; ... skulde der wære hinder i weyen, at jeg ikke paa denne tid kand faae min søn, saa forlanger jeg ingen capellan, men wil fremdeles wed Guds kraftige biestand hiælpe mig uden samme.⁶⁷

Hans ansøgning blev accepteret. *Christopher Strøyberg*, der har skrevet sit brev med fast hånd, og som det fremgår egentlig mente, at han kunne klare

---

**Christopher Strøybergs og Anna Kirstine Lacoppidans børn
og deres ægtefæller^{6 8}**

<u>Børn</u>	<u>Ægtefæller</u>
<i>Anna Kirstine Lacoppidans</i> datter med <i>Clemen Høeg</i> .	
<i>Hanna Maria Birgitte Høeg</i> 1753/57 - 1834 -	
 <i>Christopher Strøybergs</i> og <i>Anna Kirstine Lacoppidans</i> børn:	
<i>Sille Strøyberg</i> (ane nr.25) 1762 - 1826	<i>Hans Christian Rafn</i> (ane nr.24) møller i Snøde, senere gårdejer i Tryggelev 1771 - 1834
<i>Anna Maria Strøyberg</i> 1764 - 1827	<i>Johannes Schmidt</i> cand. theol. og kgl. landmåler, branddirektør i Svendborg amt 1745 - 1812
<i>Jørgen Strøyberg</i> præst i Sdr. Broby 1766 - 1834	1 ^o <i>Birgitte Kirstine Breckling</i> 1769 - 1803 2 ^o <i>Anne Margrethe Jensenius</i> 1773 - 1818

---

sig uden kapellan, håbede vel med ansættelsen af sønnen at have åbnet vejen for ham til også at efterfølge ham efter hans død.

Biskop *Tønne Bloch* kom straks efter ordineringen af *Jørgen Strøyberg* den 15. februar 1792 til Sønder Broby, tydeligt nok for at se ham an i funktion:

Fredagen den 18de may (anno 1792) visiterede 3de gang Sønder Broby meenighed i Sønder Broby kirke ... Sognepræsten hr. *Christopher Strøyberg*, der paa nogle maaneder vel er 80aarig og jubellærer, bad jeg blive hiemme. Sønnen, personel capellan hos ham, hr *Jørgen Strøyberg*, kan ved meere øvelse blive duelig catechet ...⁶⁹

Jørgen Strøyberg blev faderens efterfølger - fra 1795 også som meddirecteur i Lundegårds stiftelse⁷⁰ - og sad i præsteembedet til sin død i 1834.⁷¹ Han blev gift to gange, begge gange med præstedøtre, og fik otte børn med sin første hustru i løbet af de otte år ægteskabet varede; hun døde i barselsengen i 1803.⁷² Det andet ægteskab var barnløst.

Dermed sluttede præstedynastiet imidlertid; der var ingen af børnene, der blev i den gejstlige stand. De to sønner, der blev voksne, *Christopher Strøyberg* og *Jacob Lacoppidan Strøyberg*, blev begge apotekere, den ene "ved en lykkelig ægteskabelig forbindelse" i Aalborg - i Svaneapoteket i Jens Bangs

stenhus, den anden i Assens. Begge apoteker forblev i *Strøyberg*-slægtens eje i flere generationer. De to apotekerslægter omtales i bogen om familien *Strøyberg*, der er bestilt og udgivet af den første Aalborg-apotekers sønnesøn.⁷³

Datteren *Anna Marie Strøyberg* blev i 1787, 22 år gammel, gift i Sønder Broby kirke med *Johannes Schmidt*,⁷⁴ som var tyve år ældre. Han var præstesøn og cand. theol., men havde tillige fået kongelig bestalling som landmåler. Ved folketællingen 1787 boede han i præstegården i Sønder Broby.⁷⁵ I 1794, da *Christopher Strøyberg* døde og *Jørgen Strøyberg* efterfulgte ham som præst og giftede sig, flyttede familien til Faaborg, hvor den bosatte sig i Østergade nr. 110.⁷⁶ Der blev født 11 børn i ægteskabet, ni piger og to drenge, men fem af dem døde som små, heraf begge drengene.⁷⁷ *Johannes Schmidt*, der i 1800 blev udnævnt til branddirektør for Svendborg amt, efterlod sin hustru med seks hjemmeboende børn - alle døtre, da han døde i 1812.⁷⁸ Forfatteren til bogen om familien *Strøyberg*, der må have haft adgang til familiepapirer, angiver i bogen fødsels- og dødsdatoer for børnene og bryllupsdagen for de kun to døtre, der blev gift. Han meddeler også om den ældste overlevende datter, at hun

opholdt sig først i Hjemmet hos Moderen, der som Enke sad i trange Kaar. Efter hendes Død kom hun i Huset hos den blinde Dame *Hanne Marie Berg-Høgh*, der beboede et fæstehus på Brobyværk, hvilket Hus hun beholdt efter Jomfru Høeghs Død, og her døde hun.⁷⁹

Den omtalte blinde dame er *Anna Maria Strøybergs* halvsøster *Hanna Maria Birgitte Høeg*, som døde i 1834, 87 år gammel.⁸⁰ *Anna Maria Strøyberg* og alle seks døtre vendte tilbage til hendes fødeby kort tid efter *Johannes Schmidts* død.⁸¹ Her døde hun i begyndelsen af 1827 som indsidder;⁸² de seks døtre nævnes i Sønder Broby og i afgangslister fra byen i de næste år i ydmyge bestillinger som tjenestepiger, sypiger og husholdersker.⁸³

Sille Strøyberg (ane nr.25), hvis fornavn - afledt af *Cecilie* - stammer fra faderens første hustru,⁸⁴ blev som nævnt født i 1762. Ved folketællingen 1787 boede hun stadig hjemme i præstegården i Sønder Broby, 25 år og ugift, men i 1795 nævnes hun ved dåben af broderens førstefødte som kommende fra Faaborg.⁸⁵ Hun er formentlig fulgt med søsteren og svogeren til Faaborg i 1794. I 1797 optræder hun igen ved en barnedåb, men denne gang i Vejle kirke, som "jomfr. *Strøyberg* af Vejle mølle". Året før nævnes forwalter *Hansen* af Vejle mølle og gartner *Ravn* (ane nr.48) sammen ved en anden barnedåb i kirken.⁸⁶ Her har præstedatteren vel mødt gartnersønnen *Hans Christian Rafn* (ane nr.25). 11. oktober 1799 blev de gift i Sønder Broby kirke⁸⁷ og flyttede sammen til Langeland, hvor han havde købt Snøde Mølle.

JORDBRUGERNE

Fæstebønderne (Slægten *Rafn*) (192+193)

Slægtsnavnet *Ravn* eller *Rafn* kendes fra 1300-tallet fra så spredte lokaliteter i Danmark, at det er tvivlsomt og i hvert fald ubeviseligt, om der er tale om medlemmer af samme slægt med en fælles stamfader. På Fyn nævnes *Niels Raffnn* i Åsum herred 1308 og en præst *Petrum Rafn* i Skamby i Skam herred 1494. *Jæppe* eller *Jepp Raffn*, der i 1442 var foged på Næsbyhoved slot ved Odense og 1454 rådmand i Odense, var den sidste kendte mand af en adelig slægt, der havde et bukkehoved som våben.¹ I 1486 nævnes byfogden *Nis Raffn* i Faaborg.² Fra 1500-tallet kendes andre Rafn'er både i Faaborg og i sognene omkring byen. Det er vel sandsynligt, at bærerne af navnet i Faaborg var af samme slægt som *Nis Raffn*; de tilhørte i hvert fald samme miljø. En *Michel Raufn* var byfoged fra juledag 1582 til 25. august 1585, "da han blev befalingen kvit".³ Før hans afgang i 1585 klagede han sammen med herredsfogden i Salling herred over, at *Otte Emmichsen* til Steensgård besværede dem med unødige trætter,⁴ og i 1596 lå han i proces med *Helvig Hardenberg* til Arreskov om nogle varer han havde købt, men ikke kunne betale med rede penge.⁵ *Hans Raffn* var som rådmand med til hyldningen af *Christian IV* i 1584.⁶ Han fæstede fjerdeparten af en abildhave i Skrivertoften fra Odense hospital, et lejemål som i 1593 blev overtaget af hans søn, borgeren *Mads Hansen Rafn*.⁷ I 1592 boede *Michel Rafn* og *Mads Rafn* begge i Vester rode i Faaborg.⁸

Med *Michel Rafn* knyttes der imidlertid i 1595 en forbindelse til Rafn'erne i landsognene, idet det fremgår af en retssag om seks ørtug rug, som

Knud Raffn ij Østerby met hans sønner

havde leveret til en købmand i byen, at *Knud Rafn* var hans broder. *Michel Rafn* indkaldte nemlig under sagen

sin brodersohn: *Hans Knudsøn* i Østerbj

som vidne på, at han *Michel Rafn* var den rette køber af kornet.⁹ *Knud Rafn* i Østerby i Svanninge sogn var antagelig en af de fæstebønder, hvis spor nu skal følges.

I Salling herreds tingbog 1613, der er den ældste bevarede, optræder både en *Hans Raffn* og en *Niels Raffn* i Millinge, der er tvillingeby til Østerby, mellem de otte "thingswindismend",¹⁰ og samme år møder *Hanns Raffn* ij Horne som vidne i en retssag.¹¹ *Niels Rauffn* i Millinge genfindes som tingsvidne i adkomstdokumenter m.v. i Odense Gråbrødre hospitals arkiv i 1620'erne og helt frem til 1638,¹² og i 1626 dukker en *Jenns Rauffn* op som fæster af en hospitalsgård i Millinge.¹³ Hospitalets jordebøger for 1627/28 og følgende år specificerer, hvor meget han skal erlægge i fæsteafgift i

form af biug, haure, smør, lamb, gies og hønns samt i hovningspenge m.v.,¹⁴ og da de samme ydelser specificeres i jordebøgerne for en hospitalsgård i Millinge fra 1638, er det utvivlsomt Jens Rafns gård, der da er overtaget af en ny fæster *Annders Jenssøn Raffn*.¹⁵ Man kan nok gå ud fra, at det er Jens Rafns søn, der siden nævnes i gården frem til 1649, hvor Odense hospital mageskiftede den med en gård i Skam herred, nærmere ved Odense.¹⁶ Anders Rafn må være død i 1664, idet han blev stævnet for obligationsgæld i oktober dette år,¹⁷ men

sl. Anders Raffns hustru med hindiss laugewerge saae och børn (fire) wdj Millinge indstævnedes i en anden retssag i december.¹⁸

Gården i Millinge må før reformationen have tilhørt Sortebrødrenes kloster i Faaborg. Da klostrene blev nedlagt overførtes den fattigforsorg, Gråbrødre-klostret i Odense havde varetaget, til et nyt Gråbrødre hospital, der til finansiering af sin virksomhed blandt andet fik overdraget Faaborgklostrets jordbesiddelser. Det viste sig i længden besværligt at administrere det spredte jordegods langt væk fra Odense, og i løbet af 1600-tallet gennemførte klostret en række mageskifter med godsejere, der var interesseret i at overtage hospitalsgårde i nærheden af deres hovedgårde. *Jørgen Brahe* til Hvedholm byttede sig på denne måde til hospitalsgårde i Horne,¹⁹ og som et andet led i disse mageskifter blev gården i Millinge erhvervet af en tysker *Wenzel Rotkirch*, der var gået i *Christian IV's* tjeneste og havde erhvervet Steensgård i den vestlige udkant af Svanninge sogn. Efter hans død i 1655 overgik godset til sønnen *Christian Rotkirch*, der tvunget af de hårde tider under og efter *Carl Gustav*-krigene måtte pantsætte og senere frasælge de fleste af fæstegårdene under godset.²⁰ I 1665 pantsatte han således 15 gårde i Svanninge, Østerby og Millinge,²¹ og i 1688 afstod han gårdene til en slesvig-holstener, *Johan Christopher Schönbach*, der var sekretær i Tyske Kancelli, og som havde overtaget panteobligationen og den i årenes løb oparbejdede gæld. Blandt de afståede gårde var en i Østerby, som var fæstet til *Hans Pedersen* (ane nr.192).²² I 1683 solgte *Christian Rotkirch* en ødegård i Østerby²³ og i 1686 endnu en gård sst.²⁴ til *Jens Christensen* i Faaborg og i 1686 pantsatte han yderligere syv gårde og fem huse til sin svoger *Erich Steensen* til Skovgårde, deriblandt en gård i Millinge,

huorpa *Niels Rafn* nu er boende.²⁵

Niels Rafn kaldes i en stævning fra *Christian Rotkirch* i 1681 *Niels Anders Rauffn*²⁶ og var derfor fmtl. søn af gårdfæsteren *Anders Rafn*.²⁷ I 1690 blev selve Steensgård hovedgård med tilbageværende bøndergårde solgt af *Christian Rotkirch's* enke til *Jens Christensen*. Blandt de solgte gårde anføres i

---

Rafn'er i Faaborg, Millinge og Østerby 1480-1720^{2 8}

<u>År</u>	<u>Faaborg</u>	<u>Millinge</u>	<u>Østerby</u>
1480	<i>Nis Rafn</i> byfoged		
1500			
1520			
1540			
1560		<i>Michel Rafn</i> byfoged	
1580	<i>Hans Rafn</i> rådmand		
1600	<i>Mads Hansen Rafn</i> , borger		<i>Knud Rafn</i> <i>Hans Knudsen Rafn</i>
1620		<i>Hans Rafn</i> <i>Niels Rafn</i>	
1640		<i>Jens Rafn</i> <i>Anders Jensen Rafn</i>	
1660			
1680		<i>Niels Andersen Rafn</i>	<i>Jørgen Hansen Rafn</i> <i>Hans Pedersen Rafn</i>
1700			
1720			(ane nr.192)

Millinge den gård, der tidligere var fæstet til *Niels Anderssen Rawn*, men på salgstidspunktet var overtaget af en anden fæster.²⁹

Den nye ejer af Steensgård *Jens Christensen (Heden)* var søn af herredsfogden i Salling herred, der boede i Heden, og en borgerdatter fra Faaborg og broder til efterfølgeren som herredsfoged *Laurits Christensen* i Faaborg.³⁰ Han flyttede selv fra Heden til Faaborg, men blev i 1685 skriver og senere tillige ridefoged over Ribe amt og fra 1690 amtsforvalter sammesteds. Han synes at have arvet betydelige midler i form af gårde og huse, som han solgte³¹ til fordel for gårdene i Østerby, og han fortsatte opkøbene af gårde i byerne omkring hovedgården efter erhvervelsen af den. I 1693 købte han således de afståede bøndergårde tilbage fra *Johan Christopher Schönbach*.³² *Hans Pedersen* fik dermed *Jens Christensen* - og fra 1711 sønnen *Friderich Jensen Hein*³³ - som nyt herskab.

Hans Pedersen nævnes oftest alene med fadernavnet, men enkelte gange som *Hans Pedersen Rafn*,³⁴ og hans sønner bar navnet *Rafn* eller *Ravn*. Hans forgænger som fæster af gården i Østerby var også en *Rafn*, *Jørgen Hansen Rafn* eller *Raun*,³⁵ der havde siddet i gården siden 1665,³⁶ og endnu angives som fæster i matriklen 1688.³⁷ Det er dog ikke derfor sikkert, at *Hans Pedersen* var en rigtig *Rafn*; han kan have taget navnet efter den foregående ejer for at skille sig ud fra de ikke så få andre *Hans Pedersen*'er, han delte navn med, jfr. senere om efterfølgerne i gården. Der er ikke fundet nogen *Peder Rafn*, han kan have været søn af.³⁸

Hans Pedersen Rafn må have overtaget gården omkring 1688.³⁹ Forud herfor havde han ifølge sine egne oplysninger tjent andre: I 1709 blev han indkaldt som vidne i en pinlig strid mellem præsten i Svanninge *Mathias Hoff* og hans stedsøn - også præst, der beskyldte stedfaderen for at mishandle sin hustru, stedsønnens moder, som var enke efter de to foregående præster i Svanninge. *Hans Rafn* vidnede efter en bonde *Hans Powelsen* fra Svanninge, som havde tjent i præstegården

for omtrent 31 aar siden, (og oplyste da), at hand kom i tieniste i Swanninge præstegaard da *Hans Powels*, som forhen hawer wundet, kom derfra (altså omkring 1679) oc tiente der saa udj et aar, oc imidlertiid lewede præstekoenen baade udj huusholdningen oc omgiengelse saa ingen hende med billighed kunde hawe at beshylde oc lewede et kiærligt egteshab med hendis mand (den første!⁴⁰) alle til fornøjelse.⁴¹

Hans Rafn blev regelmæssigt stævnet for restancer af landgildekorn og indimellem også for betaling af kongelige skatter og lånekorn og blev ligeså regelmæssigt uden at møde dømt til at betale gælden og sagsomkostningerne.⁴² Det var et fast ritual, der blev anvendt overfor alle Steensgårds "bønder oc tiennere" såvel som overfor fæstebønder under andre hovedgårde. Det var sædvane først at betale efter dom, og nogle fæstere slap endda godt fra at udskyde betalingerne i årevis. Herskaberne var nærmest forbavsende langmodige; der er få eksempler fra hans tid på, at bønder er sat ud af deres gårde på grund af restancer. Det kom dog til at ændre sig.

Friderich Hein er blevet karakteriseret som "en myndig og måske også hård godsejer",⁴³ men det er ikke dokumenteret, at han eller hans ridefoged har faret frem med samme grovhed overfor godsets "tjenere" som ridefogden *Steffen Bolting* på Skovgårde.⁴⁴ Der er dog fundet et eksempel på en barsk optræden fra ridefogdens side: I 1710, året efter at han havde vidnet i striden mellem de to præster, blev *Hans Rafn* indkaldt som vidne i denne sag, hvor han berettede,

at neste søgnedag efter pinsse helligdag skiked *Martinus Friiss* (der var foged på Steensgård) til windet, at hand skulle fly hannem en wogn, hworpaa hand wille føre en karl med til Steensgaard, hworpaa windet gich til *Martinus Friiss*, som da war til *Rasmus Hans* i Østerby. Saa ater befaled at forshafe hannem wogen strax.⁴⁵

Den modvilje, der anes hos *Hans Rafn*, fornemmes igen under retssagen, da han først mødte for retten efter at herredsfogden havde foreholdt ham, at vægning mod at møde som vidne var strafbart. En bonde fra Svanninge fortalte, at *Martinus Friis* med to andre mænd fra Steensgård var kommet ind i hans gård tidligt om morgenen og var trængt ind i kammeret, hvor hans nyfæstede karl *Anders Rasmussen* lå, selv om "der var lugt inde paa døren", hvorefter

Maturin Friis shiød Anders Rasmus ud af kammerdøren og kaste hans træshoe ud af døren, oc derpaa tog de Anders Rasmus bort oc siden iche har spurt til hannem.⁴⁶

Martinus Friis forsvarede sin adfærd med, at den anholdte karl

shulle hawe wærit til sescionen d 12 juny oc præsenderit hannom: for et vacant leg for Steensgaardz godz.⁴⁷

Et andet vidne forklarede, at han havde fået ordre til at køre den vordende soldat til Odense,

oc da imidlertiid begærede Anders Rasmus at gaa hen paa sine egne wegne oc fich dertil forlof oc derpaa løb bort. Windet oc *Lars Peders* søgte efter hannem strax, mens kunde iche finde hannom.

Det er et åbent spørgsmål, hvor ivrigt de har søgt. - Sagen var rejst af jomfru *Karen Brahe* til Østrupgård, der protesterede imod, at Steensgårdfolkene uden tilladelse var trængt ind på en gård, der tilhørte hende, og

med gewalt udtagen oc bortført Anders Rasmus, som sig hafde indfest at tiene paa Østrupgaard.⁴⁸

Herredsfogden idømte Martinus Friis en bøde på 8 rigsdaler.

Karlen Anders Rasmus belagende, hwem dend med rette tilhører eller iche, ... saa forbeholder parterne sin ret til hannem effter loul: medfart, om de iche ellers i minde derom kand foreenis.⁴⁹

Det kan nok i en sen eftertids øren lyde anstødeligt, at fæstebønder og karle som her omtales som herremændenes ejendom, som der kunne handles med. Der blev også handlet med *Hans Rafn* i 1708, da *Jens Christensen* var kommet i vanskeligheder og måtte optage et større lån,

hworwed Steensgaards tilliggende bønder nafnl ... Østerbye Hans Pederss 9 td 6 shp 2 alb ... er pandtsat til forsichring.

Jens Christensens søn fremsatte i 1712 tilbud

om panteforskrifningens oc bøndernis indfrielse.⁵⁰

En undersøgelse af forholdene på Vestfyn tyder dog på, at de fynske fæstebønder i almindelighed ikke har været så underkuede som *Jeppe paa Bjerget*,⁵¹ og der er da også adskillige eksempler i det foregående på, at bønderne har optrådt meget selvbevidst overfor deres herskaber.⁵² Fæstebønderne havde deres gårde i livsfæste - i fæstekontrakten selvfølgelig forudsat, at de betalte deres fæsteafgifter og skatter og opfyldte deres arbejdsforpligtelser i form af hoveri på hovedgården og kørsel (ægter), og gårdene gik ofte i arv. Bønderne skulle rimeligt nok vedligeholde de gårde, de havde fået,

men drev ellers selv bedriften i fællesskab med de andre bønder i bylauget. Herremanden, der ejede gårdene, støttede dem i konflikter, som det ses med *Karen Brahes* intervention i sagen om den bortførte karl foran.

En strid om fællesdriften af markerne, der blev indbragt for herredstinget i 1708, illustrerer dette: Striden stod imellem

Østerbye oc Millinge byemænd

på den ene side (Østerby- og Millingebønderne drev de to byers marker i fællesskab⁵³) og

samtlige Swanninge byemænd, gaardmænd oc huusmænd samt præsten hr *Matthis Hof*, ang: deris march Shoufmarchen kaldet, dendz sæd oc hegn med widere.

Hans Rafn trådte ved den lejlighed frem som fredsstifter, idet han sammen med en anden Østerbybonde og to Millingebønder mødte for retten og tilbød

for at holde fred oc eenighed med deris naboer oc sognemænd de Swanningemænd, at wilde Swanninge byemænd i aar heigne deris gierde oc holde dem deris sæd oc grøde uden shade, saa shulle det staa dem frit for enten de herefter wil heigne samme gierde eller iche, saas. de Østerbye- oc Millingemænd herefter wil føje efter de Swanningemænd, at deris marcher altiid kand være oc bliwe under een brug, saa at der iche shal giøris nødig gierde eller leed imellem dem, med det shiel at de Swanningemænd iche wil holde deris march bedre, oc hafde de i aar willet lade det dem wist i tiide før de deris giødning udaag, shulle det i aar hafde wærit efterkommet.⁵⁴

Forligsforsøget lykkedes ikke, og sagen mellem bønderne fortsatte i flere retsmøder, hvorunder *Hans Rafn* personligt blev inddraget, idet Svanninge bylaug stævnedede ham - "*Hans Pedersen Rafn i Østerbye*" - med henblik på at lade synsmænd syne

hans gierde oc heign udj hans indhegnede hauge med wiidere.

På dette tidspunkt mødte en fuldmægtig på

Jens Christens til Steensgaard hans bondes *Hans Peders Rafns* wegne i Østerbye

og rejste formelle indvendinger imod stævningen.⁵⁵ Herredsfogden kendte dog stævningen ved magt at stande og lod udmelde synsmænd,⁵⁶ men

de Millinge og Østerbye mend (holte) sig till dend ældgamble skik og brug med gierdernes deelling

og appellerede omgående kendelsen til Fynbo landsting,⁵⁷ der gav dem medhold og dømte herredsfogden, som havde

ofwerjled wedkommende med retten,

til både at betale sagsomkostningerne og erlægge en bøde til Fynbo landstingshus.⁵⁸

Der var dog en vis grænse for bøndernes selvstyre. I 1719 var der uenighed mellem Østerby- og Millingebønderne indbyrdes om, hvor mange høveder enhver måtte have på græs på komarken, idet en af Millingebønderne ikke ville acceptere det antal køer, bylauget havde tildelt ham, og satte en ko mere på græs end tildelt, hvorfor bylauget efter sin vedtægt pålagde ham en bøde og

pantede ham for beløbet. I dette tilfælde blev bylaugets afgørelse tilsidesat af herredstinget

efterdj dend forandring der med marchernis deeling oc græsningens ligning, som for 3 aar siden er forandret, uden wedkommende hershabers samtyche er sheed ....

Problemet for bylauget var, at der var to herskaber involveret. De fleste af gårdene i de to byer tilhørte Steensgårds ejer *Friderich Hein*, men den genstridige bondes gård ejedes af *Karen Brahe*, som havde indbragt striden for herredstinget og nu fik medhold

helst som det er en part, som er jomfru Brahes gaard oc bonde til shade oc forkortning.⁵⁹

Fæstegårdene var ikke store. *Hans Rafns* gård var med sine 9 tdr. 6 skæpper 2 album hartkorn den største af de ti gårde i Østerby, som lå under Steensgård ved matrikuleringen i 1701.⁶⁰ Driften var dog så arbejdskrævende, at han måtte ansætte tjenestekarle til hjælp. En af dem nævnes i et vidneudsagn, som sønnen *Hans Hansen Rafn* (ane nr.96) aflagde i herredstinget i 1725:

... omtrent for 6 aar siden da tiente *Niels Christens*. windetz fader Hans Peders- Raun i Østerbye for karl, oc da kunde hand gjøre alle slags bondearbeid med at pløje, saae, slaa, høste, skiære tørf med wiidere en bondekarl kunde tillkomme, oc dend tiid hafde hand sit helbred

(sagen drejede sig om, hvorvidt den omtalte karl var stærk nok til at gøre tjeneste som landsoldat).⁶¹

Hans Rafns søn *Peder Rafn* gav i en sag for herredstinget i 1733, mange år efter forældrenes død, nogle oplysninger, der giver et indtryk af de nøjsomme vilkår fæstebønderne levede under, men også af en social solidaritet i modgangstider. Han var indkaldt som vidne i en sag mod karlen *Mads Laursen*, som herskabet på Steensgård anklagede for at have forladt godset, som han hørte til, uden forlov, hvorfor det nu krævede, at han vendte tilbage:

Saa fremkom Peder Raun i Østerbye oc effter aflagde æd wandt, at a^o 1711 kom Madz Laursens fader fra sin gaard i Østerbye formedelst armod, oc da war Madz Laursen et spæbarn oc kom til huuse hos Hans Raun sammestedz oc opholt sig hos hans forældre til hand war 12 aar gl: oc dref ploug imidlertiid for en oc anden i Østerbye, oc da hand war 12 aar kom hand først i tieniste hos *Anna Rauns* (plejemoderen, Hans Rafns enke) i Østerbye paa Steensgaardz godz, som war hans første tieniste for løn, hwor hand tiente $\frac{1}{2}$ aar. Derfra kom hand til windet oc war der nesten et half aar, da hand kom hiem igien til hans fader, som da sad til huuse paa Sæboe godz hos *Rasmus Niels* i Østerbye, oc fich hand sit forlof af windet, fordj det war en knap tiid, at hand iche kunde taale at holde ham i tieniste ....⁶²

Hans Pedersen Rafn døde i januar 1720.⁶³ I maj var det hans enke, der blev stævnet sammen med de andre bønder under Steensgård

for restantzer de er kongen og hershabet shyldig for aar 1719.⁶⁴

Hun må have overtaget fæstet og drevet gården videre - som Danske Lov udtrykkeligt tilsikrede hende ret til;⁶⁵ det var hende - *Anna Rauns*, der tog plejesønnen *Mads Laursen* i tjeneste "for løn", da han var 12 år gammel, dvs

efter *Peder Rafns* fremstilling i 1723. Maj 1720 er den eneste gang *Anna Rafns* nævnes i de årlige restancelister; hun må have formået at betale sine ydelser i tide. I 1727 synes gården at være gået videre til sønnen *Jep Hansen Rafn*,⁶⁶ der måske også har tjent på gården medens moderen drev den. - Det er ikke muligt at se af de sparsomme oplysninger, om Hans Rafn har været gift flere gange, og om Anna Rafns var ægte moder eller stedmoder til de fire sønner af *Hans Pedersen Rafn*, der kendes.

Tre af de fire sønner forblev i fæstermiljøet i byerne omkring Steensgård. *Peder Hansen Rafn* må formentlig som den, der fik farfaderens navn, være den ældste søn; han blev født senest 1690.⁶⁷ Han må have været på alder med plejebroderen *Mads Laursen*, da han blev sendt ud at tjene. I juni 1721 oplyste han således under en retssag,

at hand har gaaen tilforne til Steensgaard en 20 aars tid,⁶⁸

hvor han havde arbejdet som tærskerkarl i laden for godsforpagteren. Denne sag drejede sig om en dør, den ene halvdel af en dobbeltdør i tærskeladen, som en dag i sommeren 1720

blef tagen efter skik og sedwahn og lagt til broe ower Ellemosse bech i Steensgaardz ennemercher til at kiøre klyntørfwe ofwer paa af tørfwemossen.

Den næste morgen, da arbejdet i tørvemosen skulle fortsætte, var døren væk, og den forblev sporløst forsvundet indtil juletiden, hvor Steensgård-folkene mente at have fundet den installeret hos en skrædder, hvis hus lå mellem Østerby og Millinge. Denne dør var ganske vist

nu omgjort og mindre og war 2 ny hengsler paa,

men *Peder Rafn* og flere andre, der tidligere havde arbejdet i laden, mente alligevel at kunne identificere den som den stjalne ladedør. *Peder Rafn* anførte således, at i døren i skrædderens hus var

en deel nawne shaaren med 3 bogstawer til hwer nawn (og) it hog eller krum hull i dend enne side paa døren, som tærshkarlene hafde giort med deres tænder, da de prøfwede deris styrche dermed, og hafde windet self mange gang øfwed og prøfwed sig med samme dør og ofte baaren dend med tænderne.⁶⁹

Vidnerne demonstrerede også deres tandstyrke for retten ved at løfte den tommetykke dør, der var indbragt i retten fra skrædderens hus som bevismateriale.⁷⁰ - Skrædderen nægtede at have stjålet døren og lod bl.a. nære og fjerne slægtninge føre som vidner på, at døren, man havde fundet i hans hus, havde hængt der i flere år. Retssagen kom til at strække sig over et helt år med talrige møder i herredstinget, afhøring af et væld af vidner fra begge parter, injurier fra skrædderens fætter mod ladefogden og andre vidner fra Steensgård,⁷¹ synsforretninger med mere og endte først i februar 1722 med, at skrædderen blev frifundet. Herredsfogden havde udpeget 8

for Salling herredsting viser, at den stævnedede parts procurator ikke tøvede med at udspørge stævningsmændene om deres kunnen, hvis han havde mistanke om at den var mangelfuld, så stævningen dermed blev ugyldig.

Omkring 1718 fæstede *Peder Hansen Rafn* en af Steensgårds gårde i Østerby og fra 1719 var han en af de faste navne i de årlige restancelister, der blev forelagt herredstinget.⁷⁸ I 1727 blev ridefogden på Steensgård afløst af *Friderich Heins* broder *Jens Henrich Jensen (Hein)*, og samtidig ser man en stramning af herskabets politik overfor fæstebønderne, der som en af de første rammer Peder Rafn: Mandag den 3. marts 1727 stævnedede Jens Henrich Jensen ham for

9 aars restantz, i alt tilløbende 60 rd 4 mk. 3 sk.

For første gang mødte Peder Rafn selv op i retten og

tilstod at være shyldig.⁷⁹

Tre uger senere blev han dømt til at betale gælden og sagsomkostningerne samt

at hawe sit gaardzfeste forbrudt oc indtil hand betaler at være i forhefft paa Steensgaardz godz oc loul. derfra shilles.⁸⁰

Den 20. juni blev hans gård bortfæstet til en af Steensgårds landsoldater, som i samme anledning blev fri for militærtjenesten, idet godset stillede en anden karl i hans sted.⁸¹ Tre andre af Steensgårds fæstebønder blev sat ud af deres gårde de næste år på grund af store restancer.⁸²

Den oparbejdede gæld havde sin årsag i svære tider for fæstebønderne; som refereret foran fortalte *Peder Rafn* senere, at han nogle år før udsættelsen af gården havde måttet sende sin plejebroder bort, fordi det var en "knap" tid, så han ikke kunde holde ham i sin tjeneste. Hans efterfølger i gården, *Morten Rasmussen*, klarede sig ikke bedre. Kun to år efter at han havde overtaget gården, i maj 1729, blev Peder Rafn igen indkaldt til herredstinget som vidne og kunde da bekræfte,

at ... wngefehr en 5 wger for paashe er baade Morten Rasmus og hustru hemmelig bortrømt fra gaarden, saa ingen weed hwor hand er blefwen, og effterlat gaarden øde, og ingen rug saaed, ejheller war kornsed og ingen besetning effterlat wden alleeniste 5 gamle beester. Ejheller noget qvæg eller boehafwe ladet blifwe i gaarden, mens alt sæde- og ædekorn befandtes ey heller i gaarden, hwerchen tærshe- eller w-tærshe korn.⁸³

Den bortrømte blev in absentia dømt dels til at indfinde sig på Steensgård gods og erstatte *Friderich Hein* hans lidte tab dels til at gå i tvangsarbejde på den nærmeste fæstning i et år.⁸⁴ Gården blev naturligvis frataget ham, hvorefter herskabet gav den tilbage til Peder Rafn! Man må formode, at herskabet har måttet sætte en ny besætning med mere ind på den afklædte gård, før den igen blev fæstet til ham.

Tiderne synes ikke at være blevet bedre for fæstebønderne. Tingprotokollen melder om flere udsættelser og rømninger,⁸⁵ og *Peder Rafn* begyndte straks at opbygge nye restancer.⁸⁶ Den sidste gang hans navn stod på restancelisterne for bønderne i Østerby var i august 1734, hvor han blev dømt til at betale ikke mindre end 9 rigsdaler og 2 mark for resterende landgilde 1733.⁸⁷ I september samme år nævnes han boende i Millinge; han må mere eller mindre godvilligt igen have afstået sin gård i Østerby, denne gang uden proces.

Det er igen som vidne i en retssag han nævnes, i en rømningssag. Denne gang var rømningsmanden en 12-årig gårdsdreng på Steensgård, som var forduftet under prædikenen 2. påskedag. Peder Rafn redegjorde detaljeret for drengens familieforhold og kunne også på fogden *Jens Henrich Jensens* forespørgsel bekræfte, at fogdens broder *Friderich Hein* nogle gange havde givet den forældreløse korn til hans underhold og havde holdt ham i skole, medens han boede hos sin moster, og at fogden selv havde givet ham nogle klæder, da han kom til Steensgård, hvorefter den utaknemmelige dreng straks var stukket af.⁸⁸ Retten dømte drengen til,

hvor hand betrædis at tilhøre Steensgaardz gods og der forbliwe indtil hand loulig derfra med minde kand shilles, og at betale h[er] justitzraad Hein til denne processis forarsagde omkostning 6 r[igsdaler].⁸⁹

At det ikke var tiltrækkende at være fæstebonde i disse år bekræftes tilfulde af endnu en retssag i 1740, hvor *Peder Rafn* også blev indkaldt som vidne. Det var også her herskabet på Steensgård, der kaldte ham i retten, fordi det ønskede dokumentation for, at en tjenestekarl var opsætsig: Han havde to gange nægtet at fæste gårde i Østerby, som han fik "tilbudt", endda selv om den ene gård, som det blev fremhævet, ikke var klædt af af den tidligere fæster, men var ledig, fordi fæsteren var død, og der var "den fornødne besetning". Peder Rafn måtte bevidne, at den indstævnte karl "tilhørte" Steensgård, idet han

hawer stedse tient paa Steensgaards gods og nu ungefehr en 8te aars tiid hawer giort karlsarbeide for ower- og underswend hos bønderne.⁹⁰

I Millinge fik *Peder Rafn* et hus fra Steensgård i fæste. Her boede han med sin hustru *Margaretha Nielsdatter* og datteren *Karen Pedersdatter*, som var født 1733. Da *Margaretha Nielsdatter* døde den 28. december 1760 konstaterede skifteretten, at der intet var i boet at arve. Peder Rafn oplyste,

at hans datter hafde lovet at blive hos ham som en gl: mand, der nu var over 70 aar, for at see ham tilgoede i sin alderdom, og derimod hafde hand overladt til hende sin si: moeders klæder og kiiste, med løfte, at naar hand ved døden afgik skulle hun som eeni: ste barn nyde hans øvrige ringe ejendom, hand kunde efterlade sig, imod at hun besørgede hans begravelse og betalte den paa boen hastende gield.⁹¹

Han døde først ti år senere. Efterfølgeren i huset fik det som livsfæste med de vilkår, at han skulle gøre en ugedags hovararbejde for herregården og hver Mortensdag erlægge 1 rdr. i huspenge samt istandsætte, forbedre og vedligeholde bygningen og betale alle kongelige skatter.⁹² Peder Rafn har vel fæstet huset på samme vilkår. - Peder Rafn, der ifølge hans egen oplysning må have været over 80 år da han døde, blev langt den ældste af *Hans Pedersen Rafns* fire sønner.

Jørgen Hansen Rafn, der fik samme navn som *Hans Pedersen Rafns* forgænger i fæstegården, er formentlig den næstældste søn. Man finder ham ligesom brødrene nævnt i Salling herreds tingprotokol, men kun en enkelt gang, i februar 1724, da han mødte for herredstinget som stævningsmand i forbindelse med stævningen af en kromand i Strandby for injurierende udtalelser mod en mand i Voldtofte, en landsby i Flemløse sogn i den sydøstligste del af Båg herred. Han kaldtes da selv "Jørgen Hansen Raun ... af Woltoffte".⁹³ Han havde fæstet en gård i Voldtofte under Frederichsgave gods, det tidligere Hagenskov, og havde også ægtet den tidligere fæsters enke. Det var et almindeligt vilkår i fæstekontrakterne. Enken, der må have været en del ældre end *Jørgen Rafn*, døde i 1724⁹⁴ og han selv allerede i 1735 efter yderligere to ægteskaber.⁹⁵

Jep Hansen Rafn blev ligesom de to ældre brødre i nærmiljøet som gårdfæster, idet han overtog den fædrene gård i Østerby. Han findes nævnt 1727 som en af Steensgårds "bønder oc tiennere", der blev stævnet for resterende landgilde for året 1726.⁹⁶ Det er måske også ham, der optræder som stævningsmand sammen med broderen *Peder* i 1729, under navnet *Jep Hansen af Østerbye*.⁹⁷

I 1733 optrådte han igen sammen med broderen, denne gang som vidne i en rømningssag. Hans tjenestekarl, der var blevet enrouleret som soldat fra Steensgårds gods, var rømt i 1730, både fra militærtjenesten og fra tjenesten på gården. Han blev fundet igen i Holsten og bragt tilbage til godset, hvor han vendte tilbage til *Jep Rafns* gård og igen blev indsat i sit kompagni,⁹⁸ men kun for at rømme påny et halvt år senere.⁹⁹ - Landsoldaterne, som godsejerne efter landmilitforordningen af 1701 skulle levere en af for hver 20 tdr. hartkorn på godset, forblev på de gårde, hvor de var fæstet, men skulle stille til eksercits et par timer hver søndag eftermiddag efter gudstjenesten og fire gange om året møde til træning kompagni- og regimentvis.¹⁰⁰ Det turde være fremgået af flere episoder, der er omtalt foran, at ordningen var upopulær blandt tjenestekarlene. Det skyldtes ikke mindst den hårde disciplin, hvor officerer og underofficerer havde lov til at straffe genstridige karle med "hug og slag", omend de dog ikke måtte slå så hårdt, at

karlene tog skade på helbred eller lemmer. Udeblivelse straffedes med ophold ved skampælen eller på træhesten og rømning med forlænget tjenestetid første gang, tre gange løben spidsrod anden gang og enten hængning eller arbejde i jern på livstid på Bremerholm tredje gang.¹⁰¹

Jep Rafn døde allerede 1738. Den nye fæster, *Oluf Hansen*, overtog også *Jep Rafns* enke *Maren Poulsdatter* og småbørnene *Hans* og *Niels Jeppesen* og *Karen Jeppesdatter*. Den første søn i det nye ægteskab fik navnet *Jeppes*. *Ole Hansen* nævnes siden som *Ole Rafn*, men er formentlig ikke en "ægte" *Rafn*, idet han har taget navnet efter "Rafn-gården" i Østerby. *Maren Poulsdatter* døde i 1753.¹⁰²

Lokale slægts- og egnsforskere har fundet, at *Ole* eller *Oluf Rafn* døde i 1782, og at hans efterfølger som fæster, *Rasmus Hansen*, ligeledes tog navnet *Rafn* eller *Ravn*. Gården - gård nr.3 i Østerby¹⁰³ - lå efter samme kilder ved den gamle kirkevej, der førte forbi Bonnemosegård, som nabo til denne. Den blev i 1814 udflyttet til Henneslund-skoven, der dengang kaldtes Kohaven, og fik her navnet Kohavegård. Den gamle gårds bygninger i Østerby blev indrettet til familiehus.¹⁰⁴

Hans Pedersens Rafns søn *Hans Hansen Rafn* (ane nr.96) forlod ikke alene sognet og herredet men også bondestanden, idet han blev en af "Hollænderne", der omhandles i næste afsnit.

Hollænderne (Slægten *Post*) (194+195?, 96+97)

Fra 1720'erne og hundrede år frem var medlemmerne af én familie "hollændere" på *Jørgen Brahes* gamle herregård Brahesborg ved Assens.

"Hollændere" var betegnelsen for forpagtere af mejeribruget på en herregård. Mejeribruget var blevet en vigtig indtægtskilde for herregårdene efter nedgangen i øksneeksporten i 1600-tallet. Her var besætningerne så store, at der kunne kærnes mælk hver dag. Man kunne indrette specielle huse og anvende specielle redskaber til behandlingen af mælk og smør, og man kunne gennemføre en renlighed, der ikke var mulig i bondegårdene. Herregårdsmørret var derfor af meget bedre kvalitet end bøndernes smør og kunne sælges til gode priser i København og købstæderne.¹ Prisen for fynsk smør varierede dog stærkt, og fynsk ost blev vel gennemgående betalt godt, men kunne ikke måle sig med den holstenske kvalitet.²

Jørgen Brahes gods, der i 1716 blev overtaget af en anden godssamler, grev *Christian Rantzau*,³ var et af de store godser på Fyn. Brahesborg med den fra *Jørgen Brahes* tid tilknyttede ejendom *Barløsegård* blev endnu i 1792, hvor landboreformerne var i gang, karakteriseret som

en af Fyns bedste og mest importante gårde, med gode jorder, et hollænderi på 200 køer og dertil et meget stort tilliggende af bøndergårde.⁴

Her kunne der altså drives et stort hollænderi.

1717-1719 nævnes *Faaborgborgeren Hans Isach* som hollænder på Brahesborg.⁵ I 1721 nævnes en *Niels Jørgensen* i stillingen.⁶ Fra 1724 var hollænderen *Johan Post* (ane nr.194).⁷

Det er uvist, hvorfra *Johan Post*, der i 1724 var omkring 59 år gammel,⁸ stammer. Slægtsnavnet *Post* kendes fra Flensborg, jfr. "Grønlandsfareren", men der nævnes andre med navnet på Sydfyn i begyndelsen af 1700-tallet.⁹

Det er en gåde, at præsten i Gamtofte, da *Johan Post* døde i 1738, indskrev ham i kirkebogen under navnet *Johan von der Wisck*. Slægten *von der Wisch* var en holstensk adelsslægt, hvor navnet *Johan* var brugt. Der var medlemmer af slægtens forskellige linier i Danmark i 1700-tallet,¹⁰ men ikke påvist nogen forbindelse mellem dem og *Johan Post* i Gamtofte sogn.

Folkeholdet i hollænderiet omfattede et antal mejersker (malkepiger); ved en retssag i 1731 nævnes ni. De blev formentlig fæstede for en sæson, og har været ugifte og vel overvejende unge piger, der boede sammen i hollænderiet.¹¹ Fire af dem blev gift under tjenesten i årene mellem 1725 og 1736. Det sidste år var brudgommen en landsoldat, og bruden omtales i kirkebogen som "den qwinde, hand tilforn hafde besowet".¹² Den omtalte retssag i 1731 var også en lejermålssag, hvor mejersken *Anne Pedersdatter* blev indstævnet af urtegårdsmanden på Brahesborg *Johan Georg Kolb* for

bemelte Anne Pedersdatters ham usandfærdig paasagde beskyldning om at være fader til det barn, hun foregiwer at shal rede til barsel med.

De underholdende vidneudsagn fra andre mejersker giver et indtryk af miljøet i hollænderiet. Det første vidne fortalte,

at hun hafde seet, at i en sidstleden pindssehelligdage om aftenen, da gick Anne Pedersdatter ud fra Brahesborg hollænderie i en moesse der strax udenfor, kalded Hierresmoesse, da widnet saae, at en høj karl sprang ud fra gierred wed samme moesse, og da widned med de andre hendes medtiennere raabte efter hende og kaldede hende tilbage, loe hun hiertelig og sagde, nu kommer ieg strax igien. Men da Anne Pedersdatter blef ude, lugte de dørrerne for hollænderied til, og blef hun liggende i swinestien om natten. ... Widere forklarede widned, at i samme omwundene pindssehelligdage war dend omwundene Anne Pedersdatter i forremelte swinestj og hafde derinde hos sig en mandspersohn, og war da dørrer for swinestjen indwendig af dem self tillugt, medens de war derinde.

En anden mejerske bekræftede,

at Anne Pedersdatter war ude dend af forige winde omwundene nat og blef ej indladt, da hun kom tilbage og banckede; ... windet forklarede og, at hun tillige med hendes medtiennere hawer fixered Anne Pedersdatter med, at hun war hos mandfolk baade i Hierremoesse wed hollænderied og i swinestjen, og da har Anne Pedersdatter med latter slaaed det bort.

I et nyt retsmøde 14 dage senere, den 26. oktober 1731, berettede et nyt vidne,

at i pindssehelligdage, da widnet tiende paa Brahesborg, hwor den indstefnte Anne Pedersdatter war mejerske, wed windet, at bemelte Anne Pedersdatter war 3 a 4te netter war ude hoes en hwis mand paa bem^{te} Brahesborg /: hwis nauen iche kand nefnes, formedelst hand iche er stefnet /: til at høre widner /:, og forblef Anne Pedersdatter der neterne igiennem, og war ingen udj bem^{te} stue, hwor de war, uden manden og bem^{te} Anne Pedersdatter, saasom mandens koenne war paa de tieder paa Søholm, og naar de saaledes om natten war derinde, tillugte de dørrer for dem og tog nøgelen ind til dem. Widere forklarede widnet, at der ichun war een indgang til det werelse, huor udj bem^{te} mand og Anne Pedersdattere war, og war der 3 werelser udj raad og i hwer hwerelse war een seng ... widere paa *Kolfs* spørgsmaal swarede windet, at dend u=benefnte mands kone hafde sagt til windet og flere, at hindes mand hafde sagt, at hand hafde liget 2de gange hos hende, nemlig Anne Pedersdatter.

Den påfaldende diskretion om den unævnte mand blev opretholdt i tingprotokollen, selv om alle vel har vidst, hvem han var. Man må hæfte sig ved, at begrundelsen for diskretionen, at den pågældende ikke var stævnet, blev udvidet og ændret til, at han ikke var stævnet for at høre vidner. Den spidsfindige juridiske formulering må dække over, at han var stævnet, men som vidne. Senere i tingprotokollen noteres det, at

Johan Pos (der var indstævnet som vidne) blef paaraabt 3de gange af retten paaraabt, om hand war tilstede, mens ej møtte. Thj reserverede Kolf sig sin rett imod ham for udebliwelse, ifald hand det shulle nødig eragte. Johan Posses kiereste war her for retten tilstede, mens som Kolf det betenkelig holt for denne sinde at lade hende winde, men reserverede sig sin rett, ifald hand shulle agte det fornøden, at føre hinde til winde.¹³

Man kan drage nogle slutninger af disse formuleringer.

Endnu medens retssagen stod på, måtte *Anne Pedersdatter* stille op i kirken

A^o 1731 dnica 24 trinit d 4 novbr udstoed Anna Peddatter fra Wevlinge, forhen meyerske i hollænderiet wed Brahsborg publ: absolut. for sit begangne lejermaal og

løsagtighed - Til barnefader udlagde hun urtegaardsmanden der da værende paa Brahesborg mons^r Johan Georg=¹⁴

Hendes standhaftighed hjalp hende ikke. Ved domfældelsen den 7 december kendte herredsfogden for ret,

at dend af *Anne Pedersdatter* imod *Johan Georg Kolb* paa de beshylding og udsagn /: at være fader til det barn, som hun shal have sagt at reede til barsel med :/ bør iche at komme ham til prejudice i nogen maade, men hand for hendis tiltalle i denne sag aldellis frj at være. Saa bør og *Anne Pedersdatter* for den mod *Johan Georg Kolb* gjorde u=bewiselig beshylding at bøde til Gamtofte sogns fattige 4 mk. og betale til citanten udj denne foraarsagede og aftwungne processes omkostning 5 rdr., alt inden 15 dage, under nam efter loughen i hindes formue, hwor findes kand.¹⁵

Omkring 1. maj 1738 døde *Johan Post*, 73 år gammel. Ved registreringen af hans efterladenskaber under den påfølgende skifteforretning fandtes intet særligt værdifuldt bohav, og hans gangklæder var heller ikke imponerende, omend en messingbeslagen hirshfenger med geheng, et spanskrøer med messingbeslag og 4 gl. paruquer dog viser en vis standard i hans fremtræden. Der var noget smågæld og små tilgodehavender. Slutopgørelsen viste, at gælden med i alt 91 rigsdaler og 5 mark oversteg formuen med 4 rigsdaler og 14 skilling. Enken påtog sig at betale differencen mod at beholde sin seng og sin brudekiste med gangklæder.¹⁶

Johan Post efterlod sig enken *Cathrine Malene Kiedtin* og seks døtre, se oversigten overfor. Bortset fra den første datter havde døtrene navne, der snarere stammede fra fruer og frøkener på en herregård end fra en bondegård. Skifteprotokollen oplyser døtrenes opholdssted og stilling, men ikke deres alder. Om de to sidstnævnte angives, at de begge opholder sig "hos deres moder her paa stæded".¹⁷ Det må antages, at de har været umyndige, medens de fire første døtre, der var gift for den enes vedkommende og tjente andetsteds for de andre, var myndige og måske af et tidligere ægteskab.

Der er ikke fundet andre oplysninger om enken og heller ikke om døtrene *Anne Cathrine*, *Sophie*, *Charlotte* og *Ubeike* (*Vibeke*?).

Datteren *Hedevig Dorothea* blev gift i 1731. Hun var da "frøckenpige" på Fjellebro, og brudgommen *Jacob Ludvig Wielandt* var fuldmægtig/ridefoged sammesteds.¹⁸ Han, der var præstesøn, blev i 1736 degn i nabosognene Espe og Vantinge, hvor det fortælles, at han var søgt vidtom som "klog degn", der kunne kurere folk og fæ og fortolke loven. Han døde allerede tre år senere.¹⁹ *Hedevig Dorothea Post* blev derefter gift med mandens efterfølger som degn, *Søren Lind.*, som hun også overlevede.²⁰

---

*Johan Posts døtre og deres ægtemænd*²¹

DøtreÆgtemænd

Anne Cathrine Johansdatter
1738 tjenende i Hamborg

Susanne Elisabeth Johansdatter Post
hollænder på Brahesborg (ane nr.97)
1701²² - 1782

Hans Hansen Rafn (ane nr.96)
hollænder på Egeskov,
senere på Brahesborg
1701/02 - 1741

Sophie Johansdatter
1738 tjenende på Fjellebro

Hedevig Dorothea Johansdatter Post
1731 frøkenpige på Fjellebro

1° *Jacob Ludvig Wielandt*
1731 fuldmægtig på Fjellebro,
fra 1736 degn i Espe og Vantinge
1686 - 1739

2° *Søren Lind*
degner i Espe og Vantinge
1716/17 - 1766

Charlotte Johansdatter

Ubeike Johansdatter

Susanne Elisabeth Post (ane nr.97) må også være blevet gift i begyndelsen af 1730'erne. Hendes ægtemand var fæstebonden *Hans Pedersen Rafns* (ane nr.192) søn *Hans Hansen Rafn* (ane nr.96). Han var i fødebyen Østerby endnu i 1725,²³ men i 1736 nævnes han som Hans Hansen af Egeskov som født værge for broderen *Jørgen Hansen Ravns* børn i Voldtofte,²⁴ og ved skiftet efter svigerfaderen *Johan Post* i 1738 som Hans Hansen Raun, hollænder paa Egeskovsgaard.²⁵ Parrets ældste barn, datteren *Sophie Juline*, var otte år i 1741²⁶ og blev konfirmeret i 1749,²⁷ så hun må være født i 1733/34. Det er derfor en rimelig antagelse, at brylluppet er indgået et års tid før, måske samtidig med at *Hans Rafn* har overtaget forpagtningen af hollænderiet på Egeskov. Der er ingen tvivl om, at *Sophie Juline* og det næstældste barn, en dreng, der var seks år i 1741, var født på Egeskov. Drengen hed *Niels Kragh* (ane nr.48).²⁸ Egeskovs ejer var da etatsråd *Niels Krag*, der havde overtaget godset efter sin fader i 1713 og døde i 1740. Hans hustru hed *Sophie Juel*.²⁹

Mejeribrugssituationen i Kværndrup sogn, hvor Egeskov ligger, karakteriseres i få ord i en redegørelse fra etatsrådets enke for forholdene i sognet i 1743. Den passer ind i det generelle billede, der er skitseret foran:

Køer er det, som paa Hovedgaarden mest holdes til Smør og Ost at samle; Bønderne holde og Køer til Mælk og Smør at føde sig med og, om noget kan skyde over, til Udgifterne.³⁰

Det er uvist, hvor fæstebondens søn har erhvervet sig kvalifikationerne og den fornødne startkapital til at forpakte hollænderiet på Egeskov.

Johan Posts enke har vel drevet hollænderiet på Brahesborg videre i den første tid efter mandens død, men snart efter har hun overladt det til hans datter og svigersønnen.

Egeskov var et langt mindre gods end Brahesborg, så det må have været et betydeligt større hollænderi, *Hans Rafn* overtog. Hans tid her blev kort; han døde allerede ved midsommertid 1741 i sit 40. år.³¹

Døden kom ikke pludseligt, men må have været ventet i flere måneder forud. *Hans Rafn* var allerede i februar begyndt at kræve penge fra sine skyldnere og havde, hvis de ikke kunne betale, fået dem til at bekræfte gælden skriftligt. Den 7. marts havde han solgt sin hest. Pengene, han fik ind, havde han investeret i jorder på Assens mark, bekræftet i skøder af 13. februar og 9. juni. Endelig hedder det i skifteprotokollen:

Og som dend sl: mand, før hand døde, begierede, det pigebarnet maatte gaa i lige arf med sine brødre, neml: at nyde en broderlod lige wed een af dem, det samme encken med børnenes tilsionsværge endnu anholder om, saa ville skifteforwalteren paa sit høye herskabs wegne icke egentlig være derimod, henseende dette pigebarn icke noget særdeeles af seng eller kiste er tillagd, som ellers wed skifter i saa tilfælde gjerne pleier at skeep, og synes nogen billighed udi, da de saa wel som drengbørn icke kand bierge dem frem i werden.

Datteren *Sophie Juline* havde foruden broderen *Niels* fået endnu en lillebrøder under opholdet på Brahesborg, *Christian* (som Brahesborgs besidder *Christian Rantzau*),³² der ved faderens død kun var 1 1/2 år.

Hans Rafns enke og de tre små børn var ikke så dårligt stillede efter hans død som faderens enke og børn var det tre år før. Boets indtægt og formue blev opgjort til 344 rigsdaler, hvoroverfor alene stod skifteomkostninger på 5 rigsdaler.

Susanne Post fik som en del af den hende tilkommende halve arvelod overladt løsøret og erklærede

at beholde sine smaae u-opføde børn hos sig, dennem med klæde og føde, skoelegang og andre christelig og sømmelig opdragelse efter hindes stand og wilkor at forsiufne og opdrage, saaledes som hun for Gud og christen øwrighed som een retssindig moder kand bekiendt være.

Med hensyn til børnenes arvelodder "tilkendegav" skifteforvalteren overfor børnenes værge, *Hans Rafns* broder *Peder Rafn*,³³

**Hans Hansen Rafns og Susanne Elisabeth Johansdatter Posts
børn og deres ægtefæller**

<u>Børn</u>		<u>Ægtefæller</u>			
<i>Sophie Juline Rafn</i> 1732/33	-	1771	<i>Christian Schiøtz</i> hollænder på Brahesborg, senere forvalter i Aalborg 1732/33	-	?
<i>Niels Krag Rafn</i> (ane nr.48) urtegårdsmand på Vejlegård, senere på Krengerup 1735	-	1812	<i>Maren Hansdatter</i> (ane nr.49) 1725	-	1808
<i>Christian Rafn</i> portrætmaler, senere hollænder på Brahesborg 1740	-	1825	<i>Christiane Kiølbye</i> kammerjomfru på Krengerup 1762	-	1825

---

at siden hands omstændigheder vel icke var eller eragtes saaledes, at hand børnenes arwecapital kunde annamme, saa wille høje herskabet til Brahesborg som owerformyn-der self besørge deres arwecapital udsat, at samme til wished kand bliwe holdt bør-nene tilgode, samt renterne deraf til børnenes opdragelse swared.³⁴

Grev *Rantzau* påtog sig ikke alene ansvaret for at forvalte børnenes arve-midler, men betroede også enken *Susanne Post* forpagtningen af hollænderi-et, så hun var i stand til at forsørge sig selv og de tre børn, medens de vok-sede op. Præsten kaldte hende "hollenderenken paa Brahesborg", da den æld-ste søn *Niels* blev konfirmeret i 1750, og sådan har hun vel været kendt i sognet. Da sønnen *Christian* blev konfirmeret i 1756, var præsten dog mere formel; da var han "Madam *Ravns* søn".³⁵ (Den pietistiske opfindelse den tvungne konfirmation var indført ved lov i 1736).

Datteren *Sophie Juline* blev konfirmeret sammen med en anden Brahesborg-boer i 1749, løberen *Christian Schiøtz*.³⁶ Ni år senere blev de gift på Bra-hesborg, hvor de da formentlig begge var ansat,³⁷ hvorefter den 56-årige hollænderenke optog dem som kompagnoner i hollænderiet.³⁸ Hun kunne na-turligvis ikke selv disponere over grev *Rantzaus* ejendom, og i anledning af det forestående udløb af hendes forpagtningskontrakt den 1. maj 1760 blev forpagtningen af hollænderiet for en treårig periode behørigt udbudt til of-fentlig auktion på skriverstuen på Brahesborg den 6. februar 1760.³⁹

Forpagtningsconditionerne giver et indtryk af størrelsen af hollænderiet på Brahesborg på *Susanne Posts* tid. Den første post indledes således:

Dend, som dette hollenderie bliwer tilslaget og af mig forundt, tiltræder hollænderiets forpagtning 1te maj 1760 og modtager de 230 hollænderkør ligesom de da forefindes, brændte med mit qwægmerke, tillige med alt hollænderredskabet efter specificering og wurdering. Hwilke kør og hollænderredskab hand igien wed fratrædelsen afleverer i samme gode stand hand det har bekommet og diferancen at betale, nemlig hollænderredskabet med reede penge og hollænderkørne paa denne maade: Hollænderen udsætter hwer aars 1te augt: 23 stk: kiør af de ældste og u=dygtigste til malkning, som hand uden betaling beholder, imod hand igien indsætter 23 unge og gode kiør, som til hollænderiet er tienlig, og icke ower 7 aar, hwilcke min foged, naar de saaledes befindes, modtager, brænder og i de afgaaendes sted indsætter, og saaledes aarl: med ud- og indsættelsen continuerer indtil denne contract er expired ...

Af de meget detaljerede conditioner citeres også punkt 6:

Hollænderen søger om mueligt at afsætte sine wahre i Assens. Skulle det icke kunde skee med dend fordeel som andre stæder, bewilger ieg ham en 30 td: smør og 30 skpr oste kiørt til Faaborg med godsets wogne. Resten besørger hand selw, og bliwer det i saa fald best med Faaborg kiøbmænd at sætte accordt om alle wahrenes modtagelse paa Assens skibbroe. Hwad spædekalwe, som hollænderen sælger, siden ingen til besætningen skal tilleges, hawer hand selw at befordre hwor hand dem hensælger.

Det har ikke været små krav, der er stillet til hollænderne.

Conditionernes punkt 8 oplyser om de husmæssige rammer for hollænderiet:

Til beboelse for hollænderen og folck overlades ham de 2de længder huus, hollænderiet bestaar af, dem ieg holder wedlige, og har hand med jld og lyss der, saawel som i koeladerne wed kiørne om vinteren, saa forsigtig at omgaaes, at ingen skade eller u=lycke formedelst hands eller folckes u=agtsomhed wed jildebrand skulle paakomme /: det Gud naadig afwende :/, og for hwilcket hollænderen i alle maader skal staae til answar, hworfor hand og har at lade skorsteenene reengiøre saa ofte fornøden gøres og befindes.

Ved auktionen blev den højstbydende ikke *Susanne Rafn* og/eller hendes svigersøn og datter, men forpagteren på Sandholt *Søren Jørgensen*. Efter at herredsfogden havde tilslaget ham forpagtningen, stillede Søren Jørgensen imidlertid noget ukorrekt krav om en række ændringer i de oplæste conditioner, og herredsfogden konkluderede, at

alt i anledning af conditionerne beroer paa hands høygrewelige excellences nærmere behag og for got befindende.⁴⁰

Grev *Rantzau* har derefter formentlig afvist de nye krav og forundt de gamle Brahesborg-hollændere at fortsætte som forpagtere, hvadenten det så har været *Susanne Post* eller hendes svigersøn, der har underskrevet kontrakten, siden *Christian Schiøtz* i årene efter nævnes som forpagter på Brahesborg.⁴¹ Kontrakten må siden være blevet forlænget.

I 1771 døde *Christian Schiøtz'* hustru *Sophie Juline Rafn*,⁴² og det fremgår af skiftet, at det da var ham, der havde forpagtningskontrakten, som han senest havde fået forlænget for et år indtil 1. maj 1772 for en afgift - "efter moderation" - på 400 rigsdaler. Skifteforvalteren fandt det imidlertid påkrævet at spørge, om der ikke i boet var

arwemidler i henseende hans afdøde kones sal faders kone (*Susanne Post*), der endnu er i liwe og har lewet siiden hindes sal. mands død i fælledsskab med ham og sal. kone.

Det fremgår ikke klart, om *Susanne Post* fortsat var kompagnon i hollænderiet, eller om hun helt havde overladt driften til svigersønnen og datteren, men hun må i det mindste have investeret sine midler i bedriften, siden hendes søn *Christian Rafn* på sine egne og broderen *Niels'* vegne anmeldte et krav på den mødrene arv, som *Christian Schiøtz* skriftligt havde lovet dem som affindelse efter brylluppet med søsteren og deres indtræden i hollænderiet i 1758. Efter samme dokument (bevis) anmeldte han ydermere

at fordre af Enkkemanden, først i penge aarlig 4 Rd^l, og dernæst ophold af skikkelig føde, klæde og opvarning, som enn gammel kone kand behøwe, eller i det sted, om *Christian Schiøtz* ikke saadant skulle wille efterkomme, da udbetale hinde, naar hun maatte qwitere hans huus for eendeel møbler, hand af hinde med hans sal: kone har annammet og paa saadan condition waar blewen giwen 44 Rd^l 3 mk. 9 sk., foruden hendes gangklæder samt dend sænng, hun ligger paa, og dragkiiste hwori hindes tøy er.

Christian Rafns krav blev anerkendt; for så vidt angår "aftægtskontrakten" for *Susanne Post* noteredes det, at

enkkemanden saawel (som) hans swigermoder den gl. kone begge erklærede for det første at bliwe sammen her i huuset, og hun at nyde den fornødne underholdning saalænge de derom kand eenis mindelig paa begge sidder, og om hun eller hand blev til sinde om kort eller lang tiid at adskilles, da hun at nyde det forbemelte, saa de paa begge sidder war fornøyet med hwis *Christian Raun* har paastaaed efter det bemeldte bewiis derpaa ⁴³

Man aner en vis mistro mellem parterne, og *Christian Schiøtz* og hans swigermoder *Susanne Post* var som det synes ikke helt sikre på, at de ville ønske at bo sammen. Allerede i den næste samling i skifteretten et halvt år senere meddelte *Susanne Post*, at hun nu ønskede at få 120 rigsdaler som compensation for de møbler og effekter, hun havde bragt ind i boet, og til gengæld gav afkald på de fire rigsdaler årligt og den "underholdning", hun havde fået tilsagn om i 1758.⁴⁴

Christian Schiøtz' økonomiske situation synes at have været noget usikker, siden han var nødt til at sælge en del effekter, herunder sin døde hustrus smykker, for at kunne betale den skyldige forpagtningsafgift for hollænderiet.⁴⁵ Året efter holdt han storudsalg af møbler og effekter;⁴⁶ da er han måske flyttet fra Brahesborg. Nogle år senere bor han i Aalborg.⁴⁷

Senest på det tidspunkt *Christian Schiøtz* flyttede ud, må *Susanne Elisabeth Post* også være flyttet fra Brahesborg, men ikke så langt - kun til Barløsegård, hvor hun døde i 1782. Præsten noterede i kirkebogen:

d 6te decembr: blev mad^me *Susanne* sl. *Rafns*, som hawde wæret wed hollænderiet paa Brahesborg og forestaaet samme i mange aar, men i sin alderdom af høye herskabet nød sit ophold paa Barløsegaard, begrawet, a^oæt: 81.⁴⁸

Den aftægtsbolig, *Susanne Post* havde fået stillet til rådighed, var sikkert beskeden, men hun havde sit eget køkken, og der var plads til hendes him-

melseng og dragkiste, et par lænestole, sybord og syskrin og hendes rok. Skifteforløbet afslører nu tydeligt et modsætningsforhold mellem *Susanne Posts* to sønner og *Christian Schiøtz*, der fra Aalborg anmodede skifteretten om at foranledige, at hans fire umyndige børn fik deres arv efter mormoderen. De to sønner reagerede i den forbindelse ifølge skifteprotokollen med at erklære,

at de specificerede effecter ey maatte komme til offentlig auction, idet de formeente, at naar de hawde ladet deres sal. moder hederlig begrawe, da at beholde efter hende, hwad der fantes, huelst de wed forrige skifte af   efter deres sal. søster wiste sig imod hendes børn meere kiærlig og reedelig end deres i liwe wærende fader s^t C Schiøtz,

hvorefter de tilbød at udbetale deres søsterbørn den dem tilkommende arveandel kontant, idet arven blev opgjort efter skifterettens vurdering af moderens efterladenskaber. De fire børns arvelod, en søsterlod, blev udregnet til 8 rigsdaler 5 mark og $2\frac{3}{5}$ skilling, hvilket beløb *Niels* og *Christian Rafn* overdrog til skifteforvalteren til videregivelse til overformynderen.⁴⁹

Den citerede bemærkning i kirkebogen bekræfter det indtryk, man får af kilderne, at der har hersket patriarkalske forhold på *Rantzau*-godserne. Herskabet, først grev *Christian Rantzau* og siden de to sønner, der overtog godserne efter faderens død i 1771, har bekymret sig om deres ansatte, ladet dem avancere i tjenesten, ansat deres børn og som i *Susanne Posts* tilfælde endog hjulpet dem i alderdommen. Løberen *Christian Schiøtz* på Brahesborg blev hollænder, og hans og *Sophie Rafns* søn *Christian Christiansen Schiøtz* blev tjener og senere urtegårdsmænd (gartner) på Brahesborg,⁵⁰ kokken *Peder Kiølbye* på Brahesborg blev 1757 forpagter af Barløsegård,⁵¹ og hans datter *Christiane Kiølbye* blev kammerjomfru på Krengerup, jfr. den skematiske opstilling over de fynske *Rantzau*-godsers beboere overfor. Den siger også noget om godsdriftens størrelse og om rangordningen i enevældens samfund i 1700-tallet.

2. rangs-beboerne, dvs forpagtere, hollændere, urtegårdsmænd og skovridere, demonstrerede, som der er nævnt eksempler på foran, deres tilknytning til godserne ved at opkalde deres børn efter herskabet. *Christian Schiøtz*' ældste søn blev kaldt *Christian* som greven på Brahesborg og en anden, *Carl Friderich*, forenede navnene på grevens to sønner.⁵² Det er også typisk, at ægtefællerne fandt hinanden på arbejdspladsen, som det var tilfældet med *Christian Schiøtz* og *Sophie Juline Rafn*.

Hans Rafns og *Susanne Posts* yngste søn - igen en *Christian* - blev også knyttet til herregårdsmiljøet, men indledte en mere usædvanlig løbebane. Han blev optaget på Kunstakademiet i København, hvor han i april kvartal 1766 blev nr. 1 i at tegne efter gipsfigur. Han var portrætmaler som *Jens*

De fynske Rantzau-godsers beboere⁵³

I. Herskabet

Grev *Christian Rantzau* (1683-1771), stiftamtmand over Fyn (1740-60), herre til Brahesborg og Barløsegård (1716-71), Skovgårde (1755-71) og Krengerup (1770-71) (samt jyske godser)

hans sønner:

Grev *Carl Adolph Rantzau* (1742-1814), herre til Brahesborg og Barløsegård (1771-1822) samt Orelund (1775-1814)

Baron *Friderich Siegfried Rantzau*, generalmajor (1744-1822), herre til Krengerup/Friderichslund og Skovgårde (1771-1822), Fjellebro (1772-98), Brahesholm (1775-1822) og Søholm 1776-1822)

Tjenerskabet, alle ugifte, herimellem:

- *Peder Kiølbye*, kok på Brahesborg til 1757,
- *Christian Schiøtz*, løber på Brahesborg i 1749,
- *Christian Christiansen Schiøtz*, tjener på Brahesborg i 1787,
- *Christiane Kiølbye*, kammerjomfru på Krengerup i 1787-92,
- *Susanne Nielsdatter Rafn*, stuepige på Krengerup 1787/1802

II. Godsforvalterne

- Forpagter eller forvalter af agerbruget
Peder Kiølbye, forpagter/fæster af Barløsegård fra 1757
- Hollænder, der forpagter husdyrbruget på Brahesborg:
Johan Post, 1724-38,
Hans Hansen Rafn, 1738-41,
Susanne Elisabeth Post, 1741-58,
Christian Schiøtz, 1758-1772,
Christian Rafn, ca. 1792-før 1825
- Urtegårdsmand, der forvalter havebruget:
Niels Rafn, Krengerup ca. 1783-1800
Christian Christiansen Schiøtz, Brahesborg omkring 1803
- Skovrider, der forvalter skovbruget

III. Ansatte med selvstændig husholdning

Ladefoged, smed, murermester, snedker, rideknægt, fisker, daglejere

IV. Fæstebønderne

Gårdfæstere
Husmænd

Juel, som han tydeligt efterlignede i sine første billeder. Modellerne var herskaber på herregårdene, ofte fynske godser. I 1771 malte han således grev *Christian Rantzau*'s søn *Carl Adolph Rantzau*,⁵⁴ der netop i dette år overtog Brahesborg og Barløsegård.⁵⁵ Han var derfor på godset, da søsteren

Sophie Juline døde, og kunne møde i dødsboet dagen efter hendes død og påtage sig opgaven som tilsynsværge for søsterbørnene under skiftet.

Ved skiftet efter moderen i 1782 anførte protokolføreren ingen profession for *Christian Rafn*, men kun "opholdende sig paa Krengerup". Han har vel boet på herregårdene, medens han arbejdede på sine portrætter af herskabet, men det tyder på, at opholdet har været af mere permanent karakter, når han angav til skiftemyndighederne, at hans moder havde skænket ham en seng og sengetøj, som han havde hos sig på Krengerup.

Ved folketællingen i 1787 finder man ham stadig på Krengerup (nu omdøbt til Friderichslund), og ikke som portrætmaler, men som en af 32 i herskabets tjeneste. Godset var overtaget af grev *Christian Rantzaus* anden søn baron *Friderich Siegfried Rantzau*. *Christian Rafns* stilling angives som forvalter.⁵⁶ Han har formentlig ikke kunnet leve af at være portrætmaler.

I 1794 giftede han sig, 52 år gammel, med den 30-årige kammerjomfru *Christiane Kiølbye*,⁵⁷ datter af forpagteren på Barløsegård.⁵⁸ Derefter vendte parret tilbage til Brahesborg, hvor han overtog sine forældres og morfaderens stilling som hollænder. Ved dåben af sønnen *Carl Christian Rafn* i 1795 viste herskabet ham den gunst, at "hendes naade frue grewinde Rantzau bar ham frem" og h^r greve *Rantzau* til Brahesborg var en af fadderne.⁵⁹

Parret blev på Brahesborg indtil 1825, da de begge døde med en måneds mellemrum. Han må have trukket sig tilbage fra hollænderiet før 1825, hvor han var 86 år.⁶⁰

Christian Rafn omtales som

en begavet og for sin Tid en særdeles dannet Mand; han var Elev af Kunstakademiet i Kjøbenhavn (Portraitmaler), og mange haandskrevne Digte vidne om hans Belæsthed og Skjønhedssans.⁶¹

Sønnen *Carl Christian Rafn* blev berømt som oldforsker.⁶²

Hans Rafns og *Susanne Posts* ældste søn *Niels (Krag) Rafn* blev også på hjemegnen og i herregårdsmiljøet som "Urtegårdsmanden", der er titelpersonen i det næste afsnit, hvormed den fynske del af denne slægtskrønike afsluttes.

Urtegårdsmanden

(48+49)

*Niels Hansen Rafn*¹ (ane nr.48), der blev født i 1736, da faderen *Hans Rafn* (ane nr.96) var hollænder på Egeskov, og flyttede med forældrene til Brahesborg i 1738, arbejdede som "urtegårdsmand" (gartner) på sydfynske herregårde. Det er nærliggende at tro, at han havde lært bestillingen hos gartneren på Brahesborg, men første gang han er fundet i funktion, i 1758, var han som 20-årig gartner på Vejlegård ved landsbyen Vejle i Salling herred.² 27. april 1764 blev han gift i Vejle kirke med den nogle år ældre *Maren Hansdatter* (ane nr.49),³ som formentlig også var ansat på Vejlegård.⁴ Det er ikke konstateret, hvor hun stammede fra.⁵

De fynske godsejere lagde på den tid, midt i 1700-tallet, meget vægt på herregårdshaverne, der ikke alene havde æstetiske formål, men også ydede et reelt bidrag til herregårdenes økonomi gennem salget af æbler:

Generalement, ved alle Herregaarde findes en Æblehave ... med udenlandske, rare Frugter foruden at tale om Krigsfrugt (Gemmefrugt), som gemenlig sælges til Købstæderne i temmelig Quantitet; da det ikke er rart at finde undertiden Æblehaver paa 2-300 Træer, som dog hver 3. Aar i det mindste kaster nogle gode Revenuer fra sig ... og i Almindelighed Valnødder, Castanier og Morbærtræer.⁶

Urtegårdsmanden på godset rangerede da også ret højt i rang-hierarkiet, jfr. oversigten over *Rantzau*-godsernes beboere i afsnittet foran. - Frugthaugen på Vejlegård nævnes i en indberetning til amtmanden fra godsets ridefoged i 1743.⁷

Vejlegård blev i 1752 testamenteret til den mindreårige *Adolphine Leth* fra Sanderumgård, som i 1764 blev gift med kammerherre, generalkrigskommissær *Michael Fabritius Tengnagel*.⁸ Godsets frue og urtegårdsmanden blev således gift samme år, og godsejerparret og gartnerparret fik begge børn i de næste år, godsejerparret ni,⁹ gartnerparret kun fire, hvoraf den førstefødte, en datter, kom for tidligt og døde straks efter at være blevet hjemmedøbt.¹⁰ Den næste, der også var en pige, fik samme navn, *Susanne Maria Elisabeth Rafn*; hvor vel de to navne var efter farmoderen *Susanne Elisabeth Post*. Hun blev ved dåben i 1766 båret af sin faster "mad: *Scøts*, hollenderkone paa Brasborg".¹¹ Hun blev konfirmeret sammen med godsejerens førstefødte, frøiken *Anna Maria Fabritius von Tengnagel* i 1781.¹² Ved dåben af den næste datter, *Catarine Hedevig*, i 1768 var det præstefruen i Vejle, der bar barnet; mons *Scøts* og mons: *Raun* fra Brasborg var blandt fadderne.¹³ Der var endnu sammenhold i familien. *Catarina Hedevig Rafn* er ikke anført i konfirmationslisten for Vejle sogn i 1783, som man skulle vente, men i 1784 konfirmeredes hendes navnesøster *Catarine Hedevig Fabritius von Tengnagel*.¹⁴ Efter 25 år som urtegårdsmand på Vejlegård må *Niels Rafn* omkring 1783¹⁵ være flyttet til Krengerup/Friderichslund, hvor broderen *Christian*

Rafn opholdt sig. I 1787 finder man en 24-årig *Christopher Bungler* som hans afløser på Vejlegård.¹⁶

Datteren *Susanne* og sønnen *Hans Christian* (ane nr.24), der var født i 1771,¹⁷ fulgte med til Krengerup. I 1786 var forwalter *Ravn* og gartner *Ravn* testes (faddere) ved dåben af skovriderens datter.¹⁸ Ved folketællingen 1. juli 1787 finder man dem allesammen:

Under 1ste familie, *Friderich Siegfriidt*, baron af Rantzau, herre til gaarden, registreres 32 personer, alle i herskabets tjeneste, herunder *Christian Rafn*, 47, forvalter, og *Susanne Rafn*, 21, stuepige. Under 2den familie, gartnerhuuset, anføres *Niels Rafn*, huusfader, 51, urtegaardsmand ved gaarden, *Maren Hansdatter*, huusmoder, 60, *Hans Rafn*, deres søn, 16, dreng i haven, samt en tjenestepige.¹⁹ Datteren *Catarine Hedevig* har vel på det tidspunkt tjent på en anden herregård, men ved folketællingen i 1801 genfinder man hende mellem 19 tjenestefolk på Egeløkke på Langeland som kammerjomfru hos fru *Constance Henriette de Tengnagel*,²⁰ den femte godsejerdatter på Vejlegård, født 1777. Hun var blevet gift med fætter *Carl Friderich Steensen Leth* i 1796 og flyttet med ham til Egeløkke for at blive udødeliggjort af *Grundtvig*.²¹

Baron *Friderich Siegfried Rantzau* havde ladet Krengerups/*Friderichslunds* have anlægge med mange kanaler, lysthuse, høje og buegange,²² men der må også have været en nytteafdeling med frugttræer og humlehave. I 1797 søgte *Niels Rafn* således Det kongelige Danske Landhuusholdningsselskab om at få præmie for sin humledyrkning. Han oplyste, at han i dette år havde avlet 22 lispund og 3 pund humle og dokumenterede sin ansøgning med prøver i foustage.²³

Det kongelige danske Landhuusholdningsselskab var stiftet i 1769 som et udtryk for den danske oplysningstids interesse for at reformere landbruget. Selskabet uddelte blandt andet præmier for flid i plantning og havedyrkning, og de første præmier der faldt på Fyn i 1770'erne, blev netop tildelt for humledyrkning.²⁴ Selskabet anerkendte *Niels Rafns* indsats og belønnede den i februar 1798 med en præmie.²⁵

Snart efter må *Niels Rafn*, der nærmede sig de 70 år, være flyttet fra Krengerup. I begyndelsen af 1801 sidder han med sin hustru som fæster af et jordløst hus i Nørre Broby sogn.²⁶ Hans afløser som urtegaardsmand på godset var igen en *Bunger*, *Joachim Christian Bungler*.²⁷

Niels Rafn kaldes stadig gartner efter sin flytning til Nørre Broby, og han holdt forbindelse med kollegerne på herregårdene. I 1803 var han i Gamtofte som fadder ved dåben af den daværende urtegaardsmand ved Brahesborg, *Christian Schiøtz'* søn, der kom til at hedde *Christian* som faderen og farfa-

---

**Niels Hansen Rafns og Maren Hansdatters børn
og deres ægtefæller**

<u>Børn</u>	<u>Ægtefæller</u>
<i>Susanne Maria Elisabeth Rafn</i> 1764 - 1764	-
<i>Susanne Maria Elisabeth Rafn</i> 1787/1802 stuepige på Krengerup 1766 - ?	<i>Ole Bærntsen eller Bendtsen</i> 1787/1802 tjener på Krengerup 1752 - ?
<i>Catarine Hedevig Rafn</i> 1801 kammerjomfru på Egeløkke 1768 - ?	
<i>Hans Rafn</i> (ane nr.24) møller i Snøde, siden gårdejer i Tryggelev 1771 - 1834	<i>Sille Strøyberg</i> (ane nr.25) 1762 - 1826

---

deren. Hr. *Bønche*, giertner paa Friderichslund, var også blandt fadderne.²⁸
I oktober 1808 døde *Niels Rafns* hustru, der ifølge kirkebogen da var 83, og i juli 1812 fulgte han hende i graven, 77 år gammel. Han blev indført i kirkebogen som gartner Niels Rafn her af byen.²⁹

Susanne Rafn blev på Krengerup/Friderichslund som stuepige, da faderen flyttede til Nørre Broby. I 1802 blev hun gift med en anden i herskabets tjeneste dér, tjeneren *Ole Bærntsen* eller *Bendtsen*.³⁰ Hverken *Susanne Rafn* eller *Ole Bærntsen* nævnes blandt personalet på Friderichslund ved folketællingen i 1801; de er måske fulgt med herskabet, der heller ikke opholdt sig på gården på tællingsdagen.³¹

Niels Rafns og *Marens Hansdatters* sidste barn, sønnen *Hans Christian Rafn* (ane nr.24), var som nævnt foran "dreng i haven" i 1787, hvor han boede med forældrene på Krengerup/Friderichslund. Han er formentlig fortsat med at arbejde som urtegårdsmand, og det er sandsynligvis ham - og ikke faderen, der er den gartner Ravn, som er en af fadderne ved dåben af en søn af en jæger på Vejlegård i Vejle kirke i 1796.³² På Vejlegård har han da mødt jomfru *Strøyberg* af Vejle mølle, der nævnes ved en anden dåb i 1797.³³ Vejle mølle, der hørte til Vejlegård, var fæstet af *Hans Hansen*, som var forvalter og forpagter på Lundegård. Han døde i sommeren 1798.³⁴ Året efter blev præstedatteren og gartneren viet i Sønder Broby kirke af *Sille Strøybergs*

broder³⁵ og flyttede til Langeland, hvor *Niels Rafn* havde købt Snøde mølle. Han glemte dog ikke gartneriet, selv om han nu var blevet møller; i 1812 fik han som sin fader præmie for have dyrkning fra Det kongelige danske Landhuusholdningsselskab

for anlæg af en frugttræplanteskole, hvori, foruden en betydelig deel, som er deels bortskjenket og deels solgt, nu findes circa 2000 stammer, - samt for kartoffel dyrkning i marken.³⁶

Med ægteparrets flytning fra "landet" Fyn til Smaalandene, som øerne syd for Fyn kaldtes den gang, sluttes anden del af anekrøniken. Fortsættelse følger, om tiden tillader det.

TILFØJELSER OG RETTELSER

I dette afsnit er optaget tekst - med noter - fra fund, der er gjort så sent under skriveprocessen, at det ville have krævet omskrivning af for mange sider at indføje den i den ellers færdige tekst.

Side 403

I den oprindelige tekst sluttede krønikeskriveren referatet af begivenhederne i Heden i begyndelsen af maj 1668 med at skrive, at de ... må have haft en forhistorie. Den er her, med et indblik i, hvordan lov og orden så ud i Danmark i enevældens første år:

Der var tale om en næringsstrid. Den angrebne *Rasmus Jørgensens* fader var autoriseret hestegilder eller -skærer og konkurrerede dermed med rakkere m.fl., som ellers påtog sig dette arbejde, og han gjorde det tilsyneladende med bedre håndlag og tog derfor kunderne fra dem. Da faderen var på arbejde på Svendborgegnen, blev han overfaldet og dræbt af rakkerbanden, der derefter fortsatte til hans gård og plyndrede den. De to sønner overtog arbejdet som hesteskærere, hvorpå bandens vrede vendte sig mod dem, idet - som Rasmus Jørgensen beretter i 1668,

effter at min fader nu saaledis mordishewiis er blefuen ombragt, hafuer forskr: racherpach adshillige gange baade søgt at drebe och ombringe mig och min broder, och forleden effter jul om natten indfaldet som ieg och min cammerat laa och sof och med 5 rendekuuler skiøt mig igiennem min mund saawel nogle gange igiennemstuchet, och den anden den ene haand bortskiøt och tuende gange igiennem lifuet, huor af hand ennu ligger under bartshers haand. Om hand wed lifuet kand blifue er w-uist.

Det virker utroligt, at banden har kunnet slippe uantastet fra disse voldsgerninger, men i 1668, efter overfaldet på *Rasmus Jørgensen* den 7. maj, tog begivenhederne fart. Rasmus Jørgensen søgte først hjælp hos landsdommer *Lassen* i Dalum, der måtte forklare ham, at han som dommer kun havde beføjelse til at dømme forbrydere, men ikke til at arrestere dem, hvorfor han henviste ham til amtmanden på St. Hans Kloster. Amtmand *Henrich Lindenow* sendte ham videre til magistraten i Odense, siden bødlen og rakkeren i Odense havde været med til overfaldet, men magistraten skød på sin side ansvaret fra sig med den begrundelse, at overfaldet ikke var sket indenfor dens jurisdiktion, men i Vantinge sogn. Rasmus Jørgensen gav ikke op, men appellerede den 14. maj til kongen om hjælp. Han kan ikke selv have forfattet den tre sider lange og velskrevne supplikation, som han prentede sine initialer under;¹ mon ikke forfatteren var *Jacob Jørgensen*? Centraladministrationen reagerede imponerende hurtigt, idet der allerede den 18. maj blev sendt en instruks til amtmand Lindenow om at sørge for, at rakkerbandens medlemmer blev pågrebet og stillet for retten.²

Den 24. maj var *Rasmus Jørgensen* igen i Odense, hvor han blev opdaget af banden, der var samlet hos bødlen. Han søgte igen hjælp hos amtmanden, som nu havde modtaget den kongelige instruks og ikke kunne undslå sig for at gribe ind. Han rapporterede til centraladministrationen herom, at

och formedelst samme pach war mange och hafde huer 2 eller 3 bøsser med lange kniffue, poffuerter och anden grues hoss dennom, fornamb ieg af b: och r: (magistraten i Odense) det ingen af borgershabet eller byens tiennere turde dennom antaste. Søgte derfor hoss officererne, som da till stede war, med deris hielp at blifue det samme pach megtig, som da wdj bødellens och racherens huss forsammelt war och hafde giort skyddeboller wd af husset, huor wd af de gjorde mange skud. ... 4 af samme racherpach blef skut till døde, och de andere wndkom och bortløb, saa det er at befrøgte de frembdelles dennom som tillforne shall sammenrotte, folch paa weye och stie at myrde och wdpløndre ...³

Centraladministrationen fulgte sagen op med en kongelig forordning af 9. september 1668 til alle myndigheder på Fyn om,

at ingen af slig løszgiengere / maa her effter bære eller hos sig haffve Kaarder, Bysser, Pistoler oc deslige Gewehr. Hvo der med befindis / skal paagribis oc effter foregaaende loulig Dom straffis i Jern paa Bremmerholm.⁴

Rasmus Jørgensen har forhåbentlig levet videre i fred for rakkerpakket.

Side 430

I sagen om konsumtionsforpagteren *Laurits Jørgensens* egenmægtige lukning af Nørreport, nøjedes magistraten i Faaborg ikke med at gå rettens vej, men klagede til kongen, der gav den medhold endnu inden landsretsdommen var faldet.⁵

KONKLUSIONER (den normale ane)

Det statistiske grundlag

I de 34 afsnit foran er op mod 90 aner biograferet, og der er bragt kortere biografiske oplysninger om mange flere børn, svigerbørn, søskende og andre samtidige "bipersoner" fra deres miljø. Slægtled følger efter slægtled i de fire hundrede år anekrøniken skrider frem igennem. Det geografiske område der dækkes, er overvejende begrænset til Flensborg i krønikens 1. del og til Fyn i 2. del.

Selv om man med denne tidsmæssige spredning og geografiske begrænsning kan rejse tvivl om materialets repræsentativitet, har krønikeskriveren dog fundet, at der er tale om så mange vel dokumenterede case studies, at det i hvert fald kan bære nogle konklusioner vedrørende den centrale del af perioden, de første to hundrede år efter reformationen.

"Normale" livsforløb er ikke så spændende som de usædvanlige skæbner, som findes mellem de biograferede, mest markant for "Grønlandsfareren" *Carsten Rickertsen* og "Helten" *Jacob Dannefer*. "Skolemesteren" hr. *Christen* i Odense havde ikke noget usædvanligt livsforløb, men skiller sig også ud fra det sædvanlige, idet han - efter krønikeskriverens antagelse - er identisk med den *Christiern Hansen/Jensen*, der ligesom Jacob Dannefer er optaget i Dansk biografisk leksikon og også nævnes i litteraturhistorierne som den første danske komedieforfatter/-oversætter.

Fra et statistikersynspunkt er det normale dog det interessanteste. I det følgende er den normale ane i den behandlede to hundrede års periode søgt indkredset med skyldig nævnelse af dem, der ligger i udkanten af den normale fordeling.

Stand

De biograferede hovedpersoner tilhørte alt overvejende den højere middelstand. Undtagelsestilfælde er den mytiske "*Jesper fra Aaby*" fra reformationstiden, "*Fassbinderen*" *Christopher Strøyberger* og "*Fæstebønderne*" med *Rafn*-slægtens stamfader *Hans Pedersen Rafn*.

Albert Olsen konkluderede i 1932 i en undersøgelse af bybefolkningen i Danmark i perioden fra midten af 1500-tallet til slutningen af 1700-tallet, at

I de større Byer, hvor Købmændslavene havde Betydning, dannede Købmændene en sluttet Kreds, i hvilken Optagelse var betinget af at høre til det gode Selskab (og) at Tilgangen til Købmændslavene i al væsentlig var begrænset til de mere velstillede, medens det kun sjældent sker, at en, der kom nede fra, fik Adgang til denne Klasse.¹

Ladewig Petersen anfører derimod i en socialhistorisk analyse af tiden 1500-1700,² at standssamfundet teoretisk kunne betragtes som stationært og patriarkalsk, men at man dog i samtiden synes at have forudsat en vis mobilitet, både socialt og geografisk, i stænderne uden for adelsstanden.³

Det indsamlede materiale fører krønikeskriveren til den konklusion, at den højere middelstand fremtræder socialt særdeles stabil hele den behandlede periode igennem, nok med betydelig intern mobilitet men med ringe til- og afvandring fra/til andre socialgrupper.

Den højere middelstand er her opfattet bredere end historikerne oftest har behandlet den. *Holger Fr.Rørdam* koncentrerede sig ved sine omfattende udgivelser af kildekrifter fra 1500-1600-årene om kirkehistoriske spørgsmål. Andre gejstlige forfattere som *Bloch*⁴ og *Wiberg*⁵ m.fl. samlede materiale om præster efter reformationen. *Albert Olsen* behandlede bybefolkningen. *Svend Larsen*, hvis disputats⁶ sammen med de gejstlige forfatteres værker har været en af de litterære hovedkilder til dette arbejde, samlede et stort materiale om de odenseanske og - i mindre gennearbejdet omfang - asnenske og nyborgensiske købmænd/rådmænd i 1600-tallet og mente på grundlag af sine studier at måtte forkaste betegnelsen bypatriciat som karakteristisk af denne gruppe til fordel for "rådsaristokrati", hvorved forstås

en ved fødsel, rigdom olgn. fremragende klasse af borgere,

der udøvede magten i købstæderne.⁷

Materialet disse forfattere samlede - især *Svend Larsens* materiale - benyttes her sammen med krønikeskriverens eget kildemateriale til at underbygge opfattelsen, at der med ret få undtagelser var tale om én højere middelstand af tæt beslægtede verdslige og gejstlige familier - om man vil patricierfamilier i en bredere betydning.⁸ Købmandssønner blev præster og købmændsdøtre præstekoner, ligesom præstedøtre ægtede købmænd. Det var færre præstesønner, der blev købmænd, men man finder dog så notable eksempler som Assensrådmanden *Jørgen Poulsen*⁹ og Faaborgborgmesteren *Ja-*

cob Jørgensen, ligesom Jacob Jørgensens kollega i magistraten rådmænd *Jens Sørensen* og efterfølgeren som borgmester hans fætter *Christian Ottesen* var præstesønner.¹⁰ Oversigterne over slægtskabsforbindelser i Odense, Assens og Faaborg foran dokumenterer de tætte familiebånd mellem verdslige og gejstlige.

Svend Larsen biograferer 57 odenseanske rådmænd, hvis herkomst i mange tilfælde ikke har kunnet fastslås, men hvoraf dog 26 vides at være borger- (købmands-)sønner, medens kun to menes at være præstesønner.¹¹ Derimod var der ti rådmænd, der var gift med præstedøtre,¹² og talrige odenseanske rådmandssønner blev præster:

Det var ... en almindelig ærgerrighed hos rådmændene og deres kreds, at sønnerne skulle studere.¹³

Albert Olsen angiver derimod i den før omtalte undersøgelse for Aalborgs vedkommende, at i årene 1750-92 var 37 ud af 108 købmandslærlinge, hvor faderens stilling var opgivet, sønner eller slægtninge af købmænd, men ikke mindre end 16 af præster. Den tredjestørste gruppe af leverandører var degne og den fjerdestørste proprietærer med henholdsvis 16 og 11 lærlinge.¹⁴ Forbindelserne mellem den verdslige og den gejstlige del af den højere middelstand har ifølge sagens natur først kunnet udvikle sig efter reformationen, da der opstod præstefamilier.

Det var primært fra de skrive- og regnekyndige købmandsfamilier lokaladministrationen blev rekrutteret efter reformationen, dels ved valg af rådmænd og borgmestre dels ved kongelig ansættelse af toldere og byfogder. *Poul Bang* fra "Den vestfynske patricierfamilie" nævnes straks efter reformationen som skriver og snart efter som tolder og borgmester i Assens, samtidig med at han drev købmandsvirksomhed som øksnehandler. Førhen som sidenhen, indtil enevælden var etableret, var rådmands- og borgmesterposterne forbundet med købmandsgerningen, jfr. *Mackeprang*¹⁵ og *Munch*.¹⁶ En af "Brødrene", *Hans Bang* i Middelfart, var byfoged og senere borgmester, og *Christen Friis* i Odense, der også udgik fra den højere middelstand, havde samme bestillinger, men "Den unge byfoged" slap dog ikke så godt fra fogedbestillingen som fra sine andre offentlige hverv.

Gruppen af administratorer udvidedes i løbet af 1600-tallet, idet de adelige herrer overlod noget af administrationen af både deres len og deres egne godser til skrivere og ridefogder, forvaltere og forpagtere. *Fussing*, der som en af de få historikere har beskæftiget sig med disse godsadministratorer, mente, at

fogederne udgik vistnok hyppigst fra bondestanden,¹⁷

og landbohistorikeren *Fridlev Skrubbeltrang* regnede også med, at de fleste ridefogder var bondefødte.¹⁸ Deres formodning er ikke dokumenteret. *Svend Larsen* har dog i sin grundige analyse af de odenseanske rådmænds herkomst, fundet frem til, at fem af 17 rådmænd, der før havde været skrivere eller fogder, måske oprindeligt var af bondeslægt. Det gjaldt bl.a. "Storkøbmanden" *Erich Jørgensens* rådmandskollega *Jørgen Mortensen (Krag)*, hvis enke blev gift med "Rektoren" *Henning Christensen Achton*. Han fandt på den anden side også eksempler på, at mænd fra rådmandskredsen var blevet fogder eller skrivere, jfr. efterfølgende.

Fussing påpegede imidlertid også, at

i to henseender maatte fogederne være - eller blive - hævet op over bøndernes almindelige niveau: de maatte være forholdsvis velstillede, da de ... undertiden stod i forskud hos herremændene med bøndernes avgifter, og de maatte kunne læse og skrive, idet de førte regnskaber og optraadte paa tinge.¹⁹

Svend Larsen anførte tilsvarende, at der til fogedbestillingen krævedes ikke blot administrative evner, men også merkantil dygtighed og juridisk erfaring,²⁰ og konstaterede ud fra sit materiale om de odenseanske rådmænd, at syv af de tidligere fogder og skrivere kom fra købmandsfamilier,²¹ samt at fogder og skrivere socialt regnedes for jævnbyrdige med købmændene.²² Han konkluderede også, at

det kan se ud, som man i 1660'erne (dvs i slutningen af den periode, hans disputats dækker) har regnet med bedre eksistensmuligheder som fogeder og forpagtere.²³

I en nyere fremstilling af det danske landbrugs historie i 1700-tallet vurderes det, at

ridefogeden, der senere fik sin stilling ændret til forvalter eller inspektør, bestred godsadministrationens mest krævende post.²⁴

Skriver- og fogedbestillingerne krævede kvalifikationer, som mange købmandssønner kunne have, men som må have været usædvanlige i bondestanden.²⁵

Krønikeskriveren har på grundlag af disse observationer sluttet, at det er usandsynligt, at "Helten" *Jacob Dannefer* var bondesøn og færgekarl, som det formodes i hans biografi i Dansk biografisk leksikon, men at hans basis snarere må have været i et købmandsmiljø i Stege.²⁶

De nævnte landbohistorikere ville nok have påpeget, at kendskab til landbrugsdrift må have været en nyttig kvalifikation for en ridefoged. Det havde både de verdslige og de gejstlige medlemmer af den højere middelstand imidlertid også. Præstegårdene var også bondegårde, der ifølge de retningslinier, der blev fastlagt straks efter reformationen, skulle være så gode som den næstbedste gård i sognet,²⁷ og købmændene i provinsbyerne var lige så meget landmænd, som de var handelsmænd. I Assens viser retsprotokollerne fra 1500-tallet, hvor vigtig besiddelsen af jorder omkring byen var for

købmændene, og tildeling af byjord - "rådmandsjord" - til forpagtning var den væsentligste økonomiske fordel rådmandsstillingen indebar.²⁸ Købmændene havde også som tiendeforpagtere erfaringer om, hvordan man skulle presse afgifter ud af bønderne.²⁹ Kombinationen købmand/landmand genfindes generation efter generation i Assens, hvor rådmand *Jørgen Bangs* sønne-dattersøn rådmand *Jørgen Poulsen*, der blev den første oldermand for bylavet og dermed fik til opgave at holde orden i bymarken, var en af byens største jordbesiddere.³⁰ Hans jordejendom kunne endda ikke måle sig med de omfattende jordbesiddelser borgmester *Jacob Jørgensen* og hans enke *Karen Achtonia* havde omkring Faaborg, selv om magistraten her ikke fik byjorder til forpagtning som i Assens.³¹ Selv i Fyns største by Odense havde købmændene haver og jorder omkring byen. "Købmandsenken" *Karen Letsdatter* havde ligesom sine ægtemænd køer og svin på græs på bymarkens overdrev.³² Som medlem af det foryngede råd var "Storkøbmanden" *Erich Jørgensen* i 1634 med til at beslutte, at der skulle ansættes en svinehyrde til at drive byboernes mange svin ud af byen og vogte dem,³³ og han selv havde ikke alene haver og jorder omkring byen, men erhvervede i tidens løb også en række bondegårde, til trods for det gamle påbud om, at kun adelige måtte besidde frit jordegods.³⁴

Blandt de biograferede foran fra den første halvdel af 1600-tallet i denne gruppe af godsadministratorer er "Den tro tjener" *Bertel Jensen*, der fra 1626 var ansat i administrationen af *Jørgen Brahes* len og gods, og hans forgænger som ridefoged for Hagenskov len byfogden *Jørgen Mand* fra købmandsslægten *Mand* i Assens. Fra samme købstad kom borgmester *Jens Bangs* yngste søn *Christen Bang*, der blev skriver for Assens provsti.³⁵ Odensekøbmanden *Karen Letsdatters* søn af første ægteskab *Jacob Nielsen*,

boede paa landet og havde med forpagtning at gøre.³⁶

Hans yngre halvbroder *Jørgen Wichman* var senere skriver og ridefoged på krongodser i nogle år, før han slog sig ned som købmand i Odense.³⁷ *Anna Lauritsdatter*, datter af den første af "Jubellærerne" *Laurits Jespersen*, blev gift med ridefogden på Brobygård *Erich Knudsen*.³⁸

De to afsnit i kapitlet om "Magistraten" indeholder så mange eksempler på forbindelsen mellem den højere middelstand i byerne og "landbrugsgruppen", at der ikke kan være tvivl om de tætte relationer mellem de to grupper i slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet. - *Svend Larsen* observerede som nævnt, at forpagtning af godser i 1660'erne var blevet tiltrækkende for folk fra rådmandskredsen, og *Albert Olsen* dokumenterede tidligere i sin landsdækkende undersøgelse, at udflytningen fra byerne til landet i krigsårene i 1670'erne tog et sådant omfang, at det vakte bekymring

i regeringen.³⁹ Det korresponderer med Faaborg magistrats kommentar til kopskatteregnskabet i 1682, at:

... en deell af de fornemste borgere er ud-reist paa landet gaarde at forpagte.⁴⁰

Hypotesen, at godsadministratorerne væsentligst rekrutteredes fra bondestanden, trænger til en efterprøvning.

I løbet af den behandlede to hundrede års periode blev mere specialiserede funktioner på godserne overtaget af hollændere (mejeriforpagtere),⁴¹ skovridere og gartnere m.v., i anerækken repræsenteret af "Hollænderne" *Johan Post* og flere medlemmer af slægten *Rafn* og af "Urtegårdsmanden" *Niels Hansen Rafn*. På kvindesiden kan "oldfruen" på Vallø *Sophie Amalie Dannefer* henføres til denne gruppe af specialiserede godsfunktionærer.

I løbet af 1600-tallet og især under enevælden voksede de administrative opgaver, staten pålagde lokaladministrationen, både for "de gejstlige embedsmænd" og for indehaverne af magistratsbestillingerne, der fra æres- og deltidshverv blev fuldtidsembeder.⁴² *Bertel Jensen* kunne midt i 1600-tallet endnu forene både ridefoged- og rådmands-/borgmesterpligter med erhvervet som købmand i Assens.⁴³ *Jacob Jørgensen* bevægede sig i de første årtier af enevælden fra en opvækst i præstegårde til en ridefogedstilling og derfra til borgmesterposten og en blomstrende købmandsvirksomhed i Faaborg. Nogle af hans svigersønner, der omfattede både præster, købmænd, godsforvaltere og embedsmænd, bevægede sig fra den ene til den anden gruppe. Ridefogden *Hans Wulf* blev toldkontrollør i Faaborg og købmanden *Knud Sørensen Ballov* by- og rådstueskriver og senere tillige birkedommer.⁴⁴ For *Jacob Jørgensens* søn *Jørgen Jacobsen*, der i begyndelsen forenede rådmands- og borgmesterbestillingerne med købmandsaktiviteter, blev borgmesterposten efterhånden et byrdefyldt fuldtidsembede.⁴⁵ *Svend Larsen* konkluderer ud fra eksempler fra Odense, at

udviklingen af en embedsstand, der mere og mere frigjorde sig for tilknytning til borgerlig næring, var mærkbar allerede før 1660 og blev efter enevældens indførelse yderligere styrket, og embeder både i kommunal- og statsadministration blev tillokkende for rådmandssønner.⁴⁶

Den højere middelstand fik således et bredere grundlag i løbet af den behandlede periode. Den bestod oprindeligt af købmands- og - efter reformationen - præstefamilier, men omfattede i begyndelsen af 1700-tallet fire tæt forbundne grupper: købmænd, præster, godsforvaltere/forpagtere og embedsmænd og deres familier.

I periodens begyndelse var nogle af de gamle købmandsfamilier af lavadel eller hævdede at være det - *Rickertsen* i Flensborg,⁴⁷ *Kotte*, *Mule*, *Seebled* og *Acheleje* i Odense⁴⁸ og - noget tvivlsomt - *Bang* på Vestfyn.⁴⁹ I Periodens slutning under enevælden blev social opstigning fra den højere middelstand

mulig. Godsforpagteren på Brahetrolleborg *Ulrich Mogensen* samlede sit eget storlandbrug ved Korsør, som efter hans død blev anerkendt som en hovedgård.⁵⁰ Hovedgårdsbesidderen *Hans Ancher* fik tilladelse til at antage adelsskab,⁵¹ og efterkommere på Lolland efter Odensekøbmanden *Bertel Wichman* blev adlede med slægtsnavnet *Wichfeld*.⁵²

Der var også afgang fra standen til "lavere" sociale lag. *Svend Larsen* havde svært ved at finde eksempler herpå for købmændenes vedkommende,⁵³ men noterede dog, at købmand *Hans Wichmans* datter af første ægteskab efter først at have været gift med en købmand og derefter med organisten *Jacob Pohl*, som den tredje ægtemand fik en træskomand.⁵⁴ I teksten foran er der også kun fundet et enkelt eksempel i Assens, hvor nogle af borgmester *Jørgen Bangs* sønnesøn *Anders Nielsen Bangs* efterkommere afgik til mere anonyme bestillinger.⁵⁵

Der var derimod flere præstesønner, der blev degne;⁵⁶ *Jørgen Strøyberger* blev således stamfader til et helt dynasti af degne.⁵⁷ Det var enevælden, der gav anledning hertil med et principielt krav om, at degne skulle være studenter.⁵⁸ En enkelt præstesøn - "Biografen" *Jørgen Lauritsens* yngste, posthume søn - blev håndværker som landsbyskrædder i Ørsted (men sønnesønnen *Jacob Jørgensen Ørsted* blev hentet tilbage til den gamle socialstand som købmandstjener og senere købmand i Faaborg⁵⁹). En sønneatter af *Jørgen Lauritsen* blev gift med en smed (men smedens søn *Jens*, der tog navnet *Faber* efter faderens erhverv, blev præst⁶⁰).

Det er dog tænkeligt, at der kan være flere eksempler på afgang til lavere stænder, men at eftertiden har foretrukket at fortie sådanne frafald i slægten, jfr. den måde, man omtalte en præsteenke på, da hun ægtede en avlskarl, der ovenikøbet senere blev rakker,

... hvorpaa hun siden i yderlig Armod og Foragt endte sine Dage.⁶¹

På tilgangssiden blev håndværker- og værtshusholdersønnen *Jørgen Strøyberger* præst⁶² og fæstebonden *Hans Rafns* søn hollænder.⁶³ - *Rafn*-slægtens "opstigning" fra fæstebondestanden i første halvdel af 1700-tallet kan formentlig ses som et resultat af den indsats for uddannelse af landbefolkningen, som pietismen stod for.⁶⁴

Svend Larsens opgørelse over Odenserådmændenes herkomst viser, at ti ud af 57 var tidligere købmandstjenere,⁶⁵ men det er ikke ensbetydende med, at de kom fra en lavere socialstand; det var en uddannelsesstilling, som købmandssønner kunne gennemgå, før de etablerede sig som selvstændige. Eksempel herpå er *Hans Wichman*, der var søn af købmanden *Bertel Wichman* og "købmandsenken" *Karen Letsdatter*.⁶⁶ *Knud Sørensen Ballov*, der var købmandstjener og senere købmand i Faaborg, var købmandssøn fra Odense.⁶⁷

Der er derimod ingen af de ti købmandstjenere i *Svend Larsens* opgørelse, der vides at være udgået fra en "lavere" stand. *Albert Olsens* statistik over den sociale rekruttering af købmandslærlinge i Aalborg 1750-92 udviser 2 sønner eller slægtninge af bønder og 5 af håndværkere ud af de 108 registrerede.⁶⁸

Der var således en vis social mobilitet, særligt i periodens slutning under enevælden, men afvigerne er få i forhold til de mange andre levnedsløb i den højere middelstand.

Selv om den højere middelstand bestod endnu i begyndelsen af 1700-tallet var den sociale orden, den havde levet under, dog ved at ændre sig. Under enevælden opbyggedes der en pyramide af rangklasser, hvor det blev fastlagt hvilken social status hver enkelt skulle have i samfundet. I dette rangsystem var det et karakteristisk træk, at de statslige embedsmænd blev indplaceret på et højere trin end de medlemmer af standen, der sad i de frie erhverv i by og på land.

Stavn

I de omhandlede to hundrede år lå Danmark som nu i udkanten af Europa, men hørte umiskendeligt med til den europæiske familie. Der kom ikke alene varer men også ideer og krigeriske aktiviteter til landet sydfra, med reformationen ideer og krig på én gang.

Den højere middelstand var for så vidt mindre bundet til hjemstavnen end andre stænder. Købmændene måtte erhverve borgerskab i en købstad, men flyttede uden større besvær fra Middelfart til Assens (to af brødrene *Bang*),⁶⁹ fra Odense til Svendborg og retur (*Jørgen Poulsen Sommer*),⁷⁰ fra Odense til Faaborg (*Jacob Jørgensens svigersøn Knud Sørensen Ballov*, der kom til byen som købmandstjener⁷¹). *Erich Jørgensens* anden hustrus stedfader, rådmand *Jesper Hansen*, kom til Odense fra Svendborg, også som købmandstjener.⁷² *Svend Larsen* konstaterer, at ikke mindre end 30 af de 57 Odenserådsmænd han biograferer, var tilflyttere andetsteds fra. En del kom som købmandstjenere, andre fra skriverbestillinger.⁷³

Med basis i en købstad drog købmændene på handelsrejser videnom i Nord-europa. Nogle af dem blev væk i flere år, således den sidste af *Friis*-slægten i Odense, *Jørgen Hansen Friis*.⁷⁴

De studerende måtte i hvert fald til universitetet i København før de kunne få kald og embede, og nogle af dem drog til fremmede universiteter. Det gjaldt eksempelvis rektoren i Assens *Jørgen Jørgensen (Falster)*,⁷⁵ brødrene *Niels* og *Bertel Wichman*⁷⁶ og "De lærde mænd" *Poul Andersen*⁷⁷ og *Hennig Christensen Achton*.⁷⁸

Selv gruppen af godsfunktionærer flyttede rundt, da dens medlemmer først sent i perioden fik mulighed for at erhverve jordejendom og som ansatte i en herremands tjeneste havde en tidsbegrænset kontrakt. Blandt de mest omflakkende var den *Jacob Jørgensen*, som borgmester *Jacob Jørgensen* i Faaborg er blevet forvekslet med; han nævnes på syv forskellige fynske herregårde fra 1660 til 1682.⁷⁹

Enkelte af de biograferede - flensborgeren *Carsten Rickertsen* og mønboen *Jacob Dannefer* - tog aktivt del i krigene sydpå.⁸⁰

De udrejste vendte dog i reglen hjem igen og de fleste til hjemstavnen, "landet" Fyn. *Jacob Dannefer*, der bosatte sig i sin hjemstavn Møn, døde dog i Tyskland under den næste krig.⁸¹

Blandt dem der forlod Fyn for stedse var Odenseborgmesteren *Jacob Lets* ældre broder, der flyttede til Norge.⁸² Odenserådmanden *Hans Michelsens (Bager)* søn *Peder Hansen* og hans kollega *Erich Jørgensens* søn *Jørgen Erichsen* blev købmænd i Hamborg.⁸³ En anden - studerende - søn af *Erich Jørgensen*, *Bertel Erichsen*, "blev borte" i udlandet, hvor han muligvis konverterede

til katolicismen.⁸⁴ Assensborgmesteren *Bertel Jensen* havde en broder i Nordjylland, hvor hans datter også blev gift (men hans søn *Jørgen Bertelsen*, der som mindreårig blev sendt udenfor "landet" - formentlig til farbroderen - efter forældrenes død, vendte tilbage til Assens).⁸⁵ To af Bertel Jensens svigersøn rådmand *Jørgen Poulsens* sønner søgte til København, hvor de fik ansættelse i lavere charger i hofadministrationen.⁸⁶ *Karen Letsdatters* søn *Jacob Nielsen* flyttede til Sjælland efter hans hustrus død,⁸⁷ og en anden godsforvalter, *Ulrich Mogensen*, erhvervede ejendom på Sjælland.⁸⁸

Der var også indvandring til Fyn. Efter deres slægtsnavne at dømme må købmanden *Bertel Wichman* og ridefogden *Gert Pohl(man)* eller en af deres forfædre være indvandret fra Tyskland,⁸⁹ hvorfra flere af Odenserådsmændene også var kommet. Indvandrer var med sikkerhed *Erich Jørgensen*, der formodes at være en af "Flygtningene" fra Flensborg under 30 års-krigen. *Erich Jørgensens* efterfølger som storkøbmand og rådmand i gården ved Fisketorvet, *Christen Hansen Lime*, kom fra Jylland som købmandstjener.⁹⁰ *Erich Jørgensen* selv trak også andre indvandrere til byen, både sin broder *Laurits* og købmandstjeneren *Hein Lucht*.⁹¹

Af de 30 tilflyttere til Odense, som *Svend Larsen* registrerede, menes 12 at være fynboer, men ni at komme fra andre dele af den danske konges landområder og fem fra Tyskland og Holland.⁹² På fraflyttersiden sammenfattede *Svend Larsen* resultatet af sine undersøgelser af "Arvingerne",

at kun et fåtal af rådmændenes sønner blev købmænd i deres fødeby; de fleste søgte, hvis de blev købmænd, til andre steder.⁹³

De studerede medlemmer af standen var ellers henvist til at bosætte sig, hvor de kunne få kald/embede efter at være færdig med uddannelsen, jfr. en Assensværtshusholders snusfornuftige advarsel til den sangvinske rektor *Jørgen Jørgensen (Falster)*, da han ville forlove sig med borgmester *Jens Bangs* datter, at

hand och hans lige iche kunde wide sielff, huor Gud allemech(tig)ste i fremthide hannom wille forsenne thill kald och bestilleng.⁹⁴

Rektoren fortrød da også hurtigt og svigtede sin ungdomskærlighed.

De fynske studenter er vel nok blevet hjulpet af, at menigheden efter den lutheranske kirkeordinans havde et ord at sige, når en ny sognepræst skulde kaldes; sognebørnene har foretrukket ansøgere, der talte deres eget fynske mål. Uanset dette fortrin er det forbløffende, hvor mange af de fynske studerede, der fik kald/embede på Fyn. Kun enkelte af de mange, der er omtalt foran, blev præster på Sjælland⁹⁵ og lige så få i Jylland.⁹⁶ Den vidtberejste lægestuderende *Niels Wichman* slog sig ned som læge i København.⁹⁷

Anerækken kan også opvise en enkelt tilflytter blandt præsterne, københavneren *Jørgen Strøyberger*.⁹⁸ Han og hans hustru, "Oldfruen" på Valløs datter,

førte nogle spændende utypiske aner med sig. *Karen Letsdatters* svigersøn *Ludvig Michelsen*, som hun - med held - arbejdede for at hente til Odense, var fra Ribegnen.⁹⁹

Den geografiske mobilitet var væsentligt større end den sociale for den højere middelstand, særligt for købmændene, men for præstesønnerne var landet Fyn dog hjemstavnen det store flertal var trofaste imod.

Køn

Der er flest biografier af mænd i denne anekrønike. Kvinderne optræder mere anonymt som hustruer og mødre, idet ægtemændene under tidens retssystem er dem, der nævnes i kilderne. Når hustruerne nævnes, er det endda oftest under mandens navn. Hustrubiografierne er derfor ofte meget korte.

Nanna Damsholt spørger retorisk - på 500 års afstand - i en undersøgelse af kvindebilledet i højmiddelalderen:

Hvor er kvinderne blevet af? Hvordan er det gået til, at de ikke er med?

Hun peger selv på svaret: at årsagen er den middelalderlige kirkes bevidste kvinde- og seksualfjendtlighed, og tilføjer, at den spøger kraftigt endnu.¹⁰⁰ Selv om lovgivningen var diskriminerende overfor kvinderne og deres retsstilling endog synes at være blevet dårligere efter reformationen,¹⁰¹ træder særligt købmandshustruerne i nærværende anekrønike dog frem i glimt, der ikke tyder på, at de har været eller følt sig undertrykte, men derimod, at de i praksis har spillet en aktiv og respekteret rolle i samfundet. Borgmester *Jens Bangs* hustru kvitterede for ham i ægtemandens fravær,¹⁰² Odensekøbmanden *Peder Lets* hustru førte regnskabet for sin mand,¹⁰³ borgmester *Jacob Jørgensens* hustrus underskrift kunne åbne kreditter i Flensborg.¹⁰⁴ Købmands- og præstedøtrene havde også fået en god uddannelse. - Dette indtryk af kvindens stilling i renaissancetiden svarer til det *Steenstrup* nåede til efter kildestudier, hvor han følte sig

slaaet over den Handleevne, der er tildelt Hustruen, og hvor lidt det passer med Tanken om en Underkuelse (og) endnu mere fri er Enkens Stilling.¹⁰⁵

Som enker træder købmandshustruerne frem som handlekraftige personligheder, da de som aktive erhvervsdrivende får mulighed for at udfolde sig indenfor de retslige rammer, der var overleveret.¹⁰⁶ Der spores allerede en antydning heraf i Flensborg i 1556, hvor *Carsten Rickertsens* (I) enke *Marine* var bankier for hertug *Hans*,¹⁰⁷ og tre århundreder igennem optrådte markante enker på Fyn, fra *Karen Kottes* i 1500-tallet¹⁰⁸ og *Karen Letsdatter* og en imponerende række andre købmandsenker i Odense i 1600-tallet¹⁰⁹ til den legendariske *Karen Achtonia* i Faaborg i 1700-tallet.¹¹⁰

Der var et modsætningsforhold mellem officiel ret og retspraksis: Kvinderne blev uden egentligt retsligt grundlag accepteret som "borgersker", med ret til at engagere sig i handel og produktion, der ikke var begrænset af laugenes monopol.¹¹¹ Det ændrede dog ikke ved de politiske magtforhold i samfundet:

Kvinder kunne have stor økonomisk magt og være synlige i bysamfundet. men opnåede ikke autoritet. Kvinder var aldrig borgmestre, rådmænd, fogeder eller tingmænd, de deltog ikke i politiske forsamlinger og i lovgivningen, og de var ikke oldermænd for laugene, selvom der fandtes laug med kvindelige mestre og laug, der var domineret af kvindelige mestre.¹¹²

Nogle enker giftede sig naturligvis igen og bragte deres formue med til de nye ægtemænd. Den odenseanske storkøbmand og rådmænd *Jesper Hansen*, der var kommet til byen som købmandstjener hos *Mathias Diderichsen*, giftede sig med hans enke og overtog købmandsforretningen¹¹³, *Hans Wichman* giftede sig med en odenseansk købmands enke og flyttede ind i hans købmandsgård,¹¹⁴ og "Den fattige tilløbende gesell" borgmester *Jacob Jørgensen* i Faaborg kom til formue ved at ægte enken efter sin forgænger i borgmesterbestillingen. De mange eksempler på, at nye ægtemænd således giftede sig til formuer, er så stort, at det - som *Svend Larsen* formulerer det:

tyder på, at det ikke er mændene, men kvinderne, der danner det kontinuerlige element i bysamfundet.¹¹⁵

Gruppen af godsfunktionærer kan også fremvise en af de stærke enker, "hollænderkonen paa Brahesborg", *Susanne Post*, som overtog forpagtningen af godsets hollænderi efter ægtemanden *Hans Rafns* død.¹¹⁶

Præster og verdslige embedsmænd var selvsagt mænd i de århundreder, der er tale om, så det er vanskeligere at dokumentere hustruernes status, men der må have været en baggrund for, at det hed om provstefruen *Anne Erichsdatter* i Særslev,

at hun var meere rafineret end hendes mænd og derfor blev kaldet hunprovsten.¹¹⁷

De særegne ægteskabsbetingelser hendes søster *Mette Erichsdatter* i Nørre Broby opstillede som reaktion, da hendes første mands efterfølger som præst modvilligt friede til hende, kom heller ikke fra en underkuet kvinde. Hun har styret præstegården med fast hånd.¹¹⁸

Eksemplet med *Adam Badskær* i Assens, hvis hustru blev fremstillet for rådstueretten af sognepræsten *Poul Andersen* i 1634 for at demonstrere de håndgribelige beviser på ægtemandens brutalitet, viser, at der var undtagelser fra reglen om respekten for hustruerne, især når ægtemanden som her var "druchen och meget w-schichelig". Men rettens fængsling af badskæren viser også, at samfundet ikke tolererede en sådan adfærd.¹¹⁹ Det må have været et særligt groft tilfælde, når hustrumishandleren *Willum Spickerman* i Odense fik sin sag indbragt for kong *Christian IV*, der måtte give besked om, at han om fornødent selv ville sørge for at "spege" slynglen.¹²⁰

Arv

- Formue

Spørgsmålet om, hvorledes der skulle forholdes med formuen efter et dødsfald, var så fundamentalt, at der fra tidligste tid blev formuleret detaljerede lovregler herom. Arveretsbestemmelserne er de første i Jyske lov efter det berømte forord om, at "Meth logh schal man land bygghe". Jyske lovs regler blev også anvendt på Fyn, hvor mange afskrifter af loven fra 1500-tallet stammer fra.¹²¹ Selv om der i århundredernes løb og især efter 1500 skete tilpasninger i familieformueretten som en følge af de højere domstoles praksis, fåtallige nye lovbestemmelser, lokale sædvaner i de forskellige købstæder og bevillingspraksis,¹²² var der dog visse hovedregler, der blev fastholdt og stadfæstet ved Danske Lov i 1683:

- Egtebarn tager arv efter fader og moder ...,¹²³
- Barnebarn ... tager arv efter fadrfadrd, fadrmoder, modrfader og modrmoder, ligesom dets fader, eller moder, skulle taget, dersom de hafde levet, ...,¹²⁴
- Ere ej børn, ej børnebørn, og fremdelis ned ad, da arver fader alleene.¹²⁵
Er ej fader, da arver moder og fuld- eller half-sødskinde ....¹²⁶

Med disse helt elementære arveregler in mente gør oplysninger i skiftedokumenter og domme i arvestridigheder m.m. det muligt at fastslå familieforbindelser, hvor kildematerialet ellers er sparsomt:

Når den døde borgmester *Christen Friis'* børn stævnedes af *Oluf Bager* i en retssag i 1594 sammen med børn og børnebørn af storkøbmanden *Karen Kottes*, fører det således til den konklusion, at Christen Friis var søn af Karen Kottes.¹²⁷ Når *Karen Letsdatter* i Odense i 1615 var arveberettiget efter borgmester *Jacob Lets* svigermoder *Karen Sommer* og i 1654 efter Karen Sommers barnløse søn Kertemindepræsten *Anders Jørgensen Mand*, har krønikeskriveren sluttet, at hun måtte være datter i et tidligere ægteskab af Jacob Lets hustru, Karen Sommers datter *Marine*, som var død 1603.¹²⁸ Når præstehustruen *Cathrine Letsdatter* i Nykøbing F. i 1612 arvede efter den barnløse *Ingeborg Letsdatter* sammen med Jacob Let og andre søskende til denne, må hun have været søster til den afdøde og ikke datter af Jacob Let, som det angives af slægtsforskere og estimerede historikere.¹²⁹

En anden regel i Jyske Lov blev også bibeholdt i Danske Lov:

- Mands-Person tager to Loder imod een Qvindis-Person tager een, i alle Arve.¹³⁰

Denne diskriminerende regel må allerede på Danske Lovs tid have været følt som urimelig af nogle forældre; man ser ved skifter anført, at forældrene har ønsket, at deres døtre skulle arve på lige fod med sønnerne, og også på, at sønnerne har givet afkald på at få deres broderpart af arven. Som eksempel kan nævnes skiftet efter den anden af "Hollænderne" på Brahesborg,

Hans Hansen Rafn, hvor skiftefogden kommenterede den dødes ønske om, at hans datter skulle arve på lige fod med sønnerne, med, at der

synes nogen billighed (her)udi, da de saa wel som drengbørn icke kand bierge dem frem i verden.¹³¹

- Navn

Det var ikke alene formuer, men også navne, der nedarvedes. Der var faste sædvaner angående navngivningen, men ikke samme udførlige retsregler herom som om de materielle goder, og der var forvirrende afvigelser fra normerne.¹³²

Det fremgår straks af de ældste bevarede kirkebøger fra midten af 1600-tallet, at navngivning og dåbshandling var vigtige familiebegivenheder med mange gæster. Foruden gudmoderen, der bar barnet til dåben, deltog en anden kvinde, der "stod hos", og mange faddere. Listerne over deltagerne i kirkebøgerne kan give oplysninger om familieforholdene.¹³³

Efter sædvanlig dansk navneskik havde folk et kaldenavn, et fadernavn (patronymikon) og ofte et slægtsnavn eller kendingsnavn.

Brugen af kaldenavnet skinner igennem, når immigranten *Erich Jørgensen* i Odenses rådstueprotokoller i hans første år i byen kaldes *Erich Kræmmer* eller blot *Erich*,¹³⁴ ligesom dets anvendelse til daglig erkendes tydeligt, når der er tale om præster, der omtales som hr. *Michel*, hr. *Anders* etc.

Selv om kaldenavnet gik på personen, var det også knyttet til slægten på den måde, at der var navngivningstraditioner, som kunne være meget faste: Den ældste søn fik farfaderens navn og den næste morfaderens, den ældste datter farmoderens navn og den næste mormoderens osv. Borgmester *Jens Bangs* og hans hustru *Mareke Friisdatters* ældste søn fik navnet *Jørgen* som farfaderen *Jørgen Bang* og den næste blev kaldt *Christen* som morfaderen *Christen Friis*. Farmoderen og mormoderen er ubekendte, men der er vel stor sandsynlighed for, at de hed *Margrethe* og *Maren* som de to ældste døtre.¹³⁵

Når den tredje datter, der nævnes ved *Jens Bangs* død, bar navnet *Karen Kottes* som morfaderens moder¹³⁶ og ikke havde fået navn efter farfaderens eller farmoderens mødre, kan det skyldes, at købmandsenken *Karen Kottes* i Odense var så anset, at man undtagelsesvis brød med traditionerne. Navngivningen er dog usædvanlig i dette tilfælde, fordi farmoderen ikke var en *Kotte*, men gift med en *Kotte*, så oldebarnet kom til at hedde *Karen Kottes*. Opkaldningstraditionerne blev fastholdt i næste slægtled, hvor *Margrethe Jensdatter Bangs* og hendes ægtemand *Poul Andersens* børn blev kaldt *Anders*, *Jens* og *Mariche (Mareke)*.¹³⁷ (Poul Andersens moder er ubekendt).

De faste navnetraditioner har bl. a. fået krønikeskriveren til at vove at slutte, at borgmesterhustruen *Geske Rickerts Carstensdatter* var datter af

flensborgeren *Carsten Rickertsen (III)*, opkaldt efter hans moder *Geske*, idet hendes navn var tilpasset den danske tradition på lignende måde som navnet på Odensekøbmanden *Knud Jørgensen Seeblands* hustru, *Carsten Rickertsen (I)*'s datter *Karen*, blev til *Karen Rickertsdatter* to generationer tidligere.¹³⁸ Fadernavnet -sen/-søn eller -datter anvendtes konsekvent indtil dåbsforordningen af 1828, der førte til den meningsløse anvendelse af fadernavnet i -sen-formen som slægtsnavn for begge køn i de følgende generationer.

Fadernavnet blev ofte brugt i officielle dokumenter selv om indehaveren havde et slægtsnavn, i hvert fald når der var tale om antagne kendingsnavne. I retsreferater m.v. benævnes *Henning Christensen Achton* i reglen kun *Henning Christensen* og *Poul Jørgensen Bang* kun *Poul Jørgensen*.

Noget forvirrende er der eksempler på, at børn, der blev opkaldt efter en bedstefader uden slægtsnavn, fik både hans fornavn og hans fadernavn, så de kom til at bære to -sen-navne. Borgmester *Jacob Jørgensens* stedsøn hed *Jørgen Thomsen Jørgensen*,¹³⁹ og *Jacob Jørgensen* selv fik en dattersøn opkaldt efter sig med navnet *Jacob Jørgensen Jensen Faber*.¹⁴⁰

Uanset kong *Frederich I's* påbud i 1526 om, at adelige skulle antage et slægtsnavn, kaldte *Christian IV's* rigskansler altid kun sig selv *Christen Thomesen*, selv om han var af slægten *Sehested*,¹⁴¹ for de adelige var våbnet vigtigere end navnet. Det er derimod tydeligt, at folk i den højere middelstand selv lagde vægt på at bruge de gamle slægtsnavne, *Bang*, *Kotte*, *Mule*, *Friis*, *Sommer*, *Let* etc. respektive tyske slægtsnavne som *Wichman* og *Pohl(man)*.

Hvis faderen ikke havde et slægtsnavn, kunne børnene finde på at antage et slægtsnavn fra mødrene side. Det er dokumenteret, at præsten *Jens Poulsen Bang* tog navn efter sin morfader *Jens Bang*¹⁴² og præsten *Poul Jørgensen Bang* efter sin farmoder *Jens Bangs* datter *Margrethe Bang*.¹⁴³ Det må formodes, at *Jens Poulsen Bangs* broder *Knud Poulsen* tog slægtsnavnet *Beske* efter en måske endnu fjernere forfader.¹⁴⁴ For *Karen Letsdatters* vedkommende er det foran antaget, at hun tog navn efter stedfaderen borgmester *Jacob Let*.¹⁴⁵ Hendes dattersøn *Bertel Erichsen*, der var opkaldt efter morfaderen, antog også slægtsnavnet *Wichman* efter ham.¹⁴⁶ To af *Faaborgborgmesteren Jacob Jørgensens* sønner tog navnet *Achton* efter moderens slægt,¹⁴⁷ og det er ikke få pigebørn, der fik navnet *Karen Achtonia* efter den navnkundige borgmesterfrue og købmand.¹⁴⁸ De "ægte" bærere af slægtsnavnet kunne godt finde på at tage anstød af denne tilegnelse af deres navn som *Mulernerne*, der "moquerede" sig over, at præsten *Claus Michelsen* kaldte sig *Mule* efter moderen.¹⁴⁹

I mangel af et slægtsnavn på fædrene eller mødrene side var det en udbredt skik i den højere middelstand at antage et kendingsnavn, ofte fødestedets navn. Det kunne så blive fastholdt i senere generationer som et nyt slægtsnavn. Navnet *Friis* blev muligvis oprindeligt antaget af en friser¹⁵⁰ og navne som *Herrested*, *Kullerup*,¹⁵¹ *Stenløse*¹⁵² m.m. blev med sikkerhed antaget af præstebørn, der var født på stedet, ligesom latiniserede navne som *Pontopidan* (Broby),¹⁵³ *Lacoppidan* (Søby)¹⁵⁴ eller i græsk udgave *Achton* (Jordløse).¹⁵⁵ En søn af skrædderen *Jørgen Jørgensen* i Ørsted, *Jacob Jørgensen*, tog navnet *Ørsted*, da han flyttede til Faaborg som købmandstjener hos sin farbroder og navnefælle borgmester *Jacob Jørgensen*.¹⁵⁶ At sønnen af Steensgårds ejer fra 1689, *Jens Christensen* tog navnet *Heen* eller *Hein*, er umiddelbart forståeligt, når man ved, at faderen kom fra Heden sogn på Midtfyn, og udtaler bynavnet på fynsk.¹⁵⁷

Andre tog kendingsnavn efter faderens profession som præsten *Jens Faber*, der latiniserede sin smedefaders erhverv.¹⁵⁸ Det er uafklaret, hvorledes Odensekøbmanden *Jørgen Apoteker* fik sit navn.¹⁵⁹

Der er også eksempler på navnelån.

Det er dokumenteret, at købmanden *Hans Pedersen* tog navnet *Let* efter sin svigerfader *Jacob Let*¹⁶⁰ og sandsynligt, at *Karen Letsdatters* første mand *Niels Let* gjorde det samme.¹⁶¹ Købmanden *Jørgen Friis'* tjener *Hans Jørgensen* antog "firmanavnet" *Friis*, da han efter husbondens død købte hans boder og videreførte købmandsforretningen.¹⁶²

Fæstebonden *Hans Pedersen* antog måske navnet *Rafn* efter de tidligere fæstere, da han overtog "Ravnegården" i Østerby/Millinge.¹⁶³ Det kan i hvert fald dokumenteres, at da *Hans Pedersen Rafns* søn og efterfølger *Jep Hansen Rafn* døde og en ny fæster overtog gården og enken, tog han navnet *Rafn*, og det gentog sig, da den næste fæster flyttede ind i Ravnegården.¹⁶⁴

I 1700-tallet opstod nye navngivningsskikke på landet, hvor præste- og godsfunktionærbørn blev opkaldt efter herskabet på herregården. *Barbara Steensen* på Skovgårde lagde navn til adskillige børn af præsterne i de sogne, hvor hun havde patronatsretten.¹⁶⁵ Da grev *Christian Rantzau* residerede på Brahesborg, blev navnet *Christian* almindeligt,¹⁶⁶ og da grevens sønner *Carl Adolph* og *Friderich Siegfried* overtog hans godser, blev deres fornavne populære.¹⁶⁷ Når hollænderen *Hans Rafns* første søn fik navnet *Niels Kragh Rafn* kan det henføres til, at han blev født på Egeskov, hvis ejer var *Niels Krag*, ligesom det ikke kan være et tilfælde, at *Hans Rafns* datter kom til at hedde *Sophie Juline*, og at godsejerfruen på Egeskov var *Sophie Juel*.¹⁶⁸

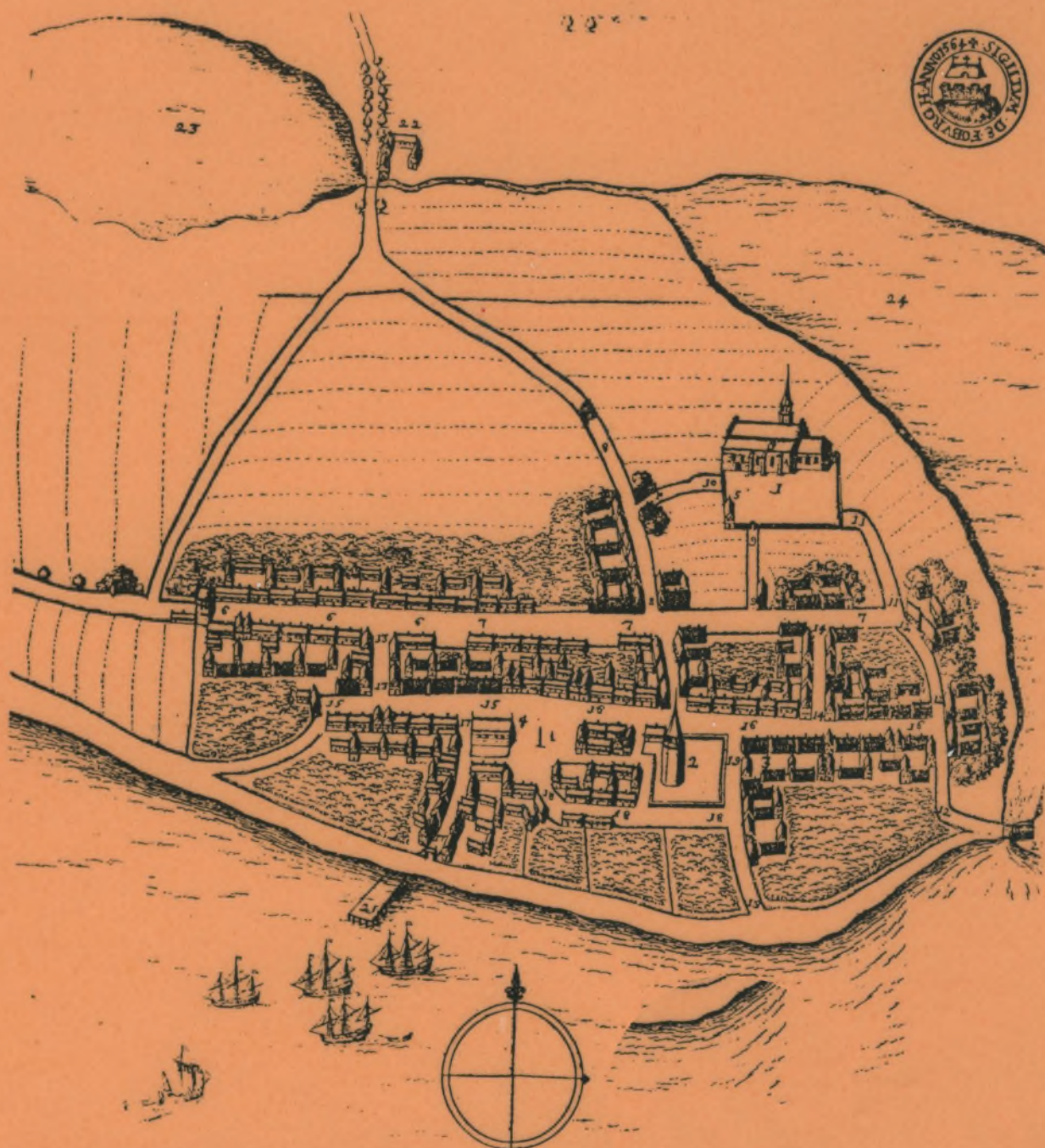
Med disse navngivningstraditioner in mente er det nok lidt forhastet, at man har villet tillægge godsforpagteren *Ulrich Mogensen* og hans broder slægts-

navnet *Quist*, fordi hans søn fik navnet *Friderich Quist*.¹⁶⁹ Ingen af de to brødre ses nogensinde at have brugt dette slægtsnavn.

Slægternes Gang er en slægtskrønike, hvori krønikeskriveren på grundlag af kæder af biografier har tilstræbt at give indtryk af, hvorledes livet formede sig for adel og borger, præster og bønder igennem fire århundreder af Danmarks historie, fra begyndelsen af 1400-tallet. Hovedvægten ligger på de første to hundrede år efter reformationen.

Skildringen begynder i Flensborg og fører læserne til København og Møn og til fjernere destinationer som Wittenberg og Grønland. Hovedparten af de biograferede er dog fynboer fra den højere middelstand, dvs købmænd/rådmænd og borgmestre i købstæderne, præster i by- og landsogne og ridefogder/forpagtere på de fynske herregårde.

Faaborg by efter Resens prospekt fra kort efter